

EGE COĞRAFYA DERGİSİ

Aegean Geographical Journal

e-ISSN 2636-8056

**Ege Üniversitesi Yayınları
İzmir-Türkiye, 2024**

**Haziran/June
2024**

**Cilt/Volume: 33
Sayı/Number: 1**

Baş Editör / Chief Editor	Prof. Dr. Şevket IŞIK	Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü 35100 Bornova-İzmir-Türkiye e-mail: sevket.i@ege.edu.tr
Yardımcı Editörler Associate Editors	Doç. Dr. İlkey SÜDAŞ	Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü 35100 Bornova-İzmir-Türkiye e-mail: ilkey.sudas@ege.edu.tr
	Prof. Dr. İsmail KERVANKIRAN	Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Isparta-Türkiye e-mail: ismailkervankiran@sdu.edu.tr
	Prof. Dr. Ecmel ERLAT	Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü 35100 Bornova-İzmir-Türkiye e-mail: ecmel.erlat@ege.edu.tr
	Prof. Dr. M. Kirami ÖLGEN	Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü 35100 Bornova-İzmir-Türkiye e-mail: kirami.olgen@ege.edu.tr
	Doç. Dr. Doğukan Doğu YAVAŞLI	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Kırşehir-Türkiye dogukan.yavasli@ahievran.edu.tr

Dergi Adres

Ege Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü
35100 Bornova – İZMİR-TÜRKİYE
Tel : 0 232 311 13 75
Fax: 0 232 388 11 02
e-mail: ege.cografya.dergisi@gmail.com

Amaç ve Kapsam

Ege Coğrafya Dergisi, yılda iki kez yayımlanan (Haziran ve Aralık) hakemli bir dergidir.

Derginin yayın dili Türkçe ve İngilizcedir. Dergi, coğrafya disiplininin farklı alanlarında, bilimsel ve güncel coğrafi bilgi üretimi ve paylaşımına katkı sağlamayı amaçlar.

Coğrafya disiplini çerçevesinde, öncelikli olarak beşeri ve ekonomik coğrafya ile fiziki coğrafya alanlarında olmak üzere, bilimsel (ampirik ya da derleme) makalelere yer verilir. Ege Coğrafya Dergisi, ekonomik coğrafya, kültür coğrafyası, kırsal ve kentsel coğrafya, turizm coğrafyası, nüfus coğrafyası, mekânsal analiz ve modelleme, iklim ve iklim değişimi, uzaktan algılama, coğrafi bilgi sistemleri, jeomorfoloji, hidrografiya, paleocoğrafya ve coğrafya eğitimi gibi coğrafyanın ve diğer mekânsal bilimlerin farklı alanlarından yazılara açıktır.

Aims and Scope

The Aegean Geographical journal is a peer-reviewed journal. The journal is published twice a year, in June and December.

Official languages of the Journal are Turkish and English. The Journal aims at contributing and disseminating contemporary scientific geographical knowledge.

Scientific articles, both empirical and review, are published, primarily in the areas of physical geography and human geography.

Aegean Geographical Journal is open the diverse articles on the sub-branches of geography such as economic geography, cultural geography, rural and urban geographies, tourism geography, population geography, spatial analysis and modelling, climatology, remote sensing, GIS, geomorphology, hydrography, paleogeography and as well as on geographical education and other spatial disciplines.

EGE COĞRAFYA DERGİSİ
Aegean Geographical Journal

e-ISSN 2636-8056

EGE ÜNİVERSİTESİ
İzmir-Türkiye, 2024

EGE ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ YAYINLARI

EGE

Coğrafya

DERGİSİ

Aegean Geographical Journal

Haziran / June 2024

Cilt / Volume 33

Sayı / Number 1

e-ISSN 2636-8056

Yayın Danışma Kurulu / Editorial Advisory Board

Prof. Dr. Şevket IŞIK	Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, İzmir, TÜRKİYE
Prof. Dr. M. Kirami ÖLGEN	Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, İzmir, TÜRKİYE
Prof. Dr. E. Murat ÖZGÜR	Ankara Üniversitesi DTCF, Coğrafya Bölümü, Ankara, TÜRKİYE
Prof. Dr. Ayhan KAYA	İstanbul Bilgi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fak. Uluslararası İ. Bl., İstanbul, TÜRKİYE
Prof. Dr. Theano TERKENLİ	University of the Aegean, Department of Geography, Mytilíni, GREECE
Prof. Dr. Mustafa YAKAR	Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi Coğrafya Bölümü, Isparta, TÜRKİYE
Doç. Dr. İlkay SÜDAŞ	Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, İzmir, TÜRKİYE
Prof. Dr. Tolga GÖRÜM	İstanbul Teknik Üniversitesi Avrasya Yer Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, TÜRKİYE
Prof. Dr. İsmail KERVANKIRAN	Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, Isparta, TÜRKİYE
Uwe KRAUSE	Fontys University, NETHERLANDS
Dr. Tibor MADLEŇÁK	Matej Bel University Department of Geography and Geology, Banská Bystrica SLOVAKYA
Doç. Dr. Doğukan Doğu YAVAŞLI	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Kırşehir, TÜRKİYE

İçindekiler / Contents

Araştırma Makaleleri / Research Articles

- 1 ANTAKYA'YA YÖNELİK YER DUYGUSU: ŞUBAT 2023 DEPREMLERİ SONRASI GİTMEK Mİ ZOR, KALMAK MI?**
*Sense of Place Towards Antakya: Is It Difficult to Leave or to Stay After the February 2023 Earthquakes?.....*1-30
Funda VARNACI UZUN
- 2 ALTIEYLÜL'DE (BALIKESİR) KENTSEL TOPLAYICILIĞIN POLİTİK EKOLOJİSİ: DAHA SÜRDÜRÜLEBİLİR VE DİRENÇLİ BİR KENTE DOĞRU**
*Political Ecology of Urban Foraging in Altieylül (Balıkesir): Towards a More Sustainable and Resilient City.....*31-53
Yılmaz ARI
- 3 TÜRKİYE'NİN ULUSLARARASI HAVA TAŞIMACILIĞINDA ROTA GENİŞLEMESİ VE DÜNYA VE BÖLGE HAVALİMANI AĞINA ERİŞEBİLİRLİĞİNİN DEĞİŞİMİ**
*Route Expansion in Türkiye's International Air Transport and Change in Accessibility of the World and Regional Airport Network.....*55-75
Umut ERDEM
- 4 "HAMAMDAKİ YABANCI": ASYALI MASÖZ GÖÇÜNDE AĞLAR VE ARACILARIN YERİ**
*"A Stranger in the Hammam": The Place of Networks and Intermediaries in Asian Masseur Migration.....*77-102
Aycan ÖZLÜ – Mustafa YAKAR
- 5 DOĞAL FAKTÖRLERİN ŞEHİRSEL BÜYÜMEYE ETKİSİ: DENİZLİ ÖRNEĞİ**
The Effect of Natural Factors on Urban Growth: Denizli Case103-119
Cansu DUMAN – Rauf BELGE
- 6 NEOTEKTONİK TRANSFER ZONLARINDA DAĞLIK ALANLARIN MORFOTEKTONİK EVRİMİ: GÜNEYDOĞU ANADOLU BİNDİRME KUŞAĞI'NDA KÖRKANDİL DAĞI ÖRNEĞİ (PERVARI/SİİRT)**
Morphotectonic evolution of mountainous areas in neotectonic transfer zones: The example of Mount Körkandil (Pervari/Siirt) in the Southeastern Anatolian Thrust Belt121-142
Yahya ÖZTÜRK – Halil ZORER
- 7 DOĞU VE BATI TASAVVURUNA DAİR BETİMSSEL BİR ANALİZ**
A Descriptive Analysis of Eastern and Western Imagination ".....143-167
Belçim ÖZTÜRK – Nurettin ÖZGEN

EGE COĞRAFYA DERGİSİ
Aegean Geographical Journal

e-ISSN 2636-8056

Received: 18 March 2024 | Revised: 24 April 2024 | Accepted: 5 May 2024

ANTAKYA'YA YÖNELİK YER DUYGUSU: ŞUBAT 2023 DEPREMLERİ SONRASI GİTMEK Mİ ZOR, KALMAK MI?

Sense of Place Towards Antakya: Is It Difficult to Leave or to Stay After the February 2023 Earthquakes?

Funda VARNACI UZUN

Aksaray Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
Aksaray-Türkiye
fundavarnaci@hotmail.com

Abstract

Antakya is the city most affected by the earthquakes that occurred on February 6, 2023 in terms of loss of life, destruction and displacement.

Sense of place, defined as the beliefs, meanings, attitudes and behaviours that people form towards a place, has three subcomponents: place identity, place attachment and place dependence. The reactions towards a place and displacement behaviours of people after an earthquake can be explained by sense of place.

The aim of this study is to examine the effect of sense of place on the displacement status and settlement preferences of three groups of people: those who never left Antakya after the earthquakes, those who settled temporarily in a different place from Antakya, but returned in a short time and those who permanently settled in a different place. In the study, the case study design, one of the qualitative research methods, was used. A total of 35 people were interviewed using a semi-structured interview form. In the analysis of the collected data, descriptive and content analyses were conducted using the MAXQDA Analytics Pro 2024. For the presentation of the findings, maps were created according to the hierarchical code-sub-code model. A code matrix evaluation was performed on the basis of the displacement status of the interviewees. According to the interview results, the participants have a high sense of place. In all the interviewer groups, the place attachment sub-component is the most emphasized sub-component, followed by the place identity and place dependence sub-components. Having a high sense of place is one of the main reasons why those who left Antakya after the earthquake returned quickly. Those who have settled elsewhere for a long time also have a hope and desire to return to Antakya because of their sense of place.

Keywords: Sense of place, Place attachment, Place identity, Place dependence, Earthquake, Antakya.

Öz

Antakya, 6 Şubat 2023'te Kahramanmaraş merkezli olarak meydana gelen depremlerden can kaybı, yıkım ve yer değiştirme hareketi anlamında en fazla etkilenen kentlerin başında gelmektedir.

İnsanların bir yere yönelik oluşturduğu inanç, anlam, tutum ve davranışlar olarak tanımlanan yer duygusu; yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığı olarak üç alt bileşene sahiptir. Deprem sonrasında insanların bir yere yönelik vereceği tepkiler ve yer değiştirme davranışları yer duygusu ile açıklanabilmektedir.

Bu çalışmada amaç depremler sonrasında Antakya'dan hiç ayrılmayan, Antakya'dan geçici olarak farklı bir yere yerleşen ancak kısa sürede geri dönen ve kalıcı olarak farklı bir yere yerleşenlerin yer değiştirme durumları ve yerleşim yeri tercihlerinde yer duygusunun etkisinin incelenmesidir. Çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseni kullanılmıştır. 35 kişi ile yarı yapılandırılmış görüşme formu ile görüşme yapılmıştır. Verilerin analizinde, MAXQDA Analytics Pro 2024 kullanılarak betimsel ve içerik analizi uygulanmıştır. Elde edilen bulguların sunulmasında hiyerarşik kod-alt kod modeline göre haritalar oluşturulmuştur. Görüşmecilerin yer değiştirme durumuna göre kod matrisi değerlendirilmesi yapılmıştır. Görüşme sonuçlarına göre görüşmeye katılanların yer duyguları yüksektir. Tüm görüşmeci gruplarında yer bağlılığı alt bileşeni en fazla vurgulanan bileşen durumundadır. Bunu yer kimliği ve yer bağımlılığı bileşenleri takip etmektedir. Yer duygusunun yüksek olması deprem sonrası Antakya'dan ayrılanların kısa sürede geri dönüş sebeplerinin başında gelmektedir. Uzun süreli başka yere yerleşenlerin de, yer duygusuna bağlı olarak Antakya'ya geri dönüş umudu ve isteği bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yer duygusu, Yer bağlılığı, Yer kimliği, Yer bağımlılığı, Deprem, Antakya.

1. GİRİŞ

Yer ve mekân birlikte coğrafyanın doğasını tanımlamaktadır. Mekânsal analiz coğrafya araştırmalarının başlıca konusunu oluşturmaktadır. Beşeri coğrafyada ise deneyime bağlı olarak insanların mekânsal ve yere yönelik duygu ve fikirlerinin incelenmesi ön plana çıkmaktadır (Tuan, 1979). Mekân, tüm bireyler tarafından benzer şekilde görülen alanlar olarak belirtilirken, her insan için özel olan, ilişki kurulan ve bağlanılan alanlar “yer” olarak ifade edilmektedir (Cresswell, 2004). Mekân, deneyimle anlam kazanmaktadır. Mekâna anlam yüklendiğinde “yer” kavramı oluşmaktadır (Tuan, 1975). Mekan olarak adlandırılan alan, deneyim, tanıma ve alışkanlık sonucu “yer” haline gelmektedir (Tuan, 1977). Mekân, soyut ve evrensel, yer özeldir ve orada yaşanan deneyimler sayesinde anlamla doludur. Yer, hem fiziksel peyzaj hem de ortamdaki sosyal aktörlerle yaşanan deneyimlere ve anlamlara dayanan çok boyutlu bir kavramdır (Stedman, 2003). Yer, sosyal ve fiziksel özelliklerin etkileşim halinde olduğu psikolojik ve sosyolojik bir kavramdır (Güler & Kutay Karaçor, 2018).

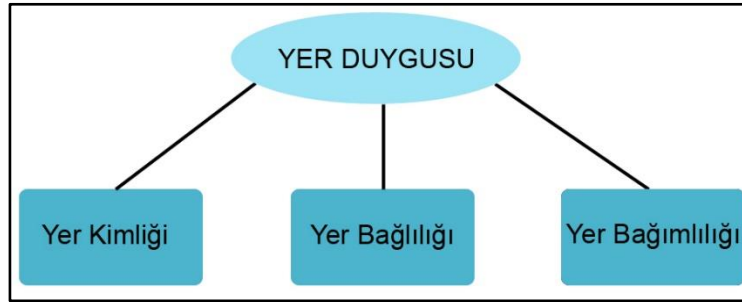
1.1. Yer Duygusu

İnsan-yer ilişkilerini tanımlayan kavramların varlığına rağmen, “yer duygusu”, insanların belirli bir yerle ilişkilendirdiği inançları, anlamları, yorumları, tutumları ve davranışları tanımlamak için kullanılan en genel kavram olarak kabul edilmektedir (Qian et al., 2021). İnsanların yer ile olan ilişkilerinden hareketle ortaya atılan yer duygusu; duyguları, izlenimleri, inançları, anıları ve deneyimleri bir yer ile birleştiren duygusal bir kavramdır (Silver & Grek-Martin, 2015). Beşeri coğrafyada yer duygusu kavramı, insanların belirli bir yerle ilişkilendirdiği tutumları, inançları, anlamları ve yorumları tanımlamak için kullanılmaktadır (Chamlee-Wright & Storr, 2009). Beşeri coğrafyacılar yer duygusunu, bir kişinin yıllar boyu yaşadığı ve bir topluluğa dahil olduğu yerde biriktirdiği kişisel bağlantılar olarak algılamaktadır (Devkota, 2016). Yer duygusu, coğrafi bir mekanın sosyal değerini ifade ettiği gibi; bireyin belirli bir coğrafi yer için anlamını ve bağlılığını, o yerin kolaylıkları, doğal ve kültürel özellikleri ve çevresel kalitesi gibi nitelikleriyle birleştiren sosyal bir teoridir (K. Mulvaney et al., 2020). İnsanların çevreleri ile ilgili geliştirdikleri öznel algıları ve yere yönelik hisleri ile tanımlanan yer duygusu; çevre ile yaşanan deneyimlerin hem tanımlayıcı hem de duygusal yönlerine sahiptir (Demir, 2022).

Yer duygusu, bir yerdeki aile, arkadaşlar arasındaki ilişkiler, aile etkinlikleri, gelenekleri, kültürün toplumla ilişkisi gibi kişisel/sosyal değerleri ile doğal benzersizliği, iklimi, jeolojik özellikleri, yaban hayatı, bitki örtüsü gibi doğal çevre değerleri arasındaki etkileşimin birleşimidir (Shamai & Ilatov, 2005).

“Yer duygusu” terimini ilk olarak kullanan Tuan (1977)’ye göre mekanların tüm duyular yoluyla deneyimlenmesi algı, biliş ve duyguları içermektedir (Baylan et al., 2018). Bu nedenle insanlar sadece görme değil işitme, tatma ve dokunma duyularıyla da yer ile ilişki içindedir. Bu duyular da görmenin aksine çevreyle yakın temas ve uzun süreli ilişki gerektirmektedir (Tuan, 1977). Bu nedenle yer duygusu, insanların anlamlar, bağlılık, memnuniyet, bilgi, davranışlar ve eylemlerini kapsayan bir duygudur (Stedman, 2003). Yerlerle duygusal bağlar, doğal, kültürel çevre, aile, sosyal aktiviteler, tarih ve gelenekler gibi özelliklerle gelişmektedir (Kaltenborn, 1997). Siyasi çerçeve, ekonomik etkinlikler ve sosyal ilişkiler yer duygusunu şekillendirmektedir (Oktay, 2011). Yer duygusunun varlığı ve yoğunluğu aynı zamanda etnik ve dini köken gibi sosyal ve kültürel değişkenlerle de ilişkilidir (Shamai & Ilatov, 2005). Bir yerin fiziki özelliklerinin yer duygusu üzerinde etkisinin daha az olduğu düşünülse de, boyut, ölçek, bileşenler, çeşitlilik, doku, dekorasyon, renk, koku, gürültü, sıcaklık ile birlikte kimlik, tarih, eğlence, güvenlik gibi özellikleri de, etkilidir (Demir, 2022). Yerel olarak farklı özelliklerin varlığı ve korunması yer duygusunun güçlü olmasındaki etkenlerden biridir (Göközkut, 2023). Kültürel miras anıtları ve binalarının varlığı, kültürün çeşitli yönlerini ortaya koyan tarihi ve sembolik unsurlar ile bunların insanların yaşamındaki önemi ve sosyal hayata entegrasyonu, yer duygusunun yaygın ve etkili olmasını sağlamaktadır (Devkota, 2016). Ev sahibi olma, mahallede ikamet süresi, mahalle uyumuna ilişkin algılar ve topluluk faaliyetlerinin sıklığı, yer duygusu ile pozitif yönde ilişkilidir (Chamlee-Wright & Storr, 2009).

İnsanlara güven, konfor ve mutluluk hissi veren yer duygusu insanların çevreleriyle bilişsel, duygusal ve yapıcı ilişkilerini anlamak için bir temel oluşturabilmektedir (Ayberk, 2018). Yer duygusu; yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığı şeklinde üç bileşenle açıklanmaktadır (Şekil 1), (Jorgensen & Stedman, 2001).

Şekil 1- Yer duygusuna ait bileşenler

Figure 1- Components of sense of place (Jorgensen & Stedman (2001)

Yer kimliği, insanların fiziksel çevreyle ilgili bilişsel kimliğini ifade eder (Qian et al., 2021). Bu kavram, bireylerin kişisel kimlikleri oluşturan fikirler, inançlar, tercihler, duygular, değerler, davranışlar ve beceriler gibi kişisel özelliklerinin fiziksel çevreyle ve sosyo-kültürel süreçlerle etkileşim sonucu gelişmesi olarak tanımlanmaktadır (Jorgensen & Stedman, 2001; Nanzer, 2004; Proshansky, 1978). Yere ait özelliklerin bireyin kimliği üzerindeki etkileri ve katkıları yer kimliğini oluşturmaktadır (Proshansky, 1978). Yer kimliği, insanın mekânla olan deneyiminde, aidiyet ve kişiselleştirme ile birlikte yere ilişkin özelliklerin benliğin bir parçası haline gelmesi olarak tanımlanmaktadır (Göregenli vd., 2014).

Yer kimliği genellikle tekrarlanan ziyaretlerden sonra veya bir çevrede uzun süreli ikamet sonrasında gelişmektedir. Bireyler için bir yere özgü güçlü ve kalıcı anılar ev, okul, mahalle gibi mekânlar ve aile, arkadaş, akraba gibi kişilerle iletişim sonucunda oluşmaktadır. Geçmişteki önemli olayların olduğu yerler ve kişiler bireylerin yaşamında önem kazanmakta ve yaşam boyunca devam eden yer ve kişiler etkileşimi öz kimlik duygusunu oluşturmaktadır (Nanzer, 2004). Bireylerin yer kimliğini ifade eden söylemleri; *bu yere dair her şey beni yansıtıyor, bu benim kim olduğum hakkında çok şey söylüyor, bu yerde gerçekten kendim olabileceğimi hissediyorum* şeklinde olabilmektedir (Baylan et al., 2018; Jorgensen & Stedman, 2006).

Yer bağlılığı, genel olarak insanların yerlere duygusal olarak bağlanması olarak tanımlanmaktadır (Qian et al., 2021). Yer bağlılığı, insanlar ile bir yer arasında gelişen olumlu duygulardır (Stedman, 2003a). Jorgensen & Stedman (2006), yer duygusunun zihinsel veya bilişsel temelli olmaktan çok duygusal temelli olduğunu savunmaktadır. Yer bağlılığı, bireyin mekânsal bir ortama olan duygusal ilişkisi olarak tanımlanmakta ve insanların bir yere yönelik duygu, inanç, davranış ve eylemlerinin karşılıklı etkileşimini kapsamaktadır (Demir, 2022). İnsanlar ve yerler arasında oluşan duygusal bağ olan yer bağlılığı bireysel ve kültürel yapılar ile kişinin bağlanabileceği yerin sosyal ve fiziksel özelliklerinin çeşitliliğine göre farklılıklar gösterebilmektedir (Scannell et al., 2016). Günlük yaşam aktiviteleri, bireylerin duygusal bağlanmanın gerçekleştiği yerdeki unsurlarla ilişkiler geliştirmesine olanak sağlayan koşulları yaratır (Nanzer, 2004). Yaşanılan yerlere yönelik bağlılık yaşam süresince gelişmekte ve güven duygusu oluşmaktadır (Güler & Kutay Karaçor, 2018). Bir yerin “insanların ilgisinin, endişelerinin, etkisinin, dikkatinin, mutluluğunun” alanı haline gelmesi yere bağlanmanın göstergelerindedir (Devkota, 2016). Yer duygusunun yüksek hissedildiği yerler daha fazla deneyim yaşanılan yerlerdir (Demir, 2022). Yer bağlılığı bir yerin doğum yeri olması, ikamet süresinin uzun olması ve ev sahibi olunmasına bağlı olarak artmaktadır (Arslan & Ünlü, 2010; Song & Soopramanien, 2019). Ayrıca, yer bağlılığı fiziksel ortamdan çok o yerdeki insanlarla yaşanılan ilişkilere de dayanmaktadır (Demir, 2022). Yapılan çalışmalarda bireylerin yer bağlılığına yönelik olarak şu ifadelerle daha yüksek katılım sağlamaktadır: *Bu yerde kendimi güvende hissediyorum, bu yerde kendimi rahat hissediyorum, bu yerden uzun süre uzak kaldığımda bu yeri gerçekten özliyorum, bu yerdeyken kendimi çok mutlu hissediyorum* (Baylan et al., 2018; Jorgensen & Stedman, 2006).

Yer bağımlılığı, insanların alternatif yerlere kıyasla belirli bir yerdeki ihtiyaçlarını karşılayıp karşılayamayacağına ilişkin algılarına vurgu yapmaktadır (Qian et al., 2021). Yer bağımlılığı “sakinlerin kendilerini belirli bir yerle güçlü bir şekilde ilişkili ve bağımlı olarak algılama derecesini ifade etmektedir. Bireyin ihtiyaçlarını veya hedeflerini bir yerde gerçekleştirme düzeyi olarak da tanımlanmaktadır (Nanzer,

2004). Bazı yerler belirli aktiviteler için daha uygundur. Yer bağımlılığı, bireylerin tercih ettikleri faaliyetler için belirli bir yerin uygunluğuna inanma derecesidir (Chamlee-Wright & Storr, 2009). Yerin fiziksel ve işlevsel özellikleri, etkinlikler ve sosyal etkileşim için bir alan olarak yere olan bağımlılığın düzeyini etkilemektedir (Demir, 2022). Bir yer, kişinin ihtiyaçlarını karşılıyor ve hedeflerine ulaşmasını sağlıyorsa o yere yönelik yer bağımlılığı daha yüksek olmaktadır (Chen, 2020). Bir yerde kalma süresi uzadıkça da yere olan bağımlılık artmaktadır. Ancak, bireylerin ihtiyaç ve beklentilerinin karşılanamadığı yerlere yönelik bağımlılık duygusu zayıflayabilmektedir (Demir, 2022). Yer bağımlılığına yönelik olarak, bireyler yapılan çalışmalarda, *yaşanabilecek en iyi yer, keyif alınan şeylerin yapılabileceği tek yer, bu yerden daha iyi yaşanacak yer yoktur* gibi ifadeler kullanmaktadır (Baylan et al., 2018; Jorgensen & Stedman, 2006).

1.2. Afetler ile Yer Duygusu İlişkisi

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD)'ın tanımına göre afet; toplumun tamamı veya belli kesimleri için fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplar doğuran, normal hayatı ve insan faaliyetlerini durduran veya kesintiye uğratan, etkilenen toplumun baş etme kapasitesinin yeterli olmadığı doğa, teknoloji veya insan kaynaklı olaylardır (AFAD, 2024). Afetler, genellikle doğal ve kültürel çevreyi önemli ölçüde değiştirmekte ve sosyal bağları azaltmaktadır. Bu durum, bir topluluğun hem işlevsel hem de bilişsel bileşenlerini etkilemektedir (Greer et al., 2020). Doğal ve kültürel coğrafi görünümde meydana gelen değişim, halkın yere yönelik duygularını ilk anda olumsuzla dönüştürebilmektedir (Bowring, 2013). Afetler, bir yerdeki günlük aktivitelerle ilgili fiziksel kaynakları yok eder, yeri temel barınma ve üretim işlevlerinden mahrum bırakır ve bireylerin yere bağlı konforunu bozar (Qian et al., 2021). Afet meydana geldikten sonra fiziksel hasar, devam eden risk, güvenlik eksikliği, psikolojik etkiler ve hayatta kalma ihtiyacı sebebiyle insanlar geçici ya da kalıcı olarak yer değiştirme davranışı göstermektedir (Varol & Gültekin, 2016). Yer değiştirmeye karar vermede ekonomik durumun iyi olması, birlikte yer değiştirebilecek yakınlarının olması, konutlarının fazla zarar görmüş olması, hamile olma veya küçük çocuğa sahip olma, genç olma, eğitim seviyesinin yüksek olması gibi etkenler önemli olmaktadır (Orhan & Keskinok, 2019). Ancak yer değiştirmeme ya da kısa süre sonra afet bölgesine geri dönüşlerde insanların sosyo-ekonomik özellikleri yanında yer duygusu da, kritik bir açıklayıcı faktördür (Qing et al., 2022).

Yer duygusu, afet çalışmalarında kritik ancak yeterince çalışılmamış bir kavramdır. Yer duygusunun bileşenlerinden olan yer bağımlılığı afetle ilgili literatürde daha fazla yer almaktadır (Silver & Grek-Martin, 2015). Yer bağımlılığı, afetler ile şekillenmekte, karar alma süreçlerini, afete hazırlık süreçlerini, afet deneyimini ve afet sonrasındaki aşamada bireylerin yerleşme yerine ilişkin kararlarını etkilemektedir (Greer et al., 2020). Afetler sonrasında bir yere özgü gündelik ve olağan kabul edilen durumlar bile orada yaşayanlar için önem kazanmaktadır (Bowring, 2013). Yere bağlılık, insanların güvenli ancak değer verilmeyen bir yere göç etmek yerine, değer verilen yerde risklerle başa çıkmaya daha istekli olmalarını sağlamaktadır (Jansen et al., 2017). Deprem tehlikesi altındaki bölgelerde yaşayanlar yer bağımlılığı sebebiyle bu bölgelerde yaşamaya devam etmeyi tercih etmektedir. Deprem tehlikesi altındaki bölgelerde yaşayan pek çok bölge sakini, afetler veya ikincil felaketler karşısında bile, bölgeyi boşaltmak veya başka bir yere taşınmak konusunda isteksizdir (Chen, 2020; Jansen et al., 2017; Qing et al., 2022; Scannell et al., 2016; Silver & Grek-Martin, 2015). Afet sonrası yer değiştirmeyenler çevresel değişimle fiziksel ve sosyal olarak dönüştürülmüş bir toplulukta kalmanın çok farklı zorluklarıyla karşı karşıya kalmalarına rağmen yer bağımlılığı duyguları insanların yardım çalışmalarına katılmak gibi afet alanında aktif görev almalarını da sağlamaktadır (Qian et al., 2021; Silver & Grek-Martin, 2015).

Afet sonrası ilk anda yaşanması mümkün olmayan yerden farklı bir yere giden bireylerde afetin etkilerine dair duygular geride kalmakta ve şehirlerine karşı özlem ile birlikte, olumlu duyguları ön plana çıkmaktadır (Bowring, 2013). Yer duygusu güçlü bireyler afetten hemen sonra ortamdaki ayrılışa da, kısa sürede afetten etkilenen bölgelere geri dönmeye karar vermektedir (Güler & Kutay Karaçor, 2018; Qian et al., 2021). Pek çok toplulukta yere bağlılık önemlidir ve afet sonrası yere geri dönüp eski ortamı yeniden inşa etme çabaları vardır. İnsanlar, yıkılan bir evin parçalarına tutunma ve her türlü zorluğa karşın o yerde yaşama isteği duyabilmektedir. Afet sonrası insanlar, yer değiştirme, yer değiştirdiyse geri dönme ya da yeniden inşa etme arasında bir karar verme aşamasında; yer duyguları yüksek olanlar geri dönme ve yeniden inşa etme girişiminde bulunmaktadır

(Chamlee-Wright & Storr, 2009). Bu durum da, afet yerinin yeniden yapılanması için önemli bir güçtür (Orhan & Keskinok, 2019).

Yer duygusu, geri dönenler için önemli bir motivasyon kaynağıdır ancak dönülen yerdeki yaşam imkanlarının iyileştirilmiş olması da gereklidir (Chamlee-Wright & Storr, 2009). Büyük ölçekli felaketlerden sonra iyileştirmenin sağlanamaması yere bağlılığın azalmasına sebep olabilmektedir (Baylan et al., 2018; Zheng et al., 2019). Ayrıca, büyük felaketlerden kaynaklanan kesintilerden sonra, yere bağlılık kaybı uzun vadeli bir etkiye sahip olabilir ve bölge sakinleri için hayati öneme sahip olan toparlanma ve yeniden kurma sürecini gerektirebilir (Zheng et al., 2019). Bu süreçte, o yerin kimliğini oluşturan ve yer duygusunu güçlendiren tarihi, kültürel, dini ve sanatsal yapılarının yeniden yapılanmaları, her zaman bir yerin özgünlüğünü ve anlamını yeniden yaratamaz. Deprem sonrası yapıların hızlıca yapılan taklitleri bu yapılara farklı bir imaj kazandırarak yerel topluluklarla ilişkileri değiştirebilmekte ve yer duygusunun yeniden oluşumunu güçlendirmektedir (Clemente & Salvati, 2017). Bu nedenle afet sonrası yeniden yapılanma sürecinde halkın yer duygusunu oluşturan unsurlar iyi analiz edilmiş olmalıdır.

Literatürde, yer ile doğal afetlerin ilişkisi üzerinde yapılmış çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Yapılan çalışmalarda, yere bağlılık ve risk algısının deprem riski yüksek bir bölgede yaşama isteği üzerindeki etkileri (Güler & Kutay Karaçor, 2018; Zheng et al., 2019; Chen, 2020;), yere bağlılık ile afet sonrası yer değiştirme niyeti ve yer değiştirmenin etkileri arasındaki olası ilişkileri (Ariccio et al., 2020; Dandy et al., 2019; Qing et al., 2022), deprem bölgelerindeki yer bağlılığı ile risk algısı ve başa çıkma arasındaki ilişkiler (Bernardo, 2013; Bonaiuto et al., 2016; Jansen, 2020; Scannell et al., 2016), afet sonrası yer bağlılığının durumu (Bowring, 2013; Carroll et al., 2009; Greer vd., 2019; Haney, 2018; Qian et al., 2021; Silver & Grek-Martin, 2015) incelenmiştir. Ayrıca çalışmalarda, afet sonrası halkın yer değiştirme niyeti (Jansen et al., 2017), yer seçim davranışları (Orhan & Keskinok, 2019), yeni yerleşilen yere karşı tutumları (Erkan vd., 2007), deprem bölgesindeki nüfus değişimi (Alaeddinoğlu et al., 2011), toplumun yer duygusuna dayalı olarak toplumsal dayanıklılık algıları (Devkota, 2016) gibi konular da ele alınmıştır. Afet sonrası yeniden yapılanma sürecinde yer bağlılığının ve yer değiştirmenin psiko-sosyal etkileri (Arslan & Ünlü, 2010; Clemente & Salvati, 2017; Motawef & Asadi, 2011), afet sonrası konut ortamlarından duyulan memnuniyet ile yer duygusu arasındaki ilişki (Baylan et al., 2018), afet sonrası yer duygusunun gücünün etkileri (Chamlee-Wright & Storr, 2009), deprem sonrası yer değiştirip daha sonra geri dönmeyen sebepleri (Çetinkaya, 2004), depremin nüfus ve yerleşme üzerindeki etkileri (Südaş, 2004), deprem sonrası yeniden yapılanmada konut alanlarının dağılımı nedenleri (Hayır & Akyol, 2011) ile ilgili çalışmalar literatürde yer almaktadır. Dinç (2023), tarafından yapılan çalışmada, Şubat 2023'te meydana gelen depremler sonrası Antakya kentinin yeniden yapılanması sürecinde yere bağlılık durumunu nicel araştırma yöntemleri çerçevesinde incelenmiştir.

İncelenen çalışmalarda daha çok yer duygusu kavramının alt bileşenlerinden olan yer bağlılığı konusunun ele alındığı görülmektedir. Çalışmalar daha çok afet riski olan yerlerde yaşama, afet sonrası yer değiştirme ya da afet bölgesinde kalma ve yeniden yapılanmada yer bağlılığının etkileri konusunda yoğunlaşmaktadır. Yapılan çalışmalar incelendiğinde, Antakya'da Şubat 2023 depremleri sonrasında bölge sakinlerinin deprem alanından ayrılmama, kalıcı yer değiştirme, geçici yer değiştirme ve geri dönme davranışlarında yer duygusunun etkisini tüm alt bileşenleriyle birlikte ele alan bir çalışma bulunmamaktadır.

Amaç, 6 Şubat 2023'te Kahramanmaraş ve 20 Şubat 2023'te Antakya merkezli olarak meydana gelen depremler sonrasında Antakya'dan hiç ayrılmayan, Antakya'dan geçici olarak farklı bir yere yerleşen ancak kısa sürede geri dönen ve kalıcı olarak farklı bir yere yerleşenlerin yer değiştirme durumları ve yerleşim yeri tercihlerinde yer duygusunun etkisinin incelenmesidir. Çalışmanın, Antakya'nın yeniden yapılanması sürecinde, Antakya'ya yönelik yer duygusunun tüm bileşenleriyle değerlendirilmesinin, halkın yere ilişkin beklentilerinin belirlenmesi ve Antakya'nın özgün değerinin korunması açısından literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

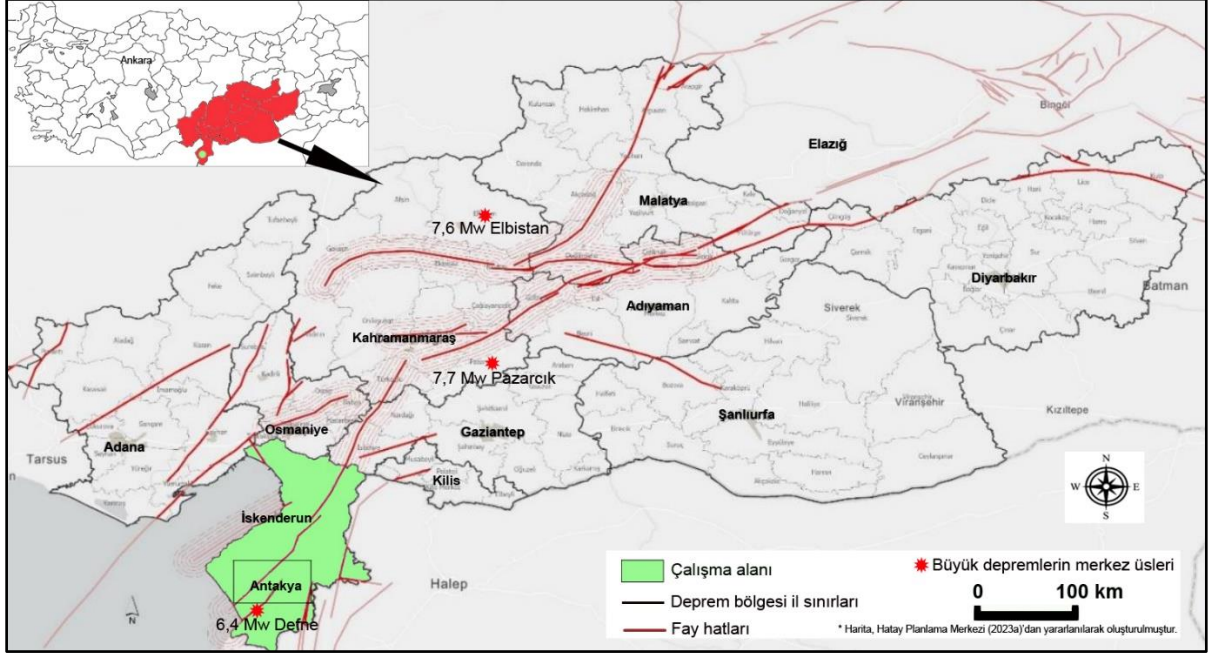
Amaç doğrultusunda aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aranmıştır:

- Antakya halkının, Antakya'ya yönelik yer duygularını Antakya'nın hangi özellikleri belirlemektedir?
- Şubat 2023 depremleri sonrası halkın Antakya'ya yönelik yer duyguları nasıl dönüşüm geçirmiştir?

- Halkın Antakya'ya yönelik yer duyguları, deprem sonrası yer değiştirme durumlarını ve yerleşim yeri tercihlerini nasıl etkilemiştir?

1.3. Çalışma Alanı: Hatay'ın Deprem Sonrası Durumu

6 Şubat 2023 tarihinde Türkiye saati ile 04:17'de merkez üssü Kahramanmaraş/Pazarcık olan Mw7.7 (odak derinlik=8,6km) ve 13:24'te merkez üssü Kahramanmaraş/Elbistan olan Mw7.6 (odak derinlik=7km) büyüklüklerinde iki deprem meydana gelmiştir. 20 Şubat 2023 tarihinde de, Türkiye saati ile 20:04'te merkez üssü Hatay Defne olan Mw6.4 büyüklüğünde bir deprem meydana gelmiştir. Bu depremler toplamda 11 ilde (Adana, Adıyaman, Diyarbakır, Elazığ, Gaziantep, Hatay, Kahramanmaraş, Kilis, Malatya, Osmaniye ve Şanlıurfa) büyük yıkımlara yol açmıştır (Şekil 2), (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023).

Şekil 2- Depremlerden etkilenen iller, fay hatları ve çalışma alanı lokasyon haritası

Figure2- Provinces affected by the earthquakes, fault lines and study area location map

İlk depremin yaşandığı 6 Şubat 2023 tarihinden sonra depremin etkilediği Elazığ hariç 10 ili kapsayacak şekilde 8 Şubat 2023 tarihi itibarıyla Üç Ay Süreyle Olağanüstü Hal ilan edilmiştir. OHAL kapsamında hayati önem taşıyan çalışmaların yapılması, acil yıkılacak binaların yıkılması, arama kurtarma çalışmalarının gerçekleştirilmesi gibi çalışmalar yapılmıştır (Hatay Planlama Merkezi, 2023a).

Hatay, depremlerden yıkım ve can kaybı anlamında en fazla zarar gören il durumundadır (Hatay Planlama Merkezi, 2023b).

Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (ÇŞİDB) tarafından yapılan ilk açıklamaya göre; deprem sonrası Hatay ili genelindeki toplam 352.938 yapının yaklaşık dörtte biri (92.171) yıkık, acil yıkılacak, ağır veya orta hasarlı olarak tespit edilmiştir. En yüksek hasar Antakya, Defne, Samandağ, Kırıkhan ve Hassa ilçelerinde gerçekleşmiştir (Hatay Planlama Merkezi, 2023a). Ocak 2024 itibarıyla ağır hasar gören yapıların enkaz kaldırma çalışmalarının yaklaşık %95'i tamamlanmıştır (Hatay Planlama Merkezi, 2023b).

Antakya, Türkiye'nin en eski yerleşimlerinden biridir. Antakya'da yerleşmeler Neolitik döneme kadar uzanmaktadır. Kentsel yerleşme tarihi ise, Helenistik Dönemde gerçekleşmiştir (Sökmen Kök ve Uşma, 2022). Antikçağdan Türkiye Cumhuriyeti Dönemine kadar Antakya'da, Asurlar, Hititler, Persler, Makedonlar, Mısırlılar, Romalılar, Arap Müslümanlar, Selçuklular, Haçlılar, Memluklar ve Osmanlılar yerleşmiştir (Kaypak, 2010). I. Dünya Savaşı sonrası, 1938'e kadar Fransız mandası altında kalan Antakya'ya 1936 yılında Atatürk

tarafından Hatay ismi verilmiştir. 1938'de Hatay Devleti kurulmuş, 1939'da ise Hatay, Türkiye Cumhuriyeti'ne katılmıştır (Sökmen Kök ve Uşma, 2022).

Yahudilerin Kudüs'ten sonra Anadolu'da ilk yerleştikleri yer olması sebebiyle Museviler için; Dünya'daki ilk mağara kilisesi olarak kabul edilen St. Pierre Kilisesi ile Kudüs'te bulunan kiliseden sonra en eski Ortodoks kilisesi olduğu kabul edilen Aziz Paul Ortodoks Kilisesi'nin bulunması nedeniyle Hristiyanlar için ve Antakya'nın Müslüman Araplar tarafından fethedilmesi sonrası Anadolu'nun ilk camisi olarak inşa edilen Habib'i Neccar Camii'nin varlığı ile Müslümanlar için önemli bir kent durumundadır (Doldur ve Nesipoğlu, 2022). Uzun tarihi boyunca çok sayıda medeniyete ve dine ev sahipliği yapmış olması, çeşitli medeniyetlere ait kültürel mirası ve günümüzde de, Sünni Türkler, Hristiyan ve Alevi Araplar, Musevi, Ermeni grupların bir arada yaşamakta olması Antakya'nın dini, kültürel ve etnik çeşitliliğini yansıtmakta ve *Medeniyetler Şehri* olarak anılmasına sebep olmaktadır (Gündüz, 2021).

Antakya'nın sahip olduğu tarihi ve kültürel mirasının neredeyse tamamı depremlerde yıkılmış ya da ağır hasar görmüştür. Bu yapılar arasında, Habib-i Neccar Camii, Sarımiye Camii, Ulu Cami, Antakya Sinagogu, Türk-Katolik Kilisesi, Antakya Azizler Petrus ve Pavlus Rum Ortodoks Kilisesi, Hatay Valilik Binası, Antakya Postane Binası, Hatay Meclis Binası gibi önemli kültürel miras yapıları bulunmaktadır. Ayrıca, eski Antakya evlerinin çok büyük bir kısmı ve Uzun Çarşı yıkılmıştır (Varnacı Uzun & Somuncu, 2023).

Hatay Valiliği'nin Ekim 2023'teki açıklamasına göre, il genelinde incelenen 1215 geleneksel veya tescilli yapıdan 587'si yıkık ve acil yıkılacak durumdadır. Ocak 2024 itibarıyla, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından Habib-i Neccar Cami ve Ulu Caminin restorasyonuna başlanmıştır. Saray Caddesi'ndeki yapılar yıkılmış, Eski Antakya Evlerinin bulunduğu alanda yıkım ve enkaz kaldırma çalışmaları sürmektedir. Meclis Binası tamamen yıkılmış ve restorasyonu başlamıştır. Vali Konağı ve Hatay Şehir Müzesi'nin restorasyon çalışmaları devam etmektedir (Hatay Planlama Merkezi, 2023b).

Tablo 1'de görüldüğü gibi Hatay'ın 2022 yılı toplam nüfusu 1.686.043 kişiye ulaşırken 2023 yılı nüfusu 1.544.640 kişiye düşmüştür (TÜİK, 2024a). Nüfusta yaşanan yaklaşık 140 bin kişilik azalma, can kayıpları ve deprem sonrası yaşanan göçten kaynaklanmaktadır.

Tablo 1- Hatay İl ve İlçelerine Ait 2022 ve 2023 Yılı Nüfusları
Table 1- Populations of Hatay Province and Its Districts in 2022 and 2023

İlçe	2022 Yılı Nüfus	2023 Yılı Nüfus
Altunözü (+)	60.344	66.533
Antakya (-)	399.045	298.620
Arsuz (+)	101.233	106.118
Belen (-)	34.449	34.430
Defne (-)	165.494	142.146
Dörtöyol (+)	128.941	129.276
Erzin (+)	41.558	42.425
Hassa (-)	56.675	55.604
İskenderun (-)	251.682	227.498
Kırıkhan (-)	121.028	106.975
Kumlu (+)	13.333	14.971
Payas (+)	43.919	44.131
Reyhanlı (+)	108.092	113.615
Samandağ (-)	123.447	120.600
Yayladağı (+)	36.803	41.698
Toplam	1.686.043	1.544.640

Kaynak: TÜİK, 2024a

Nüfusun ilçeler bazında değişimi incelendiğinde en fazla kaybın ve göçün Antakya, Defne, İskenderun, Kırıkhan ve Samandağ ilçelerinden olduğu görülmektedir. Özellikle Antakya ilçesi yaklaşık 100 bin kişilik bir nüfus kaybına uğramıştır. Bu ilçelerden yaşanan göçlerin büyük bir kısmı Mersin, Adana, Gaziantep, Osmaniye, Kilis ve Karaman gibi yakın illere doğru gerçekleşirken, il içinde de Altunözü, Arsuz, Reyhanlı ve Yayladağı

ilçelerine doğru olmuştur (Tablo 1). Hatay'ın 2022-2023 arasında aldığı göç 37.068 kişi, verdiği göç 164.247 ve net göç hızı -79,1 olarak belirlenmiştir (TÜİK, 2024b).

Deprem sonrası Hatay'dan bir başka göç hareketi de Ankara, İstanbul, Antalya, İzmir, Konya, Muğla, Bursa gibi büyükşehirlere doğru gerçekleşmiştir. Resmi olmayan verilere göre, Ankara'ya 76 bin, Mersin'e 75 bin, İstanbul'a 42 bin kişi göç ettiği ifade edilmektedir. Ancak, bir süre sonra göç edenlerin bir kısmı Hatay'a geri dönmüştür (Hatay Planlama Merkezi, 2023c). Hatay'da Şubat 2024 itibariyle barınma hasarsız, hafif hasarlı ve prefabrik yapılar ile konteynerlerde sağlanmaktadır. Mevcut konteyner olanakları incelendiğinde, Şubat 2024 itibariyle; toplam konteyner sayısı 64.317 iken, konteynerde yaşayan toplam nüfus 169.851 kişidir. Ayrıca, 14.664 bireysel konteynerde, toplam 45.459 kişi yaşamaktadır (Hatay Planlama Merkezi, 2023b). Antakya'da depremle birlikte ortaya çıkan önemli sorunlardan biri de, toplumsal yapının zarar görmesidir. Farklı etnik grupların bir arada yaşadığı Antakya'dan deprem sonrası, Türkler, Arap Aleviler, Arap Sünniler, Suriyeli göçmenler ile birlikte Yahudiler, Hristiyanlar gibi azınlık gruplarda yaşayanlar da göç etmişlerdir. Din liderlerinin belirttiğine göre özellikle Hristiyanlar ve Yahudiler henüz geri dönmemiştir (Hatay Planlama Merkezi, 2023c).

2. YÖNTEM

Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseni kullanılmıştır. Deprem sonrası Antakya'dan hiç ayrılmayanlar, geçici olarak başka bir şehre göç eden ancak geri dönenler ve başka şehre göç edip, kalıcı olarak Antakya dışında yerleşenler şeklinde 3 grup, çalışma grubunu oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak görüşme tekniği kullanılmıştır. Örneklem seçiminde amaçlı örneklem yöntemlerinden ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Bireylerin çalışmaya alınma ölçütlerinin ilki Hatay doğumlu, deprem öncesinde Antakya'da ikamet etmekte olmalarıdır. Bu kriter belirlenirken doğum yeri ve uzun süreli ikametgâhın yer duygusunun oluşumundaki etkileri göz önünde bulundurulmuştur. Ayrıca, depremden bireysel ve psikolojik etkilenmenin daha fazla olacağı ve görüşmelerde çalışma konusundan uzaklaşılacağı düşüncesi ile depremde birinci derece yakınına kaybetmemiş ve uzuv kaybı yaşamamış olanlar çalışmaya dahil edilmiştir.

Üç gruptaki görüşmelerde de, benzer ifadeler tekrar etmeye başladığı noktada yeterli örneklem büyüklüğüne ulaşıldığı kabul edilmiştir.

Çalışmada, yer duygusu bileşenlerine uygun olarak hazırlanmış görüşme sorularının bulunduğu yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Yer duygusu ile ilgili soruların oluşturulmasında Jorgensen & Stedman (2001) ve Göközkut (2023)'ün çalışmalarında kullandığı sorulardan fikir alınmıştır. Sorulara ilişkin geçerlik uzman görüşü ile sağlanmıştır. Çalışma öncesinde araştırmacı, görüşmecilerden dördüyle, depremden sonraki üç ay, aynı şehirde yaşamış, sürekli etkileşim halinde olmuş ve görüşmecilerin araştırma konusuna yönelik duygularını sürekli gözlemlenmiştir. Bu durum, çalışmanın inandırıcılığını (iç geçerlilik) artırmaktadır (Arslan, 2022). Görüşmeler sürecinde araştırmacı, katılımcı araştırmacı rolünde olmuştur ve Antakya'dan hiç ayrılmamış ya da geçici yer değiştirip geri dönmüş olanlarla görüşmelerin 24'ü yüz yüze, 5'i telefon görüşmesi şeklinde gerçekleştirilmiştir. Uzun süreli yer değiştirmiş olanların 4'ü ile yüz yüze, 2'si ile telefon aracılığıyla görüşme yapılmıştır. Antakya'daki yüz yüze görüşmeler, Haziran 2023'te, telefon görüşmeleri ise, Ekim 2023 ve Şubat 2024'te gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler, 25-30 dakika aralığında sürmüştür. Tüm görüşmeciler izin verdiği için görüşmelerde ses kaydı alınmıştır. Ses kayıtları bilgisayar ortamında ve e-posta ortamında saklanmaktadır.

Verilerin değerlendirilmesinde nitel veri analizi teknikleri kullanılmıştır. Görüşme kayıtları çözümlenerek yazılı ortama aktarılmıştır. Veriler, MAXQDA Analytics Pro 2024 programından yararlanılarak analiz edilmiştir. Analizlerde, Jorgensen & Stedman (2001)'de oluşturulan model doğrultusunda betimsel analiz ve içerik analizi kullanılmıştır. Betimsel analiz kapsamında yer duygusu kategori; bileşenleri olan yer kimliği, yer bağlılığı ve yer bağımlılığı kavramları alt kategori olarak kabul edilmiştir. Görüşme verilerinden kategori ve alt kategorilere ilişkin kod ve alt kodlar oluşturulurken içerik analizi yapılmıştır. Ayrıca, deprem sonrasında yer değiştirme durumu üzerinde yer duygusunun etkisini belirlemek üzere içerik analizi ile kategori ve alt kategoriler belirlenmiş, bunlara yönelik kodlamalar yapılmıştır. Kodlamalara yönelik güven duyulabilirliğin sağlanması

amacıyla katılımcı kontrolü gerçekleştirilmiştir (Arslan, 2022). Oluşturulan kodlar ve alıntılar görüşmeciler içinde yer alan iki öğretmenin görüşüne sunulmuştur.

Fotoğraf 1- Görüşmelerden görüntüler
Photo 1- Images from the interviews

Tablo 2- Görüşmecilerin demografik özellikleri
Table 2- Demographic characteristics of the interviewees

Sıra no	Cinsiyet	Yaş	Meslek	Yer değiştirme durumu
G1	Erkek	43	Mühendis	Daimi yer değiştiren
G2	Kadın	39	Öğretmen	Daimi yer değiştiren
G3	Erkek	65	Manav	Geri dönen
G4	Kadın	59	Ev hanımı	Geri dönen
G5	Kadın	37	Öğretmen	Geri dönen
G6	Kadın	35	Öğretmen	Geri dönen
G7	Erkek	45	Fırıncı	Geri dönen
G8	Erkek	63	Çiftçi-Emekli	Geri dönen
G9	Kadın	38	Öğretmen	Geri dönen
G10	Erkek	39	Ticaret	Hiç ayrılmayan
G11	Erkek	77	Emekli	Hiç ayrılmayan
G12	Erkek	49	Mobilyacı	Hiç ayrılmayan
G13	Erkek	84	Çiftçi	Hiç ayrılmayan
G14	Erkek	21	Öğrenci	Geri dönen
G15	Erkek	57	Marangoz	Geri dönen
G16	Kadın	50	Ev hanımı	Geri dönen
G17	Kadın	43	Ebe	Geri dönen
G18	Erkek	50	Bankacı	Geri dönen
G19	Erkek	76	Emekli öğretmen	Geri dönen
G20	Erkek	35	Mühendis	Geri dönen
G21	Kadın	48	Çiftçi	Hiç ayrılmayan
G22	Kadın	38	Öğretmen	Hiç ayrılmayan
G23	Erkek	58	Kaynakçı	Hiç ayrılmayan
G24	Erkek	82	Emekli	Hiç ayrılmayan
G25	Erkek	37	Psikolojik danışman/ Drone fotoğrafçısı	Hiç ayrılmayan
G26	Erkek	48	Antikacı	Hiç ayrılmayan
G27	Kadın	43	Öğretmen	Daimi yer değiştiren
G28	Erkek	45	Kuruyemişi	Geri dönen
G29	Erkek	54	Sağlık personeli	Geri dönen
G30	Kadın	42	Öğretmen	Geri dönen
G31	Kadın	32	Çocuk gelişimcisi	Geri dönen
G32	Erkek	37	Sağlık teknikeri	Geri dönen
G33	Erkek	45	Okul Müdürü/Öğretmen	Daimi yer değiştiren
G34	Erkek	39	Okul Müdürü/Öğretmen	Daimi yer değiştiren
G35	Kadın	43	Mühendis	Daimi yer değiştiren

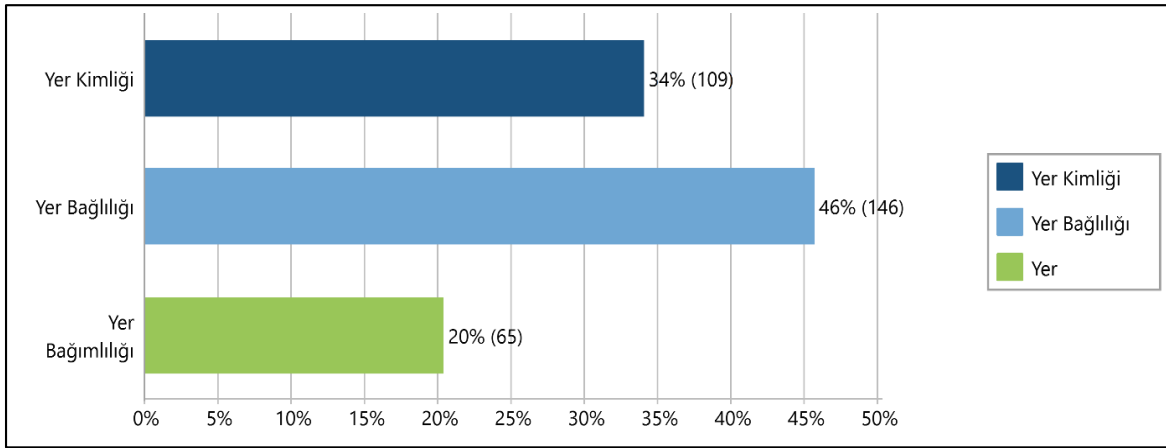
Elde edilen bulguların sunulmasında hiyerarşik kod-alt kod modeline göre haritalar oluşturulmuştur. Kod ve alt kodlara ilişkin değerlendirmelerde görüşmelerden doğrudan alıntılara yer verilmiştir. Görüşmecilerin demografik bilgilerini gösteren tablo hazırlanmış, her görüşmeciye sıra numarası (G1, G2 vb.) verilmiştir (Tablo 2). Doğrudan alıntılar belirtilirken sıra numaraları kullanılmıştır. Görüşmecilerin yer değiştirme durumuna göre kod matrisi değerlendirilmiştir. Ayrıca, bazı alt kodlara ilişkin kelime bulutları oluşturularak değerlendirilmiştir.

Görüşmelere 35 kişi katılmıştır. Katılanların 22'si erkek, 13'ü kadındır. Antakya'dan hiç ayrılmayan 10, ayrılıp geri dönen 19 ve uzun süreli yer değiştiren 6 kişi ile görüşme gerçekleştirilmiştir (Tablo 2).

3. BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde yapılan görüşmelerin değerlendirilmesi sonucunda elde edilen bulgular değerlendirilmiştir. Görüşme verilerine dayalı olarak öncelikle “Antakya halkının, Antakya'ya yönelik yer duygularını Antakya'nın hangi özellikleri belirlemektedir?” ve “Şubat 2023 depremleri sonrası halkın Antakya'ya yönelik yer duyguları nasıl dönüşüm geçirmiştir?” araştırma soruları ele alınmıştır. Bu sorulara ilişkin değerlendirmeler birlikte yapılmıştır. Çünkü görüşmelerde Antakya'ya yönelik yer duygusuna ilişkin söylemler ile deprem sonrası duyguları iç içe geçmiş şekildedir.

Yapılan kodlamalarda görüşmecilerin yer duygusunun bileşenlerinden en fazla %46 ile yer bağlılığı, daha sonra %34 ile yer kimliği ve %20 ile yer bağımlılığı bileşenlerine değindikleri görülmektedir (Şekil 3).

Şekil 3- Yer duygusu kategorisine ait alt kategorilere göre kodlama sıklıkları

Figure 3- Coding frequencies according to subcategories of the sense of place category

Yer duygusu bileşenlerine ait kod-alt kod hiyerarşi haritası incelendiğinde yer bağımlılığı ve yer kimliği bileşenlerinin yer bağlılığı bileşeninden daha fazla alt koda sahip olduğu belirlenmiştir (Şekil 4).

Yer bağlılığı: Yer bağlılığı alt kategorisi kapsamında Antakya'da doğup büyümüş olmakla bağlantılı olarak; *doğum yeri, memleket, çocukluk, hatıralar, kökler, aile-arkadaş ortamı ve anne sıcaklığı* kodları ortaya çıkmıştır (Şekil 4). Bu kodlamalara ilişkin görüşmecilerin ifadelerinden bazı örnekler şöyledir:

“...Antakya benim gerçekten gönülden bağlı olduğum bir kent. Antakya'da doğdum Antakya'da büyüdüm...” (G25).

“...Antakya demek bambaşka bir şey demek. Doğup büyüdüğün yer bambaşka. Ben, Antakya'yı deprem olsa da terk edip gidemem. Mümkün değil.” (G24).

“Doğup büyüdüğümüz yeri bırakmak o kadar kolay değil. Ne yazık ki.” (G5).

“Antakya denilince en çok çocukluğum geliyor aklıma. Bir toprak parçasından ziyade kişiliğimin bir parçası olarak görüyorum, bir bağ kurmuşum. Sanki başka bir yere gittiğimde ben olmayacağım.” (G30).

“...Deprem sonrası bu şartlar altında da olsa kendimi her yerden daha mutlu hissediyorum Antakya'da çünkü köklerim burası...Dedelerimizin dedesinden kalma bu. Benim dedemin çocukluğunun geçtiği yerde, babamın doğup büyüdüğü evde ben doğup büyüdüm. Yani bir ağaç gibi düşünürsek tohumun düştüğü tekrar yeşerdiği topraklar. Bağlılığımız oradan.” (G17).

“...Benim kaybettiğim dostlarım, anılarım, hatıralarım, hepsi yok oldu. Depremden önce herkesin hatıraları var. Bu anılar bir saniyede yok oldu gitti, yine de terk edemem Antakya'yı.” (G24).

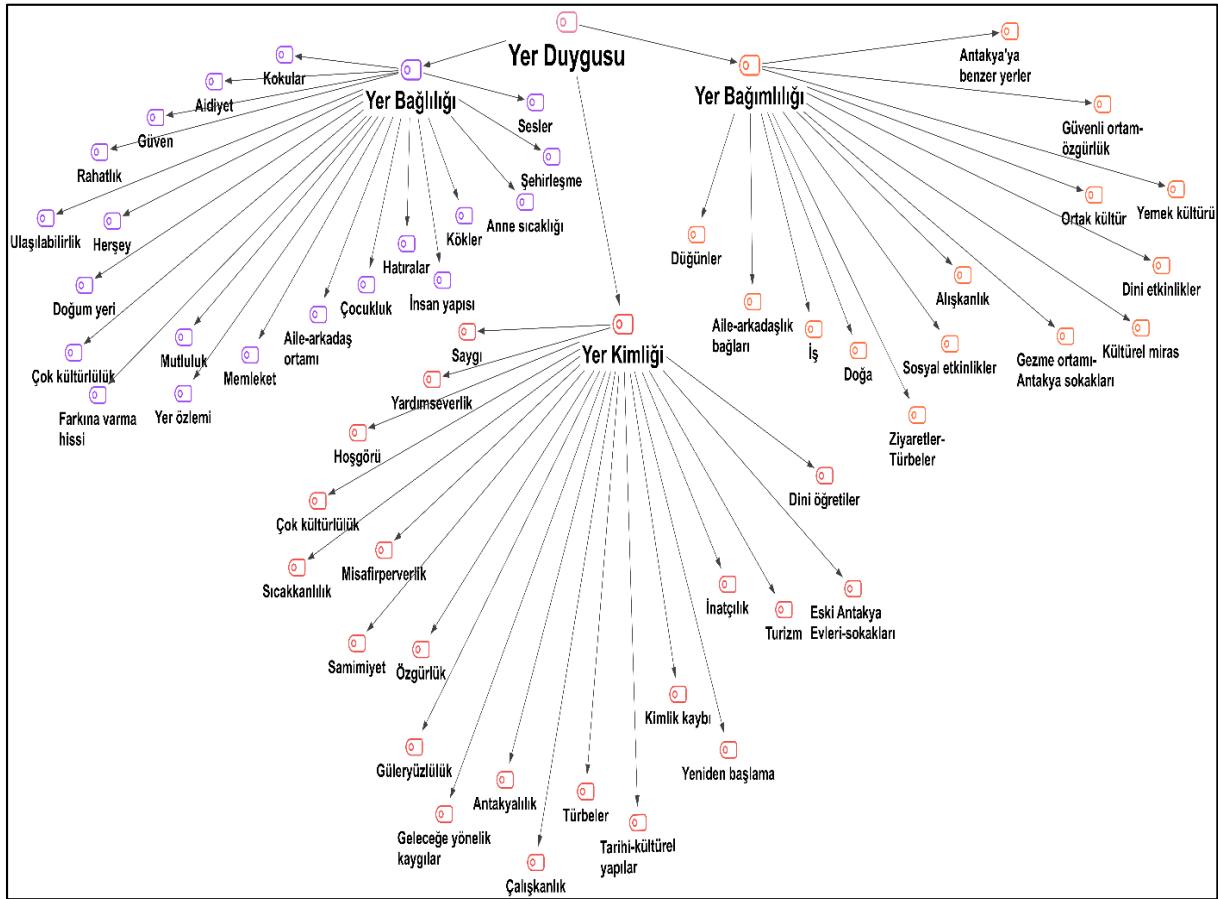
“Gittim Antakya'ya. Dolaştım, evim yıkılmış, her yer yıkılmış, oraları o şekilde görmenin verdiği inanılmaz bir acı var içinde ama bir tanıdık yüz gördüğün an mutlu oluyorsun anıları düşünüp birlikte ağlaşmaya başlıyorsun. Sonra Antakya'yı nasıl düzeltiriz diye düşünmeye başlıyorsun birlikte. Tanıdık bir yüz gördüğüm anda çok büyük mutluluk duyuyorum Antakya'da.” (G27).

“...burada çocukluğumuzdan beri mahalledeki arkadaşlarımızla kardeş gibi büyüdük. Antakya'ya beni arkadaşlık ve aile ilişkileri bağlıyor.” (G14).

“Dışardayken aile birliğimizi çok özledik hepimiz başka yerlere dağıldık.” (G16)

“...Tek kelimeyle simgeleyecek olursam anne sıcaklığı diyebilirim Antakya için.” (G25).

“...Şöyle bir cümle okumuştum. Anne hasta olunca insan annesini terk edip gider mi? Antakya şu an hasta ve biz hasta olan Antakyamızı, annemizi bırakıp kaçıp gitmeli miyiz?” (G30).

Şekil 4- Yer duygusu kategorisine ait kod-alt kod hiyerarşi haritası
Figure 4- Code-subcode hierarchy map of the sense of place category

Görüşmecilerin ifadelerinden anlaşılacağı gibi doğum yeri ve çocukluğun geçtiği, aile, arkadaşlık gibi sosyal bağların kurulmuş olduğu yer olması Antakya'ya bağlılığı artıran unsurlar arasındadır. Bu unsurların varlığının tüm görüşmeci gruplarında yer bağlılığını artırdığını ve depremle birlikte bir değişime uğramadığını, hatta Antakya'da yaşamayı tercih etmelerinde bir etken olduğunu söylemek mümkündür.

Aidiyet, güven, rahatlık, mutluluk gibi duyguları ifade eden kodlar yer bağlılığı alt kategorisi kapsamında sıklıkla ifade edilmiştir. Bu kodlarla ilgili görüşmecilerin sözleri şöyledir:

“Antakya'ya tabii ki ait hissediyoruz zaten bu güçlü aidiyet hissi bizim kopmamamızı sağlıyor.” (G2).

“Kendimi kesinlikle Antakya'ya ait hissediyorum çünkü gidemiyorum buradan aslında gitmem lazım. Evim yok dükkanım yok aslında gitmem lazımken hala burada duruyorum, saplanıp kaldım çıkamıyorum.” (G26).

“Antakyalıyım, aidiyetim dışarıda olunca daha da arttı diyebilirim. Antakyalı olduğumu söylemekten gurur duyuyorum.” (G33)

“Depremden sonra Antakya dışına giden pek çok kişi ile görüştüm ama hiç kimse kendisini oralara ait hissedemedi. Yıkık da dökük de olsa toz toprak içinde de olsa yaşanacak bir ortam olmasa da Antakya'da, hiç kimse kendisini Antakya dışında bir yere ait hissedemedi. Öyle bir bağlılık var Antakya'ya, ben döndüm birçok kişi döndü...Şu an dışarıda olan görüştüğüm hemen hemen herkes de aynı hissi söylüyor. Herkes er ya da geç dönme planı yapıyor.” (G18).

“Antakya'ya dönünce çadırda kaldık buna rağmen ben çok daha huzurlu, çok daha mutluydum. Ve uyuyabildim. Ben Mersin'de günlerce aylarca uyuyamadım. Döndükten sonra ailemle çadırda kaldık. Hatta bazı geceler hiç tanımadığımız aile ile de aynı çadırda kaldığımız oluyordu. Ama buna rağmen ben çok daha huzurlu uyuyordum. O kadar konforsuz bir alanda çok daha rahat ve güvende hissediyordum kendimi, güven ve ait olduğum yerde olma hissi sanırım. Burada yabancılık hissetmiyordum, tuhaf gelecek ama Mersin'de kendimi mülteci gibi hissediyordum.” (G30)

“Vallahi ben her zaman kendimi Antakya'ya ait hissettim. Hala da öyle hissediyorum... Gitmedim gitmeyi hiç düşünmedim. Burada kaldım yardım yaptım, dağıtımlarda görev aldım gönüllü olarak.” (G10)

“Önceden kendimi Antakya'ya ait hissediyordum ama şu anda hissedemiyorum. Evimiz orta hasarlı tadilat yapılacak ama bunlar da bir süreç olacak ve insanı bunlar da etkiliyor.” (G9).

“Çok üzülerek çıktık Antakya'dan ve hiçbir şekilde Mersin'e ait olmadığımızı hissettik. Ama zaman içerisinde bu hissimiz çok az değişti. Antakya'ya gittiğimiz zamanlarda sarsıntılar olduğu için korkumuz arttı. O yüzden Mersin daha iyi geldi bize bu süreçte” (G5).

“..Çok güvenli bir ortam benim için. Hiçbir şekilde burada korku kaygı hissetmedim Çocukluğum boyunca benim için çok güvenilir bir yer olarak gelmiştir bana...Şöyle söyleyebilirim burada kaldığım süre boyunca hem üzüntüyü yaşadım hem de hayatta kalmaya çabaladım. Ama depremde yıkılmış olan güven duygumu yeniden burada tazelemek adına burada kalmanın bana çok iyi geldiğini söyleyebilirim. Şu an onu hissediyorum, iyi ki de şehirden ayrılmadım diyebiliyorum kendime. Antakya'da şu an tam olarak mutlu değilim ama gitmediğim için kendimi şanslı hissediyorum. Çünkü dediğim gibi depremde yıkılan güven duygumu yeniden burada inşa etmek bana daha sağlıklı bir süreç olarak geliyor.” (G25).

“Şu anda da ciddi bir tersine göç başladı. Fiziki şartlar çok iyi olmasa da, etrafı yıkık dökük olsa da Antakya'nın bu hali bizi çok üzse de en azından burada olmanın verdiği bir güven hissi var.” (G18).

“Bu şartlar altında da olsa Antakya'da kendimizi mutlu hissediyoruz, ailede kayıp yok çalışıp tekrar her şeyi yaparız.”(G12).

“2 ay Antalya'da durduk. Burada çadıra döndük, daha mutluyuz şimdi.”(G28)

“Antakya'da her şey sistematik bir şekilde belliydi. Tabii ki her yerde her şeye ulaşıyorsun ama Antakya'da telefonla halledilebilirken önemliydi. Esnaf seni anlıyor sen onu anlıyorsun.

Başka yerde işini yapıyorsun tabii ki ama o kolaylığı bulmak mümkün değil...Birbirimizi tanıdık olmanın ve aile bağı kurmuş gibi olmanın verdiği rahatlık başka bir yerde yok.”
(G27)

Görüşmeciler tarafından sıklıkla dile getirilen aidiyet, güven, mutluluk ve rahatlık gibi duygular Antakya'ya yönelik yer bağlılığının temel unsurları arasındadır. Deprem sonrasında bazı görüşmecilerde aidiyet duygusunda zedelenme yaşanmışsa da, bu duygunun Antakya'da yaşamaya devam etme ve geri dönmedeki temel etkenlerden biri olduğu düşünülmektedir. Aidiyetle birlikte yere karşı hissedilen güven ve rahatlık duyguları ile yaşam koşullarına rağmen Antakya'da olmaktan duydukları mutluluk, görüşmecilerin Antakya'ya bağlılıklarının temel motivasyonları arasındadır. Hatta başka bir yere uzun süreli yerleşmiş olanların bile aidiyet, güven, rahatlık gibi yer bağlılığı duygularını kaybetmedikleri görülmüştür.

Görüşmelerde, Antakya'ya bağlılığın çeşitli şekillerde ifade edilmesi sonucu ayrıca, *kokular, sesler, her şey, ulaşılabilirlik, yer özlemi, şehirleşme ve farkına varma hissi* kodları oluşmuştur (Şekil 2). Bu kodlarla ilgili görüşmecilerin sözlerinden örnekler şu şekildedir:

“Antakya her şeyimiz, doğasından tut insanına kadar her şeyimiz. Antakya olmazsa yokuz.”
(G21).

“Antakya bana bir ev gibi benim ait olduğum yer benim bir parçam, Bir organ gibi onsuз olmaz gibi bir şey. Bu kadar bağlanmışız bu kadar bağlı olduğumu da fark etmemiştim açıkçası. Burada yaşamayı çok seviyorum rahatım Ama bu kadar bağlandığımı bilmiyordum. Bu his depremle birlikte oluştu deprem sonrasında herkes gibi biz de gidelim mi kalalım mı diye bir soruyla karşı karşıya kaldık o zaman hiç gitmek istemedim.” (G30).

“Antakya'nın, insanımızın, kültürümüzün ne kadar kıymetli olduğunu dışarı çıkınca daha iyi anladım...Antakya insanıyla sohbet etmeyi özledim.” (G33)

“Belki de deprem beni Antakya daha çok bağladı diyebilirim. Burada yaşadığım keyifli zamanların farkına vardım.” (G14).

“Antakya'ya aitim. Onun için dönmek istiyorum. Bu kadar bağlı olduğumu bilmiyordum. Depremden sonra dışarı çıkınca daha net görmüş oldum.” (G34)

Görüşmecilerin sözlerinden, Antakya'yı yaşamlarının merkezinde hissettikleri, yer bağlılıklarının çok yüksek olduğu ve bu bağlılığı depremle birlikte daha fazla fark etmeye başladıkları anlaşılmaktadır. Yer bağlılığının ifadelerinden olan bir yere özgü sesler ve kokular sorusuna görüşmeciler deprem öncesi ve sonrasında Antakya ile özdeşleşen ses ve kokuların farklılaştığını belirtmektedir:

“Defne ağaçları çok güzel kokardı Ama şu an sadece toz kokuyor.” (G30)

“Çan ve ezanın senkronize sesi. Aynı anda ikisinin çalması.” (G20).

“Sadece yıkım sesleri.” (G14)

“Şu anda şehrin tek sesi kepçe sesi gece bile çalışıyorlar.” (G30)

Sesler ile ilgili oluşturulan kelime bulutunda Antakya'ya özgü öne çıkan seslerin başında deprem öncesinde “*çan*”, “*ezan*”, “*kuş*” ve “*Arapça*” gelirken deprem sonrasında “*kepçe*” ve “*yıkım*” seslerinin olduğu görülmektedir (Şekil 5).

Kokular ile ilgili kelime bulutunda ise Antakya'nın öne çıkan kokularının deprem öncesi “*defne*”, “*zahter*”, “*bahur*”, “*baharat*” ve “*kahve*”, deprem sonrası ise “*toz*”, “*enkaz*” ve “*moloz*” olduğu vurgulanmıştır (Şekil 6).

kültürel yapı ile karşılaştım. Bunlar bana hep artı olarak döndü kişiliğimi oluştururken. Antakya bana bu anlamda hep örnek verdi.” (G22)

“...Antakya'dan bahsediyorsak, burada birçok mezhebin, dinin bir arada olmasıyla ve birbirlerini o kimliklerden arınmış şekilde kardeşçe görmesini ilk sırada söyleyebilirim... Bu noktada şunu söyleyebilirim, Antakya'yı Antakya yapan vazgeçilmez farklılığın aslında ortak bir noktada birleşebiliyor olması. Farklı dinlerin buradaki bütünlüğü, yakınlığı, birbirleriyle olan ilişkileri ve en sonunda da aslında aynı amaç için bütüncül bir tablo çiziyor ortaya. Bu da çok güzel bir şey aslında...Eski Antakya sokaklarındaki bir kafede otururken çan ve ezan sesinin aynı anda çalması benim tüylerimi ürpertirdi ki şu anda da öyle. Katolik kilisesinin ya da Protestan kilisesinin önünden geçerken içeride ayın varsa biz mutlaka nezaketle içeri girer ve kendimize ait duamızı ederdik. Onların yanında bulunarak onların da bizim tarafımızdan kabul edildiği ile ilgili güzel etkileşimlerimiz olurdu.” (G25)

“Bir yerde kilise var, karşısında cami var, havra var, üçlü şekilde. Birbirlerinin ibadet yerlerine beraber gidiyorlar. Böyle bir şey dünyada göremezsin.” (G29)

“Biz türbelerimize giderdik, camiye de giderdik, kiliselere de gittiğimiz oldu. Bizim için bütün dinler birbirinden farksızdı, bütünleştik biz.” (G7)

“Antakya, hoşgörüyü katmıştır kişiliğimize. Farklı insanlar sürekli bir aradayız, konu komşumuz her birimiz farklı etnik kökene sahibiz ama bu hiçbir zaman gündemimizde olan bir konu olmamıştır. Bizim bir Antakyalılık ortak paydamız vardır. Onun dışında işte aleviymiş Sünni 'ymiş Hristiyan 'mış Ermeni 'ymiş konuşulmaz. Ama ortak payda Antakyalılık. Antakyalı olsun gerisi hiç önemli değildir.” (G27)

“Farklı insanlara karşı sıcakkanlı ve hoşgörülle davranmayı ben bu şehirden öğrendim.” (G14)

“Biz burada şehrin etkisiyle daha hoşgörülü oluyoruz diğer insanlara. Farklı etnik gruplara daha hoş görülü yaklaşıyoruz her zaman.” (G9)

“...Antakya'daki insanların o sıcaklığı, samimiyeti bana da yansımış oldu. Antakya'da hangi kapıyı çalarsanız tanıdık tanımadık evlerini açarlar, sofralarında ağırlamak isterler. Antakya'da insanların temel özelliklerinden bir tanesidir, eve gelirken de evden ayrılırken de hoş geldin diye hitap edilir. Bu geçmişten gelen bir kültürel bir simge olsa gerek, buranın sıcaklığı, samimiyetini anlatmak için.” (G25)

Antakya'da farklı mezhep ve etnik kökenlerden toplulukların bir arada yaşaması Antakya halkı tarafından her zaman kabul görmüş ve kimliklerinin bir parçası olmuştur. Görüşmeciler çok kültürlü yaşamı kendi kimliklerini şekillendiren unsurların başında görmektedir ve bu yaşam şekline memnuniyet duymaktadırlar. Farklılıklara saygı duymayı, hoşgörülle yaklaşmayı, Antakya'nın yer kimliğinin en bilinen özelliği olan çok kültürlü yapısı sayesinde kazandıklarını görüşmelerde sıklıkla belirtmişlerdir.

Yer kimliğine ilişkin diğer dikkat çekici kodlar, Antakya'nın kültürel mirasının insanların kimliğindeki etkilerini yansıtacak şekilde vurgulanan “Eski Antakya evleri-sokakları” ve “Tarihi-kültürel yapılar” olarak belirlenmiştir. Görüşmeciler Antakya kültürel mirasının kendileri için anlamına şu sözlerle değinmektedir:

“Biriyle buluşacağımız zaman ilk söylediğimiz noktalar Habib-i Neccar Camii, St. Pierre Kilisesi, Ulu Camii, Hıdır Türbesi önü idi. Buraları herkes bilirdi Buralar ortak yaşamın simgesi olmuştu. Hristiyanların da Sünnilerin de Alevilerin de sahip çıktığı kültürel değerlerdi buralar. Bunlar şehri bir arada tutan değerlerdi. Hepsi hepsine saygı duyardı. Daha çok bu değerlere sahip çıkılırsa insanların buraya tutunma ihtimali artar.” (G10)

“Anadolu'nun ilk Camisi Habib-i Neccar Camii'nin yıkılması beni etkiledi.” (G23)

“Ben Habib-i Neccar Caminin yıkılmasına çok üzüldüm, Ortodoks kilisesinin yıkılmasına üzüldüm, eski Antakya evlerinin yıkılmasına üzüldüm. Bunlar bizim için değerli güzel şeylerdi.” (G26)

“Ben çok üzülüyorum, o yapıların taşları nereye gitti, ne yapıldı, Çünkü şu an yerlerinde de hiçbir şey yok. Sadece bazı tarihi yapılar korunuyor, az yıkıma uğramış olanlara çelik kafesler yapmışlar. Ama bu şekilde olan çok az sayıda yapı var, bütün Herod (Kurtuluş)

Caddesi'nde toplasan 2-3 bina ancak bu şekilde. Saray Caddesi, Köprübaşı oralarda hiçbir şey yok. Bu gerçekten korkunç bir şey çünkü bu nesiller o değerleri bilmeden büyüyecek. Biz gördük şanslıyız diyoruz ama sadece Antakyalılar için değil tüm dünya için çok büyük bir kayıp. Umarım eski özelliklerine sadık kalınarak tekrar inşa edilirler. En azından belki bu şekilde bu şehrin dokusu tekrar yaratılabilir.” (G30)

“Antakya sokaklarının yıkılmasına çok üzüldüm.” (G15)

“En çok Antakya sokaklarını kaybettiğimize üzüliyorum. Antakya kültürü o sokaklarla bir bütündü.” (G5)

Antakya kentsel kültürel miras değerleri arasında bulunan eski Antakya evleri ve dar sokakları ile üç Semavi dinin ibadet yerleri Antakya halkı için Antakya kimliğinin simgesi durumundadır. Halk için kültürel miras yapıları kentin nirengi noktalarını oluşturmaktadır. Kültürel miras değerlerinin depremde yok olmasından ayırım gözetmeksizin üzüntü duymaktadırlar. Kentin kimliğini yeniden kazanmasının yollarından birinin bu yapıların yeniden var olması olduğunu vurgulamaktadırlar.

“Kimlik kaybı” ve “Geleceğe yönelik kaygıları” kodları kapsamında ise, görüşmeciler deprem sonrası Antakya'nın yer kimliğinin önemli unsurları ile ilgili endişelerini dile getirmektedirler:

“Değerlerimiz çok yıprandı bu süreçte. Paylaşma kültürü çok yaygındır o bile etkilendi. Bencillik başladı insanlarda. Normalde buradaki insanlar sürekli hayır yapan insanlar bir şey dağıtıldığında saldırdıklarını hayatımda hiç görmemişim. Ama ben onu o 3-4 gün depremden sonra buraya hiç kimsenin gelmemesine bağlıyorum. Elektrik yoktu, su yoktu insanlar ne olacak kaygısını çok net yaşadılar. Yalnız kalmaya bağlıyorum tekrar böyle bir şey olursa ne yaparız korkusuyla bu şekilde davranıyorlar.” (G10)

“Depremden sonra insanlar ezelden gelmiş gelenek ve göreneklerini kaybettiler. Depremden önce yaşadığımız şey, bu birlikte olma duygusu ancak yüzyılda meydana gelebilmiş ama bir daha düzmesi, bir daha böyle olması için ne benim ömrüm yeter ne senin ömrün yeter.” (G24)

“Farklı dinlerin temsilcilerinin çoğu şu an hayatta değil depremde hayatını kaybetti.” (G18)

“Sinagoglar kiliseler gibi diğer dinlere ait merkezlerin yıkılması da, bende endişe uyandırıyor. Zaten azınlıkta olan bu insanların oraya bağlanmasını sağlayan unsurları bu yapılar ve kültür çeşitliliğinin azalmasına sebep olacaktır diye düşünüyorum ve endişeleniyorum.” (G2)

“...Şu anda kültürel yapıların hiçbiri yok ve tekrar geri gelmeyeceği kaygısı bende de var. Şu an 4 yaşında olan bir çocuğum var ve bunları görmeden büyüyecek. Bu şehrin dokusu, Antakya o yapılarla var sonuçta...Kültürel çeşitlilik olarak düşündüğümüzde, beni en çok korkutan durum bu diyebilirim. Çünkü şu anda halkın çoğunluğu gitti başka şehirlerde yaşıyor, Dönenler de var ama dönmeyen çok daha fazla sayıda insan var. Burada Hristiyan kesim, Yahudi kesim Diğer kesimler çok az kaldı. Biz aslında onlarla bir zenginlikte. Büyük bir kısmı burayı terk ettiler başka yerlerde yaşıyorlar. Sadece küçük bir kesim yıkılan kilise etrafında bir dernek adı altında buradalar. Yeni bir kilise inşa edip, daha sonrasında da tarihi kiliselerinin restorasyonuna başlamayı planlıyorlarmış. Ama ben eski kültürel yapımızın bozulacağından çok korkuyorum...” (G30)

“Antakya'da anılarını konuşacağın insan kalmayacak...Diğer şehirlerdeki gibi göç etmiş insanlardan oluşan bir yapıya mı dönecek? Antakya'nın yerlisi gidecek ve dışarıdan gelen insanlardan oluşan bir topluluk mu ortaya çıkacak? O kaygı var, kültürümüzün öyle kaybolacağı kaygısını yaşıyorum. Yoksa bina fiziksel olarak eskisi kadar yine olamaz ama bir şekilde yapılır ama fizikselin yanındaki insanların yok olması bilemiyorum, o geri dönmez. Ben ondan kaygılıyım en çok.” (G27)

“Bu kültürel miras yapıları bu kiliseler yeniden yapılsa bile belki 15 seneyi bulacaktır ama sonuçta bu 15 seneye kadar bu insanlar geri gelir mi Sonuçta şehir dışında başka bir hayat kurmuş olacaklar, orada iş bulmuş olacaklar ben çok ümitli değilim demografik yapı anlamında. Şu anda Suriyeliler nüfusun yarısı durumundalar. Kötü bir şey söylemek

istemiyorum ama kesinlikle bizim kültürel çeşitlilik anlamındaki bakış açımıza ayak uyduramadıklarını düşünüyorum.” (G32)

“Çok uzun sürecek. Ben en az 8-10 sene diye görüyorum. Eski Antakya kurulsa bile Antakya artık Antakya olmayacak Ne yazık ki, bu gerçekle defalarca yüzleşmeye çalışsam da, yine de kabullenmekte çok zorlanıyorum. Antakya artık yok diyebilirim.” (G25)

Görüşmecilerin söylemlerinden anlaşılacağı üzere, Antakya'nın simgesi durumundaki kültürel miras yapılarının yıkılmış olması ve bunların yeniden yapılamayacağı endişesi ile birlikte halk daha çok bu yapılarla özdeşleşen çok kültürlü yapının yeniden sağlanamayacağı, Antakya'nın kültürlerin bir arada yaşamasından kaynaklı mozaik yapısının bozulacağı kaygısını taşımaktadır. Depremle birlikte Antakya halkının öz değerlerinde insani ihtiyaçlar çerçevesinde bozulmalar yaşanıyor olması da, halkın kaygıları arasındadır.

Yer bağımlılığı: Yer bağımlılığı alt kategorisi kapsamında ortaya çıkan kodların başında yemek kültürü, dini etkinlikler, sosyal etkinlikler, kültürel miras, ziyaretler-türbeler kodları gelmektedir (Şekil 4). Bu kodlara ilişkin olarak görüşmeciler Antakya'ya bağımlılıklarını şu sözlerle belirtmektedirler:

“Birkaç saatlik mesafede yaşıyoruz Antakya'ya ama aynı tadı asla bulamıyoruz.” (G1)

“Yemeklerimiz için Antakya'ya bağlıyız. Çünkü mesela bir oruğu yapmak için Antakya kasabından et alacaksın başka yerden aldığınla aynı tadı bulamıyoruz.” (G30)

“Burada alıştığımız bir yemek kültürümüz var. İstedığımız dakikada taze sebzeye ulaşabiliyoruz. Kendi ektiğimiz ürünleri kullanabiliyoruz, dışarıda bakkaldan, marketten almak zorunda kalıyoruz, kendi ektiğimizi kullanmak farklı bir şey.” (G8)

“Burada bir kere bile istediğimiz gibi bir et yemeği yiyemedik. Çünkü gerçekten ne eti yediğimizi bilemiyoruz. Bir katıllı bile yapamadım. Burada o kadar fırınlara baktım ama olmadı. Antakyalı olmamıza rağmen yemekleri başka yerde yapamıyoruz, Antakya gibi doyurucu yemek olmuyor.” (G4)

“Burada üretilen ürünler çiftçilerin kendilerinin doğal olarak kullandığı ata tohumlarından olduğu için burada yapılan yemekler de daha farklı tatta oluyor. Buranın insanı emek sarf ederek ürünlerini üretiyor hayvancılık yapan da çok emek sarf ediyor, çiftçilik yapan da çok emek sarf ediyor ve doğal ürünlere yönelim daha yüksek düzeyde burada. Belki de bununla ilgili olsa gerek buranın pek çok ürünü daha lezzetlidir Örneğin peyniri daha lezzetlidir, en basitinden domates, salatalık, maydanozu bile daha lezzetlidir burada.” (G25)

“Antakya dışındayken de yaptık içli köfteyi ama buradaki tadı olmuyor artık hayvanın beslenme şekline mi, yediği otlardan mı bilmiyorum ama aynı el, aynı kişi yapsa da aynı tat olmuyor.” (G32)

“Bizde ibadetten sonra yemek dağıtılır. Hırısı adında Antakya'ya özgü bir yemek vardır, bunu başka bir yerde bulamazsınız.” (G14)

“Bizim burada törenlerimiz var, bayramlarımız var. Geleneklerimiz var. Haftada bir kesin bir adak yapan insan oluyor orada toplanıyoruz, yemeğimizi yiyoruz. Din yönünden Antakya vazgeçilmezim.” (G8)

“Gelenekler görenekler zaten Antakya'da çok fazla var. Bizim kendi kutladığımız bayramlar var bunların bazıları dini, bazıları gelenek görenek şeklinde. Bunlardaki ritüellerin çoğunu da aslında büyüklerimiz yapabiliyor. Biz aktarımını yapıyoruz, asıl sahiplenen için altından kalkan büyüklerimiz. Onlar olmasa biz de bunları başka şehirde yaşatamayız...Yine bizim başka bir yerde yaşayamayacağımız Gadir-i Hum Bayramımız var. Onda bütün çarşı kapanır. Hiç kimse ticari amaçla bir şey yapmaz o gün. Bunu başka bir yerde görmezsiniz. O gün Alevisi de Sünnisi de Hristiyanı da dükkânını açmaz Ve birbirlerine iyi niyette bulunurlar. Güneş batana kadar dükkânlar açılmaz para kazanılmaz sadece dini ritüeller yerine getirilir. Yine bayramlaşma gibi olur büyüklerin yanına gidilir el öpülür, temiz giysiler giyilir. Mesela o gün, Samandağ ilçesinde okullar kaymakamlığın izniyle tatil olur, zaten okulu açsanız da çocuklar o gün okula gelmez. Bunu başka hiçbir yerde yaşayamayız.” (G30)

“Bizde din daha çok erkekler üzerinden yürüyor mezhebimize bağlı olarak. Ritüeller çok farklı, bir arada olmak bu anlamda çok önemli. Dini etkinliklerin toplu yapılması bunların

yapılmasına vesile olan din büyüklerinin bu şehirde olması önemli. Anne babamızdan gördüklerimiz bize miras bunları devam ettirmek hem borcumuz hem gereklilik hem de yaşam biçimimiz halinde. Bu nedenle Antakya'da olmak zorundayız.” (G32)

“Canın sıkıldığında nasıl annenin evine gidersen kapısını çalar girersin. Türbeye de o rahatlıkla gidersen kendini o huzurda, o rahatlıkta hissedersin. Bunu başka bir yerde yapabileceğimi sanmıyorum.” (G17)

Görüşmeciler Antakya'ya bağımlı olmaları ve Antakya dışında olmayacakların başında yemek kültürü ve dini etkinliklerinden bahsetmektedir. Antakya'nın yemek kültürünün Antakya'da yetişen ürünlerle bir bütün olduğunu, farklı yerde devam ettirilmesinin mümkün olmadığını belirtmektedirler. Dini ritüeller ise, görüşmecilerin belirttiğine göre Antakya'da birlik beraberlik duygusu içinde devam ettirilebilecek, Antakya dışında sürekliliği sağlanamayacak şekildedir. Antakya'da yemek kültürü ile dini etkinlikler de iç içe geçmiş durumdadır. Görüşmeciler bunların ancak Antakya'da devam edebileceğini söylemlerinde vurgulamaktadır.

Antakya'da özellikle kadınlar için özgür, rahat bir ortamın olması; aile ve arkadaşlar ile bir arada yaşamanın ancak Antakya'da mümkün olması, doğal güzellikleri gibi sebeplerle görüşmeciler Antakya'ya bağımlı olduklarını belirtmişlerdir. Görüşmecilerin Antakya'ya bağımlılıklarının bir başka sebebi de iş ve ekonomik koşullardır. Özellikle Antakya'da esnaf ya da çiftçi olarak çalışanların Antakya'ya ekonomik bağımlılıkları daha yüksektir. Bu durumu şu sözlerle dile getirmektedirler:

“Bahçelerimiz var. Emek verebileceğim hiçbir şey yok başka yerde.” (G21)

“Bizim her şeyimiz Antakya'da. Biz Antakya'ya ekonomik sebeplerle de bağımlı durumdayız ve ekonomik sıkıntılar sebebiyle artık dönmemiz gerekiyor. İş yerlerimizin Antakya'da olması sebebiyle dönüp tekrar deneyeceğiz.” (G6)

“Şehir dışındakilerle konuşuyorum. İnsanlar perişan oluyor çaresizlikten. Para azalıyor, hayat pahalı. Geri dönüyorlar. Sabit maaşı olmayan Antakya'da olmak zorunda, işleri burda.” (G8)

Yer değiştirme durumu ile yer duygusu arasındaki ilişki: Çalışmanın bu bölümünde üçüncü araştırma sorusu olan “Halkın Antakya'ya yönelik yer duyguları, deprem sonrası yer değiştirme durumlarını ve yerleşim yeri tercihlerini nasıl etkilemiştir?” sorusuna yanıt aranmaya çalışılmıştır.

Görüşmeler genel olarak değerlendirildiğinde Antakya halkının yer duygularının yüksek olduğu söylenebilmektedir. Yerleşim yeri tercihinin göre yer duygusu bileşenlerine yönelik kodların dağılımını gösteren kod matrisi incelendiğinde ise, deprem sonrası Antakya'da ayrılıp geri dönenlerin yer bağılıkları diğer gruplardan yüksek olduğu görülmektedir (Şekil 7).

Kod Sistemi	Uzun süreli başka yere yerleşenler	Ayrılıp geri dönenler	Hiç ayrılmayanlar
Yer Duygusu			
Yer Kimliği			
Yer Bağlılığı			
Yer Bağımlılığı			

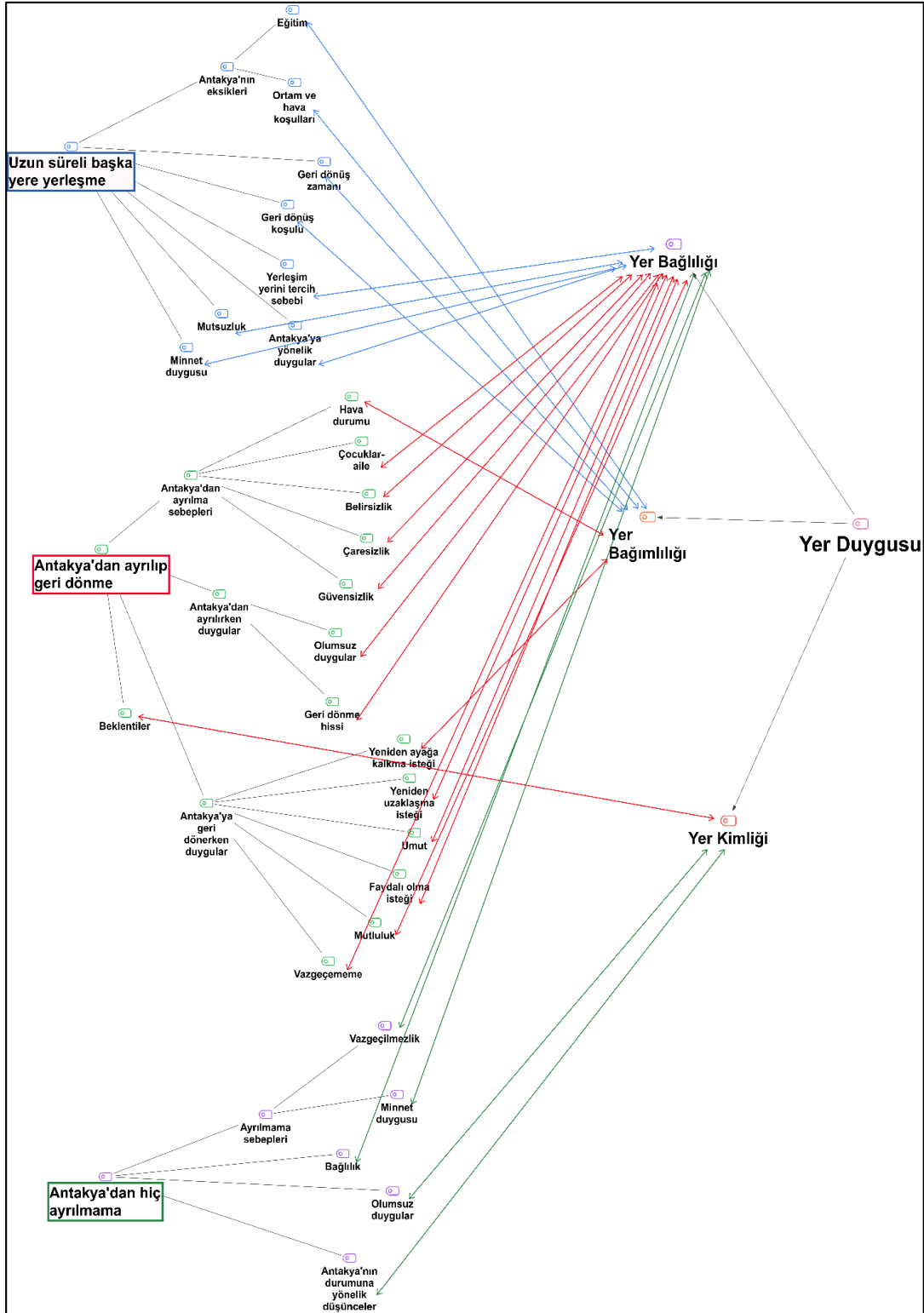
Şekil 7- Yerleşim yeri tercihinin göre yer duygusu bileşenlerine yönelik kodların dağılımını gösteren kod matrisi

Figure 7- Code matrix showing the distribution of codes for sense of place components according to residential location preference

Grupların yer duyguları kendi içlerinde değerlendirildiğinde, tüm grupların yer bağılıklarının en yüksek alt bileşen olduğu tespit edilmiştir. Uzun süreli başka yere yerleşenlerin yer duygusu bileşenleri içinde en fazla yer bağılılığı duygularının yüksek olduğu yer bağımlılıklarının daha düşük olduğu görülmektedir. Antakya'dan hiç ayrılmayanların yer bağılıkları ve yer kimliği duyguları, yer bağımlılığı duygularından yüksek olarak belirlenmiştir (Şekil 7).

Yer değiştirme/değiştirmeme durumu ile yer duygusu arasındaki ilişki haritası incelendiğinde ortaya çıkan kodların en fazla yer bağılılığı ile ilişkili olduğu görülmektedir. Kodlar ikinci olarak yer bağımlılığı ile ilişkili

iken, yer değiştirme durumu ile yer kimliği arasında en düşük ilişki olduğu belirlenmiştir. Uzun süreli başka yere yerleşenlere yönelik oluşturulan kodların 4'ü yer bağlılığı, 4'ü yer bağımlılığı ile ilişkilidir. Antakya'dan ayrılıp geri dönenlere ilişkin oluşturulan kodların 1'i yer bağımlılığı 1'i yer kimliği ile ilişkilirken, 6'sı yer bağlılığı ile ilişkilidir. Antakya'dan hiç ayrılmayanlara yönelik oluşturulan kodların 3'ü yer bağlılığı, 2'si yer kimliği ile ilgilidir (Şekil 8).

Şekil 8- Yer değiştirme/değiştirmeme durumu ile yer duygusu arasındaki ilişki haritası
Figure 8- Relationship map between displacement/non-displacement and sense of place

Uzun süreli başka yere yerleşenler kategorisi kapsamında oluşturulan Antakya'ya yönelik duygular, mutsuzluk, yerleşim yerini tercih sebebi ve minnet duygusu kodları yer bağlılığı ile ilişkilidir. Bu kodlar kapsamında görüşmecilerin sözlerinden örnekler şöyledir:

“Şehir içindeki yıkımın boyutunu görünce tarif edemiyorum duygularımı ama boşluk ve acı en çok.” (G1)

“Antakya'ya borçlu olduğumuzu düşünüyorum Antakya'nın bize sunduğu nimetlere, tarihe, Atatürk'ün Hatay'a verdiği tarihsel öneme, Antakya'nın bize sunduğu berekete...Biz bunu tanıtmak zorundayız, korumak zorundayız. Buna karşı borçluluk duygumuz var, Antakya'yı asla gözden çıkaramayız. Sadece şu an aklımda güzel kalması için bir süre uzaklaşmış olmayı tercih ediyorum.” (G27)

“...Bunun dışında da benim takılacağım nokta mutlu yüzler görememek olacaktır. Etrafımda çok fazla negatif ve travmatik insan olduğu zaman ben de kendimi mutlu hissedemem...Neredeyse her aileden birilerinin kaybının olmasının verdiği enerji yoksunluğundan, mesleklerini icra ederken mutlu olabileceklerini sanmıyorum. Örneğin bir öğrenciye mutlu bir öğretmen gelebileceğini düşünmüyorum. Bir süre Antakya'nın çok fazla negatif enerjisi olacağını ve bunun da çocuklarıma yansımaması gerektiğini düşünüyorum. Yoksa yemek barınma bunlar bir şekilde halledilebilecek şeylerdi...” (G27)

“Eğer buradan gidersek İzmir'e gitmeyi düşünüyoruz Bunun sebebi de oranında rahat bir yapısının olması, insanların İzmir'de daha rahat bir yaşantısının olması ve öngörüsünün hoşgörüsünün olması.” (G9)

“Mersin'i seçtik. Antakya'ya en yakın güvenli yer olması ve Akdeniz iklimi olması sebebiyle.” (G1)

“Mersin'e yerleşme sebepimiz Antakya'ya yakınlık. Bağımız var, kopamıyoruz. Sık sık Antakya'ya gitmemiz gerekiyor. Eşimin ailesi orada hala.” (G34)

“Mesleğim gereği çok insanla görüşüyorum. Aydın'a giden akrabası orada diye İstanbul'a giden annesi, babası orada diye, Kars'a giden var neden kardeşi orada öğretmen mesela. Bir arkadaşım Didim'e gitti, ne güzel tatil yeri dedim, yok kız kardeşim orada dedi. Dışarıya gidenlerin %90 oranında durumu bu.” (G18)

“Aksaray'da arkadaşlarımız vardı. Buraya gelmemiz için teşvik edenler onlar oldu.” (G35)

“Sakarya'ya gelme sebepimiz ablamın, eniştemin burada olması. Akraba yanına geldik.” (G33)

“...Yine tanıdık birinin olması, kardeşim Ankara'da. Yine döndük döndük, gerçekten ona geldik tanıdıklık önemli, biz gerçekten onu istiyoruz. Biz şehre gitmiyoruz aslında. Biz oradaki insana gidiyoruz. Oradayken de yine tanıdıklarımızla görüşüyoruz. Mesela kuzenimin Ankara'ya yerleşeceğini duydum mutlu oldum. Orada da farklı insanlar var ama biz Antakyalılarla bir araya gelmeyi tercih ediyoruz, ekibimizi oluşturabildik mi ona bakıyoruz, bir araya gelebilecek miyiz Antakyalılar olarak onu düşünüyoruz.” (G27)

Uzun süreli başka yere yerleşen kişilerde yer bağlılığının var olduğunu ancak Antakya'ya yönelik olumsuz duygulara sahip olmaları nedeniyle Antakya'yı bu haliyle yaşamak istemediklerini söylemek mümkündür. Farklı yere yerleşen ya da yerleşmek isteyenlerin yer seçim sebeplerinde Antakya'ya toplumsal, kültürel ve iklim olarak yakın yerler arama isteği ve Antakya'dan tanıdıklarının, yakınlarının olması temel etkenlerdir. Bu durum da, başka yere yerleşenlerin yer bağlılıklarının yüksek olduğunun bir göstergesidir.

Uzun süreli başka yere yerleşenlere yönelik oluşturulan Antakya'nın eksikleri: eğitim, ortam ve hava koşulları, geri dönüş koşulu, geri dönüş zamanı kodları yer bağımlılığı alt kategorisi ile ilişkilidir ve görüşmecilerin şu sözleriyle ifade edilmektedir:

“Kızım 3. sınıfa geçecek, gitme düşüncemizin en önemli nedeni de O, kızım depremden çok fazla etkilendi. Evde kalmak istemiyor. Özel okuldaydı konuştum okulla açılacağını söylüyor ama ne derece faydalı olacak soru işaretleri var kafamda.” (G9)

“Deprem sonrasında göç edenlerin çoğu çocuğunun eğitimi için endişe edenler. Eğitim aksamasın, sağlık imkânları aksamasın, çocuğunu ailesini koruyabilsin diye düşünenler daha çok göç ettiler.” (G10)

“Eğitim, sağlık ve barınma en önemli problemler. Evimiz orta hasarlıydı ama yağmularla ağır hasarlı hale geldi...Benim memleketim orası, ekmeğini yedim. Hizmet edemediğim için hala kendimi suçlu hissediyorum. Ama özellikle eğitim için bırakıp gelmek zorunda kaldım. Şu an 8. Sınıfta çocuğum, dersane, okul ve öğretmen ihtiyaçları var. İleride, kendi kariyerimiz için onun kariyerini yok saymış olmayalım diye çıktık oradan ama gönül isterdi ki, 24 saat Antakya için çalışayım. Ona enerjim de var, isteğim de var ama bizi tutan şey çocuklarımızın tam sınav zamanında olmaları. Bir gün tabi ki döneceğim, kendi vatanım, kendi memleketim.” (G33)

“Birçok insan da zaten çocuklarının eğitim durumu yüzünden şehri terk etmek zorunda kaldı. Mesela birkaç özel okul şu an açıyor. Sadece bu sebeple bile geri dönen aileler biliyorum. Çünkü dışarıda durmalarının tek sebebi eğitimdi.” (G18)

“Şu an eğitim en önemli eksiklik. Eğitimde sıkıntılar olduğunu düşünüyorum. Şu anda eğitim çağında çocuğu olmayanların daha kolay Antakya'ya döneceğini ve daha kolay Antakya'ya ayağa kaldırmak için çalışacağına inanıyorum. Çok fazla böyle eğitimle ilgili kaygım olmasa bir şeyler yaparım derdine düşerim ama bence eğitim çok önemli.” (G27)

“Çocuklar için ayrıldık Antakya'dan. Biri 4,5 yaşındaydı. Deprem olduğunda eşim 8 aylık hamileyi, doğum için çıkmamız gerekiyordu. Antakya'da hastane yoktu, herhangi bir sağlık hizmeti yoktu.” (G34)

“...Bir taraftan da şu anda çok yıkım olduğu için her taraf toz olduğu için hiçbir sosyal hayat kalmadığı için gitmek istiyorum.” (G9)

“Ayrıca şu an sağlıklı bir hava kalitesinin olduğunu da düşünmüyorum. Solunan havanın çok kötü olduğunu düşünüyorum bunun yaratacağı sağlık problemleri de beni ürkütüyor.” (G27)

“Antakya'yı tam olarak yeniden yapabilirlerse ve eski dokuyu koruyarak yapabilirlerse dönerim. Ama eski dokuyu yeniden oluşturamazlarsa dönmeyi düşünmüyorum.” (G9)

“Yurt dışı seçeneğimiz olduğu için başımızı sokacak bir konteyner olsun yeter durumunda değiliz. Koşullar ancak çok iyi duruma gelirse dönebiliriz. Su, elektrik, havadaki tozun yok olması ve yaşanabilir koşullar olduğu zaman, içinde yanmayacağı ya da donmayacağı güvenli bir yere sahip olabildiğimiz zaman ancak döneriz...Ben kısa ziyaretler dışında uzun bir süre Antakya'ya yerleşmeme taraftarım” (G1)

“Kalacak yer, iş yerimiz yıkıldığı için çalışma imkanın kalmaması ve okul problemleri nedeniyle Antakya'dan ayrıldık.” (G35)

“Bir yıl sonra buranın düzeleceğine hiç inanmıyorum Bence en az 5 yıl sürecektir.” (G27)

“En en geç 4-5 sene, hatta 4-5 seneden de önce yeniden dönmeyi düşünüyorum.” (G2)

“Antakya şu an özlem bizim için. Evimizi versinler de gidelim diye düşünüyorum. Mutlaka dönmeyi düşünüyoruz. Bu sene de olur, 3-5 yıl sonra da olur ama döneceğiz. Bizi Antakya'ya çeken bir şeyler var, dışarda yapamıyoruz.” (G34)

Antakya'dan farklı bir yere yerleşmiş ya da yerleşme isteğinde olanların bu tercihlerindeki temel sebebin Antakya'daki eğitim koşullarının yetersizliği olduğunu söylemek mümkündür. İkinci olarak da, yıkım çalışmaları sebebiyle hayat ve hava şartlarının yaşamaya elverişli olmadığı düşüncesi ve ekonomik kaygılar Antakya dışına yerleşme sebebidir. Eğitim, sağlık hizmetlerinin yetersizliği ve hava koşullarının olumsuzluğu yer değiştirenlerin Antakya'ya yönelik yer bağımlılığı duygularının düşmesine neden olmakta ve bu koşulların var olduğu farklı yerleri tercih etmektedirler. Antakya dışında yerleşenler, Antakya'da eğitim, sağlıklı hava, uygun barınma imkânları ve geleneksel dokunun yeniden oluşması durumunda Antakya'ya dönmek istediklerini belirtmektedir.

Antakya'dan ayrılıp geri dönenlerin Antakya'dan ayrılma sebepleri içindeki hava durumu alt kodu yer bağımlılığı ile ilişkili iken, çocuklar ve aile, belirsizlik, çaresizlik, güvensizlik alt kodları yer bağımlılığı ile

ilişkilidir (Şekil 8). Antakya'dan ayrılırken duygular koduna ait alt kodlar olan *olumsuz duygular* ve *geri dönme hissi* alt kodları yer bağlılığı ile ilişkilidir. Bu kodlara yönelik görüşmeciler duygularını şu sözlerle ifade etmişlerdir:

“Buradan çıkma sebepim, burası o dönemde aşırı soğuktan bacağımda protez var, onun için bir de ve torunlarım için. Torunlarım burada, bu şartlarda kalamazdı o yüzden Aksaray'a gittim.” (G8)

“Depremden sonra aslında buradan tek çıkış sebepimiz kızımızın sağlık sorunuydu. Ortamın durumu onun sağlığını daha kötüye götürüyordu. Bizim ve ailelerimizin evlerinin yıkık olması ve depremler devam ettiği için başka çaremiz yoktu. Önce 4 gün kadar serada kaldık. O dönemler, Antakya'nın en soğuk olduğu dönemlerdi. Yastıklardan buz ayıklıyorduk. Altımızdan sular şarıl şarıl akarken biz uyumaya çalışıyorduk. Öyle bir dönemde kızımızın durumunu riske atmamak adına çıkmamız gerekti. Ama çıkarken ailemi burada bıraktığım için çok üzülen ağlayarak çıktım. Hatta Aksaray'a gittiğimde ilk duş alacağım zaman ağlama ihtiyacı hissettim. Çünkü ailemi burada bırakmıştım ve onlar çok kötü koşullardaydı. Bir şey yaparken, yemek yerken, duş alırken onların yapmadığı şeyleri yapmak, sadece ailem için söyleyemiyordum burada geride bıraktığımız herkes için söylüyorum, vicdan azabı hissettiriyordu. Kendimizi çok kötü hissediyorduk ama sağlık sebepli çıkmaya mecburduk.” (G31)

“Çocuklarım küçük olduğu için çıktım Antakya'dan” (G17)

“Eşim ve kızım için gitmeye karar verdim. Çünkü eşimin annesi kalp hastası ve dışarıda yaşıyorlardı. Bir de sürekli oğlu için üzülmeye daha kötü olmasını istemedim. Çünkü o sırada haberleşemiyorduk bizden haber alamıyorlardı ve daha kötü hissedecekti kendini, her şey daha kötüye gidecekti. Aslında bu sorumluluklardan kurtulmak için gitmeye karar verdim. Zaten benzinimiz yoktu o süreçte biterse hiç çıkamayacaktık. Onun için birkaç gün içinde çıkmaya karar verdik. 10 saatte gidebildik Mersin'e. Mersin'e gitme sebepimiz de eşimin ailesinin orada yaşıyor olmasıydı.” (G30)

“Bendeki tek his ise güvenlik hissi idi. Çok bir şey düşünmeden sadece güvenli bir yere geçmeyi düşündüm. Üzüntü, acı gibi hisler geri plandaydı acil olarak güvenli yere ulaşmamız gerekiyor diye düşünüyordum.” (G1)

“Yağmalar, hırsızlık başladı. Silah atmaya başladılar geceleri. Aslında insanların bu kadar çok göç etmesinin sebeplerinden biri bu, yeme içme, barınma sıkıntıydı ama en büyük sıkıntı bu güvensizlik ortamıydı.” (G10)

“Yıkık ve terk edilmiş bir kentti. Nasıl ifade edeyim? İnsanların çaresiz kaldığı ve kimsenin yardım etmediği bir yer olarak hissettiğimiz için ayrılmak zorunda kaldık. Kaçış olarak görüldü.” (G9)

“Yardım yoktu belirsizlik vardı. Bizi dışarıya yönelten belirsizlik duygusuydu. Belirsizlik duygusuyla çıktık biz. Ne olacağını, ne yapacağımızı bilemediğimiz için...” (G17)

“Antakya'dan ayrılırken geriye sadece yıkıntının kaldığını görünce tabii ki çok üzüldük. En çok geri dönüp dönemeyeceğimizi düşündük. Uzun süreli bir ilişkiden ayrılır gibi bir his vardı. Hüznün dolu ve tekrar gelip gelemeyeceğini bilmediğim bir his.” (G14)

“Her şeyi geride bırakıp başka yere gitmek insana çok zor geliyor.” (G3)

“Döneceğimi bilerek ayrıldım. İsteyerek gitmedim zaten mecburiyetten çıkmak zorunda kaldım.” (G17)

“Zaten ilk günden beri nasıl döneceğimizin peşindeydik. Ama 3 ay ama 6 ay bir şekilde dönmek istiyorduk. Şehirdeki duvarlarda gitmedik, geri döneceğimiz şeklindeki yazılar çok fazla.” (G18)

Antakya'da ayrılıp geri dönenlerin ifadeleri incelendiğinde Antakya'dan ilk çıkış sebeplerinin başında çocuklarını zor şartlardan uzaklaştırma isteği, sağlık sorunları, havanın soğuk olması ve barınma ihtiyacını karşılayamamak gelmektedir. Yer bağlılığının temel faktörlerinden aile bağları ile birlikte Antakya'ya bağlılık konusunda en sıklıkla dile getirilen güven ortamının zarar görmesi, belirsizlik ve çaresiz durumda kalma gibi

sebepler Antakya'dan ilk ayrılma sebepleri arasındadır. Bu söylemlerden, depremin hemen ardından yer bağlılığını sağlayan unsurların bozulması ile yer bağlılığında düşme yaşandığı olduğu söylenebilir. Ancak, zorunlu sebeplerle kentten ayrılanların, ayrılırken de geri dönmeye yönelik istekleri, Antakya'nın düzeleceğine dair umutları vardır. Bunu kentin çeşitli yerlerindeki duvar yazılarında görmek mümkündür (Foto 2).

Fotoğraf 1- Geri dönme umudu taşıyan duvar yazılarından örnekler

Photo 2- Examples of graffiti including hope of return

Antakya'ya geri dönerken duygular koduna ait alt kodlardan yeniden ayağa kalkma isteği alt kodu yer bağımlılığı; vazgeçememe, mutluluk, faydalı olma isteği, umut ve yeniden uzaklaşma isteği alt kodları yer bağımlılığı ile ilişkilidir. Antakya'ya geri dönenler grubuna ait beklentiler kodu ise, yer kimliği ile ilişkili söylemlere sahiptir (Şekil 8). Bu söylemlerden bazıları aşağıdaki gibidir:

“Buraya dönme sebepim kendimize bir yer yapıp hayatıma devam ettirmek. Doğduğum topraklara sahip çıkmak için döndüm.” (G8)

“Saray caddesinde kuruyemişçi dükkanım vardı. Evimiz de dükkanım da yıkıldı. Şimdi küçük konteynerde Harbiye Caddesi'nde açtık kuruyemişçiyi, artık ne olursa olsun gitmem bir daha.” (G28)

“Yeniden ayağa kalkacağımız duygusuyla bir şeyler yapma hissiyatıyla döndüm. Zaten Eşim başlatmıştı ev yapmaya, ben de yardımcı olacağım duygusuyla geldim. Yeniden ayağa kalkacağız bir yer yapıyoruz şu anda. Hayat devam ediyor.” (G17)

Yer bağımlılığını sağlayan önemli unsurlardan biri ev ve işin varlığıdır. Evlerini tekrar yaparak, iş ortamını kurarak yeniden başlama isteği ile geri dönmüş olmaları, görüşmecilerin yer bağımlılığı duygusunun varlığına işaret etmektedir.

“Başka yerde hayat kurarız diye düşündük ama olmadı, Antakyasız yapamadık.” (G28)

“Buraya gelirken çok sevinçli geldim ama buraya geldikten sonra çok zorluklarla karşılaştık ama yine de şükürler olsun bazı şeyleri yapabildik.” (G8)

“Güzel duygularla döndüm Hani sevdiğine kavuşursun ya öyle bir duyguyla döndüm.” (G17)

“Belki bir faydam olur, belki iyileştiririz, yani sen ben o, herkesin bir faydası olduğunu düşünüyorum. İnsanların içinde iyilik ölmemiş, iyi insanlar sayesinde Antakya var ve iyileşecek...Kesin olarak nisan da geri döndük. Ben artık kendi memleketime bir faydam olsun istiyordum. Okullar açılacak söylentisi vardı. Ben aslında muafım ama yine de gelip çocuklar için yapılacak bir şeyler var mı, okul için ailem için bir faydam olur mu diye düşünüyordum. O psikoloji ile gelmişim okullar açılmadı. Ama yine de, Antakya'dan başka yere gitmek istemedim artık.” (G30)

“O dönemde ara ara çalışmak için gelmek durumunda kaldım, o zamanlarda yıkık bir şehir olmasına rağmen çok büyük bir motivasyonla geliyordum Ama sadece Antakya'ya geliyor olmak bile benim için çok büyük bir motivasyon kaynağıydı. Buradaki koşullar ne olursa olsun çalışma koşullarım ne olursa olsun burada bulunduğum süreyi çok mutlu geçiriyordum...En sonunda Haziran gibi döndük. Çünkü bir şekilde bu şehirde hayatımızı sürdürmemiz gerektiğini biliyoruz. Bu şehirden temelli asla gidemeyeceğimizi biliyoruz. Dönüp burada nasıl bir hayat kurabiliriz, nereden başlayabiliriz düşünmeye başladık Bu da

bizim için bir motivasyon kaynağıydı. Çünkü var olduğumuz şehirde bir aradaydık. Şu anda şehrimizin tekrar kurulacağına dair içimizde umut olmasa da bir arada olduğumuz için şehrimizde olduğumuz için mutluyuz.” (G31)

“...Başlarda çok kötümserdik bir daha ayağa kalkamaz Antakya diye, bu kadar yıkımdan sonra bir şey yapabileceğimizi hayal edemiyorduk. Ama şimdi biraz daha toparlayabileceğimize dair umudumuz var. Burada elektrik yoktu su yoktu şimdi yavaş yavaş olmaya başladı onlar da.” (G8)

“Bir umutla geri döndüm. Çünkü çağırırlarken düzelmeye başladığını söylemişlerdi. Umutlarım boşa çıktı ama o iş sayesinde geri döndüm ve bir ay kadar Antakya’da çalıştım. Döndüğümde giderken olduğundan daha kötüydü maalesef. Çünkü yıkımlar başlamıştı. Her yer toz duman altıydı...Yıkımlar bitene kadar en azından Antakya’da durmak istemediğimi söyleyebilirim.” (G14)

“Bu dönemsel bir şey değil. Kaç tane uygarlık orada deprem olduğunu bile bile, zeminin çürük olduğunu bile bile ısrarla hep aynı yere kurmuşlar şehri. Şu an biz de öğrendik ama yine de gidip oraya tekrar kuracağız şehri.” (G20)

Görüşmecilerin dile getirdikleri doğrultusunda Antakya’ya geri dönerken mutluluk ve umut duygularının yüksek olduğu söylenebilir. Ayrıca, şehirden ayrıldıktan sonra yer bağlılığı duyguları baskın gelen duygular arasında olmuş, Antakya’dan vazgeçememe, Antakya’ya faydalı olma isteği de geri dönüşlerinde etkili olmuştur. Antakya’ya döndükten sonra ise bazı görüşmeciler geleceğe yönelik umutlarının kırıldığını, zorluklarla karşılaştıklarını ancak yine de kısa süreli Antakya’dan uzaklaşma dışında Antakya’dan tamamen ayrılmamanın mümkün olmadığını vurgulamaktadırlar.

Antakya’dan hiç ayrılmayanların görüşleri doğrultusunda yer duygusu ile ilişkili oluşan kodlardan *ayrılmama sebepleri* kodu ve *vazgeçilmezlik, minnet duygusu* alt kodları ile *bağlılık* kodu yer bağlılığı ile ilişkilendirilmiştir. *Olumsuz duygular* ve *Antakya’nın durumuna yönelik düşünceler* kodları ise yer kimliği ile ilişkilidir. Antakya’dan hiç ayrılmayanların, ayrılmamalarında etkili olan yer bağlılığı ile ilişkili düşüncelerinden bazıları şöyledir:

“Ben Antakya dışında yaşayamam öyle diyeyim. Şehir kötüydü, elektrik yoktu, su yoktu, bizim ev hasarlıydı. Aslında iş de yoktu, hayvan da yoktu, tarlalar kış dönemi olduğu için bakım gerektirmiyordu işler daha yeni başlayacaktı tarlalarda. Ama ben çıkamadım içimden gelmedi. İyi gününde Antakya’dayken kötü gününde de burada kalmak gerektiğine inandım.” (G10)

“Ayrılmak istemedim Antakya’dan çünkü kime gidersen yük olacaktım ama aslında evlerimizi işgal etmesinler diye de gitmedim. Evlere giriyorlar, çok hırsızlık oluyordu.” (G11)

“Ben niye ayrılmadım Antakya’dan, ilk iki gün üç gün kaos şeklinde çok yoğun bir kaçış vardı. Antakya boşalıyordu. Biz buranın işgale açık hale geldiğini, milletin terk ettiği hissine kapıldık ve bizim terk etmememiz gerektiğini düşündüm. Hızlı bir şekilde boşaldı burası neredeyse insan kalmadı. Biz de burada kalıp bayrak açtık, ezan susmuştu ezan okuduk. Dükkânımı sokağa taşıdım, sokağı temizledim, şarkı çaldım. Milleti geri çağırdım, motivasyonumuz bu yöndeydi. Ben o zaman kendi adıma kabul edemiyordum, Antakya yıkılmamıştır diyordum ama sonra gördük ki öyle değilmiş.” (G26)

“Evimiz yıkıldı ama biz dışarı gitmedik dışarıda hiç kimsemiz yok. Burada hayvanlarımız var bahçemiz var. Bütün çocuklarım burada hiçbiri gitmedi. Çadırda kalıyoruz ama Antakya’dan vazgeçmeyiz.” (G13)

“...Hatta son yapılan asbest ölçümlerinde insanın sağlığını bozacak derecede yüksek çıktığı söyleniyor. Ona rağmen biz zaten en ağır şartlarda bile burada kalmayı tercih ettiysek o asbest riskini de göze alarak hayatımızı burada idame ettirmeye devam niyetindeyiz. Ayrılmak istemiyoruz buradan.” (G25)

“Depremden sonra duygularım kesinlikle değişmedi değişmez Antakya’ya karşı. Antakya’da yaşam şu an zor ama yine de Antakya’da kalacağım. Antakyalı olduğum için gurur duyuyorum. Biz bu şehre bağlanmışız.” (G23)

Görüşmeciler Antakya'dan vazgeçememe, yaşadığı kente minnet duyma, Antakya'yı koruma isteği gibi yer bağlılığı ve ev, iş varlığı şeklinde yer bağımlılığı ile ilişkili değerleri sebebiyle Antakya'dan ayrılmamıştır. Ayrıca, depremle birlikte yer bağılıklarında azalma yaşamamış olmaları da, Antakya'dan ayrılmamalarında bir etkidir.

Görüşmecilerin yer kimliği ile ilişkili olarak, Antakya'nın durumuna, geleceğine yönelik görüşleri ve kentin yeniden yapılanması konusunda yetkililerden beklentileri ise şöyledir:

“Bizim buranın halkı çalışkandır. Önünü açsa insanlar da yapar...Konteynerlerle devam etmek mümkün değil ama herhangi bir girişim de yok. Çok acil olarak bilim insanlarının, Çevre Şehircilik Bakanlığının, yerel yönetimlerin bir araya gelerek konutların nerede yapılacağına, nasıl yapılacağına karar vermesi ve bir girişim başlatması gerekiyor ve insanların önünü açması gerekiyor. Bizim en büyük sıkıntımız şehirlşmenin çok kötü olmasıydı ama mirasımız zengin. Eski Fransız döneminden kalma caddeler, yapılar var, caddeler dardı. Aslında bu kadar tarihi kültürel mirası olan bir şehri yeniden düzenlemek için bir fırsat doğdu. Devlet bir taraftan tarihi kültürel mirası ayağa kaldırsa, bir taraftan da insanlara nasıl iyi konut yapacağını öğretse, burası bir dünya şehri olabilir ama insanlar şu an en az 10 yıl buranın düzelemeyeceğini konuşuyorlar. Devlet bir şey yapmadığı için umutsuzluk artıyor. Deprem gerçeğini unutmuyarak, doğayı dışlamayarak, doğayı koruyarak yaşamak zorundayız. Hem doğayı koruyup hem de insanların modern şekilde yaşayabileceği bir şehir planlarsa, buranın halkı devletle birlikte burayı kalkındıracaktır.” G10

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Amaç, 6 Şubat 2023'te Kahramanmaraş ve 20 Şubat 2023'te Antakya merkezli olarak meydana gelen depremler sonrasında halkın yer değiştirme durumları ve yerleşim yeri tercihlerinde yer duygusunun etkisinin incelendiği çalışmada çeşitli sonuçlara ulaşılmıştır. Bu sonuçlardan şöyledir:

İnsanların doğal afetlere tepkisini anlamada yer bağlılığı şüphesiz kritik bir açıklayıcı faktördür (Qing et al., 2022). Yer bağlılığı güçlü olan bireyler afet sonrası yer değiştirme konusunda isteksizdir ve riskli bölgelere geri dönme potansiyelleri yüksektir (Bonaiuto et al., 2016; Jansen et al., 2017). Antakya'ya yönelik yer duygusunda da, bu yargıyı destekler şekilde, en fazla önem verilen alt bileşen yer bağlılığıdır. Yer bağlılığını oluşturan temel unsurlar; doğum yeri, çocukluk yaşamının geçtiği yer olması, aile, arkadaşlık bağları, aidiyet, güven ve rahatlık duygularıdır. Bu değerlerden güven ve aidiyet deprem sonrası kısa süreli zarar görmüşse de, halkın Antakya'yı yaşamlarının merkezinde hissettikleri, yer bağılıklarının çok yüksek olduğu ve bu bağlılığı depremle birlikte daha fazla fark etmeye başladıkları ve Antakya'dan ayrılmama ya da ayrılıp geri dönme durumunun temel belirleyicisi olduğu düşünülmektedir. Bu durum literatürle uyumludur. Yapılan bir çalışmaya göre; uzun süreli afet ve yerinden edilme deneyiminden sonra, Katrina Kasırgası sonrasında bölge sakinlerinin yere bağılıkları ve yer kimlikleri konusunda daha bilinçli hale gelmişlerdir (Chamlee-Wright & Storr, 2009).

Antakya'ya özgü yer kimliğini belirleyen unsurların başında çok kültürlülük gelmektedir. Ayrıca, saygı, hoşgörü, yardımseverlik, sıcakkanlılık, misafirperverlik, samimiyet, güler yüzlülük, Antakyalılık gibi değerler, Antakya'nın çok kültürlü kimliğinin insanlarda oluşturduğu yer kimliği unsurları olarak belirtilmektedir. Antakya'nın kültürel miras yapıları, Eski Antakya evleri ve dar sokakları ile üç Semavi dinin ibadet yerleri Antakya halkı için Antakya'ya ait yer kimliğinin simgesi durumundadır. Antakya halkı, Antakya'nın simgesi durumundaki kültürel miras yapılarının yeniden yapılamayacağı ve bu yapılarla özdeşleşen çok kültürlü yapının yeniden sağlanamayacağı, Antakya'nın kültürlerin bir arada oluşturduğu mozaik yapısının bozulacağı kaygısını taşımaktadır. Literatürdeki çalışmalarda Antakya'dakine benzer durumun İran ve İtalya'da yaşanan depremler sonrası görüldüğü belirtilmektedir. Buralarda depremler sonrası maddi mirasın yeniden inşası ile orada yaşayan topluluk arasında kimlik çatışmaları ve kopmalar yaşanmış ve yaşanan alan terk edilmiş, zamanla nüfus yapıları değişmiştir (Clemente & Salvati, 2017; Motawef & Asadi, 2011). Bir başka çalışmada ise, halk kültürel mirasın kaybolması endişesi ile kendileri koruma faaliyetlerinin içinde yer almışlardır. 2015 Katmandu depremi

sonrasında, yerli Newar toplulukları; festivaller, danslar, ritüeller, dualar ve performanslar gibi kültürel uygulamalar ve tarihi, kültürel ve ekonomik ilişkileri ile güçlü yer kimliği ve yer bağımlılığına sahip oldukları bölgenin kültürel mirasını korumak ve yeniden canlandırmak için yoğun çaba harcamışlardır (Devkota, 2016).

Halkın Antakya'ya yönelik yer bağımlılığının başlıca unsurlarını, yemek kültürü ve dini etkinlikler oluşturmaktadır. Antakya yemek kültürünün ancak Antakya'nın doğal ortamında yetişen ürünlerle devam edebileceği düşünülmektedir. Dini ritüeller de, ancak Antakya'da birlik beraberlik duygusu içinde devam ettirilebilir olarak görülmektedir. Yer bağımlılığının diğer unsurları ise, iş ve ekonomik koşullardır. Özellikle Antakya'da esnaf ya da çiftçi olarak çalışanların Antakya'ya ekonomik bağımlılıkları daha yüksektir.

Genel olarak, Antakya halkının yer duygusu yüksektir. Görüşme yapılan gruplar bazında değerlendirildiğinde; deprem sonrası Antakya'da ayrılıp geri dönenlerin yer bağlılıkları diğer gruplardan yüksek olduğu belirlenmiştir. Uzun süreli başka yere yerleşenlerin yer duygusu bileşenleri içinde en fazla yer bağlılığı duygularının yüksek olduğu yer bağımlılıklarının daha düşük olduğu görülmektedir. Antakya'dan hiç ayrılmayanların yer bağlılıkları ve yer kimliği duyguları yüksek olarak belirlenmiştir. Literatürdeki çalışmalar, Antakya halkının yer bağlılığına bağlı yer değiştirmeye yönelik tutumlarını açıklamaktadır. Güler & Kutay Karaçor (2018)'in yer bağlılığı ve risk algısı ile ilgili çalışmaları değerlendirdiği araştırmasında; yer bağlılığı olan bireylerin çevresel riskler ile karşı karşıya kaldıklarında yer değişikliği yapmak istemedikleri, riskleri göz ardı ettikleri ve felaketten sonra riskli bölgelere dönme olasılıklarının yüksek olduğunu belirlemiştir. Yapılan diğer çalışmalarda, Beichuan'da yerel halkın deprem sonrasında hala yüksek düzeyde yer kimliği, yere bağlılık ve yere bağımlılık duygularını hissettiği belirlenmiştir. Deprem sonrasında fiziksel çevre değişikliklerinin ve mekan bağımlılığının kaybolmasının yerel halkın yer duygusunu olumsuz yönde etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır (Qian et al., 2021). Kanada'nın Ontario eyaletindeki F3 kasırgası, sonrasında bölge sakinlerinin yer duygusu ve yere bağlılıkları incelenmiş ve ortak amaç ve ortak kimlik duygularının birlikte hissedildiği sonucuna ulaşılmıştır (Silver & Grek-Martin, 2015). Çin'deki Wenchuan depreminden sonra bölge sakinlerinin başa çıkma davranışı yer bağımlılığını ve yer kimliğini yeniden kazanmaya yardımcı olduğunu göstermiştir (Zheng et al., 2019).

Uzun süreli başka yere yerleşen kişilerde yer seçim sebeplerinde Antakya'ya toplumsal, kültürel ve iklim olarak yakın yerler arama isteği ve Antakya'dan tanıdıklarının, yakınlarının olması yer bağımlılığının var olduğunu göstermektedir. Ancak, Antakya'daki eğitim şartlarının yetersizliği, hava kirliliği ve Antakya'daki mutsuzluk ortamı bu kişilerin yer bağımlılıklarını azaltmaktadır ve bu kişiler şartların düzelmesi durumunda geri dönüş fikrinin varlığı ile birlikte, Antakya dışında yaşamayı tercih etmektedir.

Antakya'dan ayrılıp geri dönenlerin Antakya'dan ayrılma sebepleri içindeki *hava durumu* alt kodu yer bağımlılığı ile ilişkili iken, *çocuklar ve aile, belirsizlik, çaresizlik, güvensizlik* alt kodları yer bağımlılığı ile ilişkilidir (Şekil 8). Antakya'dan ayrılırken duygular koduna ait alt kodlar olan *olumsuz duygular* ve *geri dönme hissi* alt kodları yer bağımlılığı ile ilişkilidir. Antakya'da ayrılıp geri dönenlerin, Antakya'dan ilk çıkış sebeplerinin başında çocuklarını zor şartlardan uzaklaştırma isteği, sağlık sorunları, havanın soğuk olması ve barınma ihtiyacını karşılayamamak, yer bağımlılığının temel unsurlarından güven ortamının zarar görmesi, belirsizlik ve çaresiz durumda kalma gibi sebepler Antakya'dan ilk ayrılma sebepleri arasındadır. Depremin hemen ardından yer bağımlılığını sağlayan unsurların bozulması ile yer bağımlılığında düşme yaşanmasına ve kentten ayrılmak zorunda kalmalarına rağmen ayrılırken de geri dönmeye yönelik istek ve umutları mevcuttur. Bu grupta olanların yer bağımlılığı, kısa sürede Antakya'ya geri dönmelerini sağlamıştır.

Antakya'dan hiç ayrılmayanların, Antakya'dan vazgeçememe, yaşadığı kente minnet duyma, Antakya'yı koruma isteği gibi yer bağımlılığı ve ev, iş varlığı şeklinde yer bağımlılığı ile ilişkili değerleri yüksektir ve depremlerle birlikte yer bağımlılıklarında azalma yaşamamışlardır. Halkın, Antakya'nın geleceğine yönelik beklentileri yer kimliği ile ilişkilidir. Halk, kısa süre içinde yeniden yapılanmanın planlı, depreme ve doğaya uyumlu bir kentleşme anlayışı ile başlamasını beklemektedir. Ayrıca, Antakya'daki farklı dinlere ait ibadet yerlerinin, Antakya kültürel mirasının yeniden ayağa kaldırılmasını ve çok kültürlü dokunun yeniden sağlanabilmesini beklemektedirler. Literatürde halkın beklentileri dikkate alınmadan yapılan yerleştirmelerin sonuçlarına ilişkin çalışma Antakya halkının kaygı beklentilerini doğrulamaktadır. Gediz depremi sonrası, Yeni Gediz'e yerleşen

halk geleneksel toplumsal yapının korunmasına dikkat edilmeden yerleştirme yapılması sebebiyle aidiyet duygusu oluşturmamışlardır (Erkan vd., 2007).

Sonuç olarak; “*Gitmek mi zor, kalmak mı?*” sorusunun yanıtı net değildir. Kalanlar Antakya'nın yoksunlukları ile mücadele ederken Antakya'da olmanın mutluluğu ve huzurunu yaşamaktadırlar. Gidenlerin büyük kısmı Antakya'ya duydukları yer duygusunun yüksekliği ile başka bir yere ait olamamış ve geri dönerek aidiyet duygularını yaşadıkları yerde olmayı tercih etmiştir, ancak yine Antakya'nın yoksunlukları ve gelecek kaygılarını yaşamaktadırlar. Antakya'da olanlar umut ve umutsuzluğu iç içe yaşamaktadır. Gidip de henüz dönmeyenler ise, Antakya'nın imkân olarak eksiklerinden uzaklaşmış ancak Antakya'ya bağlılıkları geri dönme fikrini hep canlı tutmaktadır ve gittikleri yere yönelik yer duyguları oluşmamıştır.

Bir yere duyulan aidiyetin yüksekliğinin afet alanının iyileştirilmesi amaçlı üretilen proje ve politikaları etkileyeceğinden hareketle (Orhan & Keskinok, 2019), Antakya halkının yer duygularının yüksek olması, Antakya'da yaşamaya devam etme ve gidenlerin geri dönme isteğinin olması kentin yeniden yapılanması açısından olumludur. Bu durumun, yetkililer tarafından iyi değerlendirilmesi gereklidir. Halka, kentin geleceğine yönelik umudun verilmesi önem taşımaktadır. Bu umut da sadece sözle değil halkın ihtiyaçlarını dikkate alarak oluşturulmuş planlarla verilmelidir. Kentsel yapılanma anlamında, deprem öncesinden daha sistemli ve deprem riskinin dikkate alındığı bir kentsel gelişim planı oluşturulmalı ve hayata geçirilmeli, ekonomik imkânlar, eğitim, sağlık ve sosyal hizmetler konularındaki eksikler belirlenerek önceliklendirilmelidir. Toplumsal yapı bağlamında da, farklı kültürleri Antakya'ya bağlayan kültürel yapıların aslına uygun yeniden yapılması ve farklı kültürlerin Antakya'ya geri dönmelerini ve çok kültürlü yapının tekrar sağlanması yönünde önlemler alınmalıdır.

Teşekkür: Yaşadıkları zorlu sürece rağmen görüşme isteğini kabul eden tüm görüşmecilere ve Antakya'daki görüşmelerde yanımda olan Eniştem Abdülmecit Yalçın'a şükranlarımı sunuyorum.

Çıkar Çatışması / <i>Conflict of Interest</i>	Yazar(lar) çıkar çatışması bildirmemiştir. <i>The authors declared no conflict of interest</i>
Finansal Destek / <i>funding conditions</i>	Yazar(lar) bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir. <i>The authors declared that this study has received no financial support</i>

REFERANSLAR

- AFAD (2024). *Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü*. <https://www.afad.gov.tr/aciklamali-afet-yonetimi-terimleri-sozluğu>
- Alaeddinoğlu, F., Sargın, S., & Okudum, R. (2011). 2011 Van Depremi ve Kentsel Nüfusta Mekânsal Farklılaşmalar. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 39, 133–149.
- Ariccio, S., Petrucci, I., Ganucci Cancellieri, U., Quintana, C., Villagra, P., & Bonaiuto, M. (2020). Loving, leaving, living: Evacuation site place attachment predicts natural hazard coping behavior. *Journal of Environmental Psychology*, 70(2020), 101431. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2020.101431>
- Arslan, E. (2022). Nitel Araştırmalarda Geçerlilik ve Güvenilirlik. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2022(51), Ö395-Ö407.
- Arslan, H., & Ünlü, A. (2010). Afet sonrası yeniden yapılanma sürecinde yer değiştirme ve yere bağlılığın değerlendirilmesi: Düzce örneği. *itüdergisi/a mimarlık, planlama, tasarım*, 9(1), 43–53.
- Ayberk, C. (2018). Yer Bağlılığı Açısından Ters Yüz (Inside Out) Filminin Nitel Analizi. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 16(2), 273–287.

- Baylan, E., Aşur, F., & Şehribanoğlu, S. (2018). Sense of place and satisfaction with landscaping in post-earthquake housing areas: The case of Edremit TOKI-Van (Turkey). *ACE: Architecture, City and Environment*, 13(38), 31–56. <https://doi.org/10.5821/ace.13.38.5207>
- Bernardo, F. (2013). Impact of place attachment on risk perception: Exploring the multidimensionality of risk and its mag. *Estudios de Psicología*, 34(23), 323–329.
- Bonaiuto, M., Alves, S., De Dominicis, S., & Petruccelli, I. (2016). Place attachment and natural hazard risk: Research review and agenda. *Journal of Environmental Psychology*, 48(2016), 33–53. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2016.07.007>
- Bowring, J. (2013). Topophilia and topophobia in the post-earthquake landscape of Christchurch, New Zealand. *Rev. Geo.Sur.*, 4(6), 103–122.
- Carroll, B., Morbey, H., Balogh, R., & Araoz, G. (2009). Flooded homes, broken bonds, the meaning of home, psychological processes and their impact on psychological health in a disaster. *Health & Place*, 15(2), 540–547.
- Chamlee-Wright, E., & Storr, V. H. (2009). “There’s No Place like New Orleans”: Sense of Place and Community Recovery in the Ninth Ward after Hurricane Katrina. *Journal of Urban Affairs*, 31(5), 615–634. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9906.2009.00479.x>
- Chen, T.-L. (2020). Structural analysis of how place attachment and risk perceptions affect the willingness to live in an earthquake-prone area. *Disaster Prevention and Management: An International Journal*, 29(4), 557–573. <https://doi.org/10.1108/DPM-08-2018-0249>
- Clemente, M., & Salvati, L. (2017). ‘Interrupted’ Landscapes: Post-Earthquake Reconstruction in between Urban Renewal and Social Identity of Local Communities. *Sustainability*, 9, 1–13.
- Cresswell, T. (2004). *Place: A Short Introduction*. Wiley-Blackwell.
- Çetinkaya, E. (2004). *17 Ağustos 1999 Depreminden Sonra Adapazarı’ndan Göç Edip Geri Dönenlerin Dönüş Sebepleri* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Demir, G. (2022). *Nusaybin’de (Mardin) Kentsel Dönüşümün Yer Duygusuna Etkileri* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi.
- Devkota, B. P. (2016). *Revival from Rubble: Community Resilience at UNESCO World Heritage Sites in Kathmandu after 2015 Earthquake* [Yüksek Lisans Tezi]. University of Waterloo.
- Diñç, Y. (2023). 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremleri sonrası yeniden yapılanma sürecinde yere bağlılığın değerlendirilmesi: Antakya (Hatay) örneği. *Türk Coğrafya Dergisi*, 83, 45–57. <https://doi.org/10.17211/tcd.1347063>
- Doldur, H. ve Nesipoğlu, Ö. (2022). Antakya Şehri ve Yakın Çevresinde Rekreasyon Faaliyetlerinin Özellikleri ve Dağılışı. *Coğrafya Dergisi*. 44, 31-47.
- Erkan, N.Ç., Seçilmişler, T. & Boşdurmaz, N. (2007). 35 Yıl Sonra Gediz Depremi: Depremin, Yaşayanlar ve İki Yerleşme Üzerindeki Etkileri. *TÜBA Kültür Envanteri Dergisi*, 6(2007), 139-149.
- Göközkut, B. (2023). *Bursa’da Yer Duygusu İnşasında Hafıza Mekânı Olarak Kentsel Kültürel Miras Alanları*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi.
- Göregenli, M., Karakuş, P., Kösten, E.Y.Ö. & Umuroğlu, İ. (2014). Mahalleye Bağlılık Düzeyinin Kent Kimliği ile İlişkisi İçinde İncelenmesi, *Türk Psikoloji Dergisi*, 29(73). 73-85.
- Greer, A., Binder, S. B., Thiel, A., Jamali, M., & Nejat, A. (2020). Place attachment in disaster studies: Measurement and the case of the 2013 Moore tornado. *Population and Environment*, 41(3), 306–329. <https://doi.org/10.1007/s11111-019-00332-7>
- Güler, İ., & Kutay Karaçor, E. (2018). Yer Bağlılığı ve Risk Algısı Kavramları Arasındaki İlişki. *Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 6(4), 1377–1390. <https://doi.org/10.29130/dubited.402347>
- Gündüz, S. (2021). Eski Antakya Evlerine Kent Kimliği Açısından Bir Bakış. *Kültür Araştırmaları Dergisi*. 11, 1-16
- Haney, T. J. (2018). Paradise found? The emergence of social capital, place attachment, and civic engagement after disaster. *International Journal of Mass Emergencies and Disasters*, 36(2), 97–119.
- Hatay Planlama Merkezi. (2023a). [Nisan 2023 / Kahramanmaraş Depremi Tespit ve Değerlendirme Raporu](#).
- Hatay Planlama Merkezi. (2023b). [Şubat 2024, Hatay İli Birinci Yıl İzleme Raporu](#).
- Hatay Planlama Merkezi. (2023c). [Kasım 2023, Öne Çıkan Sorunlar ve İhtiyaçlar](#).
- Hayır, M. & Akyol, M. (2011). Deprem Konutları ve Adapazarı Şehrinin Gelişmesine Etkisi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 22, 125-145.

- Jansen, S. J. T. (2020). Place attachment, distress, risk perception and coping in a case of earthquakes in the Netherlands. *Journal of Housing and the Built Environment*, 35(2), 407–427. <https://doi.org/10.1007/s10901-019-09706-7>
- Jansen, S. J. T., Hoekstra, J. S. C. M., & Boumeester, H. J. F. M. (2017). The impact of earthquakes on the intention to move: Fight or flight? *Journal of Environmental Psychology*, 54(2017), 38–49. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2017.09.006>
- Jorgensen, B. S., & Stedman, R. C. (2001). Sense of Place as an Attitude: Lakeshore Owners Attitudes Toward Their Properties. *Journal of Environmental Psychology*, 21(3), 233–248. <https://doi.org/10.1006/jevp.2001.0226>
- Jorgensen, B. S., & Stedman, R. C. (2006). A comparative analysis of predictors of sense of place dimensions: Attachment to, dependence on, and identification with lakeshore properties. *Journal of Environmental Management*, 79(3), 316–327. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2005.08.003>
- Kaltenborn, B.P. (1997) Nature of place attachment: A study among recreation homeowners in Southern Norway, *Leisure Sciences*, 19(3), 175-189, DOI: [10.1080/01490409709512248](https://doi.org/10.1080/01490409709512248)
- Kaypak, Ş. (2010). Antakya'nın Kent Kimliği Açısından İrdelenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 7(14), 373-392.
- Motawef, Sh., & Asadi, S. (2011). *Migration after natural disasters, case study: "The 2003 Bam earthquake."* 625–632. <https://doi.org/10.2495/RAV110571>
- Mulvaney, K., Merrill, N., & Mazzotta, M. (2020). Sense of Place and Water Quality: Applying Sense of Place Metrics to Better Understand Community Impacts of Changes in Water Quality. In K. Summers (Ed.), *Water Quality—Science, Assessments and Policy*. IntechOpen. <https://doi.org/10.5772/intechopen.91480>
- Nanzer, B. (2004). Measuring Sense of Place: A Scale For Michigan. *Administrative Theory & Praxis*, 26(3), 362–382. <https://doi.org/10.1080/10841806.2004.11029457>
- Oktay, D. (2011). Kent Kimliğine Bütüncül Bir Bakış. *İdealkent*, 3(2011), 8-19.
- Orhan, E., & Keskinok, Ç. (2019). Afet Sonrası Hanehalklarının Yer Seçim Kararları ve Kentsel Dirençlilik: Değirmendere Örneği. *Resilience*, 3(2), 359–367. <https://doi.org/10.32569/resilience.630554>
- Proshansky, H., H. (1978). The City and Self-Identity. *Environment and Behavior*, 10(2), 147–169.
- Qian, L., Zheng, C., Lai, Q., & Guo, J. (2021). A County Town in Ruins: Memories, Emotions, and Sense of Place in Post-Earthquake Beichuan, China. *Sustainability*, 13(20), 11258. <https://doi.org/10.3390/su132011258>
- Qing, C., Guo, S., Deng, X., Wang, W., Song, J., & Xu, D. (2022). Stay in Risk Area: Place Attachment, Efficacy Beliefs and Risk Coping. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(4), 2375. <https://doi.org/10.3390/ijerph19042375>
- Scannell, L., Cox, R. S., Fletcher, S., & Heykoop, C. (2016). "That was the Last Time I Saw my House": The Importance of Place Attachment among Children and Youth in Disaster Contexts. *American Journal of Community Psychology*, 58(1–2), 158–173. <https://doi.org/10.1002/ajcp.12069>
- Shamai, S., & Ilatov, Z. (2005). Measuring Sense of Place: Methodological Aspects. *Tijdschrift Voor Economische En Sociale Geografie*, 96(5), 467–476.
- Silver, A., & Grek-Martin, J. (2015). "Now we understand what community really means": Reconceptualizing the role of sense of place in the disaster recovery process. *Journal of Environmental Psychology*, 42(2015), 32–41. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2015.01.004>
- Song, Z., & Soopramanien, D. (2019). Types of place attachment and pro-environmental behaviors of urban residents in Beijing. *Cities*, 84(2019), 112–120. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2018.07.012>
- Sökmen Kök, D. ve Uşma, G. (2022). Yeniden Kullanım ve Özgünlüğünden Uzaklaştırılan Yerel Kimlik ve Mimari: Antakya Zenginler Mahallesi Örneği. *Turkish Studies*, 17(3), 627-647.
- Stedman, R. C. (2003a). Is It Really Just a Social Construction?: The Contribution of the Physical Environment to Sense of Place. *Society & Natural Resources*, 16(8), 671–685. <https://doi.org/10.1080/08941920309189>
- Stedman, R. C. (2003b). Sense of Place and Forest Science: Toward a Program of Quantitative Research. *Forest Science*, 49(6), 822–829.
- Südaş, İ. (2004). 17 Ağustos 1999 Marmara depreminin nüfus ve yerleşme üzerindeki etkileri: Gölcük (Kocaeli) örneği. *Ege Coğrafya Dergisi*, 13(1-2), 73-91.

- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2023). *2023 Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Raporu*. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/03/2023-Kahramanmaraş-ve-Hatay-Depremleri-Raporu.pdf> (Erişim tarihi: 15.09.2023).
- Tuan, Y.-F. (1975). Place: An Experiential Perspective. *Geographical Review*, 65(2), 151–165. <https://doi.org/10.2307/213970>
- Tuan, Y.-F. (1977). *Space and Place: The Perspective of Experience*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Tuan, Y.-F. (1979). Space and Place: Humanistic Perspective. In S. Gale & G. Olsson (Eds.), *Philosophy in Geography* (pp. 387–427). Springer Netherlands. https://doi.org/10.1007/978-94-009-9394-5_19
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2024a). *Yıllara Göre İl Nüfusları, 2000-2023*.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2024b). *İllerin aldığı göç, verdiği göç, net göç ve net göç hızı, 2008-2023*.
- Varnacı Uzun, F., & Somuncu, M. (2023). Depremler Sonrası Antakya Kentsel Kültürel Mirası Hakkında Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 10(1), 9-23.
- Varol, N., & Gültekin, T. (2016). Etkin Bir Göç Faktörü: Afetler. *AÜDTCF, Antropoloji Dergisi*, 32, 43–51.
- Zheng, C., Zhang, J., Guo, Y., Zhang, Y., & Qian, L. (2019). Disruption and reestablishment of place attachment after large-scale disasters: The role of perceived risk, negative emotions, and coping. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 40(2019), 101273.

Ege Coğrafya Dergisi
Aegean Geographical Journal
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ecd>

e-ISSN: 2636-8056

Received: 22 April 2024 | Revised: 15 June 2024 | Accepted: 17 June 2024

ALTIEYLÜL'DE (BALIKESİR) KENTSEL TOPLAYICILIĞIN POLİTİK EKOLOJİSİ: DAHA SÜRDÜRÜLEBİLİR VE DİRENÇLİ BİR KENTE DOĞRU

Political Ecology of Urban Foraging in Altieylül (Balıkesir): Towards a More Sustainable and Resilient City

Yılmaz ARI

Bandırma Onyeddi Eylül Üniversitesi
Bandırma-Türkiye
yari@bandirma.edu.tr

Abstract

Urban open and green spaces (OGS) and open blue spaces (OBS) provide various economic, cultural, social and psychological benefits to urban residents. These are called ecosystem services. One measure of a city's quality, sustainability and resilience is how well ecosystem services are incorporated into urban planning and management. These areas give city people a chance to rebuild their connections with the natural world as an alternative to the alienation from it that comes with urbanisation. One of the tools to reconnect with nature is urban foraging. Urban foraging refers to collecting plants for various purposes from OGS and OBSs within the city. The aim of this study is to examine urban foraging practices in Altieylül district in Balıkesir from a political ecology perspective. The political ecology view is a theoretical paradigm that suggests that plans and actions regarding urban sustainability should be evaluated in the light of political, social, cultural, historical and economic developments. In this context, the study tried to reveal the motivations of urban foragers. The Traditional Ecological Knowledge (TEK) about these products, and the social, cultural, economic and ecological dimensions of foraging in the city were investigated. In the study, face-to-face interviews were held with 20 foragers and municipality officials at various times throughout 1 year and foraging practices were observed. The data were analysed with both quantitative and qualitative techniques. The results show that although it is not very noticeable at first glance, foraging is very common in the urban landscape and 119 species of plants are collected for this purpose. The main motivation of foragers is to secure food, make medicine and earn side income. Foraging is mostly done by women and members of lower-middle socio-economic groups in public spaces, sidewalks, parks and apartment gardens. It is recommended that the rate of OGS and OBAs should be increased, and urban residents should be given equal rights to access these spaces. Urban planners and managers should officially recognize and encourage foraging and eliminate the risks arising from foraging.

Keywords: Urban foraging, Urban ecology, Traditional Ecological Knowledge, Political ecology, Urban resilience and sustainability.

Öz

Kentsel açık ve yeşil alanlar (AYA) ile açık mavi alanlar (AMA) kent sakinlerine çeşitli ekonomik, kültürel, sosyal ve psikolojik faydalar sağlamaktadır. Bunların hepsine birden ekosistem hizmetleri adı verilir. Bir kentin kalitesinin, sürdürülebilirliğinin ve dayanıklılığının ölçütlerinden birisi, ekosistem hizmetlerinin kent planlamasına ve yönetimine ne kadar başarılı bir şekilde entegre edildiğidir. Kentleşmenin beraberinde getirdiği doğadan uzaklaşmaya alternatif olarak bu mekânlar kent sakinlerinin doğal ortamla yeniden bağ kurmalarına olanak sağlar. Doğa ile yeniden bağ kurmanın yollarından birisi de kentsel toplayıcılıktır. Kentsel toplayıcılık kent içerisindeki AYA ve AMA'lardan çeşitli amaçlarla bitki toplamayı ifade eder. Bu çalışmanın amacı Balıkesir merkez Altieylül ilçesindeki kentsel toplayıcılık faaliyetlerini politik ekoloji bakışı ile incelemektir. Politik ekoloji, kentsel sürdürülebilirliğe ilişkin plan ve eylemlerin siyasi, sosyal, kültürel, tarihi ve ekonomik gelişmeler ışığında değerlendirilmesi gerektiğini öne süren teorik bir paradigmadır. Bu çalışmada kentsel toplayıcıların Geleneksel Ekolojik Bilgileri (GEB) ile kentteki toplayıcılığın sosyal, kültürel, ekonomik ve ekolojik boyutu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmada toplayıcı pratikleri uzun zaman boyunca gözlenmiş ve 20 toplayıcı ile 1 yıl boyunca çeşitli zamanlarda yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Toplayıcıların neleri topladıkları, bunları nereden ve ne amaçla topladıklarına dair veriler elde edilmiştir. Bu veriler hem nicel hem de nitel analiz teknikleri ile analiz edilmiştir. Sonuçlar, ilk bakışta çok fark edilmese de toplayıcılığın kent peyzajında çok yaygın olduğunu ve bu amaçla 119 tür bitkinin toplandığını göstermektedir. Toplayıcıların ana motivasyonunun yiyecek elde etme, ilaç yapımı ve yan gelir elde etme olduğu anlaşılmıştır. Toplayıcılık daha çok kamusal alanlarda, kaldırımlarda, parklarda ve apartman bahçelerinde çoğunlukla kadınlar tarafından ve sosyo-ekonomik olarak alt-orta grup mensupları tarafından yapılmaktadır. Toplayıcılık, kentleşme hızının artmasına bağlı olarak azalmaktadır. Kent planıcıları ve yöneticilerin toplayıcılığın ekonomik ve sosyo-kültürel boyutları hakkındaki farkındalıkları düşüktür. Kentin sürdürülebilirliği ve direncini artırmak için AYA ve AMA'ların oranı artırılmalı ve kent sakinlerine buralara eşit erişim hakkı tanınmalıdır. Kent planıcıları ve yöneticileri toplayıcılığı resmi olarak kabul edip, teşvik etmeli ve toplayıcılıktan kaynaklanan riskleri bertaraf etmelidir.

Anahtar Kelimeler: Kentsel toplayıcılık, Kent ekolojisi, Geleneksel Ekolojik Bilgi, Politik ekoloji, Kentsel dirençlilik ve sürdürülebilirlik.

1. GİRİŞ

Kent içi açık-yeşil (AYA) ve mavi alanlar (AMA) kent sakinlerine önemli faydalar sağlamaktadır. Bu faydalar yiyecek temin etme gibi tedarik hizmetleri, yağışı ve ısı adalarını etkileme yolu ile düzenleyici hizmetler, dinlenme ve tıbbi ihtiyaçlar gibi destekleyici hizmetler ile eğitim ve eğlence gibi kültürel hizmetler şeklinde sınıflandırılabilir (Costanza vd., 2017; Landor-Yamagata vd., 2018). Bu faydaların hepsine birden ekosistem hizmetleri adı verilmektedir. Kent kalitesinin, sürdürülebilirliğinin ve dirençliliğinin göstergelerinden birisi de ekosistem hizmetlerinin kent planlarına ne derece başarılı bir şekilde entegre edildiğidir (Frantzeskaki vd., 2016; Woodruff & BenDor, 2016). Bundan dolayı yeşille temsil edilen açık ve yeşil alanlar ile maviyle temsil edilen akarsular, göletler, kanallar gibi açık mavi alanların varlığı önemsenir ve kapladıkları alanın oransal olarak artırılması hedeflenir. Hatta AYA oranının yüksekliği gelişmişliğin ve yaşam kalitesinin bir ölçütü olarak da kabul edilir (Gül vd., 2020). Bütün bu alanlar özel olarak düzenlenen hobi bahçelerine ek olarak (Aliağaoğlu & Alevkayalı, 2017) doğa ile bağları gittikçe kopan kent sakinlerine doğa ile yeniden bağ kurma fırsatı verir. Doğa ile temas ise kent sakinlerinin ekonomik, kültürel, sosyal ve psikolojik problemlerinin çözümünde kilit bir rol oynayabilir. Bu rolün önemini göz önünde bulunduran bazı araştırmacılar özellikle pandemi sonrası dönemde ideal bir kentte kişi başına düşen AYA oranının yeniden düşünülmesi gerektiğini önermiştir (Özdede vd., 2021). Kent sakinleri, kent içi AYA ve AMA'ların sunduğu ekosistem hizmetlerinden çeşitli şekillerde yararlanır. Bunlardan birisi de kent içerisindeki uygun doğal alanlardan yapılan biyolojik ürünler toplayıcılığıdır ki buna kentsel toplayıcılık adı verilir (Shackleton vd., 2017).

Kentsel toplayıcılık, kent sakinlerinin kent yerleşim alanı ve buraları çevreleyen komşu alanlar ve sucul ortamlardan yabancı bitkilerin tamamını ya da kök, yaprak, gövde, kozalak, meyve ve çekirdek gibi bölümlerini gıda, ilaç, ticaret, el sanatları, kültürel, sosyal ya da psikolojik vb. gibi nedenlerle toplamasıdır. Kentsel toplayıcılığın kent etnobotanığı ya da etnobiyojisinden farkı, daha kapsamlı bir terim olarak toplayıcılık kavramının kent planlaması ve yönetimi, kentsel sürdürülebilirlik ve dirençlilik, kent yoksulluğu ve kent sakinlerinin psikolojik ve sosyal durumları ile ilişkili olmasıdır.

Odun Dışı Orman Ürünlerinin (ODOÜ) toplanması da bu kapsamda değerlendirilir (Gianotti & Hurley, 2016). ODOÜ'ler kereste dışındaki yakacakları, her türlü orman ürünlerini, mantarlar, yosunlar, likenler ile bal ve reçine gibi ürünleri kapsar. Kapsamı daha geniş tutarak mineraller gibi abiyotik, hayvansal ve su ürünlerini de kentsel toplayıcılık kapsamında değerlendirme eğiliminde olan çalışmalar vardır (McLain vd., 2014; Poe vd., 2013; Svizzero, 2016). Ancak genel olarak "hayvanlar, balıklar, kabuklu deniz ürünleri veya böcekler" bu değerlendirmenin dışında bırakılır (Svizzero, 2016:19-20). Toplayıcılık kent içi ve onu çevreleyen AYA ve AMA, henüz yapılaşmanın olmadığı boş arsalar, kent parkları, yol boyları ve kavşakların düzenlenmiş alanları, kaldırımlar, kurumlara ait araziler ve apartman bahçelerinden yapılabilmektedir. Buralardaki yabancı bitkilere ek olarak kamusal arazilerde olan ve sahiplenilmeyen ya da başkaları toplansın diye ekilen/dikilen ürünler de bu kapsama girmektedir.

Kentsel toplayıcılık bir araştırma alanı olarak dünyada ancak son 10-15 yıldır akademik çalışmalara konu edilmiştir. Özellikle son 5-6 yıldır dünyanın birçok gelişmekte olan (Arrington, 2021; Garekae & Shackleton, 2020a, 2020b; Guenat vd., 2023; Mollee vd., 2017; Somesh vd., 2021) ve gelişmiş ülkelerindeki kentlerde (Hurley & Emery, 2018; Hurley vd., 2022; Nyman, 2019; Synk vd., 2017) toplayıcılığın kimler tarafından, nasıl ve ne amaçla yapıldığına dair araştırmalar artmaya başlamıştır. Bu araştırmalar kentsel toplayıcılığın ekonomik, ekolojik, sosyal, kültürel, etik ve yasal boyutlarına odaklanmıştır.

Türkçe dilinde konu ile doğrudan ilgili akademik çalışmalar oldukça az sayıdadır. Bazı çalışmalar kırsal kesimdeki toplayıcıların pazarlarda sattıkları ürünleri konu edinmiş, bazıları da kentlerde halen sınırlı da olsa avcılık-toplayıcılık yapıldığına dikkat çekmiştir (Korkmaz, 2021; Şahinalp, 2006). Birçok çalışmada ise AYA'ların rekreasyonel boyutu ile erişilebilirliği üzerinde durulmuştur (Belge & Siyavuş, 2023; Çorbacı & Ekren, 2021; Cüce & Ortaçesme, 2020; Çakır & Taş, 2023; Efe & Üstündağ, 2020; Gül & Küçük, 2001; Sandal & Karademir, 2014; Yenice, 2012). Kentsel açık alanları etnobotanik açısından inceleyen sınırlı sayıda çalışma da vardır (Çorbacı & Ekren, 2022; Ekren & Çorbacı, 2021). Diğer yandan Balıkesir ili kırsal alanlarında toplanan yabancı biyolojik ürünler ile ilgili yeterince araştırma da yapılmıştır (Aladı vd., 2022; Kök vd., 2020; Polat & Satıl, 2012; Satıl vd., 2006; Selvi vd., 2013; 2018; Tanaydın vd., 2022). Ancak toplayıcılığı bir bütün olarak etnobotanik özelliklerine ek olarak politik ekoloji, kent yoksulluğu, dirençlilik, kent planlanması ve yönetimi anlamında ele alan çalışmalara rastlanılmamıştır. Dolayısı ile bu çalışmanın Türkiye kentlerinde çok zengin ve işlevsel olduğuna inandığımız kentsel toplayıcılık çalışmaları için öncü olması ve yeni çalışmaları da özendirilmesi amaçlanmaktadır.

Çalışmanın temel savı şudur ki her ne kadar ilk bakışta açıkça görünür olmasa da kent sakinleri dikkate değer ölçüde toplayıcılık yapmaktadır ve onların ekolojik bilgisi ve toplayıcılık pratikleri sürdürülebilir ve dirençli kentlerin kurulmasında kilit rol oynayabilir. Bu rol önceki bazı çalışmalarda tespit edildiği üzere özellikle de COVID-19 gibi salgın hastalıklar ve afet dönemleri gibi olağanüstü dönemlerde çok daha önemli bir hale gelebilir (Clouse, 2022; Özdede vd., 2021). Kent toplumlarında insan-çevre ilişkisi zayıflasa da doğaya dair bilgiler ve bunların kullanımını içeren Geleneksel Ekolojik Bilgi (GEB) güçlü bir şekilde devam etmektedir. Kent planlama pratiklerinin GEB'i yaşatacak ve toplayıcılığı özendirerek uygulamalara yer vermesi kent sakinlerinin doğa ile ilişkilerini yeniden kurmasına destek olacaktır.

Yukarıdaki açıklamalar ışığında bu çalışmanın konusu Balıkesir merkez Altıeylül ilçesi kent merkezindeki toplayıcılık faaliyetleridir. Çalışmada kent sakinleri tarafından toplanan bitkisel ürünlere odaklanılmıştır. Altıeylül merkez ilçe sınırları içerisindeki parklar, bahçeler, kurum kampusları, yol kenarları, apartman bahçeleri, boş arsalar ve kullanılmayan diğer alanlar ve komşu alanlardan toplanan her türlü bitki tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada toplayıcıların kimler olduğu, hangi ürünleri topladığı, toplamanın temel motivasyonunun ne olduğu ve konunun etik, çevresel ve yasal boyutlarına odaklanılmaktadır. Çalışma Giriş bölümünden sonra kentsel toplayıcılığın çeşitli boyutlarını tartışan Kavramsal Çerçeve bölümü ile devam etmektedir. Yöntem bölümünde çalışma sırasında takip edilen yol, veri toplama araçları ve veri analiz yöntemine değinilmiştir. Bulgular bölümünde çalışma sonunda elde edilen temel tespitlere yer verilmiştir. Sonuç ve Öneriler kısmında bulguların işlevselliği ile ilgili değerlendirmelere yer verilmiş ve kentsel toplayıcılık çalışmalarının pratikte kullanılabilirliği üzerine değerlendirmeler yapılmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Kentsel Ekoloji ve Toplayıcılık

Tarımın keşfedildiği Neolitik dönemden önce bütün insan toplulukları avcı-toplayıcılık ile geçinmekteydi. Avcı-toplayıcılık en temel anlamıyla günlük yaşamın ve geçimin doğal ortamda ve çevreden toplanan ürünlerle gerçekleştirilmesi anlamına gelir (Romano vd., 2020). M.Ö. 8000 yılları civarında tarımın keşfedilmeye başlanması yabancı bitkilerin gittikçe daha fazla sayıda evcilleştirilmesini sağlamış ve tarımsal faaliyetler artarken avcılık-toplayıcılık azalmaya başlamıştır. Tarımsal üretimin sağladığı artı değer zamanla üretim ve hizmetler sektörünü barındıran kentleri ortaya çıkarmış böylece toplayıcılığa ihtiyaç duymayan kent toplulukları yaygınlaşmaya başlamıştır. Tarımın başlaması ile insanlar önce bahçecilik yapmış, sonra yaygın tarım, hayvanların evcilleştirilmesi ile de çobanlıkla geçinmeyi yaygınlaştırmıştır. Bu faaliyetlerden elde edilen artı gelir ise ticaret ve sanayileşmeyi ortaya çıkarmıştır (Beşirli, 2010). 1750'lerden sonra sanayi devriminin başlaması tarım devrimine benzer ama ondan çok daha kapsamlı ve hızlı olarak kentleşme sürecini etkilemiş ve modern insanın gittikçe doğadan koparak kentlerde toplanmasını sağlamıştır. Doğadan ve doğal ortamlardan gittikçe uzaklaşan insan toplulukları o ortamlara dair bilgilerini bir süre daha devam ettirseler de zamanla bunları tam ve eksiksiz olarak sonraki kuşaklara aktaramadıkları için büyük oranda kaybetmişlerdir (Lasisi & Ekpenyong, 2011).

Doğa ile iç içe yaşayan insanlar doğal ortamın canlı ve cansız unsurları ile etkileşim sonucunda onlara dair kümülatif bir bilgi birikimi oluşturur ve bu birikimi onların hayatta kalmasını ve yaşamını sürdürmesinde kilit bir rol oynar. Kentsel ekoloji bilgisi de kentlerde aynı işlevi görür (Karadağ, 2009). Özellikle yiyecek ve avlanacak unsurlara dair bilgi, inançlar ve uygulamalar ile doğal tehlikeler ve afetlere dair zamanla oluşturulan hafıza gibi unsurlardan oluşan GEB, toplumların hayatta kalması ve ekosistemlerin sürdürülebilirliği için hayati öneme sahiptir (Berkes, 2012). Kent planlamacıların ve yöneticilerinin konu hakkındaki farkındalığının düşük olması bu süreci daha da hızlandırmaktadır. Ancak yine de en gelişmiş kentlerde bile yaygınca kentsel toplayıcılık yapılmaktadır (Hurley vd., 2015; Hurley & Emery, 2018; Nyman, 2019).

Kentlerdeki çöplerden yiyecek, ikinci el elbise ve eşyalar, mobilyalar, vs. toplama da ilk bakışta kentsel toplayıcılık kapsamında düşünülebilir (Svizzero, 2016). Toplayanın bu kaynakların üretiminde herhangi bir rolü olmaması nedeniyle bu tür toplayıcılık da kentsel toplayıcılık kavramı içerisine sokulsa da toplanan ürünlerin tamamen "kültürel" ürünler olması nedeniyle bu çalışma özelinde atıklardan yapılan toplayıcılık kapsam dışında tutulmuştur. Zira bu durum çalışmanın odak noktasını doğal ya da yabancı ürünlerden "kültürel" ürünlere çevirecektir ki bu bizim amaçladığımız bir durum değildir. Üstelik "çöpten toplama" olgusunun yaygınlığı ve ekonomik boyutu düşünüldüğünde konunun bağımsız olarak ele alınmayı gerektirecek kadar kapsamlı ve önemli olduğu görülecektir (Güngördü & Özgen, 2021).

Kentsel toplayıcılığın riskli tarafları da vardır. Bunlardan birincisi halk sağlığı ile ilgili endişelerdir. Bu kapsamda toplanan ürünlerin maruz kaldığı kontaminasyonun boyutu çoğu kere toplayıcıların çok dikkat ettiği ve

farkında olduğu bir konu değildir. Nitekim insan topluluklarının yoğun olarak yaşadığı kentler aynı zamanda katı, sıvı ve sanayi atıklarıyla kirletilmektedir. Bu kirlilik kaynaklarından bazıları toplanan ürünlerde metal kontaminasyonuna sebep olmaktadır. Nitekim Amato-Lourenco vd. (2020)'nin Brezilya'da Sao Paulo anakent alanında Karahindiba, Sinirotu ve Horozibiği gibi yenilebilir yabancı otlar üzerinde yaptıkları bir çalışmada bu otlardaki Kurşun (Pb), Kadmiyum (Cd) ve Arsenik (Ac) konsantrasyonlarının kentsel parkların ortalarından toplananlarda Dünya Sağlık Örgütü'nün belirlediği yenilebilir standartlara yakın, ara yol kenarlarında normalin biraz üstünde, otoyol kenarlarında ise normalin 5-13 katı olduğunu tespit etmişlerdir. Bu kadar yüksek konsantrasyon değerleri insan sağlığı için kayda değer bir risk anlamı taşımaktadır (Perugini vd., 2013). O nedenle kentlerde her yer "toplamaya uygun alan" değildir. Özellikle yüksek trafik akışına sahip olan alanlardan yapılan toplayıcılık sağlık açısından risk oluşturmaktadır.

Kontaminasyon sadece trafik nedeniyle olmaz. Bunun yanında kirli topraklar, su ve hava da bitkiler tarafından absorbe edilebilen kirlenmeler içerebilir (Gori vd., 2019). Dolayısıyla ile kentsel alanlarda toprağı, havayı ve suyu kirlen her şey aslında toplanan bitkileri de etkiler. Bütün bunlara ek olarak bitkilerin olgunlaşarak yere düşen meyveleri ve yaprakları kent sokaklarında kirliliğe sebep olarak halk sağlığı açısından risk oluşturur (Çorbacı & Ekren 2022). Yere düşen meyveler görsel kirlilik yarattığı gibi, bazen kötü koku da yayar. Buna ek olarak kaldırımlara düşen olgunlaşmış meyvelerin çığnemesi bu kirliliğin diğer alanlara da yayılmasına yol açar. Kent içerisindeki çam ağaçlarının kozalakları yol kenarında park eden ağaçların üzerine düşerek zarar verdiği gibi, Altteylül'de yaygınca rapor edildiği gibi reçinenin araçlar üzerine damlayarak yapışması da kirliliğe sebep olmaktadır. Bütün bunlara ek olarak kedi köpek gibi sokak hayvanları ve zaman zaman dışarıya çıkarılan evcil hayvanlardan kaynaklı riskler de mevcuttur. Bu hayvanların kıl, salya ya da dışkıları bazen toplanan bitkilere bulaşmış olabilir ki bunun da insanlarda zoonotik denilen birtakım hayvan kaynaklı hastalıklara neden olduğu bilinmektedir. Zoonotik hastalıklar hayvanların ve insanların ortak kullandığı yeşil alan ve parklardan bulaşma yolu ile insanlara geçebilmektedir (Yücer & Kıran, 2023).

Diğer bir risk ise zehirli bitkilerin toplanma ihtimalidir. Kentsel AYA'larda kendiliğinden yetişen bitkilerden bazıları zehirli kısımlar içerirken peyzaj düzenlemeleri için getirilen egzotik bitkilerden bazıları da zehirli olabilir. Bu tür bitkilerin bazen yaprağı, kabuğu, tohumu, çiçekleri ya da meyveleri bir miktar zehir içerebilir. Aslında toplumlar genelde GEB içerisinde bu tür zararlı bitkileri ve mantarları tanırlar ve bunlardan uzak dururlar. Ancak GEB'in sağlıklı bir şekilde yeni nesillere aktarılmadığı durumlarda zehirli bitkiler ciddi riskler oluşturur. Nitekim Çorbacı ve Ekren, (2021) Rize kentsel AYA'larında 113 zehirli bitki türü tespit etmişler ve peyzaj düzenlemeleri yapılırken bitkilerin zehirli olup olmadığının da dikkate alınması gerektiğini belirtmişlerdir.

Dünyanın bazı yerlerinde kentsel peyzajda yenilebilir bitkilerin olması çok istenmezken ve bulunmazken, Türkiye'deki kentsel alanlarda tam tersine yenilebilir bitkiler oldukça yaygındır. Kentlerin içerisindeki ve çevresindeki boş alanları kapsayacak şekilde gelişmesi toplayıcılığı geriletmektedir. Daha önceki araştırmalar yenilebilir köklü bitkilerin ve yakacak odun toplanmasının nesli tehlike altındaki bazı yaban türlerinin yaşam alanlarının korunmasında önemli olduğunu göstermiştir (Kobori & Primack 2003). Dolayısıyla diğer faydalarının yanında kentsel toplayıcılık ekolojik olarak sürdürülebilir ekosistemlerin geliştirilmesi ve devamlılığı için önemli bir araç olabilir. Bütün bu önemine rağmen kentlerdeki toplayıcılık, son 5-10 yıla kadar araştırmacıların yeterince dikkatini çekmemiştir (McLain vd., 2012). Caddelerin genişletilmesi, özel mülkiyet alanlarının büyütülerek herkesin giremeyeceği şekilde çitlerle çevrilmesi ve doğal alanların yapay parklara dönüştürülmesi de toplayıcılığı olumsuz anlamda etkileyen etmenlerdir.

2.2. Toplayıcılığın Politik Ekolojisi

Bu çalışma sırasında toplayıcılara sorulan sorulardan birisi de toplama faaliyetini gören/fark eden kent yöneticisi ve onları temsil eden zabıta ya da güvenlik görevlilerinin kendilerine karşı tutumu ya da yaklaşımı ile toplama yapmak istedikleri mekanlara erişimde karşılaştıkları zorluklar ve engeller ile ilgilidir. Belediye görevlilerinin toplama ile ilgili planları ya da toplama ve toplayıcılara karşı tavrı nasıldır? Benzer şekilde kentsel AYA ve AMA'lar alansal ve mekânsal olarak nasıl değişmektedir ve bu değişimin dinamikleri nedir? Kent yönetimlerinin AYA ve AMA'ları yönetme konusundaki kültür ve yaklaşımları nedir? Kentsel AYA ve AMA peyzajlarının üretimi ve bu alanların sağladığı maddi ve sosyo-kültürel hizmetleri kullanmayı ifade eden tüketim kararları nasıl verilmektedir? Kentsel AYA ve AMA'lara erişim konusunda farklı sosyal ya da ekonomik sınıftaki kent sakinleri eşit fırsatlara sahip midir?

Politik ekoloji bunlar gibi birçok ekolojik sorunun yeniden yorumlanmasında ve cevaplarını bulmada 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren yararlı bir çerçeve sunmuştur (Blaikie & Brookfield, 1987). Klasik politik

ekoloji biyolojik çeşitlilik, suya erişimle ilgili sorunlar ve anlaşmazlıklar, iklim değişikliği, çevresel haklar, korunan alanlar etrafındaki çatışmalar, turizm, gelişmekte olan ülkelerdeki yeni toplumsal hareketler, arazi degradasyonu, tropik ormanlar, çevresel bozulma, doğa koruma gibi alanlarda yaygınca kullanılmıştır (Arı & Hurley, 2010). Politik ekoloji çalışmaları son zamanlara kadar bu önemli sorunları kırsal ve geleneksel toplumlarda ele almıştır (Zimmer, 2010). Bu çalışmalardan bazıları kentsel politik ekoloji (KPE) çalışmalarına da yol göstermiştir (Hurley vd.,2015; Poe vd., 2014). Yeni bir araştırma alanı olarak kentsel politik ekoloji son zamanlarda kentlerdeki arazi kullanımı sorunları, kent çevre politikaları, kentsel kaynakların kontrolü, çevresel adalet, kentsel hizmetlere erişim ve kentsel anlaşmazlıklar ve çatışmalar konusuna eğilmiştir. Kentsel AYA ve AMA'lar da politik ekolojistlerin eğildiği temel alanlardan birisidir (McKinnon vd., 2019).

Politik ekoloji görüşü güç ilişkileri ve diğer sosyo-politik faktörlerin kentsel mekanların oluşturulması ve yönetimini tetiklediğini savunur (Bilbil, 2019; Poe vd., 2013;). Kentsel sürdürülebilirlikle ilgili planlar ve uygulamalar ekonomik, tarihsel, sosyal, kültürel ve politik değişimler bağlamında ele alınmalıdır (Heynen vd., 2006). Politik ekolojik bakış açısına göre kentte yaşayan ister üst sosyo-kültürel gruplar olsun isterse marjinal yoksul kesim olsun tüm kesimlerin AYA ve AMA'ların ürettiği faydalara eşit şekilde erişme hakkı olmalıdır. Diğer bir deyişle tüketilebilir peyzajların kullanma hakkı konusunda kentin farklı ekonomik ve sosyo-kültürel grupları eşit haklara sahip olmalıdır. Bu eşitlik hem peyzajların tüketimi hem de inşası ve yönetimi konusundaki tartışmalara ve kararlara katılımı da içermelidir (Halfacre vd., 2010). Kentsel sürdürülebilirlik politikası ve tasarımı süreçlerinde toplayıcılığın resmi olarak kabul edilmesi, toplanabilir peyzajların oluşturulması ve toplayıcıların ilgili kararlara katılımının sağlanması gerekir. (Sardeshpande & Shackleton, 2020).

Kentsel politik ekoloji kentsel toplayıcılık pratiklerine, kent ekolojisini şekillendiren sosyo-ekolojik güçlerin ve kentsel AYA ve AMA'ların yönetim politikalarının incelenmesine yönelik yeni bir bakış açısı sunmaktadır. KPE insanları doğadan ayrı gören hâkim yeşil alan yönetimi paradigmasına kent sakinlerinin direnme yollarına dikkat çekmektedir. Buna ek olarak kentsel alanlarda insan-doğa ilişkileri, spesifik olarak da insan ile toplanabilen doğal ürünlerin ilişkilerini şekillendiren kültür, ideolojiler ve kurumlar gibi güç dinamiklerini anlamamıza yardımcı olur (Arı, 2017).

3. YÖNTEM

3.1. Kavramlar ve Tanımları

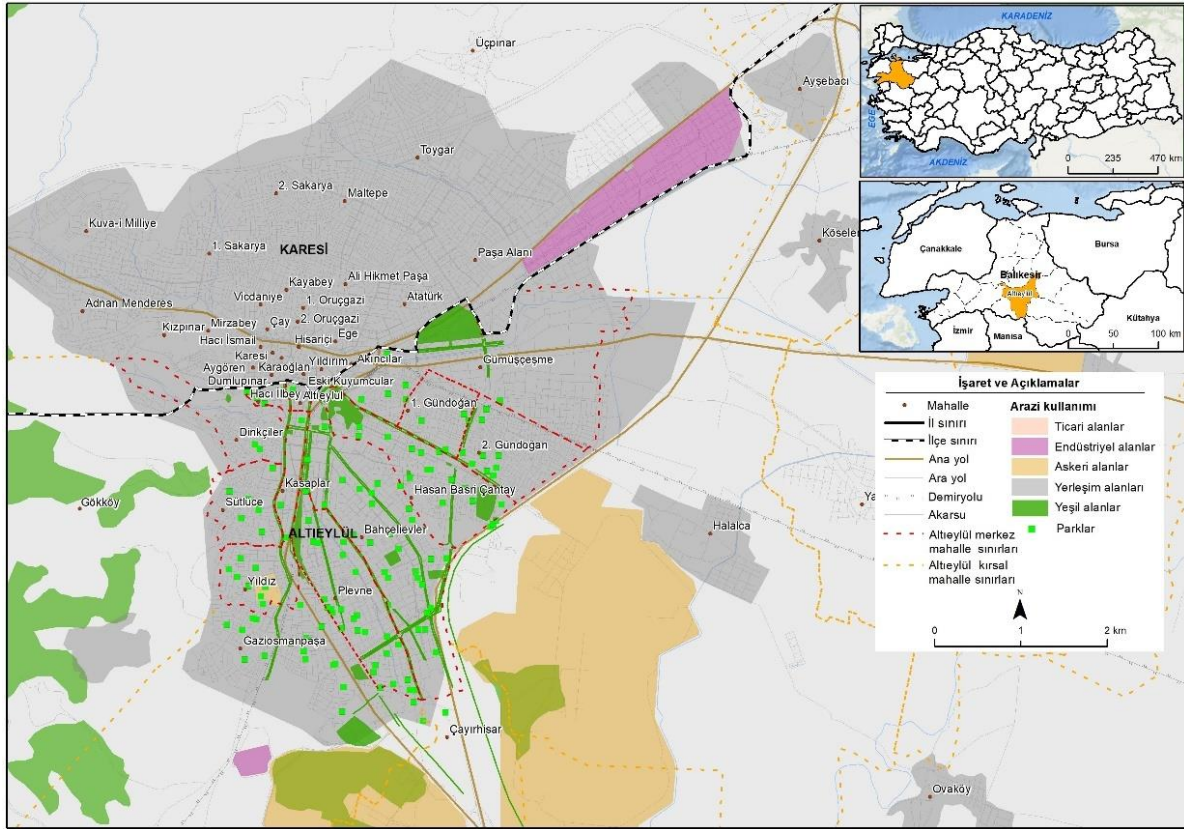
Kentsel toplayıcılık kamusal alanlardan yabancı biyolojik ürünlerin toplanmasını ifade eder. Ancak pratikte durum daha karmaşıktır. Öncelikle kamusal ve özel alanların ayrımı bazı durumlarda tam olarak yapılamamaktadır. Bir özel alan ancak oraya girişin çitler ya da duvarlar gibi bariyerlerle kesin olarak sınırlandırıldığı durumlarda kamusal alanlardan ayrılır. Diğer türlü ilk bakışta bu alanları ayırt etmek mümkün değildir. Üstelik kamusal alanların bazıları da park ve bahçeler olarak ayrılmış ve sınırlandırılmıştır. Dolayısı ile toplayıcılıkta kesin bir kamusal alan-özel alan ayrımı yapmak mümkün değildir. Diğer yandan toplayıcılıkta her ne kadar “yabancı türler” söz konusu edilse de kavram, yabancı olmayan ama teknik olarak insan müdahalesi olmadan yayılan ve büyüyen bitkileri de içerir. Bu tür bitkiler çeşitli organik atıklar içerisindeki çekirdek ve tohumların kök salıp, verimli bir şekilde büyümesine neden olan kentsel alanlarda oldukça yaygındır (Mollee vd., 2017). Üstelik örnek alanlarından bazılarına yakınlarda oturan kent sakinleri tarafından bazı bitkiler ekilmiş/dikilmiştir. Kamu arazilerinde olduğu için bu bitkileri teknik olarak herkes toplayabilmektedir. Benzer şekilde bazı kent sakinleri de kendi apartman önlerine yenilebilir bitkiler dikmiş, zamanla belediyenin yol ve kaldırım düzenlemeleri sırasında buraların kamu arazisi olduğu tespit edilmiş, böylece bu bitkiler de kamu arazilerinde kalmıştır. Bu tür araziler Altıeylül ilçesinin neredeyse her tarafında yaygındır ve buralarda yabancı otlar yanında zeytin, dut, kiraz, ceviz, ayva, nar, badem, kayısı, malta eriği, döngel gibi meyve ağaçları oldukça yaygındır.

Dolayısı ile bu çalışmaya kendiliğinden yetişen doğal otlar yanında 1) toplayıcının kendi bahçesi dışında herhangi bir AYA ya da AMA'dan toplayabildiği bitkiler, 2) kültüre alınmış, ancak kent mekanlarında yetişmesinde insan iradesi, etkisi ve müdahalesi olmadan kendi kendine yayılan ve yetişen bitkiler 3) yakınlarda oturanlar tarafından sahiplenilmiş olsa da kamu arazilerinde olup, herkesin serbestçe, izin almaksızın toplayabildiği bitkiler 4) sahipleri yakında olmayan özel arazilerde, herkesin serbestçe toplayabildiği bitkiler de dahil edilmiştir. Dolayısı ile ister sahipli isterse sahipsiz, kamu ya da özel arazide, parklarda ya da diğer açık alanlarda yetişen ve toplanabilen her türlü bitkiler bu kapsama girmektedir.

3.2. Çalışma Alanı ve Çalışmanın Bağlamı

Çalışma Balıkesir İli'nin iki merkez ilçesinden Altieylül ilçesi kentsel yerleşim alanında yapılmıştır. Altieylül İlçesi Büyükşehir Belediyelerinin kurulmasında esas teşkil eden 2012 yıl ve 6360 Sayılı Kanun gereğince kurulmuştur. İsmi Balıkesir'in kurtuluş günü olan 6 Eylül'den almaktadır. Daha önce kent merkezi olan Balıkesir merkez ilçe ve bağlı köy yerleşmelerinin bölünmesi ile Altieylül ve Karesi merkez ilçeleri oluşturulmuş ve merkez mahallelerden 13'ü, köylerden ise 81'i kırsal mahalle adı ile Altieylül ilçesine bağlanmıştır (Şekil 1). Kırsal mahallelerle birlikte ilçenin 2023 nüfusu 185458, merkez ilçe nüfusu ise 128620'dir.

Altieylül merkez ilçesi büyük oranda eski Balıkesir kent merkezinin Balıkesir Ovası'na doğru genişleyen güney kısmındadır. Dolayısı ile ilçe merkezinin bazı alanlarında kentleşme halen çok yüksek değildir ve buralarda geniş AYA'lar vardır. Araştırma örnekleminde bulunan ve eski İlyaslar Mezarlığı'nın dönüştürülmesi ile 1936 yılında açılan, 2008 yılında da yeniden tasarlanan Atatürk Parkı önemli bir AYA'dır. Bunun yanında mahalle aralarındaki park alanları, yol boyları ve apartman bahçeleri çeşitli yenilebilir ot ve ağaçlar içermektedir. İlçenin en çok nüfuslu mahallesi olan Bahçelievler ve Plevne mahallelerinde evler bahçelidir ve AYA'lar Balıkesir'in tarihi merkez mahallelerine göre daha geniş alanlar kaplar. Hatta burada Yuvam Sokak'ta olduğu gibi yol kenarlarının tamamen toplanabilen ıhlamur ve zeytin ağaçlarından oluştuğu sokaklar da vardır. Hasan Basri Çantay Mahallesi'nin İzmir Çevre Yolu'nun doğusunda kalan kısmı ile aslında kent çeperinde Çayırhisar, Ayşebacı, Kösele ve Halalca Mahalleleri halen kırsal karakterini korumaktadır. Buralarda AYA sayılabilecek mera arazileri, ağaçlar ve hayvan çiftlikleri halen varlığını sürdürmektedir. Dolayısı ile Altieylül ilçe merkezi, Bahçelievler ve Plevne gibi kentsel alanlar ile Çayırhisar, Ayşebacı ve Gaziosmanpaşa gibi halen kentleşmekte olan, kente yeni eklenmiş ya da kentin büyüyerek içerisine aldığı, hızla değişmekte olmasına rağmen kırsal karakterini koruyan alanlardan oluşur (Şekil 1).

Şekil 1- Altieylül ilçesi lokasyon ve parklar-yeşil alanlar haritası

Figure 1- Map of Altieylül location and park-green spaces

3.3. Araştırma Tasarımı

3.3.1. Örneklem ve Arazi Çalışması

Toplayıcılığın kentte önemli bir olgu olarak karşımıza çıkması 2020 yılı bahar aylarında COVID-19 pandemisi dönemine denk gelmektedir. Sokağa çıkış yasağının uygulandığı o dönemde dışarıya çıkabildiğimiz nadir zamanlarda bazı insanların doğal ortamdan bazı bitkileri topladığını fark ettik. Bu gözlem merkez ilçenin tüm mahallelerinde yapılmıştır. Ancak veri toplamak için Altıeylül merkez ilçe sınırları içerisinde kalan 5 alan mekânsal örneklem seçme yöntemi olarak isimlendirdiğimiz bir örnekleme yöntemi ile seçilmiştir. Örnekleme belirlemek için toplama yapılan alanlar bir süre gözlenmiş ve en çok toplama yapılan alanlar amaçlı örnekleme yöntemi ile seçilmiştir (Yavan, 2014). Bu gözlemler 4 yılı aşkın bir sürede yapılmıştır. Gözlenen alanlar içerisinde Atatürk Pakı, Demiryolu Caddesi, Beyoğlu Caddesi, 100. Yıl Teknik Lise Caddesi, Kros Pistini de barındıran Bahçelievler Yürüyüş alanları ve Hasan Basri Çantay Mahallesi'nin İzmir Çevre Yolu doğusunda kalan ve askeri alana komşu olan AYA örnekleme olarak seçilmiştir. Seçilen alanların hiç birisi gecekondularında değildir. Hatta ilçe merkezinin önemli bir bölümünü kaplayan Bahçelievler ve Plevne mahalleleri sosyo-ekonomik anlamda Balıkesir'in orta-üst düzey mahalleri olarak bilinir.

Görüşmelerin yapıldığı kişiler daha çok bu alanlarda toplayıcılık yaparken karşılaşılan ya da gözlenen kişilerdir (Tablo 1). Seçilen bu alanlarda yaklaşık 4 yıl süren sistematik saha çalışmaları (Arı, 2014) yolu ile veriler toplanmıştır. Toplama faaliyeti bütün yıla yayılan bir faaliyettir. Ocak-şubat aylarında çoğunlukla yabancı otlar toplanırken, ilkbaharda badem ve kiraz gibi meyveler, yazın incirler, sonbaharda çeşitli meyveler kışın ise zeytin gibi ürünler toplanmaktadır. Her ne kadar bu bitkilerden bazıları kültür bitkileri olsa da burada toplayıcının yetiştirilmesinde bir emeği olmayan, kamu arazilerinden, kaldırımlardan, park ve bahçelerden herkesin toplayabildiği bitkilerden bahsedilmektedir.

Toplayıcılar kendilerine ilk yaklaşıldığında ve toplamaya dair soru sorulduğunda genellikle çekingen bir tavır sergileyip, toplayıcılık yaptıklarını saklamaya çalışmışlardır. Bunun üzerine kendilerine biz de toplayıcıymız gibi yaklaşmış ve tanıştıktan bir süre sonra böyle bir akademik çalışma yapmakta olduğumuzu ve katılıp katılmayacaklarını sorduğumuzda neredeyse tamamı gönüllü olarak katılacağını ifade etmiştir. Toplayıcıların önemli bir kısmı kadın olduğundan ve tek başına topladıklarından erkek bir araştırmacının onlara yaklaşarak soru sormasının tedirginliğe sebep olduğu gözlemlendiğinden, bir kadınla yanlarına gitmemiz onlarla daha kolay iletişim kurmamızı sağlamıştır.

Yaklaşık 3 yıl süren bir gözlem döneminden sonra son 1 yıl içerisinde çeşitli zamanlarda önceden hazırlanmış olan yarı yapılandırılmış mülakat formu kullanılarak kendileri ile görüşmeler yapılmış ve her bir görüşülene dair veriler ayrı ayrı formlara kaydedilmiştir. Bu formda 7 başlık altında gruplandırılan sorular sorulmuştur. Bu gruplar kişisel bilgiler, toplanan ürünler, toplama mekânları, toplama amacı, toplamayı zorlaştıran ya da kolaylaştıran faktörler, toplayıcılık ile ilgili riskler ve toplayıcıların kent plancıları ve yöneticilerden beklentilerinin neler olduğuna dair sorulardır. Mülakat formuna ek olarak oluşturulan Gözlem Formu'na ise toplama esnasında kullanılan alet ve edevatlar, diğer toplayıcılar ile ilişkiler, belediye görevlileri ya da zabıtaya karşı tavır ve davranışlar gibi konular gözlemlenerek not edilmiştir.

Bunlara ek olarak Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Kent Estetiği Dairesi Başkanlığı ve Altıeylül Belediyesi Park ve Bahçeler Müdürlüğü'ndeki saha elemanları ile belediyenin yönettiği parklardaki zabıtalardan bazıları ile de yüz yüze açık uçlu sorular sorularak görüşmeler yapılmış ve kentsel toplayıcılık hakkında onların da görüşleri ve gözlemleri alınmıştır.

Bitkilerin teşhisi çeşitli aşamalarla yapılmıştır. Öncelikle toplayıcıların topladıkları bitkilerin fotoğrafları çekilmiş ya da doğal ortamlarında fotoğraflanmıştır. Bitkinin yerel adı ve varsa başka adları toplayıcılardan alınarak kaydedilmiştir. Daha sonra İnternet üzerinden bu bitkilerle ilgili bilgiler toplanmış, gerektiğinde fotoğraf taraması ile tür tespiti yapılmaya çalışılmıştır. Bitkilerin Latince adlarına Bizim Bitkiler internet sayfasından (<https://bizimbitkiler.org.tr/v2/index.php>) ulaşılmıştır. Her bir türün yayılış alanı haritaları incelenerek olası hatalar önlenmeye çalışılmıştır. Bitki fotoğrafları ayrıca cep telefonları uygulamalarına yüklenerek, oradan da teşhisi yapılmış ve olası hatalar ayıklanmıştır. Sonuçta elde edilen bitkiler listesi (Ek 1), Balıkesir florası konusunda çok sayıda akademik yayın yapmış olan iki botanik anabilim dalı uzmanının görüşleri de alınarak kesinleştirilmiştir.

Çalışma ile ilgili Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik kurulundan 2023-10 nolu değerlendirme raporu ile etik ilkelere uygunluk raporu alınmıştır ve çalışma bu ilkelere uygun şekilde yürütülmüş ve sonuçlandırılmıştır.

Tablo 1- Çalışma süresince mülakat yapılan kişilerin demografik özellikleri ve motivasyonları
Table 1- Demographic characteristics and motivations of the people interviewed during the study

Toplayıcılar	Yaş	Cinsiyet	Eğitim Durumu	Aylık Gelir (Ocak 2024-TL)	İş	Görüşülen yer	Motivasyon
Toplayıcı 1	72	Kadın	Okur-yazar değil	8500	Emekli	Ayşebacı	Gıda-ilaç
Toplayıcı 2	78	Kadın	İlkokul	8500	Emekli	Hasan Bari Çantay Mah.	Gıda
Toplayıcı 3	51	Kadın	İlkokul	15000	Serbest	Bahçelievler Mah	Gıda
Toplayıcı 4	56	Kadın	Okur-yazar değil	10000	Pazar esnafı	Cumartesi Pazarı	Gıda-Ticaret
Toplayıcı 5	69	Erkek	Lise	15000	Emekli	Gaziosmanpaşa	Gıda
Toplayıcı 6	63	Kadın	İlkokul	20000	Serbest	Hasan Basri Çantay	Gıda-ticaret
Toplayıcı 7	52	Erkek	Üniversite	30000	Serbest	Bahçelievler Mah.	Sosyal
Toplayıcı 8	50	Kadın	Lise	40000	Memur	Plevne Mah.	Sosyal-doğa
Toplayıcı 9	70	Erkek	Lise	20000	Emekli memur	Demiryolu Cd.	Gıda-doğa
Toplayıcı 10	32	Erkek	Lise	45000	Serbest	Plevne Mah.	Gıda-ticaret
Toplayıcı 11	63	Kadın	İlkokul	75000	Emekli	Demiryolu Cd.	Gıda doğa
Toplayıcı 12	65	Erkek	İlkokul	18000	Emekli	Atatürk Parkı	Gıda
Toplayıcı 13	45	Kadın	Üniversite	40000	Memur	Gaziosmanpaşa	Sosyal-Gıda
Toplayıcı 14	48	Erkek	Üniversite	400000	Memur	Gaziosmanpaşa	Gıda
Toplayıcı 15	60	Erkek	İlkokul	10000	Emekli	Atatürk Parkı	İlaç
Toplayıcı 16	59	Kadın	İlkokul	-	Serbest	Atatürk Parkı	İlaç
Toplayıcı 17	45	Kadın	Lise	30000	Serbest	Atatürk Parkı	Ticaret-İlaç
Toplayıcı 18	64	Kadın	İlkokul	-	Ev hanımı	Hasan Basri Çantay	Gıda-ticaret
Toplayıcı 19	70	Kadın	Lise	-	Ev hanımı	Bahçelievler Mah.	Gıda-İlaç
Toplayıcı 20	63	Kadın	İlkokul	-	Pazar esnafı	Bahçelievler Mah.	Gıda-İlaç
Yönetici 1	32	Erkek	Üniversite		Daire başkanı	Büyükşehir Belediyesi	
Yönetici 2	38	Kadın	Üniversite		Şube Müdürü	Büyükşehir Belediyesi	
Yönetici 3	34	Erkek	Üniversite		Şube Müdürü	Altıeylül Belediyesi	
Zabıta	45	Erkek	Lise		Zabıta	Atatürk Parkı	

4. BULGULAR

4.1. Hangi Ürünler toplanmaktadır?

Balıkesir’de ve yakın çevresinde çok çeşitli yabani otlar, kent peyzajına yayılmış sahiplenilmemiş bitkiler ve kamu arazilerindeki bitkiler toplanır ve çeşitli amaçlarla tüketilir. Ülkemizin diğer bazı bölgelerine göre burada yabani ot kültürü gelişmiştir ve başka yerlerde insanların tanımadığı ya da yemediği bazı otlar burada yaygınca toplanır ve yenir. Bir toplayıcı bu yaygınlığı “burada çimen dışında bütün otlar yenir” şeklinde ifade etmiştir (Toplayıcı 8). Her ne kadar bu ifade abartılı olsa da yine de yaygın bir ot toplama kültürü ile karşılaşılır. AYA’larda zakkum, sütleğen ve baldıran gibi zehirli bitkilerin yaygınca görüldüğü dikkate alındığında bu ifade aynı zamanda büyük bir riski de barındırır. Başka bir toplayıcının su teresi otu için “bu otu yemesen bile karnına sar, bütün ağrıların geçirir” ifadesinden bu otlara mistik bir anlam yükledikleri de çıkarılabilir (Toplayıcı 4).

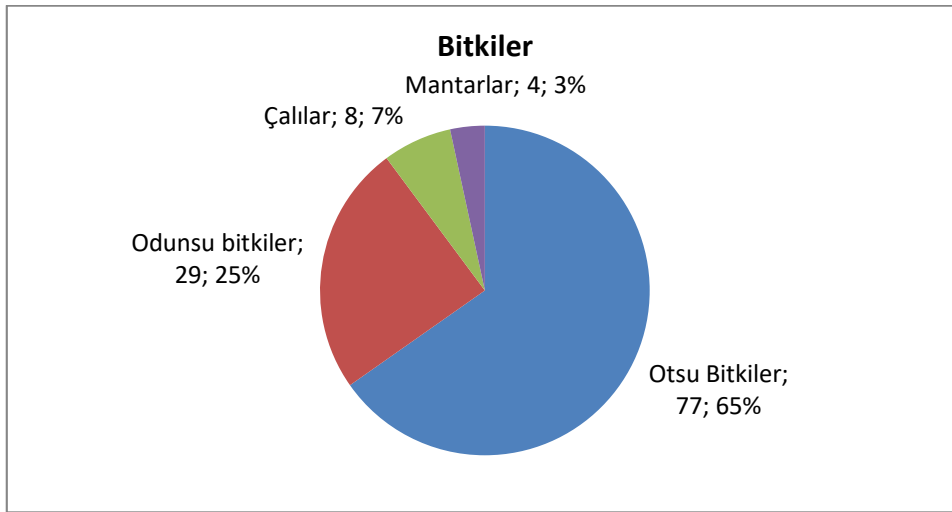
Kent içi ve çevresinde biyolojik çeşitliliğin yüksek olması, kentte farklı etnik ve kültürel gruplara mensup kişilerin yaşaması ve kent içerisinde kentleşmenin henüz düşük olduğu AYA’ların nispeten geniş yer kaplaması bu zenginliğin temel nedenlerindedir. Halk bu otları kendileri topladığı gibi kentteki aktarlardan da satın alarak tüketmektedir. Aktarlar yakın çevreden “otçu” olarak bilinen bazı kişilerin toplayıp kendilerine getirdiği yerel bitkileri de satmaktadırlar (Bkz Güner & Selvi, 2016).

Çalışmada Altıeylül kenti ve yakın çevresinden toplanan 115 taxa ve 4 mantar çeşidi tespit edilmiştir (Ek 1). Şüphesiz bu liste kentteki bitkilerin listesi olmayıp, insanların çoğunlukla gıda, ilaç ya da diğer amaçlarla toplayıp, en sık kullandıkları bitkileri ifade etmektedir. Bunlardan toplama sıklığına göre en fazla toplananlar otsu bitkilerdir (% 77). Otsu bitkilerden en fazla toplananları çiğ olarak salatalarda kullanılan ya da haşlanarak yemeği yapılan bitkilerdir (Fotoğraf 1).

Fotoğraf 1- Altıeylül kentsel peyzajında toplanan bazı ürünler: Sırayla ebegümece, at kestanesi, hindiba, ihlamur, beyazdut, incir ve badem

Photo 1- Some products foraged in Altıeylül urban landscape: mallow, horsechestnut, chicory, linden, white mulberry, fig and almond, respectively

Şekil 2- Toplanan bitki kategorileri

Figure 2- Categories of foraged plants

Toplayıcıların % 70'inden fazlası otsu bitkilerden ısırgan otu, ebegümece, gelincik, labada, kuzukulağı, karahindiba, ak hindiba, iğnelik otu, turp otu, topdiken (şevketi bostan), ekşiğüne otu (salmanca), biberiye ve dereotu topladığını ifade etmiştir (Şekil 2). Odunsu bitkilerden ise ihlamur, incir, erik, badem, zeytin, beyazdut ve karadut toplayıcıların % 70'inden fazlası tarafından toplanmaktadır. Bunlara ek olarak çalı bitkilerinden kuşburnu ve alıç gibi bitkiler toplanmaktadır. Ayrıca 4 mantar çeşidinin toplandığı rapor edilmiştir (Ek 1). Bu bulgular çok sayıda yiyecek içermesinden dolayı toplayıcılık kent yoksulluğu ve dirençliliğini doğrudan etkilemektedir.

4.2. Toplayıcılar kimlerdir?

Altıeylül kent merkezindeki AYA'lardan yılda en az bir kez örneğin dut, incir, erik ve badem toplamayan kent sakini neredeyse yoktur. Çalışmanın yapıldığı 4 yıl boyunca yüzlerce kişinin toplama fotoğrafları çekilebilmiştir (Fotoğraf 1). Toplayıcıların çoğu (% 60) kadınlardır (Tablo 2). 51-70 yaş aralığındaki toplayıcıların oranı % 70'dir. Genç toplayıcılar oransal olarak azdır. Toplayıcılar içerisinde her seviyeden eğitim almış kişiler vardır. Toplayıcılardan %10'u okuryazar değilken, % 30'u ortaokul-lise mezunu, %15'i de üniversite mezunudur. Toplayıcıların neredeyse tamamı toplama ile ilgili bilgilerini aile büyüklerinden öğrendiklerini, birkaçı ise bazı internet sayfalarından toplama ile ilgili bilgilerini edindiklerini belirtmişlerdir.

Tablo 2- Görüşülen toplayıcıların demografik özellikleri
Table 2- Demographic characteristics of the foragers interviewed

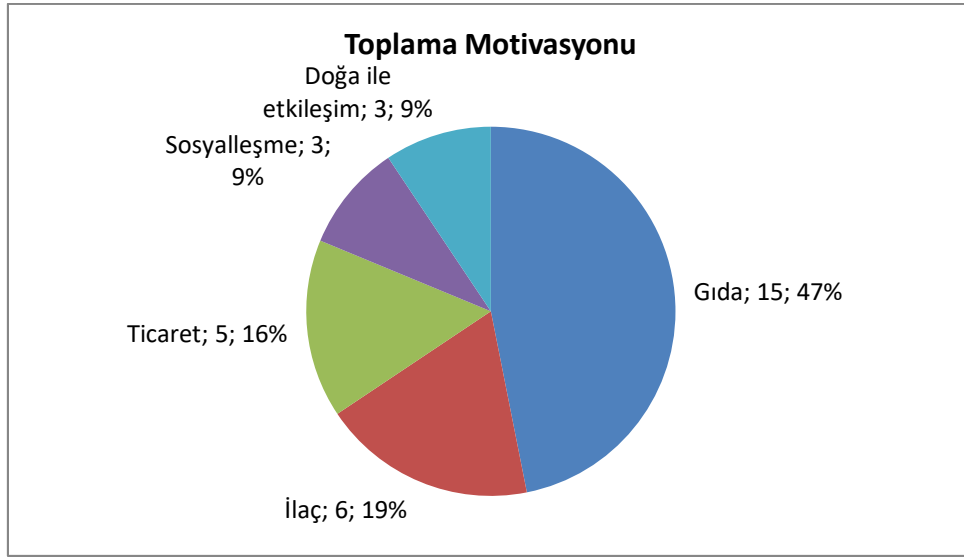
Demografik Özellikler		Kaynak kişi sayısı (20)	%
Cinsiyet	Kadın	12	60
	Erkek	8	40
Yaş	18-50	4	20
	51-60	6	30
	61-70	8	40
	71+	2	10
	Okuryazar değil	2	10
Eğitim	İlkokul	9	45
	Ortaokul-Lise	6	30
	Yükseköğrenim	3	15
Meslek	Emekli	7	35
	Ev hanımı	2	10
	Memur	3	15
	Çiftçi	6	30
	Pazar esnafı	2	10

Toplama için belli bir zaman gerektiğinden, bu zamanı ayırabilen emekliler (%35) ve çiftçiler (%30) en geniş toplayıcı gruplarıdır. Buradaki çiftçiler kent merkezinde oturan ancak kent çeperlerinde ya da yakın köylerde arazileri olan, yılın belli bir bölümünü arazisinin olduğu yerde geçiren kişilerdir. Toplama faaliyeti kişilerin hayat tecrübesine de bağlıdır. Çocukluğu kırsal bir alanda, doğa ile baş başa geçmiş kişilerin ekolojik bilgileri ve toplama pratikleri daha fazladır. Çalışma esnasında bazı kültürel grupların diğerlerine göre daha fazla toplama yaptığı da görülmüştür. Örneğin Ege adalarından göçmen olarak gelenler yabancı otlar konusunda daha bilgili iken Bulgaristan-Romanya göçmenlerinin bilgilerinin daha az olduğu gözlenmiştir. Kendilerini Manav olarak isimlendiren yerli halkın ekolojik bilgisi ise bu ikisi arasındadır.

Toplayıcılar genellikle alt-orta sosyo-ekonomik gruba mensup insanlardır. Emeklilerin çoğu artık asgari ücretin de altında maaş almaktadır. Çiftçiler sabit bir gelire sahip olmayıp, farklı gelir seviyeleri beyan etmişlerdir. Toplayıcılardan memur olup, orta gelir düzeyine sahip olanlar da vardır (Tablo 1). Bu bulgular toplayıcılığın yaygın olarak toplumun her kesimi tarafından yapıldığını göstermektedir. Çalışma grubuna dahil edilmeyen bir grup insan da güvenli olduğunu düşünmedikleri için toplayıcılık yapmadıklarını, yukarıda sayılan risklerden arındırılmış şekilde toplayıcılığı yapabileceklerini, ancak buna uygun toplama mekanları olmadığını ifade etmişlerdir. Bu durum aşırı kentleşme ve rant baskısının kent sakinlerinin çevre haklarını ihlal ettiğini göstermektedir.

4.3. Toplama Motivasyonları Nedir?

Altıeylül kentsel alanında bitki toplama çeşitli motivasyonlarla yapılmaktadır. Bunlardan en önemli iki tanesi gıda (%75) olarak tüketmek ve ilaç olarak (%30) kullanmaktır (Şekil 3). Ekonomik nedenlerle toplanan bitkilerin önemli bir kısmı yiyecek olarak tüketilmektedir. Ebegümece, yabancı turp otu, gelincik, hindiba, kazayağı, evelek, şevketi bostan gibi yabancı otlar bahar aylarında toplanmakta ve haşlanarak ya da kavrulmuş ıspanak gibi yemekleri yapılmaktadır. Yine kuzukulağı ve hindiba gibi otlar ise salatalarda pişirmeksizin kullanılmaktadır (Ek 1). Gıda ve ilaç kategorisini ticaret kategorisi (% 25) sosyal nedenler ve doğa ile etkileşim isteği (her biri % 15) takip etmektedir. Toplayıcıların büyük bir kısmı tek bir motivasyonla toplayıcılık yapmaz. Örneğin pazarda kent çeperlerinden topladığı otları satan bir kadın (toplayıcı 18) “ben yemediğimi satmam” diyerek topladığı ürünleri hem gıda olarak tükettiğini hem de pazarda taze olarak sattığını ifade etmiştir. Görüşülen kişilerin önemli bir kısmı evcil ya da sokak hayvanlarından kaynaklı risklerden dolayı belli alanlardan bitki toplamadıklarını ifade etmişlerdir. Ancak bu risklerin farkında olmayan ya da olsa bile ekonomik nedenlerle toplamak zorunda olduğunu ifade edenlere de rastlanılmıştır.

Şekil 3- Toplayıcıların toplama motivasyonları

Figure 3- Motivation of foragers

Görüşülen kişilerin toplama motivasyonu ile ilgili kendi ifadelerinden bazıları aşağıda verilmiştir Demiryolu Caddesinde ebegümece toplayan bir kadın motivasyonunu şu cümlelerle ifade etmiştir:

Ben tek başıma yaşıyordum, kızım eşinden ayrılınca iki çocuğu ile benim yanıma taşındı. Gelirimiz çok kısıtlı, buradan, yol boyundan topladığım ebegümece iki öğünü geçirmemizi sağlıyor, pirinçle pişiriyorum; şuradaki asma yapraklarını da toplayıp sarma sarıyorum. Fırsat buldukça yol boyundan topluyorum, çünkü pazardan alamıyoruz (Toplayıcı 11).

Hem yiyecek hem de kültürel nedeniyle toplayanlara da rastlanılmıştır. Bahçelievler Mahallesi Fazlı Kuyu Camii önündeki dut yapraklarını toplarken mülakat yapılan bir çift toplama motivasyonlarını şu şekilde ifade etmişlerdir:

Biz Gaziantepliyiz, taze dut yapraklarını toplamak bizim kültürümüzde var, burada da bu yaprakları topluyoruz, tazeyken toplanır. Çok güzel sarması olur bunun, bahar aylarında arkadaşlarımızla şehrin çeşitli yerlerine toplamaya gideriz. Bazen de eşimle giderim (Toplayıcı 8).

Toplamada en önemli motivasyonlardan birisi de sağlık nedenleridir. İlçe merkezi ve çevreleyen alanlarda bazı otların hastalıkları tedavi ettiğine inanılır ve bunlar yaygınca kullanılır. Bazılarının çayı hazırlanarak tüketilir, bazıları ise ilaç yapımında kullanılır. Örneğin biberiye, papatya, adaçayı, kekik gibi bitkiler toplanarak çayı yapılırken, yemlik, kuzukulağı, kazayağı gibi otlar da çiğ olarak bazı hastalıklara iyi geldiğine inanılarak tüketilir. Bazıları ise ilaç yapımında kullanılır. Atatürk Parkı'nda atkestanesi toplayan bir çift toplama motivasyonlarını şu şekilde ifade etmiştir:

Atkestanelerini Atatürk parkından topluyoruz. Biz ihtiyar insanlarız, diz ağrılarımız var. Bunlardan krem yaparız ve kremleri dizlerimize sürdüğümüzde ağrılarımızı götürür. Her sonbaharda buraya atkestanesi toplamaya geliriz (Toplayıcı 12).

Bunlar gibi bazı otlar da birtakım işlemlerden geçirildikten sonra ilaç haline getirilir. Hasan Basri Çantay mahallesinin kentleşmenin halen düşük olduğu İzmir çevreyolunun doğusunda kalan kısmında oturan 72 yaşındaki bir kadın toplama gerekçesini şu şekilde ifade etmiştir:

Ayağımda bir yara çıkmıştı, tedavi için doktora gittim, kremler verdi ama bir fayda etmedi. Daha sonra büyüklerimizden duyduğum bir ilacı yaptım. Oğlum bayırdan sarı kantaron topladı ve bu kantaron otunu zeytinyağı içerisine koyup, bir kavanozda 20 gün beklettim, sonra onu yaralara sürdüm ve çok faydalı oldu. Yaralarımı iyileştirdi. Benzer şekilde sığırkuyruğu otundan da mayasıl ilacı yapıyorum. Papatyaları kaynatıp, içince de kışın hasta olmazsın (Toplayıcı 1).

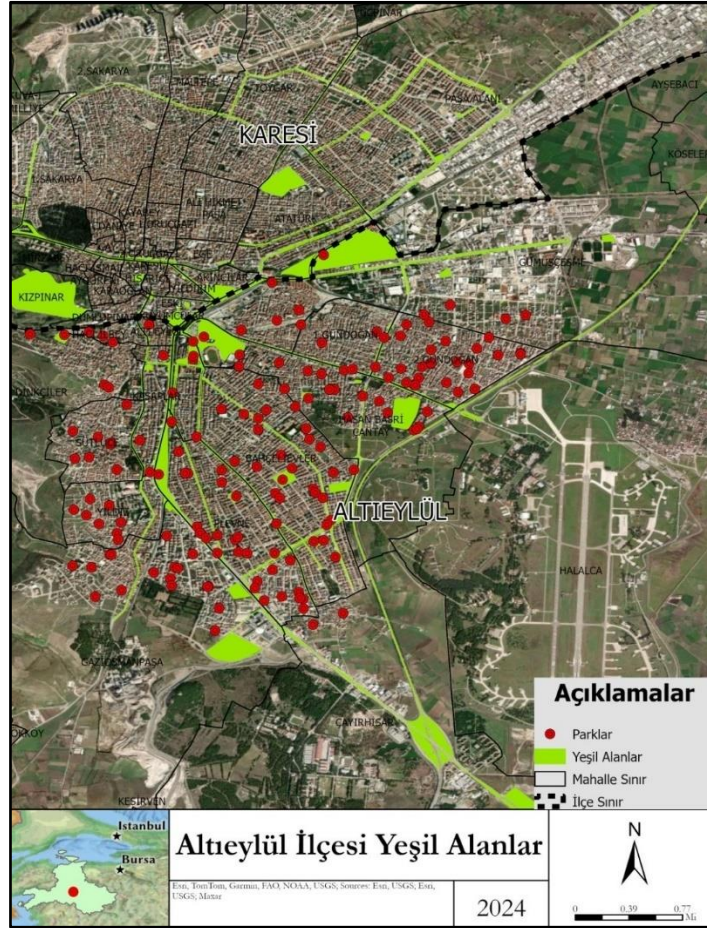
Fotoğraf 2- Kent içerisi ve yakın çevreden topladıkları yabani otları pazarda satan “otçu” satıcılar
Photo 2- “Herbers” who sell wild herbs collected inside the city and from nearby areas in the bazaar

Burada toplayıcıların ifade ettiği yiyecek elde etme, ilaç yapımı, sosyal ve psikolojik nedenlerle toplama faaliyetleri kent dirençliliği ve sürdürülebilirliğini doğrudan etkileyen hususlardır. Yakın alanlardan ticari amaçlarla da bitki toplanmaktadır. Balıkesir yeni otobüs terminalinin içerisinde olduğu Ayşebacı mahallesinde her bahar aylarında bitkiler toplayan ve bunları satan kişilere rastlanmıştır. Ayrıca bahar aylarında özellikle şubat sonu ile mart ve nisan aylarında kent merkezindeki günlük pazarlarda taze kuzukulağı, gelincik, hindiba, kazayağı, iğnelik otu, şevketi bostan, gerdime (su teresi), rezene gibi otların sürekli olarak çok sayıda satıcı tarafından satıldığı da gözlemlenmiştir (Fotoğraf 2). Atatürk Parkı içerisindeki başta olmak üzere kentin çeşitli yerlerindeki fıstık çamları ise Balıkesir Büyükşehir Belediyesi tarafından isteklilerin müracatı ile toplatılmaktadır. Toplanan kozalaklardan elde edilen fıstık doğrudan ticarete konu bir üründür.

4.4. Toplama Hangi Alanlardan Yapılmaktadır?

Toplayıcılık yapılaşma dışında kalan tüm kent peyzajına yayılmıştır ve kent içerisi ile yakın çevresindeki AYA’lardan, kent parklarından, yol kenarlarından, kaldırım kenarlarından, kurum kampuslarından, boş arsalardan düzenlenmiş kavşak alanları gibi geniş boş arazilerden ve apartman bahçelerinden yapılmaktadır. Atatürk Parkı ve diğer kent parklarından at kestanesi, fıstık çamı, lavanta, malta eriği ve ıhlamur gibi peyzajın hakim öğeleri toplanmaktadır. Yenilebilir yabani otlar çoğunlukla henüz kentleşmenin düşük olduğu, Hasan Basri Çantay mahallesinin İzmir Çevre Yolu doğusunda kalan açık alanlardan, Çayırhisar, Halalca, Köselere ve Ayşebacı gibi kente daha yeni eklenmiş mahallelerin merkez ilçe yerleşim sınırına 1 km’den az mesafede olan mera ve açık alanlarından, apartman bahçelerinden, Demiryolu Caddesi boyundaki su kanalı çevresinden ve kaldırım kenarlarından toplanmaktadır (Şekil 4). Karatepe civarındaki toplama alanları yeni belediye binasının yapımı ve yürüyüş parkuruna kentsel yapıların yapılması ile hızla daralmıştır. Bina inşaatının bitmesi ile belediye birimlerinin buraya taşınacak olması toplayıcılık alanlarını mutlak olarak daraltacaktır.

Altıeylül’de kentsel peyzaj aslında yenilebilir bir peyzaj özelliği gösterir. Kent sokaklarında gezinti yapan birisi ocak, şubat ve mart aylarında her türlü yenilebilir otları toplayabilir. Mart ayında çağlalar kaldırımda yürüyenlerin önünü keser. Nisan başında defne ağaçları çiçeklenmiştir ve kokusu tüm caddelere yayılır. Nisan ortasından itibaren leylak, hanımeli ve gül kokuları birbirine karışır. Aynı dönemde zeytinler çiçeklenmiştir ve meyveye durmaya başlamıştır. Çeşit çeşit erikler ise toplanmaya hazırdır. Haziran başından itibaren defne ve iğde kokuları yerini ıhlamur kokusuna bırakır ve tüm caddelerde belirgin olarak hissedilir. Aynı zamanda kirazlar olgunlaşmıştır ve bazı cadde ve sokaklarda yürüyenler onlara değmemek için kenardan yürümek zorunda kalır. Mayıs sonu-haziran başı aynı zamanda olgunlaşmış dutların ağaçlardan düşmeye başladığı zamandır. Ağustosta incirler artık toplanabilir durumdadır. Eylül-Ekim ayları ise elma, armut, ayva, cennet hurması, döngel, nar gibi meyvelerin artık olgunlaştığı zamandır. Kasımdan itibaren artık zeytinlerin toplanma zamanıdır. Bütün bu meyveleri yol boylarındaki kamu arazilerinden ya da dalları kaldırımlara sarkmış ama kendisi özel arazilerde olan ağaçlardan toplamak mümkündür. Dolayısı ile aslında Altıeylül kent peyzajı bütünüyle yıl boyunca kent sakinlerine yiyecek sunan bir peyzajdır.

Şekil 4- Altıeylül ilçesinde toplama yapılan parklar, yeşil alanlar ve diğer açık alanlar
Figure 4- Parks, green areas and other open spaces where collection is made in Altıeylül district

4.5. Toplayıcılıkla İlgili Riskler ve Toplayıcılığı Engelleyen Faktörler Nelerdir?

Altıeylül kent merkezinde toplayıcılığı engelleyen önemli faktörlerin başında kentleşme gelmektedir. Kentin Bahçelievler, Gaziosmanpaşa ve Plevne mahalleleri son 40-50 yılda yerleşilmiş tarım alanlarıdır. Buralarda hızlı bir yapılaşma söz konusudur. Halen kent içerisinde toplayıcılık yapılabilen geniş boş araziler olmasına rağmen, hızlı yapılaşma bu alanları gittikçe daraltmaktadır. Kamusal boş arazilere yapılan binalar da AYA'ların hızla azalmasına neden olmaktadır. Üstelik kentin çeperlerinde kalan Çayırhisar, Halalca ve Ayşebacı gibi eski köy yerleşmeleri hızla kentle bütünleşmektedir ve yapılaşan alanlar bu yerleşimlerin sınırlarına kadar uzanmıştır.

Toplayıcılıkla ilgili belki de AYA'ların gittikçe daralması kadar önemli olan bir sorun da kontaminasyondur. Görüşülen toplayıcıların %75'i özellikle sokak ve ev hayvanlarının gezdiği alanlarda toplayıcılık yapmamayı tercih etmektedir. Toplanan ürünleri pazarda satan kişiler kesinlikle hayvanların girmediği yerlerden toplayıcılık yaptıklarını ifade etmişlerdir. Ancak bu kişilerden bazılarının sokak hayvanlarının serbestçe dolaştığı ve evcil hayvanların da zaman zaman gezdirildiği açık alanlar ve parklardan toplayıcılık yaptıkları gözlemlenmiştir. Dolayısı ile bu durum zoonotik hastalıklarla ilgili riskler taşımaktadır. Bu riskin farkında olan bazı toplayıcılar eskiden kent içerisindeki bazı alanlardan toplayıcılık yaptıklarını ancak buralarda serbest dolaşan hayvanları gördükten sonra bundan vazgeçtiklerini ifade etmişlerdir (Toplayıcı 11).

Hayvan kaynaklı risklerin pekâlâ farkında olan bazı toplayıcılar ağır metal kontaminasyonu konusunda daha az duyarlıdır. Görüşülen kişilerin yarısından biraz fazlası (%55) ağır metallere kaynaklı bir risk olabileceğini ifade etmiştir. Oysaki toplama yapılan Demiryolu Caddesi'nde demiryoluna paralel bir şekilde uzanan yaklaşık 2 km karayolu vardır. Kent içerisinde toplanan zeytin de dahil birçok meyve ağacı ya doğrudan kaldırımlara dikilmiş ya da özel arazilerden kaldırımlara taşmaktadır. Dolayısı ile bunlarda da ağır metal birikmesi riski vardır.

Çalışma esnasında resmi olarak görüşülenler dışında çok sayıda kişi aslında kendilerinin de toplamak istediklerini ancak toplama için gerekli olan bilgileri ve toplamak için boş zamanları olmadığı için toplayamadıklarını, ancak pazarlardan toplanan doğal otları denk geldikçe satın aldıklarını ifade etmişlerdir.

5. ALTIEYLÜL'DE TOPLAYICILIĞIN POLİTİK EKOLOJİSİ

Kent yöneticileri, planlamacıları ve belediye personellerinin toplayıcılığın kent peyzajında ne kadar yaygın ve önemli olduğunu fark etmedikleri gözlemlenmiştir. Birçok kent yöneticisine konu hakkında soru sorduğumuzda önce kayda değer bir toplayıcılık olmadığını ifade etmişlerdir. Ancak toplanan bitkiler ve toplama mekanları fotoğraflarla gösterilince aslında konunun görünenden çok daha yaygın olduğunu ifade etmişler ve kendi toplama gözlemlerini de paylaşmışlardır. Toplayıcılık çok fark edilmediği için konuyu düzenleyen bir yasal mevzuat da yoktur. Görüşülen kent yöneticileri, ağaçlara ve bitkilere zarar vermedikçe toplayıcılık yapan kişilere müdahale edilmediğini ifade etmişlerdir. Özellikle ıhlamur toplayanlar zaman zaman ağaçlara zarar verdiği için zabıta tarafından uyarılmaktadır. Peyzajda toplayıcılığı yasaklayan ya da özendirilen herhangi yazı ya da işarete de denk gelinmemiştir. Bütün bunlar toplayıcılığın bir kavram olarak kent yöneticileri ve planlamacılarının gündeminde olmadığını göstermektedir.

Ancak kent peyzajındaki bazı gelir getirici türler Balıkesir Büyükşehir Belediyesi tarafından toplatılmaktadır. Yani aslında belediyeler toplama fikrine yabancı değildir. Fıstık çamı bu türlerden biridir. Parklar başta olmak üzere kentin bazı cadde ve sokaklarındaki çam fıstıkları sonbaharda toplanmakta ve fıstıklar belirli işlemler sonunda kozalaklardan ayrılarak satılmaktadır. Böylece toplayıcılık resmi olarak kentsel yoksulluğun azaltılmasında bir rol oynamaktadır. Diğer toplanabilir ürünlerle ilgili aynı yolun takip edilmesi kent sakinlerine ekonomik fayda sağlayacaktır. Böylece kent içerisinde ve çevresinde toplanabilir peyzajların varlığı ve çokluğu bu şekilde kritik zamanlarda kent sakinlerine hem maddi hem de psikolojik destek sağlayacaktır.

Arazi çalışması sırasında maddi nedenlerle pazarlardan ya da marketlerden yeterince alışveriş yapamadığı için yol kenarlarından ya da parklardan yenilebilir otlar toplayan kişilere rastlanmıştır (Toplayıcı 11). Kent içerisinde ve yakın çevresinde toplanabilir peyzajlar ayrılması durumunda bunun kentin en yoksul kesimi için bir fırsat oluşturacağı açıktır. Ancak belediye yöneticileri kent sakinlerinin bu alanlara eşit erişim hakkı olduğunu unutmamalı ve bununla ilgili düzenlemeler yapmalıdır. Toplayıcıların ifade ettiğine göre toplama ile ilgili en önemli iki risk sokak ve evcil hayvanlardan kaynaklı kontaminasyon ve yoğun trafik nedeniyle oluşan ağır metal kirliliğidir. Düşük gelirli kesimler toplama alanlarını yiyecek gibi temel ihtiyaçları için kullanırken varlıklı kesim de ev hayvanlarını gezdirmek için kullanmaktadır. Bu durumda toplama alanları kent planlarında nasıl yer almalı ve yönetilmelidir sorusu kent planlamacıları ve yöneticileri için önemli bir konu haline gelmektedir. Etik ve çevre hakkını önemseyen planlamalar için kent yoksulluğu ve dirençliliği önemli temel kavramlar olarak kabul edilmelidir.

Ancak belediye yöneticilerinin konuya bakışında bu kavramların henüz yeri yok gibi görünmektedir. Onlar toplayıcılığı kent ekosisteminin önemli bir unsuru olarak görmemekte aksine toplayıcıların onlar için sürekli sorunlar yarattığını ifade etmektedirler. Örneğin uygun olmayan mekanlardan yapılan toplayıcılığın büyük risk oluşturduğunu ve buralardan yapılan toplayıcılığı engellemeye çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Yolların orta refüjlerindeki bitkilerin toplanmaya çalışılması trafiği aksatmakta, kazalara sebep olmakta ve toplayıcıların güvenliğini tehlikeye düşürmektedir. Büyükşehir Belediyesi yetkilileri bu nedenden dolayı orta refüjlere yenilebilir bitkiler ve meyveler dikmediklerini belirtmişlerdir. Ancak yine de bazı caddelerin orta refüjlerindeki fıstık çamları parklardaki çamları toplamak için izin alanlar tarafından illegal olarak toplanmakta ve bu durum tam olarak engellenememektedir. Diğer yandan belediye çalışanları kent içi alanlardan yapılan toplayıcılığın halk sağlığı için risk oluşturmasının kendileri için önemli bir endişe kaynağı olduğunu ve bundan dolayı toplamayı teşvik etmediklerini ifade etmişlerdir. Ancak toplayıcılığı yasaklayan bir tavır içerisinde de değillerdir. Ayrıca toplayıcıların bazen belediye görevlilerinin ettikleri ya da diktikleri peyzaj bitkilerini ve özellikle çiçekleri kökünden kopartarak evlerine götürdüklerini bunun da kendileri için maddi ve işgücü kaybına neden olduğunu dikkat çekmişlerdir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmada Altieylül kent sakinlerinin fiziki çevrenin önemli unsurlarından birisi olan bitkilerle ilişkileri incelenmiştir. Bu kapsamda kent peyzajında insanların ister gıda olarak isterse ilaç hammaddesi ya da ek gelir amacıyla çok yaygın şekilde toplayıcılık yaptıkları tespit edilmiştir. Çalışmada bu amaçla 115 taxa bitki ve 4 mantar türünün düzenli olarak toplandığı belirlenmiştir. Bu çalışmada incelenen Altieylül kentsel alanında olduğu

gibi hem Türkiye’de hem de dünyanın başka yerlerinde önemli boyutlarda kentsel toplayıcılık yapılmaktadır. Başka araştırmalarda da işaret edildiği gibi (Fischer & Kowarik, 2020; Landor-Yamagata vd., 2018) toplayıcılık yüksek kentleşme ve modern yaşam tarzı nedeniyle doğa ile ilişkisi zayıflayan hatta kopan kent sakinlerinin doğa ile tekrar bağ kurmasında önemli bir rol oynar. Toplayıcılık büyük ölçüde Kentsel AYA ve AMA’lardan ve kentlerin yakın çevrelerinden gerçekleştirilmektedir. Bu alanlar kent sakinlerinin ekonomik, tıbbi, sosyal ve kültürel durumlarının iyileştirilmesine doğrudan katkı yapar. Normal zamanlarda bile önemli olan bu katkının boyutu salgın hastalık ve afet dönemleri gibi olağanüstü zamanlarda çok daha önemli bir hale gelir. Toplumun kırılğan olduğu bu dönemlerde toplayıcılık yolu ile doğa ile kurulacak bağ kent sakinlerine dirençlilik kazandıracaktır (Sardeshpande vd, 2021). Bu durum kentsel sürdürülebilirliği artıracığı gibi kentsel yoksulluğun azaltılmasına katkı da yapacaktır. Altıeylül gibi işsiz ve genç emekli nüfusun oransal olarak yüksek olduğu kentlerde bu rol daha da önemli hale gelebilir.

Toplayıcılık gibi kadim gelenekler aynı zamanda toplumun GEB’ini yaşatan önemli araçlarından biridir. İnsanlığın bitkilerle ilgili maddi olmayan kültürel mirasının yaşatılması ve sonraki nesillere aktarılmasında toplayıcılık önemli bir araç işlevi görür. Kentleşme oranlarının yükseldiği, kentsel AYA ve AMA’ların gittikçe küçüldüğü, yoğun iş temposu nedeniyle kent sakinlerinin fiziki çevre ile olan bağlarının gittikçe koptuğu toplumlarda kültürel mirası yaşatmak gittikçe zorlaşmaktadır. Toplayıcılık böyle durumlarda toplumun geleceği için kritik rol oynayabilecek bazı bilgilerin yaşatılması ve sürdürülebilir kılınmasını sağlayacaktır. Böylece toplayıcılık maddi boyutu yanında somut olmayan bilgi, uygulama ve kültürün yaşatılmasına da katkı yapar. Bu bilgi ve uygulamalar alternatif yiyecek ve alternatif tıp gibi alanlarda oldukça işlevsel rol oynayabilir.

Kentsel toplayıcılığın kent toplumları için oynadığı bu önemli roller düşünülerek bu pratiğin yaşatılması için gerekli tedbirler alınmalıdır. Bunun için kent yöneticileri ve planlamacılarının kentsel AYA ve AMA’lara bakış açısını değiştirmesi gerekmektedir. Bu yeni bakış açısına göre, kentsel toplayıcılığın kent yoksulluğu, dirençliliği ve sürdürülebilirliğinde oynadığı kritik roller düşünülerek kent yöneticilerinin toplayıcılık için mekân ve imkân yaratmaları gerekmektedir. Kentler insan-doğa ilişkilerinde her ne kadar zorlayıcı bir ortam oluştursalar da kent plancıları ve yöneticileri kentsel toplayıcılık alanları ayırarak, planlayarak ve yöneterek kent halkının yaşamını ekonomik, tıbbi, sosyal, kültürel ve psikolojik yönden destekleyebilir.

Belediyeler toplayıcılığı teşvik etmek, planlamak ve yönetmek için kent planlama pratiklerinde gerekli düzenlemeleri yapmalıdır. Bugünkü mevzuatta toplayıcılığı engelleyen bir husus yoktur. Ağaçlara ve bitkilere zarar vermemek kaydı ile toplayıcılığa müsaade edilmektedir. Hatta çam fıstığı gibi bazı ürünler belediyeler tarafından toplattırılmaktadır. Toplayıcılığı teşvik için gerekli mekânların ayrılması ve yönetiminin resmi olarak yapılması toplayıcılık GEB’inin yaşatılmasına önemli katkı yapacaktır. Ayrıca toplayıcılık önündeki en önemli engellerden birisi olan sağlık ve hijyen riskini azaltacak hatta ortadan kaldıracak tedbirler alınmalıdır. Toplayıcıların en önemli tehdit olarak ifade ettikleri evcil hayvanlar ve sokak hayvanlarının toplama mekânlarına girişlerini kontrol edecek bir düzenleme olmalıdır. Olgunlaşmış meyvelerin dökülmesi yoluyla oluşan sağlık riskleri için belediyeler gerekli takip ve hijyen önlemlerini almalıdır. Ayrıca trafik yoğunluğu olan yol kenarlarından yapılan toplamaların sağlık açısından mahsurları konusunda halkı bilgilendirecek etkinlikler yapılmalıdır. Kent konseyleri toplayıcılık ile ilgili GEB’in yaşatılması ve aktarımında önemli rol oynayabilirler. Bu konseylerin çevre ile ilgili çalışma grupları toplayıcılık ile ilgili kent sakinlerine dönük eğitimler ve uygulamalar yaptırarak onların doğa ile bağlarının güçlendirilmesine destek olmalıdır.

Teşekkür: Çalışma sırasında toplayıcılık ile ilgili bilgilerini paylaşan tüm toplayıcılara ve bitki teşhislerini kontrol eden Balıkesir Üniversitesi Botanik Anabilim dalı öğretim üyeleri Prof. Dr. Fatih SATIL ve Prof. Dr. Selami SELVİ’ye teşekkür ederim.

Çıkar Çatışması / <i>Conflict of Interest</i>	Yazar(lar) çıkar çatışması bildirmemiştir. <i>The authors declared no conflict of interest</i>
Finansal Destek / <i>funding conditions</i>	Yazar(lar) bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir. <i>The authors declared that this study has received no financial support</i>

REFERANSLAR

- Aladı, H. İ., Satıl, F., & Selvi, S. (2022). Yenilebilir doğal bitkilerin etnobotanik ve gastronomik açıdan değerlendirilmesi: Edremit Körfezi (Balıkesir) örneği. *Journal of the Institute of Science and Technology*, 12(3), 1375-1385. <https://doi.org/10.21597/jist.1085847>
- Aliğaoğlu, A., & Alevkayalı, A. (2017). Balıkesir’de hobi bahçeleri: Özellikler ve sorunlar. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 35, 195-203. <https://doi.org/10.14781/mcd.291194>
- Amato-Lourenco, L. F., Ranieri, G. R., de Oliveira Souza, V. C., Junior, F. B., Saldiva, P. H. N., & Mauad, T. (2020). Edible weeds: Are urban environments fit for foraging? *Science of the Total Environment*, 698, 133967. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2019.133967>
- Arı, Y. (2014). Coğrafyada saha öğretimi ve saha araştırmaları. Arı, Y. & Kaya, İ. (Ed.) *Coğrafya araştırma yöntemleri içinde* (s. 303- 315), Balıkesir: Coğrafyacılar Derneği.
- Arı, Y. (2017). Çevresel determinizmden politik ekolojiye: Son 100 yılda Dünya’da ve Türkiye’de insan-çevre coğrafyasındaki yaklaşımlar. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 22(37), 1-34. <https://doi.org/10.17295/ataunidcd.269463>.
- Arı, Y. ve Hurley, P. (2010). Doğal zenginlikler ve şehrsel politik ekolojik dönüşümler: Edremit körfezi örneği, Balıkesir. *TUCAUM, VI. Ulusal Coğrafya Sempozyumu bildiriler kitabı içinde* (ss. 345-353). Ankara.
- Arrington, A. (2021). Urban foraging of five non-native plants in NYC: Balancing ecosystem services and invasive species management. *Urban Forestry & Urban Greening*, 58, 126896. <https://doi.org/10.1016/j.ufug.2020.126896>
- Belge, R., & Siyavuş, A. E. (2023). Trabzon şehrinde yeşil alanların mekânsal analizi. *Tarihi, kültürü ve sanatıyla Trabzon 2*. Öztürk, T, Kolay, A., Memiş, Ş., Şen, M. (Eds.) içinde (ss.1151-1170). Trabzon Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Berkes, F. (2012). *Sacred ecology*. 3rd Edition. Routledge, Taylor & Francis Group. <https://doi.org/10.4324/9780203123843>
- Beşirli, H. (2010). Yemek, kültür ve kimlik. *Milli Folklor*, 22(87), 159-169.
- Bilbil, E. T. (2019). Kentsel politik ekoloji literatürü içerisindeki tartışmalar: Milieu fikri bir çözüm olabilir mi? *İdealkent*, 10(28), 1130-1157. <https://doi.org/10.31198/idealkent.590588>
- Blaikie, P., & Brookfield, H. (Eds.). (2015). *Land degradation and society*. Methuen. <https://doi.org/10.4324/9781315685366>
- Clouse, C. (2022). The resurgence of urban foraging under COVID-19. *Landscape Research*, 47(3), 285-299. <https://doi.org/10.1080/01426397.2022.2047911>
- Costanza, R., De Groot, R., Braat, L., Kubiszewski, I., Fioramonti, L., Sutton, P., ... & Grasso, M. (2017). Twenty years of ecosystem services: How far have we come and how far do we still need to go? *Ecosystem Services*, 28, 1-16. <https://doi.org/10.1016/j.ecoser.2017.09.008>
- Cüce, B., & Ortaçşme, V. (2020). Kentsel yeşil alanlara erişilebilirlik. *Peyzaj*, 2(2), 65-77.
- Çakır, M., & Taş, B. (2023). Politik ekoloji açısından aktif yeşil alan ve parklara erişimin incelenmesi: Bursa şehri örneği. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 21(2), 502-524. <https://doi.org/10.33688/aucbd.1283051>.
- Çakır, M., Gümüşçü, O., & Taş, B. (2020). Politik ekoloji. *Coğrafya Dergisi*, 41, 241-254. <https://doi.org/10.26650/JGEOG2019-0019>
- Çorbacı, Ö. L., & Ekren, E. (2021). Kentsel açık yeşil alanlarda kullanılan zehirli bitkiler üzerine bir araştırma: Rize kenti örneği. *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 23(3), 824-836. <https://doi.org/10.24011/barofd.954295>
- Çorbacı, Ö. L., & Ekren, E. (2022). Kentsel açık yeşil alanlardaki yenilebilir bitkilerin değerlendirilmesi: Kahramanmaraş kenti örneği. *Anadolu Çevre ve Hayvancılık Bilimleri Dergisi*, 7(4), 589-596. <https://doi.org/10.35229/jaes.1210580>
- Efe Güney, M., & Üstündağ, B. (2020). Kadın dostu kent yaklaşımı kapsamında kentsel açık yeşil alanların değerlendirilmesi: Bornova örneği. *Journal of Suleyman Demirel University Institute of Social Sciences*, 36, 38-65.
- Ekren, E., & Çorbacı, Ö. L. (2021). Etnobotanik kullanım olanakları üzerine bir araştırma: Rize kentsel açık yeşil alanlar örneği. *Anadolu Çevre ve Hayvancılık Bilimleri Dergisi*, 6(4), 487-497. <https://doi.org/10.35229/jaes.945633>
- Fischer, L. K., & Kowarik, I. (2020). Connecting people to biodiversity in cities of tomorrow: Is urban foraging a powerful tool? *Ecological Indicators*, 112, 106087. <https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2020.106087>
- Frantzeskaki, N., Kabisch, N., & McPhearson, T. (2016). Advancing urban environmental governance: Understanding theories, practices and processes shaping urban sustainability and resilience. *Environmental Science and Policy* 62, 1–6. <http://dx.doi.org/10.1016/j.envsci.2016.05.008>.

- Garekae, H., & Shackleton, C. M. (2020a). Foraging wild food in urban spaces: the contribution of wild foods to urban dietary diversity in South Africa. *Sustainability*, 12(2), 678. <https://doi.org/10.3390/su12020678>
- Garekae, H., & Shackleton, C. M. (2020b). Urban foraging of wild plants in two medium-sized South African towns: People, perceptions and practices. *Urban Forestry & Urban Greening*, 49, 126581. <https://doi.org/10.1016/j.ufug.2020.126581>
- Gianotti, A. G. S., & Hurley, P. T. (2016). Gathering plants and fungi along the urban-rural gradient: Uncovering differences in the attitudes and practices among urban, suburban, and rural landowners. *Land Use Policy*, 57, 555-563. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2016.06.019>
- Gori, A., Ferrini, F., & Fini, A. (2019). Reprint of: Growing healthy food under heavy metal pollution load: Overview and major challenges of tree based edible landscapes. *Urban Forestry & Urban Greening*, 45, 126292. <https://doi.org/10.1016/j.ufug.2019.02.009>
- Guenat, S., Bailey-Athias, J. P., & Fischer, L. K. (2023). Urban foraging in Brazilian public greenspaces. *Ambio*, 52(7), 1248-1261. <https://doi.org/10.1007/s13280-023-01847-y>
- Gül, A., Dinç, G., Akın, T. & Koçak, A. İ. (2020). Kentsel açık ve yeşil alanların mevcut yasal durumu ve uygulamadaki sorunlar. *İdealkent*, 11(Kentleşme ve Ekonomi Özel Sayısı), 1281-1312. <https://doi.org/10.31198/idealkent.650461>
- Gül, A., & Küçük, V. (2001). Kentsel açık-yeşil alanlar ve Isparta kenti örneğinde irdelenmesi. *Turkish Journal of Forestry*, 2(1), 27-48.
- Güner, Ö., & Selvi, S. (2016). Wild medicinal plants sold in Balıkesir/Turkey herbal markets and their using properties. *Biological Diversity and Conservation*, 9 (2), 96-101.
- Güngördü, S., & Özgen, N. (2021). Katı atık emekçilerinin kentsel yoksulluk deneyimlerine ilişkin psikososyal yansımalar: Ankara örneği. *Journal of Ankara Studies*, 9(2), 253-280. <https://doi.org/10.5505/jas.2021.59389>
- Halfacre, A., Hurley, P. T., & Grabbatin, B. (2010). Sewing environmental justice into African-American sweetgrass basket-making in the South Carolina Lowcountry. *Southeastern Geographer*, 50(1), 147-168.
- Heynen, Nik, Perkins, Harold A., & Roy, P. (2006). The political ecology of uneven urban green space: [The impact of political economy on race and ethnicity in producing environmental inequality in Milwaukee](https://doi.org/10.1177/1078087406290729). *Urban Affairs Review*, 42(1), 3-25. <https://doi.org/10.1177/1078087406290729>
- Hurley, P. T., & Emery, M. R. (2018). Locating provisioning ecosystem services in urban forests: Forageable woody species in New York City, USA. *Landscape and Urban Planning*, 170, 266-275. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2017.09.025>
- Hurley, P. T., Becker, S., Emery, M. R., & Detweiler, J. (2022). Estimating the alignment of tree species composition with foraging practice in Philadelphia's urban forest: Toward a rapid assessment of provisioning services. *Urban Forestry & Urban Greening*, 68, 127456. <https://doi.org/10.1016/j.ufug.2021.127456>
- Hurley, P. T., Emery, M. R., McLain, R., Poe, M., Grabbatin, B., & Goetcheus, C. L. (2015). Whose urban forest? The political ecology of foraging urban nontimber forest products. *Sustainability in the global city: Myth and practice*, Isenhour, C., McDonogh, G., & Checker, M. (Eds.) içinde (ss.187-212), Cambridge University Press.
- Karadağ, A. (2009). Kentsel ekoloji: kentsel çevre analizlerinde coğrafi yaklaşım. *Ege Coğrafya Dergisi*, 18(1-2), 31-47.
- Korkmaz, M. A. (2021). Kadın toplayıcılık kültürü ve Bulancak pazarının doğal ürünleri. *Anasay*, 17, 271-297. <https://doi.org/10.33404/anasay.951116>
- Kobori, H., & Primack, R. B. (2003). Participatory conservation approaches for satoyama, the traditional forest and agricultural landscape of Japan. *AMBIO: A Journal of the Human Environment*, 32(4), 307-311.
- Kök, A., Kurnaz, A., Akyurt Kurnaz, H ve Karahan, S. (2020). Ege otlarının yöresel mutfaklarda kullanımı. *Journal of Tourism Intelligence and Smartness*, 3(2):152-168.
- Landor-Yamagata, J. L., Kowarik, I., & Fischer, L. K. (2018). Urban foraging in Berlin: People, plants and practices within the metropolitan green infrastructure. *Sustainability*, 10(6), 1873. <https://doi.org/10.3390/su10061873>
- Lasisi, R., & Ekpenyong, A. S. (2011). Urbanization and loss of traditional ecological knowledge: lessons from Rumuodomaya Community in Rivers State. *International Journal of Cross-Cultural Studies*, 1(1), 54-64.
- McKinnon, I., Hurley, P. T., Myles, C. C., Maccaroni, M., & Filan, T. (2019). Uneven urban metabolisms: Toward an integrative (ex) urban political ecology of sustainability in and around the city. *Urban Geography*, 40(3), 352-377. <https://doi.org/10.4324/9781003130185>

- McLain, R. J., Hurley, P. T., Emery, M. R., & Poe, M. R. (2014). Gathering “wild” food in the city: rethinking the role of foraging in urban ecosystem planning and management. *Local Environment*, 19(2), 220-240. <https://doi.org/10.1080/13549839.2013.841659>
- McLain, R., Poe, M., Hurley, P. T., Lecompte-Mastenbrook, J., & Emery, M. R. (2012). Producing edible landscapes in Seattle's urban forest. *Urban Forestry & Urban Greening*, 11(2), 187-194. <https://doi.org/10.1016/j.ufug.2011.12.002>
- Mollee, E., M. Pouliot, and M.A. McDonald. (2017). Into the urban wild: Collection of wild urban plants for food and medicine in Kampala, Uganda. *Land Use Policy* 63: 67–77. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2017.01.020>
- Nielsen, A.B.; van den Bosch, M.; Maruthaveeran, S.; Konijnendijk van den Bosch, C.C. (2014). Species richness in urban parks and its drivers: A review of empirical evidence. *Urban Ecosystems*, 17, 305–327. <https://doi.org/10.1007/s11252-013-0316-1>
- Nyman, M. (2019). Food, meaning-making and ontological uncertainty: Exploring ‘urban foraging’ and productive landscapes in London. *Geoforum*, 99, 170-180. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2018.10.009>
- Özdede, S., Kalonya, D. H., & Aygün, A. (2021). Pandemi sonrası dönemde kişi başına düşen kentsel yeşil alan ihtiyacını yeniden düşünmek. *İdealkent*, (COVID-19 Sonrası Kentsel Kamusal Mekânların Dönüşümü), 362-388. <https://doi.org/10.31198/idealkent.843386>
- Perugini, M., Manera, M., Grotta, L., Abete, M. C., Tarasco, R., & Amorena, M. (2011). Heavy metal (Hg, Cr, Cd, and Pb) contamination in urban areas and wildlife reserves: honeybees as bioindicators. *Biological Trace Element Research*, 140, 170-176. <https://doi.org/10.1007/s12011-010-8688-z>
- Poe, M. R., LeCompte, J., McLain, R., & Hurley, P. (2014). Urban foraging and the relational ecologies of belonging. *Social & Cultural Geography*, 15(8), 901-919.
- Poe, M. R., McLain, R. J., Emery, M., & Hurley, P. T. (2013). Urban forest justice and the rights to wild foods, medicines, and materials in the city. *Human Ecology*, 41, 409-422. <https://doi.org/10.1007/s10745-013-9572-1>
- Polat, R., Satıl, F. (2012). An ethnobotanical survey of medicinal plants in Edremit Gulf (Balıkesir – Turkey). *Journal of Ethnopharmacology*, 139: 626–641. <https://doi.org/10.1016/j.jep.2011.12.004>
- Romano, V., Lozano, S., & Fernández-López de Pablo, J. (2020). A multilevel analytical framework for studying cultural evolution in prehistoric hunter–gatherer societies. *Biological Reviews*, 95(4), 1020-1035. <https://doi.org/10.1111/brv.12599>
- Sandal, E. K., & Karademir, N. (2014). Kahramanmaraş'ta yeşil alanların yeterliliği ile halkın beklentilerinin ve bilinç düzeyinin belirlenmesi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 18(29), 155-176.
- Sardeshpande, M., & Shackleton, C. (2020). Urban foraging: Land management policy, perspectives, and potential. *PLoS One*, 15(4), e0230693. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0230693>
- Sardeshpande, M., Hurley, P. T., Mollee, E., Garekae, H., Dahlberg, A. C., Emery, M. R., & Shackleton, C. (2021). How people foraging in urban greenspace can mobilize social–ecological resilience during COVID-19 and beyond. *Frontiers in Sustainable Cities*, 3, 686254. <https://doi.org/10.3389/frsc.2021.686254>
- Satıl, F., Tümen, G., Dirmenci, T., Çelik, A., Arı, Y., & Malyer, H. (2006). Kazdağı Milli Parkı ve çevresinde (Balıkesir) etnobotanik envanter çalışması 2004-2006, *TÜBA Kültür Envanteri Dergisi*, 5, 171-203.
- Selvi, S., Dağdelen, A., Kara, S. (2013). Medicinal and aromatic plants consumed as herbal tea and collected from Ida Mountains (Balıkesir, Edremit), *Journal of Tekirdag Agricultural Faculty*, 10(2):26-33.
- Selvi, S., Satıl, F., & Tümen, G. (2018). Edremit Körfezi'nin (Balıkesir) sofralarda kullanılan yabancı otları. 4th International Non-wood Forest Product Symposium, October 4-6 2018, Bursa-Turkey.
- Shackleton, C. M., Hurley, P. T., Dahlberg, A. C., Emery, M. R., & Nagendra, H. (2017). Urban foraging: A ubiquitous human practice overlooked by urban planners, policy, and research. *Sustainability*, 9(10), 1884. <https://doi.org/10.3390/su9101884>
- Somesh, D., Rao, R., Murali, R., & Nagendra, H. (2021). Patterns of urban foraging in Bengaluru city. *Urban Forestry & Urban Greening*, 57, 126940. <https://doi.org/10.1016/j.ufug.2020.126940>
- Svizzero, S., (2016). Foraging wild resources: evolving goals of an ubiquitous human behavior. *Anthropology* 4 (161). <https://doi.org/10.4172/2332-0915.1000161>
- Synk, C. M., Kim, B. F., Davis, C. A., Harding, J., Rogers, V., Hurley, P. T., & Nachman, K. E. (2017). Gathering Baltimore's bounty: Characterizing behaviors, motivations, and barriers of foragers in an urban ecosystem. *Urban Forestry & Urban Greening*, 28, 97-102. <https://doi.org/10.1016/j.ufug.2017.10.007>

- Şahinalp, M. S. (2006). Şanlıurfa Şehri'nin kuruluşuna etki eden etmenler. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 4(1), 105-127. https://doi.org/10.1501/Cogbil_0000000063
- Tanaydın, G., Satıl, F., & Çakılcıoğlu, U. (2022). An ethnobotanical research on plants used for food purposes in Bigadiç (Balıkesir-Turkey). *Türk Doğa ve Fen Dergisi*, 11(4), 142-147. <https://doi.org/10.46810/tdfd.1172635>
- Woodruff, S.C., BenDor, T.K., 2016. Ecosystem services in urban planning: comparative paradigms and guidelines for high quality plans. *Landscape and Urban Planning*, 152, 90–100. <http://dx.doi.org/10.1016/j.landurbplan.2016.04.003>.
- Yavan, N. (2014). Örneklem ve örnekleme yöntemleri. Y. Arı & İ. Kaya (Ed.), *Coğrafya araştırma yöntemleri* içinde (s.153-172), Balıkesir: Coğrafyacılar Derneği Yayınları.
- Yenice, M. S. (2012). Kentsel yeşil alanlar için mekânsal yeterlilik ve erişebilirlik analizi; Burdur örneği, Türkiye. *Turkish Journal of Forestry*, 13(1), 41-47. <https://doi.org/10.18182/tjf.74804>
- Yücer, H. M., & Kıran, B. A. (2023). Sosyal sağlık perspektifinden hayvan sevgisi ve karşılığı: Sokak köpekleri ve yeni toplumsal riskler. *Academic Platform Journal of Halal Lifestyle*, 5(2), 62-77. <https://doi.org/10.53569/apjhls.1406226>
- Zimmer, A. (2010). Urban political ecology: theoretical concepts, challenges, and suggested future directions, *Erdkunde*, 64 (4), 343–354. <https://doi.org/10.3112/erdkunde.20>

Ek 1. Altleylül İlçe merkezinde ve yakın çevresinde en sık toplanan bitkiler listesi
Appendix 1. List of the most frequently foraged plants in Altleylül District center and its immediate surroundings

Familiyası	Bilimsel Adı	Türkçe/Yerel Adı	Kullanım Amacı	Kullanılan bölüm	Toplama sıklığı
Adoxaceae	<i>Sambucus ebulus</i> L.	Bodur mürver	İlaç	Çiçek	3
Amaranthaceae	<i>Chenopodium album</i> L.	Bayır kazayağı/Kokar sirken	Gıda	Toprak üstü	9
Amaranthaceae	<i>Chenopodium vulvaria</i> L.	Sirken	Gıda	Toprak üstü	2
Amaryllidaceae	<i>Allium sativum</i> L.	Yabani sarımsak	Gıda	Toprak üstü	7
Anacardiaceae	<i>Rhus coriaria</i> L.	Sumak	Gıda	Yaprakları, meyvesi	6
Anacardiaceae	<i>Pistacia terebinthus</i> L.	Çitlembik (Menengiç)	Gıda, İlaç	Meyvesi	3
Apiaceae	<i>Anethum graveolens</i> L.	Dereotu	Gıda	Toprak üstü	15
Apiaceae	<i>Opopanax hispidus</i> (Friv.) Griseb.	Kaymacık/Sarı ot	Gıda	Toprak üstü	13
Apiaceae	<i>Berula erecta</i> (Huds.) Coville	Su kazayağı	Gıda	Toprak üstü	12
Apiaceae	<i>Foeniculum vulgare</i> Mill.	Rezene/ Arapsaçı	Gıda	Toprak üstü	11
Apocynaceae	<i>Nerium oleander</i> L.	Zakkum	Süs, ilaç	Yaprak ve çiçekleri	2
Aquifoliaceae	<i>Ilex paraguariensis</i> A.St.-Hil.	Mateyaprığı	İlaç	Yaprakları	5
Asparagaceae	<i>Asparagus acutifolius</i> L.	Kuşkonmaz	Gıda	Toprak üstü	6
Asteraceae	<i>Taraxacum officinale</i> L.	Karahindiba	Gıda	Toprak üstü	17
Asteraceae	<i>Chondrilla juncea</i> L.	Karakavuk/Ak hindiba	Gıda	Toprak üstü	16
Asteraceae	<i>Scolymus hispanicus</i> L.	Şevketibostan	Gıda	Kök, Yapraklar	16
Asteraceae	<i>Tragopogon reticulatus</i> Boiss. & Huet	Yemlik otu	Gıda	Toprak üstü	12
Asteraceae	<i>Matricaria chamomilla</i> L.	Almanpapatyası	İlaç	Çiçekleri	10
Asteraceae	<i>Sonchus asper</i> (L.) Hill	Eşek helvası, sütüük, çoban düdüğü	Gıda	Toprak üstü	9
Asteraceae	<i>Achillea nobilis</i> L.	Binburyaprak	İlaç	Çiçekleri	7
Asteraceae	<i>Echinacea purpurea</i> (L.) Moench	Ekinezya	İlaç	Yaprak	5
Asteraceae	<i>Silybum marianum</i> (L.) Gaertn.	Meryemana dikeni/Deve dikeni/eşek dikeni/kenger	Gıda, İlaç	Yaprakları, çiçekleri	4
Asteraceae	<i>Inula viscosa</i> (L.) Aiton	Andız	İlaç	Yaprakları, meyveleri	4
Asteraceae	<i>Calendula officinalis</i> L.	Aynusefa	İlaç	Yaprak, çiçek	3
Asteraceae	<i>Carthamus tinctorius</i> L.	Aspir	Gıda, İlaç	Çiçekleri, tohumları	3
Asteraceae	<i>Xanthium strumarium</i> L.	Pıtrak	İlaç	Yaprakları, çiçekleri	1
Boraginaceae	<i>Anchusa azurea</i> Mill.	Sığirdili	İlaç	Yaprakları	3
Brassicaceae	<i>Raphanus raphanistrum</i> L.	Turp otu	Gıda	Toprak üstü	14
Brassicaceae	<i>Nasturtium officinale</i> R.Br.	Su teresi/Çerçime	Gıda, ilaç	Toprak üstü	13
Brassicaceae	<i>Capsella bursa-pastoris</i> (L.) Medik.	Çobançantası/Şingirdak	İlaç	Yaprakları, çiçekleri	4
Brassicaceae	<i>Eruca vesicaria</i> (L.) Cav.	Roka	Gıda	Yaprakları	4
Brassicaceae	<i>Sinapis arvensis</i> L.	Yabani Hardal	Gıda	Toprak üstü	3
Caryophyllaceae	<i>Stellaria media</i> (L.) Vill.	Kuş otu /Çıçık/Bıçık otu	Gıda	Toprak üstü	10
Cucurbitaceae	<i>Momordica charantia</i> L.	Kudretmarı	Gıda, İlaç	Meyvesi	8

Cucurbitaceae	<i>Ecballium elaterium</i> (L.) A.Rich.	Eşek hyarı-Ebu Cehil Karpuzu	İlaç	Tohumu	2
Dioscoreaceae	<i>Dioscorea communis</i> (L.) Caddick	Dolangaç otu/Sarmaşık otu/Actifiliz otu	Gıda	Toprak üstü	5
Ebenaceae	<i>Diospyros kaki</i> Thunb.	Cennet (Akdeniz) hurması	Gıda	Meyve	3
Elaeagnaceae	<i>Elaeagnus angustifolia</i> L.	İğde	Gıda	Meyvesi	6
Equisetaceae	<i>Equisetum arvense</i> L.	Kırkilit otu	İlaç	Yaprakları	6
Ericaceae	<i>Arbutus unedo</i> L.	Kocayemiş/Davulga	Gıda	Meyvesi	3
Euphorbiaceae	<i>Euphorbia</i> spp.	Sütleşen	İlaç, Zehir	Özsuyu	2
Fabaceae	<i>Vicia faba</i> L.	Bakla otu	Gıda	Toprak üstü	13
Geraniaceae	<i>Erodium cicutarium</i> (L.) L.Hér.	İğnelik	Gıda	Toprak üstü	17
Geraniaceae	<i>Erodium cicutarium</i> (L.) L.Hér.	Saat otu	Gıda	Toprak üstü	3
Hymenogastraceae	Hebeloma crustuliniforme	Ebebörtü mantarı	Gıda	Fruktifikasyon yapısı	6
Hypericaceae	<i>Hypericum perforatum</i> L.	Sarı kantaron	İlaç	Yaprakları, çiçekleri	9
Indiaceae	<i>Iris pumila</i> L.	Süsen	Süs	Çiçekleri	4
Juglandaceae	<i>Juglans regia</i> L.	Ceviz	Gıda	Meyvesi	10
Lamiaceae	<i>Rosmarinus officinalis</i> L.	Biberiye	İlaç	Yaprakları	14
Lamiaceae	<i>Mentha pulegium</i> L.	Yarpuz otu/ Yabancı nane	İlaç	Yaprakları	9
Lamiaceae	<i>Lavandula angustifolia</i> Mill.	Lavanta	İlaç	Yaprak ve çiçekleri	9
Lamiaceae	<i>Origanum onites</i> L.	Kekik	Gıda	Yapraklar, çiçekleri	8
Lamiaceae	<i>Ocimum basilicum</i> L.	Reyhan	Gıda, İlaç	Yaprakları	8
Lamiaceae	<i>Sabia tomentosa</i> Mill.	Adaçayı	Gıda, İlaç	Yaprakları, çiçekleri	7
Lamiaceae	<i>Melissa officinalis</i> L. subsp. <i>officinalis</i>	Melisa, Oğulotu, Limon otu	İlaç	Yaprakları	7
Lamiaceae	<i>Lamium purpureum</i> L.	Ballı baba	İlaç	Yaprakları, çiçekleri	6
Lamiaceae	<i>Lavandula stoechas</i> L. subsp. <i>stoechas</i>	Karabaş otu	İlaç	Yaprakları	6
Lamiaceae	<i>Origanum onites</i> L.	Bilyalı kekik	İlaç	Yaprakları	3
Lauraceae	<i>Laurus nobilis</i> L.	Defne	İlaç, Tatlandırıcı	Yaprak	8
Linaceae	<i>Linum usitatissimum</i> L.	Keten tohumu	İlaç	Tohum	11
Lythraceae	<i>Punica granatum</i> L.	Nar	Gıda, ilaç	Meyvesi, çekirdeği	10
Magnoliaceae	<i>Magnolia grandiflora</i> L.	Manolya	Dekorasyon	Yaprakları, çiçekleri	3
Malvaceae	<i>Malva neglecta</i> Wallr.	Çoban çöreği	Gıda, ilaç	Toprak üstü	17
Malvaceae	<i>Tilia tomentosa</i> Moench	İhlamur	Gıda	Yaprakları, çiçekleri	14
Malvaceae	<i>Aithaea officinalis</i> L.	Hatmi	İlaç	Çiçekleri	4
Moraceae	<i>Ficus carica</i> L. subsp. <i>carica</i>	İncir	Gıda	Meyvesi	17
Moraceae	<i>Morus alba</i> L.	Beyaz dut	Gıda	Meyvesi ve yaprağı	16
Moraceae	<i>Morus nigra</i> L.	Karadut	Gıda	Meyvesi ve yaprağı	15
Oleaceae	<i>Olea europaea</i> L. subsp. <i>europaea</i>	Zeytin	Gıda	Meyvesi, yaprağı, yağı	18
Oleaceae	<i>Jasminum officinale</i> L.	Yasemin	İlaç	Çiçekleri	5
Papaveraceae	<i>Papaver rhoeas</i> L.	Gelincik	Gıda	Toprak üstü	15
Papaveraceae	<i>Papaver somniferum</i> L.	Haşhaş	Gıda, İlaç	Tohumu	6
Papaveraceae	<i>Fumaria officinalis</i> L.	Şahtere	İlaç	Yaprak	5
Pedaliaceae	<i>Sesamum indicum</i> L.	Susam	Gıda	Tohumu	5

Pinaceae	<i>Pinus brutia</i> Ten.	Kızılçam	Yakacak, ilaç	Kozalağı, reçinesi	7
Pinaceae	<i>Pinus brutia</i> Ten.	Çamsakızı	İlaç	Özü	4
Pinaceae	<i>Pinus pinea</i> L.	Fıstık çamı	Gıda	Kozalağı	3
Plantaginaceae	<i>Plantago major</i> L.	Sinirotu, damarotu/ Yabancı marul	İlaç	Yaprakları	5
Plantanaceae	<i>Platanus orientalis</i> L.	Çınar	İlaç	Yaprakları	10
Pleurotaceae	<i>Pleurotus eryngii</i>	Kulacık Mantarı	Gıda	Fruktifikasyon yapısı	3
Poaceae	<i>Zea mays</i> L.	Mısır püskülü	İlaç	Püskülleri	7
Poaceae	<i>Phragmites australis</i> (Cav.) Trin.	Kamış	Süs	Gövde ve yapraklar	2
Poaceae	<i>Elymus repens</i> (L.) Gould	Ayrık otu	İlaç	Kökü	2
Poaceae	<i>Cortaderia selloana</i> Asch. & Graebn.	Saz Püskülü- Pampas Otu	Süs	Püskülleri	1
Polygonaceae	<i>Rumex acetosella</i> L.	Kuzukulağı/Ekşi kulaç	Gıda	Toprak üstü	18
Polygonaceae	<i>Rumex acetosella</i> L.	Ekşi güne otu	Gıda	Toprak üstü	15
Polygonaceae	<i>Rumex patitientia</i> L.	Evelek/Labada/Alabada	Gıda	Toprak üstü	14
Polygonaceae	<i>Polygonum cognatum</i> Meissn.	Madımak	Gıda	Toprak üstü	12
Polygonaceae	<i>Polygonum aviculare</i> L.	Çobandegneği, eşek madımağı	Gıda, İlaç	Toprak üstü	4
Portulacaceae	<i>Portulaca oleracea</i> L.	Semizotu	Gıda	Toprak üstü	10
Ranunculaceae	<i>Nigella sativa</i> L.	Çörekotu	Gıda, İlaç	Tohumu	8
Ranunculaceae	<i>Ranunculus ficaria</i> L.	Basur otu/ ayı kulağı	İlaç	Kökleri	3
Rhamnaceae	<i>Zitiphilus jujuba</i> Mill.	Hünnap	Gıda, İlaç	Meyvesi	10
Rhamnaceae	<i>Paliurus spina-christi</i> P. Mill.	Karaçalı/Çaltı dikeni	İlaç	Yaprakları, meyveleri,	3
Rosaceae	<i>Cerasus avium</i> (L.) Moench	Kiraz	Gıda, İlaç	Meyve, sap	15
Rosaceae	<i>Prunus x domestica</i> L.	Erik	Gıda	Meyvesi	15
Rosaceae	<i>Amygdalus communis</i> L.	Badem	Gıda	Meyvesi	14
Rosaceae	<i>Armeniaca vulgaris</i> Lam.	Kayısı	Gıda	Meyvesi, çekirdeği	8
Rosaceae	<i>Rosa pulverulenta</i> M.Bieb.	Gül	İlaç	Yaprakları, çiçekleri	8
Rosaceae	<i>Rubus sanctus</i> Schreb.	Boğürtlen	Gıda	Meyvesi	8
Rosaceae	<i>Malus pumila</i> Mill.	Elma	Gıda	Meyvesi	6
Rosaceae	<i>Eriobotrya japonica</i> (Thunb.) Lindl.	Yeni dünya-malta eriği	Gıda	Meyvesi	6
Rosaceae	<i>Mespilus germanica</i> L.	Muşmula-Döngel	Gıda	Meyvesi	6
Rosaceae	<i>Cerasus vulgaris</i> Mill.	Vişne	Gıda	Meyvesi	5
Rosaceae	<i>Cydonia oblonga</i> Mill.	Ayva	Gıda	Meyvesi	5
Rosaceae	<i>Crataegus monogyna</i> Jacq.	Alıç	Gıda, İlaç	Meyvesi	5
Rosaceae	<i>Rosa canina</i> L.	Kuşburnu/ıburnu	Gıda, İlaç	Meyvesi, çekirdekleri	5
Rosaceae	<i>Pyrus elaeagnifolia</i> Pall.	Ahlut	Gıda	Meyvesi	3
Rosaceae	<i>Alchemilla vulgaris</i> L.	Aslanpençesi	İlaç	Yaprakları, çiçekleri	4

Russulaceae	<i>Lactarius salmonicolor</i>	Çam mantarı/Melki/Kanlıca	Gıda	Fruktifikasyon yapısı	9
Salicaceae	<i>Salix alba</i> L. subsp. <i>alba</i>	Aksöğüt	İlaç	Yaprakları, dalları	2
Salicaceae	<i>Salix babylonica</i> L. var. <i>babylonica</i>	Salkım söğüt	İlaç, yakacak	Dalları, yaprağı	2
Santalaceae	<i>Viscum album</i> L. subsp. <i>album</i>	Ökseotu	İlaç	Yaprakları	3
Sapindaceae	<i>Aesculus hippocastanum</i> L.	At kestanesi	İlaç	Meyvesi	4
Scrophulariaceae	<i>Verbascum sinuatum</i> L.	Sığır kuyruğu	Gıda, İlaç	Yaprakları, çiçekleri	7
Tricholomataceae	<i>Tricholoma terreum</i>	Çivicik mantarı	Gıda	Fruktifikasyon yapısı	5
Typhaceae	<i>Typha angustifolia</i> L.	Saz	Süs	Püskülleri	1
Urticaceae	<i>Urtica dioica</i> L. subsp. <i>dioica</i>	Isırgan	Gıda, İlaç	Toprak üstü	18

TÜRKİYE’NİN ULUSLARARASI HAVA TAŞIMACILIĞINDA ROTA GENİŞLEMESİ İLE DÜNYA VE BÖLGE HAVALİMANI AĞINA ERİŞİBİLİRLİĞİNİN DEĞİŞİMİ

Route Expansion in Türkiye’s International Air Transport and Change in Accessibility of the World and Regional Airport Network

Umut ERDEM

*İzmir Demokrasi Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi,
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
İzmir-Türkiye
umut.erdem@idu.edu.tr*

Abstract

The connectivity and integration of countries and regions with global and regional markets and economic patterns are important dynamics for the future of country and regional economies. Countries and regions with stronger connections to more markets will be able to create a higher level of capital accumulation and reach a higher level of welfare, as they can repeat the circulation cycles of capital, cargo, people, and information more quickly. In this context, this study, which analyzes Turkey's airline connectivity at global and regional levels and the trend of connectivity between 2012 and 2017, reveals important results. In the 2012-2017 period, the total number of flights between airports in Turkey and airports around the world increased by 100 thousand flights, increasing by ¼. The increase in the number of flights expressed corresponds to an increase in the number of connections in TUHA. TUHA nodes, in other words, although the number of airports to which flights are operated decreased from 492 airports to 470 airports in the 2012-2017 period, it is seen that it increased to 520 airports in the process. Turkey's tendency to be connected to global aviation networks varies over time. The effects of crises on countries and regions, expressed in the tendency of the aviation sector to be vulnerable and sensitive to social, economic, and geographical crises, are visible in Turkish practice. Although the highest level of connectivity is with European airports, this tends to change.

Keywords: International Air Transport Network, Accessibility, Connectivity, Türkiye

Öz

Ülkelerin ve bölgelerin küresel ve bölgesel pazar ve iktisadi örüntülerle bağlantılılığı ve entegrasyonu ülke ve bölge ekonomilerinin geleceği için önemli dinamiklerdendir. Daha çok pazara daha kuvvetli bağlantılara sahip olan ülke ve bölgeler sermaye, yük, insan ve bilgi dolaşım çevrimlerini daha hızlı tekrarlayabileceğinden daha yüksek düzeyde sermaye birikimi oluşturabilecek ve daha yüksek refah düzeyine erişebilecektir. Bu kapsamda Türkiye'nin küresel ve bölgesel düzeyde havayolu bağlantılılığını ve bağlantılılığın 2012-2017 yılları arasında eğilimini analiz eden bu çalışma önemli sonuçlar ortaya koymaktadır. 2012-2017 periyodunda Türkiye'den havalimanları ve dünyadan havalimanları arasında gerçekleştirilen toplam uçuş sayısı 100 bin uçuş artarak ¼ oranında artış göstermiştir. İfade edilen uçuş sayısındaki artış TUHA'da yer alan bağ sayısının arttığını karşılık gelmektedir. TUHA düğümler diğer bir ifadeyle sefer yapılan havalimanı sayısının 2012-2017 periyodunda 492 havalimanından 470 havalimanına gerilese de süreçte 520 havalimanına kadar yükseldiği görülmektedir. Türkiye'nin küresel havacılık ağlarına bağlantılılığı eğilimi süreç içerisinde değişiklik göstermektedir. Sosyal, iktisadi ve coğrafi krizlere karşı korunmasız ve hassas olan havacılık sektörünün eğiliminden ifade edilen krizlerin ülke ve bölgelere etkileri Türkiye pratiğinde görünürdür. En yüksek bağlantılılık düzeyi Avrupa havalimanlarıyla olsa da bu durum değişme eğilimindedir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Hava Taşımacılık Ağı, Erişilebilirlik, Bağlantılılık, Türkiye

1. GİRİŞ

Havacılık ve ilgili sektörler (yer hizmetleri, yemek ve ihtiyaç servisleri, teknik bakım) içerdikleri finans, sermaye, teknoloji ve insan sermayesi yoğun yapıları nedeniyle ülkeler için önemli ve stratejik sektörlerden biridir. Dünyada havacılık sektörünün ilk örnekleri ulus devletler bünyesinde bayrak taşıyıcı olarak nitelendirilen ve ilgili devlet tarafından kurulmuş havayolu ve veya havacılık firmalarıdır. Özellikle 1980 sonrası neoliberal politikaların ekonomiyi domine etmesiyle birlikte kamunun domine ettiği havacılık sektöründe özel sektöre alan açılmıştır. Yeni havacılık firmalarının pazara girmesiyle birlikte rekabetçi bir pazar oluşmuş ve de bu gelişmelere paralel olarak yeni havacılık firmaları pazara girmiş ve yolcu sayısı artmıştır (Aydemir ve Haytural, 2016). Türkiye özelinde bu durum %100 kamu kurumu olan Türk Hava Yolları (THY) süreçte kısmen özelleştirilmesi ve ardından pazarda özel firmalara yer açılmasıyla özellikle 2000 sonrası liberalleşme politikalarında kendini göstermiştir (Verheij, 2012).

Teknoloji ve sermaye birikimi nedeniyle hava ulaşımı aracılığıyla yük ve yolcu taşımını hem iç hem de dış hatlarda tarihselliği içerisinde kademeli¹ gelişen bir hizmet ağı yapısına sahiptir. Havalimanları ve havalimanları arasında uçuş gerçekleştirilen rotalar havacılık ağlarını oluşturmaktadır. Dünya havacılık ağı tüm dünyada yer alan havalimanlarını ve havalimanları arasındaki rotaları kapsarken, kıtalar ve ülkeler arası havalimanlarından yapılan uçuşları kapsayan ağlar bölgesel ve alt bölgesel ağlar olarak nitelendirilmektedir (Bagler, 2008). Ayrıca her bir ulus devlet sınırları içerisinde kamu ve özel havacılık firmalarının sağlamış olduğu yerel ağlar da bulunmaktadır. Literatürde dünya havacılık ağları (Guimera ve Amaral, 2004; Redondi ve diğ., 2011; Sun ve diğ., 2017; Wu ve diğ., 2006) ve yerel havacılık ağlarına dair çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin Avustralya havacılık ağı (Hossain ve Alam, 2017), Brezilya havacılık ağı (Da Rocha, 2009), Amerika Birleşik Devletleri havacılık ağı (Fleurquin ve diğ., 2013; Jia ve diğ., 2014), Yunanistan havacılık ağı (Tsiotas ve Polyzos, 2015), Türkiye havacılık ağı (Erdem ve diğ., 2019; Ersöz ve diğ., 2022).

Teknolojik gelişmeler ve neoliberal pazar bütünleştirici politikalar nedeniyle iç hatlar kadar dış hat uçuşları da sosyal ve iktisadi dinamikler nedeniyle artış eğilimindedir. Teknolojik değişimler, 2008 dünya ekonomik krizi sonrası petrol fiyatlarının ucuzlaması (Çetin ve Benk, 2011), yeni havalimanlarının inşa edilmesi, orta-küçük gövdeli uçaklarla yapılan uçuşlara dayalı pazar stratejileri (Orkcu ve diğ., 2016), Türkiye özelinde stratejik konum ve yakınlık gibi dinamikler hava ulaşımına erişimi bütçe dostu hale getirmiş ve orta ve kısmen düşük gelir grubundan insanların da tercih etmelerini sağlamıştır (Orhan ve Gerede, 2013). Bu gelişmeler sonucunda ülkelerin ve bölgelerin uluslararası taşımacılık ağlarına bağlantılılığı ve entegrasyonu artış eğilimine girmiştir (Ersöz ve diğ., 2022) bu kapsamda ülkeler ve bölgeler daha çok bağlantılı olma durumunun avantaj sağlayacağı kabulüyle daha büyük havalimanları inşa etmiş ve havacılık filolarını çağdaştırma ve büyütme stratejilerini üstlenmişlerdir (Antunes ve diğ., 2020).

Bu çalışma bir yüzyıl kadar bir süreyi kapsayan havacılık sektörünün Türkiye özelinde gelişim ve değişimini tarihsel perspektiften ortaya koymakta, 2012-2017 periyodunda Türkiye’de bulunan havalimanlarından Avrupa, Orta Doğu, Rusya, Asya, Kuzey Amerika, Güney Amerika ve Afrika’da bulunan havalimanlarına yapılan uçuş hatlarını ve yolcu miktarlarını karmaşık mekânsal ağ analizleri kullanarak dinamik bir yaklaşımla modellemeyi ve analiz etmeyi amaçlamaktadır².

Neoliberal iktisadi dinamikler bütününde Türkiye’nin dış pazarlara entegrasyonunun arttığı ve buna paralel olarak Türkiye ve yabancı havalimanları arasında yolcu ve uçuş sayısının arttığı bilinen ve ayrıca tahmin edilen bir olgudur. Buradan hareketle bu çalışmanın bu geniş kabul görmüş olguya spesifik katkısı bu entegrasyon ve bağlantılılığın hangi alt bölgeler özelinde daha çok ağırlıklı olduğu ve ifade edilen entegrasyon

¹ İfade edilen kademeli gelişimden kasıt havacılık sektörünün çok yoğun sermaye birikimi gerektirmesi nedeniyle hızlıca havalimanları yapılamayacağı, yüksek insan sermayesi gerektiren personel istihdam edilemeyeceği ve bir defada yüzlerce hava taşıtı alınamaması ile ilgilidir.

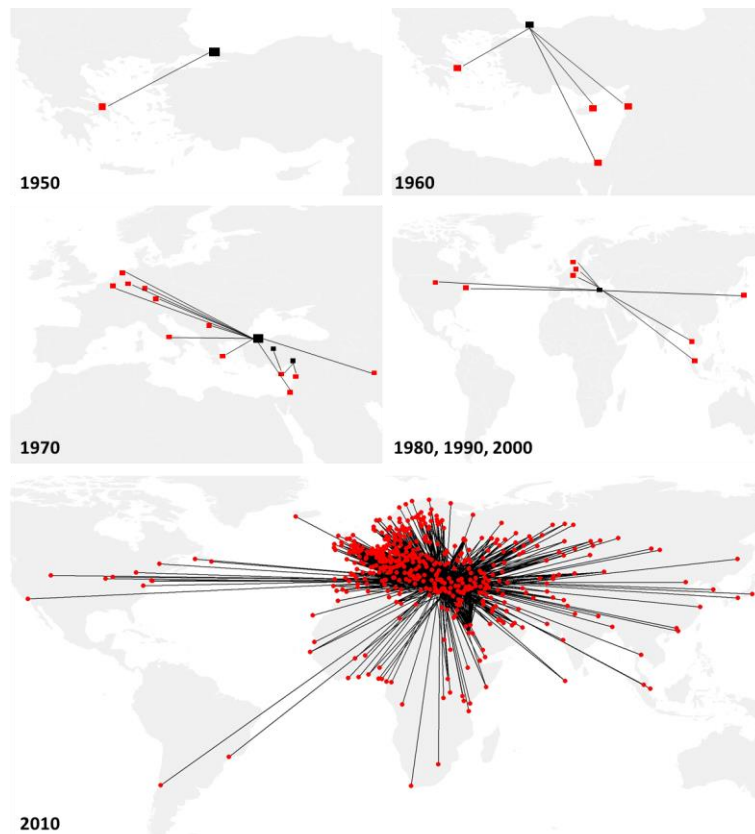
² Dikkat edilmesi gereken konulardan biri tüm bu alt ağların her birinin ayrı bir araştırma konusu olduğudur. Bu çalışma tarihselliği içerisinde bütün ve alt bölgeler bazında ağın nasıl değiştiğine dair genel çerçeveyi göstermeyi amaçlamaktadır. Çerçevenin her bir birime odaklanması dinamiklerinin analiz edilmesi ve ilişkisel yapıların deşifre edilmesi gerekliliği saklı kalınarak, daha önce bu kapsamda bir çalışma yapılmadığı da göz önünde bulundurulurken, bunun bir çalışmada yapılamayacağını ifade etmek yanlış olmayacaktır.

ve bağlantılılığın süreç halinde değişim dinamiklerinin tespit edilmesidir. Yolcu ve uçuş sayısının alt bölgeler özelinde yıllara göre seyri entegrasyon ve bağlantılılık konusunda belirli düzeyde bilgi sunmaktadır ancak bu çalışma kapsamında havalimanı bazlı analiz yapılabilmesi ve bu analizlerin bölgesel düzeyde yorumlanarak bulgular tespit edebilmesi bu çalışmanın derinliğini ve önemini göstermektedir.

Sonraki bölümde tarihsel arka plan aktarılmıştır. Bölüm 3'te veri ve metodolojiye göre detaylar tartışılmıştır. Dördüncü bölümde mekânsal keşfedici ağ analizleri yer almaktadır. Bölüm 5 tartışma ve sonuca aittir.

2. TARİHİ ARKA PLAN

Türkiye'de havacılık sektörünün oluşmasına dair ilk adımlar diğer ülkelerde de olduğu gibi 19.yüzyılın başlarıdır. İstanbul'da şimdi Atatürk Havalimanının olduğu bölgede 2 hangar ve kısa bir toprak pistle başlayan havacılık uygulamaları günümüzde Avrupa'nın en büyük havalimanına, dünyanın en çok sayıda havalimanına uçuş gerçekleştiren bayrak taşıyıcısı firmasına³ ve hem iç hatlarda hem de dış hatlarda uçuşlar gerçekleştiren düşük maliyetli taşıyıcı olarak isimlendirilen firmalarını içeren bir pazara dönüşmüştür⁴.

Şekil 1- Türkiye Uluslararası Havacılık Ağının Dünya Havacılık Ağına Artan Entegrasyonu⁵

Figure 1- Increasing Integration of Türkiye's International Aviation Network into the World Aviation Network

³ Türkiye havacılık sektörünün gelişimi Türkiye Hava Yolları'nın tarihsel gelişiminden bağımsız düşünülemez. Çalışmanın kapsamını dağıtmamak adına THY'nin ve Türkiye havacılık sektörü pazar dinamiklerinin değişim ve gelişim sürecine derinlemesine yer verilmemiştir. Bu konularda derinlemesine bilgi edinmek için bakınız Nergiz (2008) ve Yağcinkaya (2019).

⁴ Dünya genelinde havacılık sektöründe yaşanan gelişimlere paralel olarak Türkiye'de de öncü adımlar atılmıştır. Literatürde Türkiye havacılık sektörünün gelişim ve değişim dinamiklerini derleyen ve çözümlen kapsamlı çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalardan farklı olarak bu çalışma sürecin coğrafi ve mekânsal olarak nasıl değişip dönüştüğünü çözümlenmeyi amaçlamaktadır. Kapsamın mekânsal ve coğrafi gelişim ekseninde kalmasını sağlamak amacıyla ilgili tarihselliğe dair detaylar sınırlı tutulmuştur. İlgili konularda derinlemesine bilgi sahibi olunması için bkz. Bakırcı (2012), Taşlıgil (1997) ve Tsitotas ve diğ., (2020).

⁵ Rotalar mekansallaştırılırken ilgili literatür ve internet kaynakları kullanılmıştır. Kesinlik ifade etmemekle birlikte ağın gelişimine dair tarihsellik içerisinde fikir verebilmektedir. Görsellerde ilgili tarih aralıklarında ağa yeni eklenen rotaları göstermektedir. 1980,1990,2000 yıllarını toplu halde gösteren görselde uçuş sayısı 1970 yılını gösteren görselden daha az görünmesinin nedeni uçuş sayısındaki azalmanın aksine görselle hedeflenen yeni eklenen rotaların görselleştirilmesi olgusu ve yeni eklenen rotaların uzak kıtalara yapılması kaynaklı ölçek nedeniyedir.

1940'lara gelindiğinde Türkiye'nin batısında ve doğusunda havalimanları iç pazara hizmet vermektedir. Türkiye'de uluslararası havacılık faaliyetlerinin tarihselliği 1947 yılında İstanbul ve Atina arasında gerçekleşmesiyle başlamıştır (Nergiz, 2007). Şekil 1'de görüldüğü üzere 1950'li yıllarda Türkiye Uluslararası Havacılık Ağı'nın (TUHA) ilk bağı İstanbul ve Atina arasında oluşmuştur. Tarihselliği içerisinde önemli bir Osmanlı kenti olma işlevini de yüklenmiş olan ve mesafe olarak görece yakın olan Atina'ya ilk uçuşun gerçekleşmesi ağların rastlantısal oluşmadığının tarihi, bilişsel ve organizasyonel yakınlık (proximity) ile şekillendiğini ortaya koyduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır.

İstanbul-Atina uçuşunun ardından TUHA coğrafik olarak 1951 yılında İstanbul'dan Lefkoşa, Beyrut ve Kahire'ye yapılan uçuşlarla Doğu Akdeniz'e yayılmıştır (THY, 2024). 1970'li yıllara gelindiğinde ise hem teknolojik hem de iktisadi gelişmeler sonucunda TUHA'nın sadece İstanbul üzerinden yurtdışı uçuşlar yapmadığı Ankara ve Adana üzerinden de ulusötesi uçuşlar gerçekleştirildiği görülmektedir. Ankara ve Adana'dan Lefkoşa ve Beyrut gibi Doğu Akdeniz uçuşları yapılmıştır (THY, 2024). Diğer yandan İstanbul havalimanından Almanya, Hollanda ve Belçika'da bulunan havalimanlarına ağırlığı Almanya olmak üzere uçuşlar gerçekleşmiştir (THY, 2024). Ülkemizden Almanya'ya yapılan işçi göçünün de bu yıllara denk gelmesi şaşırtıcı değildir. Türkiye-Avrupa havalimanları ağına detaylıca değerlendirildiği bölümde bu durumun değişmediği ve Türkiye havalimanlarından en çok sayıda uçuş yapılan havalimanı sayısının Almanya'da bulunan havalimanlarına yapıldığı görülecektir.

3. VERİ VE METODOLOJİ

3.1. Veri

Bu çalışma kapsamında kullanılan yıllık bazda veri 2012-2017 periyodunu kapsamaktadır ve Devlet Hava Meydanları İşletmesinden alınmıştır. Alınan veri Türkiye Havalimanları x Yabancı Havalimanları olmak üzere Türkiye'den 32 havalimanından yıllara göre değişen sayıda yabancı havalimanlarına yapılan toplam uçuş ve yolcu sayılarını gösterir matrislerdir. Matrisler dikdörtgen matrislerdir. Veri seti havalimanı çiftleri arası yolcu sayısını içermektedir ve veri setinin düzenlenmesi için veri bilimi araçları yoğun olarak kullanılmıştır.

Matrislerde yabancı havalimanları içerisinde “*unknown*” olarak isimlendirilenler veri setinden kaldırılmıştır. Yerli ve yabancı havalimanlarının coğrafi koordinatları R ortamında *tidygeocoder* ⁶ paketi kullanılarak ücretsiz *openstreetmap api*'si⁷ olan *nominatim*⁸ ile elde edilmiştir. Ardından ağ analizleri yapılabilmesi amacıyla R ortamında *igraph*⁹ paketi kullanılarak düğümler (havalimanları) ve bağlardan (uçuş sayısı veya yolcu sayısı) oluşan kartezyen 2d düzlemde coğrafi koordinatlara göre konfigüre edilmiş graflar her bir yıl için oluşturulmuştur.

Tüm havalimanlarını ağ olarak düzenleyen algoritma her bir alt bölge için veri filtrelendikten sonra tekrarlanmıştır. Ağın bütün olarak değişim ve dönüşümü önemli bilgiler sunarken alt bölgelerin kendi iç dinamikleri sonucu ağın değişim, dönüşüm ve yeniden yapılanmalarına katkılarının daha iyi incelenmesi amacıyla alt bölge düzeyinde de analizler yapılmıştır. Ancak her bir alt bölgeye dair yapılacak derinlemesine analiz ayrı bir makale konusu olabilecek niteliktedir ve bu çalışmanın amacı her bir alt bölgeyi en derin detaya kadar analiz etmekten daha çok Türkiye'nin uluslararası hava taşımacılığı ağında rota genişlemesini ve bağlantılılığının değişimini incelemektir. Bu kapsamda ağ analizi ölçütleri kullanılarak bütün ve alt bölgeler bazında ağlar analiz edilmiştir. Analizlerde kullanılan ölçütler ve detayları metodoloji bölümünde açıklanmıştır.

3.2. Metodoloji

Ağ analizleri ünlü fizikçi Eüler'in Yedi Köprü¹⁰ Problemi'ne (Eüler's Seven Bridge Problem) dayanan ağ ölçütleriyle yapılmaktadır. Ağ parametreleri sırasıyla düğüm sayısı, bağ sayısı, ağ yoğunluğu, derece merkezliği

⁶ tidygeocoder paketi hakkında detaylı bilgi için bkz. <https://jessecambon.github.io/tidygeocoder/>

⁷ openstreetmap api hakkında detaylı bilgi için bkz. <https://wiki.openstreetmap.org/wiki/API>

⁸ nominatim hakkında daha detaylı bilgi için bkz. <https://wiki.openstreetmap.org/wiki/Nominatim>

⁹ igraph hakkında daha detaylı bilgi için bkz. <https://igraph.org/>

¹⁰ Eüler'in 1800'lü yıllarda yaşadığı kentte yer alan adalar arası bağlantıları sağlayan köprülerin kullanımını çözmeye yönelik olarak geliştirdiği çözüm Ağ Analizi konusunun ilk kavramsallaştırması olarak kabul edilmektedir. Sonraki yıllarda ağ analizi konusuna yapılan

ve modülerlik ölçütleridir. Ölçütlere dair tanımlar ve kullanılan semboller Tablo 1'de sunulmuştur. Literatürde bu ölçütleri temel alan daha karmaşık ölçütler yer alsa da bu ölçütlerin açıklayıcı gücü bu çalışma kapsamında ele alınan araştırma problemine oldukça yüksek düzeyde cevap verme niteliğindedir¹¹.

Tablo 1- TUHA'nın Analizinde Kullanılan Ağ Ölçütleri.
Table 1- Network Metrics Used in the Analysis of TUHA.

Ölçüt	Sembol	Tanım	Referans
Düğüm Sayısı	V	Bir ağda yer alan düğümlerin sayısını ifade etmektedir.	Barthelemy (2011; 2018)
Bağ Sayısı	E	Bir ağda yer alan düğüm çiftleri arasındaki ilişkiselliği tarif etmektedir	Barthelemy (2011; 2018)
Ağ Yoğunluğu	ρ	Bir ağda yer alan mevcut bağlantılarının ağdaki olası bağlantı sayısına oranına karşılık gelmektedir. Bir ağın yoğun mu yoksa seyrek mi olduğunu ölçmektedir.	Diestel (2005)
Ortalama Derece Merkeziliği	$\langle k \rangle$	Bir ağda yer alan düğümlerin derecelerinin ortalama değerine karşılık gelmektedir. Düğümlerim bir ağda ne kadar önemli olduğunu ölçer. Daha çok bağ bağlanan düğüm ağ içerisinde daha önemli konumdadır.	Diestel (2005)
Modülerlik	M	Modülerlik, bir ağın modüllere bölünmesini ölçen ağ yapısına dair bir ölçüttür. Modülerlik, ağ içerisinde yüksek düzeyde kümelenmiş bileşenleri tanımlamak için kullanılabilecek bir ağın bölümlerini ifade etmektedir.	Barthelemy (2011; 2018)

TUHA elde edilen veri niteliği gereği çift yönlü, tek katmanlı, ağırlıklandırılmış düğüm ve bağlardan oluşan bir ağ $G_t = \{V_t, E_t\}$ olarak modellenmiştir. G_t , TUHA ağında yer alan havalimanlarını, E_t ise TUHA ağında yer alan havalimanları arası yolcu akışını, t ise ilgili ilgili yılı ifade etmektedir. TUHA modellenirken 2012-2017 periyodunda altı yıl $G_{2012} = \{V_{2012}, E_{2012}\}, \dots, G_{2017} = \{V_{2017}, E_{2017}\}$ için aynı ($V_{2012} = \dots = V_{2017} = V$) düğüm adları kullanılmıştır. Her bir yıla ait hem Türkiye'den hem de uluslararası havalimanları bir vektöre toplanmış ve ardından vektörde yer alan havalimanları eşsiz olacak şekilde filtrelenmiştir. Bunun yapılmasının sebebi matris satır ve sütunlarının benzeşmesini sağlamaktır. 2012-2017 periyodunda farklı sayıda Türkiye'den havalimanından farklı sayıda uluslararası havalimanına uçuşlar gerçekleştirilmiştir.

Düğüm sayısı V , bu çalışma kapsamında TUHA içerisinde yer alan yurt dışı uçuş yapılan havalimanlarının sayısına karşılık gelmektedir ve özellikle hem yurt dışı uçuş yapılan havalimanı sayısına hem de Türkiye'den daha önce yurtdışı uçuş yapılmayan bir havalimanının yurtdışı uçuşa açılarak ağa dahil oluşuna dair de betimleyici bilgi sunan önemli bir parametredir. Hem TUHA'nın hem de alt bölgelerde ağların içerdiği düğüm sayısının yıllara göre seyri ağlar hakkında önemli bilgiler sunacaktır. Düğüm çiftleri, Türkiye'den havalimanları ve yurtdışı havalimanları, arasında yer alan bağların sayısı bağ sayısı E parametresi ile ölçülmektedir. Bağ sayısı düğümler arası ilişkiselliği ortaya koyması nedeniyle önemlidir. Bir ağın ne kadar yoğun bir ağ olduğu ağ içerisinde yer alan düğümlerin birbirleriyle olası en yüksek bağlantılılık düzeyine ne kadar yakınsadığını göstermektedir. En yoğun ağ düğüm sayısı çarpı düğüm sayısı eksi bir kadar bağ içerebilir. Ağ yoğunluğu parametresi ρ ile TUHA ve alt ağların yoğunluk düzeyleri analiz edilerek mevcut bağların ağın tüm düğümleri arasında olması gereken tüm olası bağların sayısına oranı ile ağların ne düzeyde yoğun veya seyrek ağlar olduğunu analiz edilmiştir. Bir ağın yoğunluğunu ölçmek için kullanılan denklem (Barthelemy, 2018);

$$D = \frac{2|E|}{|V|(|V| - 1)}$$

katkılarla mekânsal ağ analizi kavramının da literatürde yer almasını sağlamıştır. Mekânsal problemlerin (koordinatları olan şeylere dayalı problemlerin) özellikle kentsel problemlerin çözümüne dayalı çalışmalarıyla Barthelemy'nin çalışması öncü ve kapsamlı bir çalışma olarak mekânsal ağ problemlerine ilgi duyan araştırmacılar için iyi bir başlangıç okuması olabilir.

¹¹ Daha karmaşık ağ ölçütleri ve tanımları için Bknz. Barthelemy (2018).

Ortalama derece merkeziliği ölçütü bir diğer önemli ağ ölçütüdür. Ortalama derece merkeziliği, her bir düğüm için düğüme bağlanan bağ sayısının ortalamasını üzerinden ağın geneline dair bilgi sunmaktadır. Ağda yer alan düğümlerin bağlantılılık durumunu niceliksel olarak soyutlayabilen ortalama derece merkeziliği TUHA ve alt ağlarda yıllara göre değişim ve bağlantılılık durumuna dair önemli bilgiler ortaya koyabilir. Ortalama derece merkeziliği değerini ölçmek için kullanılan denklem (Barthelemy, 2018);

$$C_D(G) = \frac{\sum_{i=1}^{|V|} [C_D(v^*) - C_D(v_i)]}{H}$$

Modülerlik, bir ağın modüllere bölünmesini ölçen ağ yapısına dair bir ölçüttür. Modülerlik, ağ içerisinde yüksek düzeyde kümelenmiş bileşenleri tanımlamak için kullanılabilir bir ağın bölümlerini ifade etmektedir. Aynı ağın içerisinde birden alt ağ olup olmadığını analiz etmek için modülerlik ölçütü kullanılmaktadır (Barthelemy, 2018).

İfade edilen ağ ölçütleri havalimanları arası yolcu sayıları kullanılarak modellenen ağlara alt bölge kategorileri için ayrı ayrı olarak her bir yıl için uygulanmıştır. Sonraki bölümde keşfedici mekânsal ağ analizleri kullanılarak 2012-2017 periyodunda TUHA mekânsal olarak modellenmiştir ve sonuçlar sunulmuştur.

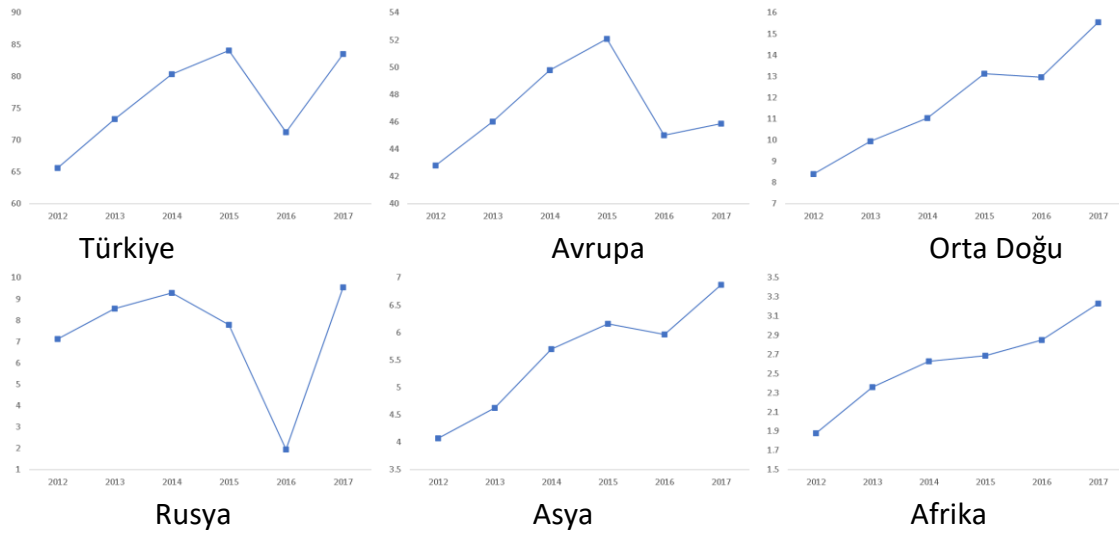
4. MEKÂNSAL AĞ ANALİZLERİ

Tarihsellik içerisinde dış hat yolcu sayılarının toplam ve bölgesel olarak değişimi ve değişim hızı önemli bilgiler sağlama potansiyeline sahiptir. Bu nedenle mekânsal ağ analizlerini de analitik olarak desteklemesi amacıyla veri setinden Türkiye ve bölgelere¹² yapılan dış hat yolculukları 2012-2017 periyodunda yıllık bazda incelenmiş ve grafikler olarak Şekil 1'de sunulmuştur. TUHA ve alt bölgelere dair ağ analizleri sonraki bölümde detaylıca ele alınacaktır. Şekil 1'den görüleceği üzere Türkiye havalimanlarından diğer ülke havalimanlarına uçuş gerçekleştiren yolcu sayısı analiz periyodunda yükselme eğilimindedir. Bölgesel yolcu sayılarının iktisadi, sosyal ve siyasi krizler nedeniyle etkilendiği ve bu etkilerin ise toplam yolcu sayısının değişim eğilimini değiştirdiği Şekil 1'de açıkça ortaya konmaktadır. İlgili bölgesel havayolu pazarlarını daha detaylı çözümlenmek amacıyla Tablo 2 oluşturulmuştur.

Tablo 2'de yıllara göre alt bölgelerden havalimanları ile Türkiye'den havalimanları arasında taşınan yolcu sayısı iki yönün toplamı olarak sunulmuştur. 2012 yılında 65,5 milyon olan toplam yolcu sayısı 2017 yılında 83,5 milyon yolcuya kadar yükselmiştir. İfade edilen yolcu sayısı içerisinde Avrupa yolcusunun payı %64'ten 2017 yılında %54'e gerilediği görülmektedir. 2012-2017 periyodunda Avrupa yolcu sayısı 3 milyon kadar artsa da payının azalması TUHA'nın diğer coğrafi mekanlarda yolcu sayısını ve uçuş gerçekleştirilen havalimanı sayısını arttırdığını ortaya koymaktadır. Diğer bir ifadeyle TUHA coğrafi ve topolojik olarak yeniden yapılanmıştır. İfade edilen yapılanmaya dair en belirgin değişimin Orta Doğu pazarında yolcu sayısının 8,4 milyon yolcudan 15,5 milyon yolcuyla artması olarak ifade edilebilir. 2012-2017 arasında yolcu sayısının güney Amerika pazarında da arttığı görülmektedir.

Rusya'da bulunan havaalanları ve Türkiye'den havalimanları arasında taşınan yolcu sayısının yıllara göre değişimi dikkate değerdir. Türkiye ve Rusya arasında yaşanan siyasi krizler nedeniyle 2012 yılında 7,1 milyon seviyesinde olan yolcu sayısı 2016 yılında 1,9 milyon yolcu seviyesine gerilemiştir. Siyasi krizin çözülmesinin ardından yolcu sayısı 9,5 milyona kadar yükselmiştir. Bir diğer dikkate değer yolcu artışı Türkiye ve Afrika pazarı arasında gerçekleşmiştir.

¹² Hem dünyada hem de Türkiye özelinde havayolu ulaşımı hızlı bir gelişme eğilimindedir ve bu eğilim havayolu ağlarının dinamik yeniden yapılanma süreçlerine için olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışma kapsamında 2012-2017 yıllarının seçilmesi hem ilgili veriye erişilememesi hem de pandemi sonrası havacılık sektörünün yaşadığı krizdir. Daha geniş bir zaman aralığında ilgili analizlerin yapılması ve pandeminin etkisinin tespit edilmesi gelecekte bu konularda araştırma yapacak araştırmacılara bırakılmıştır.

Şekil 2- 2012-2017 Yılları Arasında Türkiye'den gerçekleştirilen Dış Hatlar Yolcu Sayısı (Milyon Kişi).
Figure 2- Number of International Passengers from Turkey Between 2012 and 2017 (Million People).

Yukarıda ifade edilen eğilimleri alt bölgeler ve Türkiye arasında gerçekleşen uçuş sayılarında da gözlemlemek mümkündür (Tablo 3). 2012-2017 periyodunda Türkiye'den havalimanları ve dünyadan havalimanları arasında gerçekleştirilen toplam uçuş sayısı 100 bin uçuş artarak $\frac{1}{4}$ oranında artış göstermiştir. İfade edilen uçuş sayısındaki artış TUHA'da yer alan bağ sayısının arttığını karşılık gelmektedir. TUHA düğümler diğer bir ifadeyle sefer yapılan havalimanı sayısının 2012-2017 periyodunda 492 havalimanından 470 havalimanına gerilediği görülmektedir. Uçuş sayısının diğer bir ifadeyle bağ sayısının artması ve düğüm sayısının azalması TUHA'nın değiştiği, dönüştüğü ve yeniden yapılandığını ortaya koymaktadır. Rusya ile yaşanan siyasi krizler sonucu yolcu hacmindeki azalmanın uçuş sayısı ve uçuş yapılan havalimanı sayısına yansması da dikkate değerdir.

Tablo 2- Türkiye'deki Havalimanlarından Dış Hat Destinasyon Bölgelerine Yolcu Sayısı
(İki yönün toplamı, Milyon Kişi).

Table 2- Number of Passengers from Airports in Turkey to International Destinations
(Total of two directions, Million People).

	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Avrupa	42,81	46	49,79	52,09	45,02	45,87
Orta Doğu	8,41	9,94	11,04	13,12	12,96	15,55
Rusya	7,13	8,56	9,28	7,80	1,94	9,55
Asya	4,07	4,62	5,70	6,16	5,96	6,87
Afrika	1,88	2,36	2,63	2,68	2,85	3,23
Kuzey Amerika	1,23	1,49	1,73	2,03	2,33	2,26
Güney Amerika	0,10	0,12	0,14	0,15	0,18	0,21
Okyanusya	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Toplam	65,62	73,09	80,30	84,03	71,24	83,53

TUHA'nın coğrafi örüntüsünün değişimi hakkında uçuş yapılan havalimanlarının değişimi ve mekânsal örüntüsü önemli bilgiler sunabilmektedir. Avrupa'da uçuş yapılan havalimanı sayısındaki azalışa paralel olarak Afrika ve Asya pazarında uçuş yapılan havalimanı sayısının artması da dikkate değerdir (Tablo 4).

Şimdiye kadar ortaya konan eğilimler doğrultusunda çalışmanın buradan sonraki kısmında 2012-2017 periyodunda TUHA'nın hem ağ topolojisi hem de coğrafik olarak nasıl değiştiği ve dönüştüğü karmaşık mekânsal ağ analizleri ile deşifre edilecektir.

Tablo 3- Türkiye'deki Havalimanlarından Dış Hat Destinasyon Bölgelerine Uçuş Sayısı (İki yönün toplamı, Bin Adet).
Table 3- Number of Flights from Airports in Turkey to International Destinations (Total of two directions, Thousand).

	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Avrupa	310,64	328,64	359,72	381,01	349,30	331,10
Orta Doğu	65,56	76,00	81,16	96,44	103,24	109,24
Rusya	39,49	45,06	49,25	41,47	14,44	50,05
Asya	24,83	26,36	32,94	34,78	33,90	34,47
Kuzey Amerika	5,11	5,99	6,71	8,06	9,21	8,53
Güney Amerika	0,44	0,58	0,73	0,73	0,81	0,92
Afrika	17,28	20,61	23,26	23,32	24,56	25,85
Toplam	463,34	503,23	553,77	585,80	535,47	560,16

Tablo 4- Bölgelere göre Türkiye Havalimanlarından Uçuş Yapılan Havalimanlarının Sayısı.
Table 4- Number of Airports with Flights from Türkiye Airports by Region.

	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Afrika	41	43	47	50	50	54
Asya	43	48	41	48	44	49
Avrupa	292	301	302	313	284	262
Orta Doğu	48	52	49	48	46	38
Kuzey Amerika	15	12	14	10	15	15
Rusya	48	54	53	48	35	48
Güney Amerika	6	2	1	3	6	4
Toplam	494	512	507	520	482	470

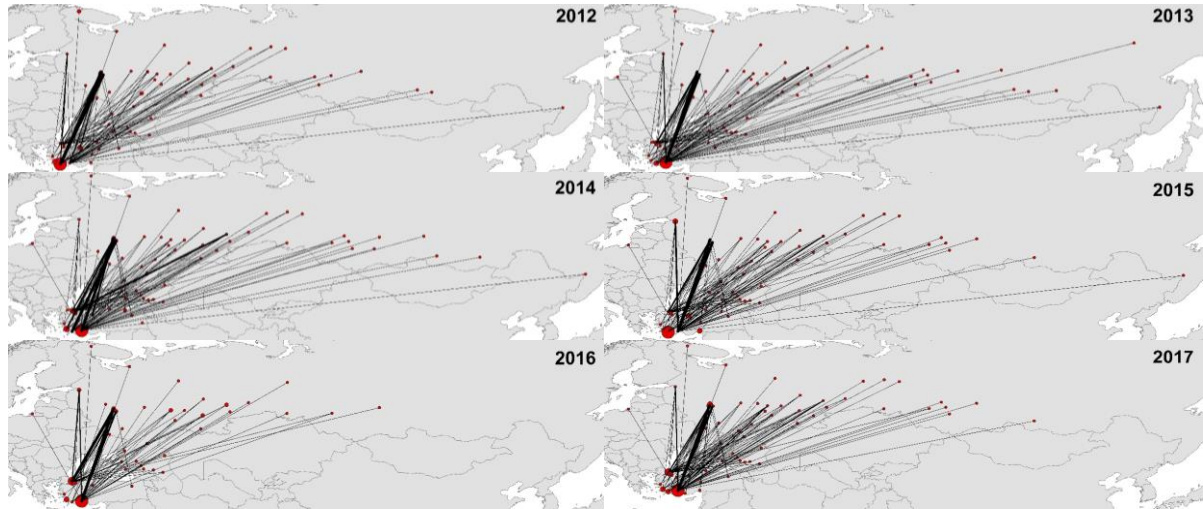
4.1 Rusya

Bu çalışma kapsamında Rusya ve Türkiye arasındaki uçuşlar diğer bölgelerden farklı olarak tek bir ülkeyi kapsayacak şekilde ele alınmıştır. Yukarıda da ifade edildiği üzere Türkiye turizm pazarının büyük bir kısmı Rus turistlerin turizm amaçlı mobilitesine dayanmaktadır. Ulaşım alanında artan teknolojik gelişmeler sonucu ulaşım maliyetlerinin ucuzlaması, turizm şirketlerinin erken tarihli ucuz tatil opsiyonları, deniz ve güneş turizmi yani sıra sağlık turizmi ve kültür turizmi gibi Türkiye'nin sunmuş olduğu çekicilikler nedeniyle Rus turistler yoğunlukla Türkiye'yi ziyaret etmektedir.

Türkiye'den ve Rusya'dan havalimanları arasında 2012 yılında toplam 106 farklı güzergâhta uçuş gerçekleşmiştir. Bu sayı 2013 yılında 227 farklı güzergâha kadar yükselmiş ancak siyasi kriz yılı olan 2016 da ise 61 güzergâha kadar düşmüştür. Benzer şekilde kriz yılının etkilerini ağ ölçütlerinden de görmek mümkündür. Rusya ve Türkiye havalimanları arasında bağ sayısı 2017 yılında 120'dir ve ifade edilen 120 bağ 94 havalimanı arasında gerçekleşmiştir. Ortalama derece merkeziliği değerinin 2013 yılında 2.5 seviyesine yükseldiği ve ardından gerilediği görülmektedir (Tablo 5).

Tablo 5- Türkiye Rusya Havacılık Alt Ağının Ağ Analizi Sonuçları.
Table 5- Network Analysis Results of Türkiye Russia Aviation Subnetwork.

	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Düğüm	80	88	91	90	80	94
Bağ	106	227	178	112	61	120
Ortalama Derece Merkeziliği	1,325	2,58	1,956	1,244	1,419	1,277
Ağ Yoğunluğu	0,017	0,03	0,022	0,014	0,17	0,014
Modülerlik	0,14	0,342	0,037	0,131	0	0,088

Şekil 3- Türkiye ile Rusya Arasındaki Hava Ulaşım Ağı.

Figure 3- Air Transportation Network Between Türkiye and Russia.

Rusya pazarına en çok hizmet sağlayan havalimanı Türkiye'nin en önemli turizm kentinde olması nedeniyle Antalya havalimanıdır. 2012 yılında Antalya havalimanının derece merkeziliği 45'tir ardından gelen Sabiha Gökçen havalimanının derece merkeziliği ise 18'dir. Derece merkeziliği değerleri Rusya Türkiye havayolu alt ağında Antalya havalimanının önemini ortaya koymaktadır. Türkiye ve Rusya arasında havayolu alt ağı bağlar açısından incelendiğinde 2012 yılında Türkiye ve Rusya arasında en çok yolcu trafiği Moskova Domodedovo ve Antalya havalimanı arasında gerçekleşmiştir ve bu nedenle 2012 yılında havalimanları arasında yer alan 106 bağdan en yüksek ağırlık bu güzergâha aittir. Türkiye ve Rusya arasındaki hava ulaşım ağı Şekil 3'te sunulmuştur.

2017 yılında ise Antalya havalimanına Rusya'dan 42 havalimanından uçuş yapıldığı görülmektedir ve yine Antalya havalimanı ağı en yüksek derece merkeziliği değerine sahip havalimanıdır. Ancak Domodedovo havalimanının derece merkeziliği 2017 yılında gerilemiş ve en yüksek derece merkeziliğine sahip Rus havalimanları 2017 yılında Moskova Vnukovo ve Moskova Sheremetyevo havalimanlarıdır. Derece merkeziliği değerleri sırasıyla 11 ve 9'dur (Tablo 6).

Tablo 6- Türkiye – Rusya Havacılık Ağına Derece Merkeziliği En Yüksek Havalimanları.
Table 6- Airports with the Highest Degree Centrality in the Türkiye – Russia Aviation Network.

	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Antalya	45	53	52	44	26	42
İstanbul Sabiha Gökçen	18	10	20	14	9	12
Muğla Dalaman	13	17	17	13	7	13
İstanbul Atatürk	12	13	14	16	14	25
Moscow Domodedovo	9		10			8
Moscow Vnukovo	8		8			11
Moscow Sheremetyevo	5		7			9
Saint-Peterburg Pulkovo	5		6			
İzmir Adnan Menderes	4	6				
Muğla Milas-Bodrum		8		8		9
Sochi		0				
Kazan						7
Krasnodar Pashkovskiy						6

Türkiye'den merkezilik değeri yüksek olan diğer havalimanları ise İstanbul Sabiha Gökçen, Muğla Dalaman, İstanbul Atatürk, İzmir Adnan Menderes ve Muğla Milas Bodrum havalimanlarıdır. Rusya'dan havalimanları ise Moskova'da yer alan havalimanları dışında Rusya için tarihselliği içerisinde her zaman önemli bir merkez olmuş olan Saint-Petersburg Pulkovo havalimanı, Sochi, Kazan ve Krasnodar Pashkovskiy havalimanlarıdır. 2016 yılında Rusya ve Türkiye havalimanları arasındaki uçuş ve yolcu sayısındaki dramatik azalış iki ülke arasında meydana gelen kriz nedeniyle oluşmuştur. Siyasi, sosyal ve iktisadi krizlerin havacılık sektörünü etkileme hızına ve derinliğine dair önemli detaylar ortaya koymuştur.

4.2 Afrika

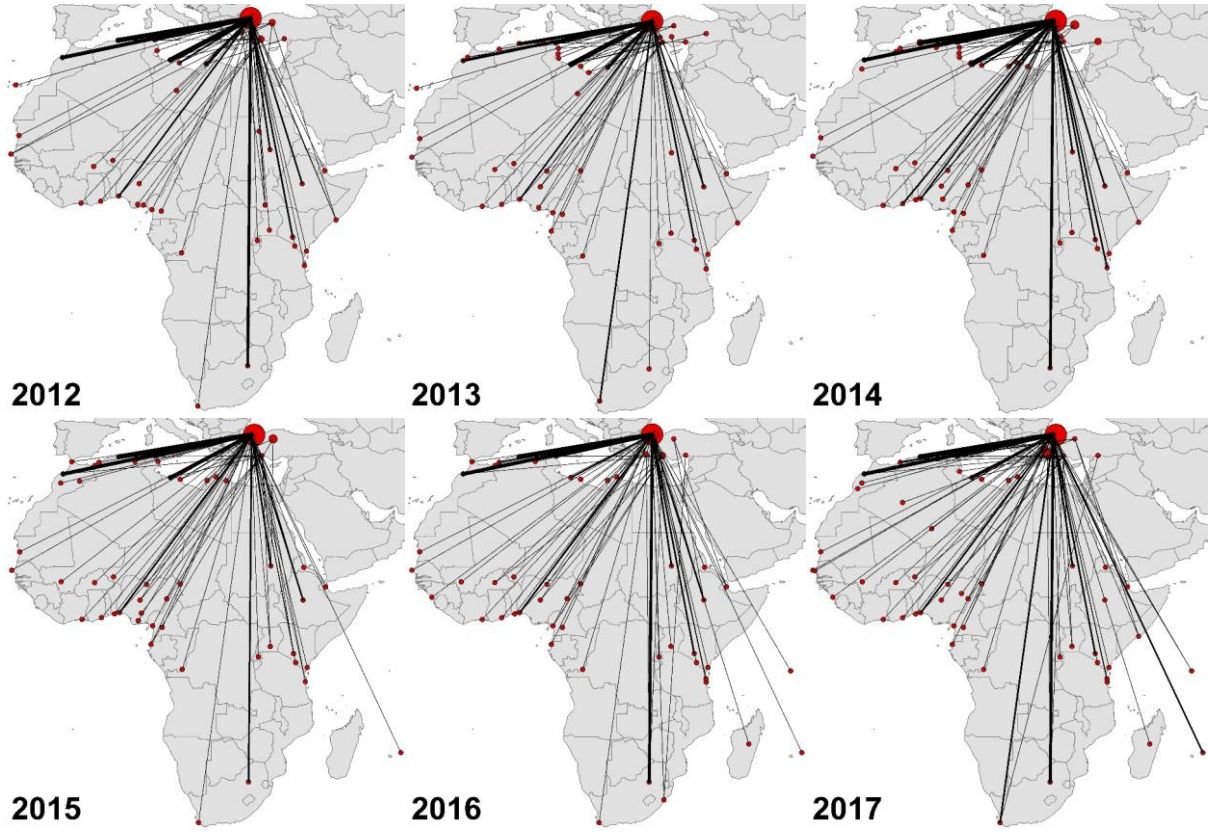
Afrika pazarı TUHA için önemli bir pazar konumundadır ve pazar bütününde havalimanları arası yolcu trafiğinin hacmi artma eğilimindedir. Türkiye'den firmalar ve özellikle THY'nin Afrika'da daha önce hiç uçulmamış havalimanlarına uçarak bu havalimanlarını dünyayla bağlantısını sağlamaktadır. Türkiye'nin sağlamış olduğu ifade edilen bağlantılar nedeniyle Türkiye'nin ilgili ülkelere karşı literatürde yumuşak güç "soft power" olarak anılan etkisinin olduğu ifade edilmektedir (Anaz ve Akman, 2017).

Türkiye ve Afrika'da yer alan havalimanlarına dair ağ analiz sonuçları Tablo 7'de sunulmuştur. Afrika pazarına 2006 yılında THY'nin yapmış olduğu açılım doğrultusunda 2012 yılında 41 havalimanına uçuş yapıldığı görülmektedir. Afrika'da uçuş yapılan havalimanı sayısı 2017 yılında 54'e kadar yükselmiştir. Kıta pazarını domine eden TUHA 2012 yılında Afrika kıtasında 23 ülkeden havalimanlarına uçuş yaparken bu sayı 2017 yılında 31'e yükselmiştir. 2012 yılında en çok sayıda havalimanına uçuş yapılan ülke 5 havalimanı ile Libya'dır ancak Libya'nın yerini 2017 yılında 6 havalimanıyla Cezayir'in aldığı görülmektedir. Yakınlık etkisinin ülkelerde uçuş yapılan havalimanı sayılarını etkilediği açıktır. Daha yakın ülkelerle daha çok etkileşim ve düşük fiyatlı erişim sunan havacılık pazar dinamikleri gereği daha çok sefer ve yolcu taşınımına imkân sağlamaktadır.

Tablo 7-. Türkiye Afrika Havacılık Alt Ağının Ağ Analizi Sonuçları.
Table 7- Network Analysis Results of Türkiye Africa Aviation Subnetwork.

	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Düğüm	42	50	53	53	55	60
Bağ	54	61	63	70	68	74
Ortalama Derece Merkeziliği	1,286	1,220	1,189	1,321	1,236	1,233
Ağ Yoğunluğu	0,031	0,025	0,023	0,025	0,023	0,021
Modülerlik		0,001	0,001			

Afrika ülkeleri Türkiye havalimanları arasında taşınan toplam yolcu sayısı Ek 1'de sunulmuştur. Yolcu sayılarına göre daha yüksek olan ülkeler yıllara göre sıralandığında 2012 yılında en çok yolcunun Libya'da yer alan havalimanlarına taşındığı görülmektedir ki 2012 yılında en çok sayıda havalimanına uçuş yapılan ülke yine Libya'dır. Ancak 2012-2017 Libya'ya taşınan yolcu sayısı azalma eğilimine girmiş ve savaş ve iç karışıklıkların zirveye çıktığı 2016 yılında 200 binler seviyesine kadar gerilemiştir. Kriz ve stabilizasyonda bozulmaların havacılık sektörünü çok hızlı etkilediği Rusya krizinde olduğu gibi Libya örneğinde de görülmüştür. 2012'de Libya'dan sonra en çok yolcu taşınan ikinci Afrika ülkesi olan Cezayir'e taşınan yolcu sayısı ise 2012-2017 periyodunda yaklaşık 2,8 kat artmıştır. Cezayir'in Avrupa'ya yakınlığı, Afrika'nın kuzeyinde yer alması ve Suriye, Irak ve Libya gibi kriz ve savaş ortamına maruz kalan ülkelere coğrafi konumunun uzak olması nedeniyle yolcu sayısının 247 bin civarından 684 bin civarına yükseldiği görülmektedir. Ek 1'de yer alan mini grafikler incelendiğinde çok sayıda Afrika ülkesi ile Türkiye havalimanları arasında taşınan yolcu sayısının artma eğiliminde olduğu görülmektedir. Tablo 6'nın ortaya koyduğu bir diğer önemli olgu ise 2012 sonrası yolcu taşınan ülkelerin çeşitlendiği ve yeni ülkelerin TUHA'ya eklendiğidir. Türkiye ve Afrika hava ulaşım ağı Şekil 4'te sunulmuştur.

Şekil 4- Türkiye ile Afrika Arasındaki Hava Ulaşım Ağı.

Figure 4- Air Transportation Network Between Türkiye and Africa.

Tablo 8- Türkiye ve Afrika Havalimanları Derece Merkeziliği Yüksek Havalimanları.
Table 8- Türkiye and Africa Airports are Airports with High Degree Centrality.

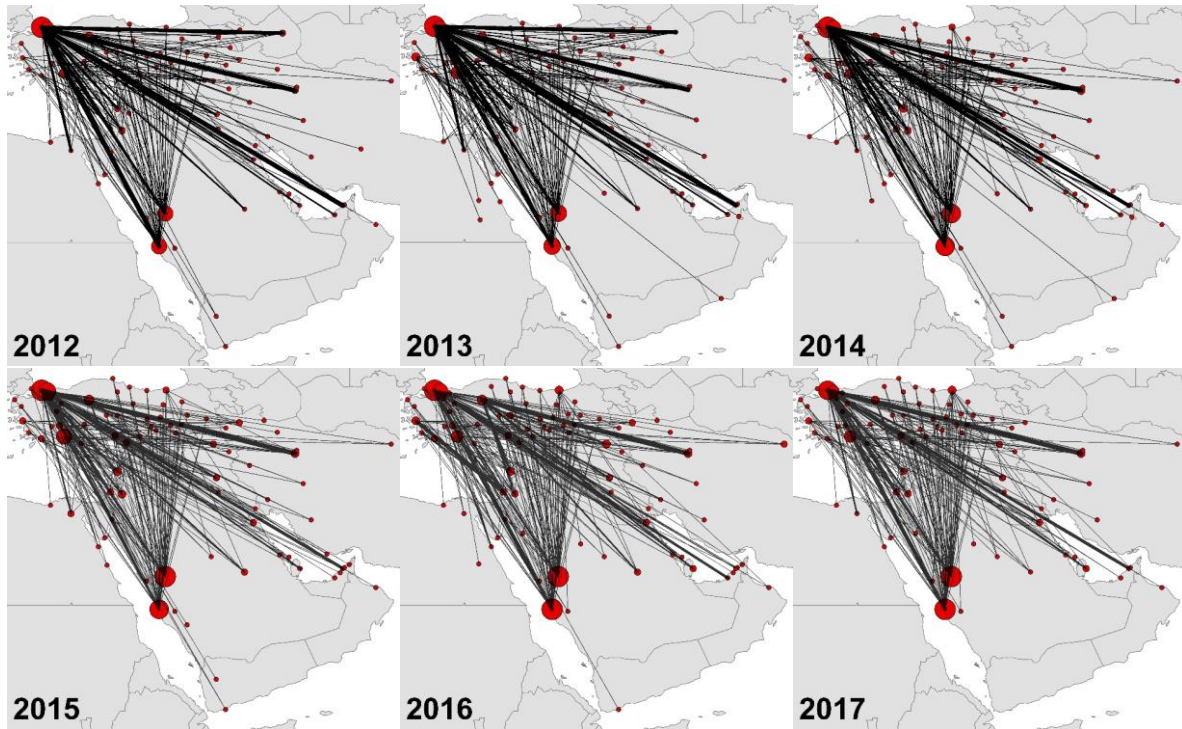
Ülke	Havalimanı	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Türkiye	İstanbul Atatürk	31	36	39	45	47	48
Türkiye	İstanbul Sabiha Gökçen	8	11	9	10	8	
Türkiye	Antalya Havalimanı	7	8	7	12	9	15
Türkiye	Ankara Esenboğa	5		3	3		6
Libya	Tripoli	4	6	4	3		
Libya	Benghazi	3	2				
Libya	Misurata	3		2	3		
Cezayir	Alger/Houari Boumediene	3	4	4	3	3	3
Tunus	Tunis/Carthage	3	2			3	3
Sudan	Juba	3					
Libya	Sebha		2				
Fas	Casablanca/Mohammed V		2	3	3	3	3
Libya	Sirte		2				
Libya	El Beida			3			
Nijerya	Lagos/Murtala Muhammed			3		3	
Sudan	Khartoum				3		
Cezayir	Oran/Ahmed Benbella				2	2	3
Güney Afrika	Johannesburg International Airport					3	3
Etiyopya	Addis Ababa					3	
Cezayir	Annaba/Rabah Bitat						2
Güney Afrika	Cape Town						2

Afrika havalimanlarından en fazla uçuş Türkiye'den Atatürk havalimanına yapılmaktadır ve Atatürk havalimanına yapılan uçuş sayısı yeni havalimanları TUHA'nın kapsamına girdikçe arttığı görülmektedir. Rusya bölgesinden farklı olarak Afrika havalimanlarından en çok ucusun Atatürk havalimanına yapılması Atatürk havalimanının hem Türkiye hem de dünya havacılık ağı içindeki konumuna içkindir. Atatürk havalimanının ardından en çok ucusun yine İstanbul'da yer alan Sabiha Gökçen havalimanına yapılmaktadır. İlerleyen yıllarda Sabiha Gökçen havalimanının yerini Antalya havalimanının aldığı görülmektedir. Yine de Atatürk havalimanının derece merkeziliği ile hem Sabiha Gökçen havalimanının merkeziliği hem de Antalya havalimanının merkezilik değerleri arasında yüksek farklılıklar bulunmaktadır. Tablo 7'nin ortaya koyduğu üzere Afrika'da yer alan havalimanlarının derece merkezilik değerleri statik değildir derece merkeziliği 2012 yılında görece yüksek olmayan havalimanlarının da 2012-2017 periyodunda derece merkezilik değerinin yükseldiği görülmektedir (Tablo 8).

4.3 Ortadoğu

Ortadoğu bölgesi de Afrika bölgesi gibi TUHA'nın açılım ve atılım yaptığı pazarlardandır. Bu nedenle TUHA'nın coğrafi kapsamının genişlemesinde Ortadoğu bölgesinin önemli bir yeri bulunmaktadır. Petrol zengini körfez ülkelerinden de havacılık devlerinin yüksek rekabet ortamını içeren Ortadoğu bölgesinde TUHA'nın gelişimi önemli ve dikkate değer bir örnektir. Ek 2'de Ortadoğu ülkelerine Türkiye havalimanlarından taşınan yolcu sayıları yer almaktadır. Ülkelere göre siyasi kriz içerisinde olmayan tüm ülkelere taşınan yolcu sayısının artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Ancak diğer yandan Suriye ve Filistin gibi stabilize ve iç savaş problemleri olan ülkelere Türkiye havalimanlarından taşınan yolcu sayısının azalma eğiliminde olduğudur.

Ortadoğu havalimanları ve Türkiye havalimanları arasında yer alan havacılık ağı yıllık bazda Şekil 5'te sunulmuştur. Şekil 4 ağı coğrafi kapsamının yayılma eğiliminde olduğunu göstermektedir. Yıllık bazda ağı yeniden yapıldığını yeni düğüm ve bağların ağı katıldığı ve ağdan çıktığı görülmektedir. Rusya ve Afrika bölgesel ağlarından Türkiye havalimanlarına yapılan uçuşların coğrafi örüntüsü incelendiğinde Orta Doğu bölgesinden Türkiye havalimanlarına yapılan uçuşların coğrafi örüntüsünün daha farklı ve Türkiye'nin daha çok sayıda ikincil ve küçük havalimanlarına uçuş yapıldığı görülmektedir.

Şekil 5- Türkiye ile Orta Doğu Arasında Hava Taşımacılığı Ağı.

Figure 5- Air Transport Network Between Türkiye and the Middle East.

Tablo 9'da Türkiye ve Orta Doğu havalimanları arasında yer alan ağın yıllık bazda ağ ölçütlerince ölçülen değerlerini göstermektedir. Türkiye ve Orta Doğu havalimanlarının oluşturduğu ağda düğüm sayısının 2012-2017 arasında 76'dan 90'a kadar yükselmektedir. Bağ sayısının ise aynı periyotta 173'ten 225'e yükselmiştir. Benzer şekilde ağ yoğunluğu değeri yükselme eğilimindedir. Türkiye havalimanları ve Orta Doğu havalimanları arasındaki düğüm ve bağ sayısının artma eğiliminde olması coğrafi olarak da ilgili ağın yayılma eğiliminde olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 9- Türkiye Orta Doğu Havacılık Alt Ağının Ağ Analizi Sonuçları.
Table 9- Network Analysis Results of Türkiye Middle East Aviation Subnetwork.

	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Düğüm	76	83	84	87	90	81
Bağ	173	196	192	219	225	209
Ortalama Derece Merkeziliği	2,276	2,361	2,286	2,517	2,5	2,58
Ağ Yoğunluğu	0,03	0,029	0,028	0,029	0,028	0,032
Modülerlik	0,057	0,099	0,109			0,007

Türkiye ve Orta Doğu havalimanlarının oluşturduğu ağ içerişinde düğümler incelendiğinde ise 2012 yılında en yüksek derece merkeziliği 42 ile İstanbul Atatürk havalimanı olduğu görülmektedir ve bu değer 2017 yılında 35'e kadar düşmüştür. 2012 ve takip eden yıllarda İstanbul Sabiha Gökçen, Ankara Esenboğa ve Antalya havalimanları 15 ve üzerinde derece merkeziliği değerine sahip havalimanları olarak ön plana çıkmaktayken bu havalimanlarının da 2017 yılına gelindiğinde derece merkezilik değeri düşmüştür.

Tablo 10- Türkiye ve Orta Doğu Havalimanları Derece Merkeziliği Yüksek Havalimanları.
Table 10-Türkiye and Middle East Airports are Airports with High Degree Centrality.

Havalimanı	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Türkiye İstanbul Atatürk	42	41	38		37	35
Suudi Arabistan Cidde Kral Abdulaziz	27		33	35	42	42
Suudi Arabistan Medine Prens Mohammad Bin Abdulaziz	26		32	37	42	41
Türkiye İstanbul Sabiha Gökçen	24	22	26		27	21
Türkiye Ankara Esenboğa	15	14	9		16	13
Türkiye Antalya	15	23	15		17	19
İran Tahran İmam Khomaini	7		11	11	9	11
Lübnan Beyrut	7		9	11	10	
Türkiye Adana	7	7				
Türkiye İzmir Adnan Menderes		10	10		10	
Türkiye Muğla Dalaman		9				
Türkiye Muğla Milas-Bodrum		5				
Türkiye Hatay		5				
Türkiye Konya		5				
Türkiye Isparta Süleyman Demirel			8			
Ürdün Amman Queen Alia				9		9
İran Tebriz				8		
Kuzey Irak Erbil				7		
Kuveyt Kuveyt				7		
Suudi Arabistan Riyad King Khaled				6		
Irak Bağdat				6		
Türkiye Trabzon					11	13

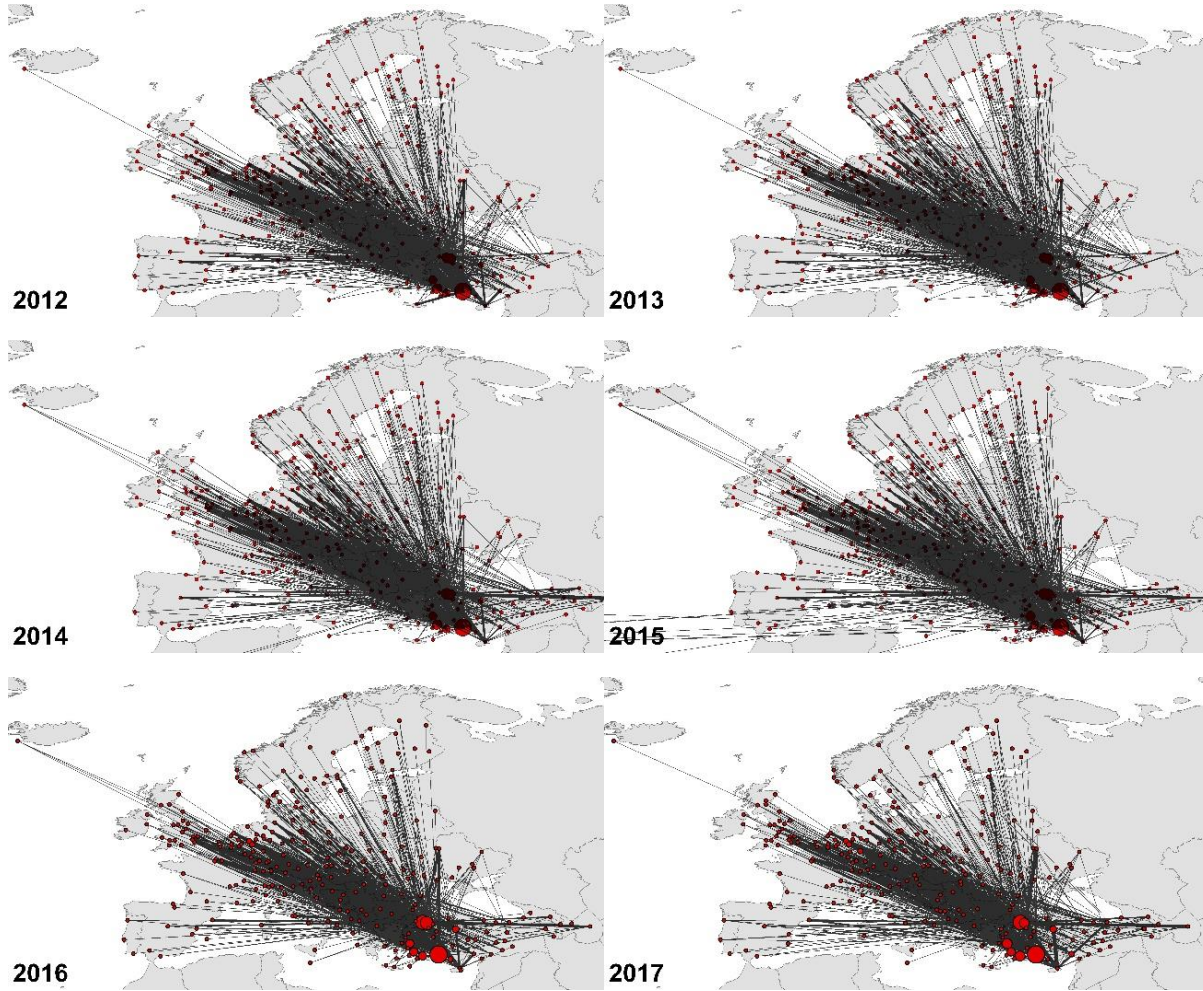
Tablo 10'un ortaya koyduğu ilginç bulgulardan biri ise Trabzon havalimanı derece merkeziliği değerinin 2016 sonrası 10'un üzerine çıkmasıdır. Karadeniz coğrafyasının fiziki ve peyzaj özellikleri nedeniyle Orta Doğu ülkelerinden yoğun turist çektiği ve bu ülkelerden kişilerin konut edindikleri yılın belirli bir dönemini Karadeniz

kentlerinde geçirdiği düşünüldüğünde tutarlı bir sonuç olarak ön plana çıkmaktadır. Ağ içerisinde en yüksek değerlere sahip yabancı havalimanları ise Suudi Arabistan, İran ve Lübnan'da yer alan havalimanlarıdır. Ürdün, Irak ve Kuveyt'te yer alan havalimanlarından da 2017 yılına gelindiğinde artan derece merkeziliği değerleri Tablo 9'un ortaya koyduğu önemli bulgulardan biridir. İzmir Adnan Menderes, Muğla Dalaman, Muğla Milas-Bodrum, Konya ve Hatay havalimanları ise Türkiye'den Orta Doğu havalimanlarına uçuşlar düzenlenmektedir.

4.4. Avrupa

Avrupa bir bütün olarak Türkiye'nin iktisadi ve kurumsal dönüşümünde önemli ve itici bir dinamiktir. Cumhuriyetin ilanının ardından yüzünü batıya dönen genç cumhuriyet batının modern kurumlarını ve sosyo-ekonomik örüntülerini ortaya çıkaracak dönüşümleri hızlıca uygulamaya geçirmiştir. Türkiye'nin Avrupa'ya yakınlığı yine Türkiye'den yapılan ilk uçuşun varış noktasını da belirlemiştir ve ilk uçuş Atina'ya yapılmıştır. Günümüzde ise 40'ın üzerinde ülkeden 800'ün üzerinde havalimanına uçuş gerçekleştirilmektedir.

Diğer bölgelerle karşılaştırıldığında en çok sayıda uçuş Avrupa'da yer alan havalimanlarına yapılmaktadır ve uçuş penetrasyonları diğer bölgelere oranla oldukça yüksek sayıdadır. Ek 5'te yer alan Avrupa ülkelerine göre yolcu sayıları en çok sayıda yolcunun Almanya, İngiltere ve Hollanda'dan havalimanları ve Türkiye havalimanları arasında taşındığını göstermektedir. En az sayıda yolcu ise Iceland, Malta, Luxembourg, Estonia ve Lithuania ülkelerindeki havalimanlarıyla yapılmaktadır. Şekil 6'da yıllara göre Türkiye ve Avrupa havalimanları ağında yer alan düğüm ve bağların coğrafi değişimini göstermektedir. Diğer bölgelerle kıyaslandığında Türkiye-Avrupa ağının oldukça yoğun olduğu görülmektedir.

Şekil 6- Türkiye ile Avrupa Arasındaki Hava Ulaşım Ağı.

Figure 6- Air Transportation Network Between Türkiye and Europe.

Tablo 11 Türkiye ve Avrupa havalimanlarının oluşturduğu ağa dair ağ ölçüt değerlerini göstermektedir. 2012 yılında 298 olan düğüm sayısının 2017 yılında 249 düğüme gerilediği görülmektedir. Benzer şekilde 818 olan bağ sayısının ise 696'ya gerilemiştir. 2015 yılının düğüm ve bağ sayısı açısından ağda bir kırılma yılı olduğu görülmektedir. Ortalama derece merkeziliği değeri incelendiğinde ise 2012 yılında 2,745 olan değer 2017 yılında 2,795'e yükseldiği ilgili periyot içerisinde ise 2,879'a kadar çıktığı görülmektedir. Ağ yoğunluğu değerinin de artış eğiliminde olduğu görülmektedir.

Tablo 11- Türkiye Avrupa Havacılık Alt Ağının Ağ Analizi Sonuçları.
Table 11- Network Analysis Results of Türkiye-European Aviation Sub-network.

	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Düğüm	298	298	302	308	275	249
Bağ	818	858	841	874	751	696
Ortalama Derece Merkeziliği	2,745	2,879	2,785	2,838	2,731	2,795
Ağ Yoğunluğu	0,009	0,01	0,009	0,009	0,01	0,011
Modülerlik	0,261	0,255	0,271	0,243	0,228	0,229

Türkiye havalimanları ve Avrupa havalimanlarının oluşturduğu ağ içerisinde derece merkeziliği değeri yüksek düğümler diğer bir ifadeyle havalimanları incelendiğinde Antalya havalimanı 2012-2017 periyodunun tümünde ilk sıradadır. Beklenenin aksine, en yüksek merkezilik değeri İstanbul'da yer alan havalimanlarından birine ait değildir ancak İstanbul'da yer alan havalimanları Antalya havalimanının hemen ardından 2. Sırada İstanbul Atatürk ve İstanbul Sabiha Gökçen havalimanları gelmektedir. Bir diğer beklenmedik sonuç ise Muğla Milas Bodrum havalimanının Avrupa – Türkiye ağında İzmir havalimanından daha yüksek derece merkeziliği değerine sahip olmasıdır. İzmir havalimanının ardından bir diğer Muğla'da yer alan Dalaman havalimanı görece daha yüksek derece merkeziliği değerine sahip havalimanıdır. Tablo 12'de görüldüğü üzere Türkiye'nin batısında ve turizm bölgesinde olan ikincil merkez havalimanları Türkiye'nin üç büyük kentinde yer alan havalimanlarından daha yüksek merkezilik değerine sahiptirler ve Türkiye'nin ikinci sırada en çok sayıda yolcuya sahip havalimanı Ankara havalimanı yukarıda ifade edilen turizm bölgelerinde yer alan havalimanlarının gerisinde kalmıştır.

Tablo 12- Türkiye ve Avrupa Havalimanları Derece Merkeziliği Yüksek Havalimanları.
Table 12- Airports in Türkiye and Europe with High Degree Centrality.

Havalimanı	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Antalya Havalimanı	214	221	212	208	164	154
İstanbul Atatürk	106	111	117	121	126	116
İstanbul Sabiha Gökçen	99	105	106	117	99	75
Muğla Milas Bodrum	93	102	101	82	61	49
İzmir Adnan Menderes	81	75	73	87	64	65
Muğla Dalaman	73	79	71	74	62	62
Ankara Esenboğa	39	37	33	35	38	38
Duesseldorf	18	20	21	20	21	21
Kayseri	16	19	17			
Adana	15					17
Trabzon		20				
Gazipaşa Alanya			19	28	19	
Frankfurt/Main				18		
Koeln/Bonn					18	18

Gazipaşa Alanya havalimanının 2014-2016 yılları arasında yüksek derece merkeziliği değerine sahip olarak en yüksek derece merkeziliğine sahip havalimanları arasına girmesi turizm bölgelerinde yer alan

havalimanlarının Türkiye-Avrupa ağında daha çok bağına sahip havalimanları olduğunu ortaya koymaktadır. Ağda derece merkeziliği yüksek Avrupa havalimanları ise Duesseldorf, Frankfurt ve Koeln havalimanlarıdır. Türkiye'den daha çok sayıda bağına sahip olan Avrupa havalimanlarının Almanya'da yer alan havalimanları olmasının nedenselliği Almanya'da yer alan Türk nüfus varlığının tarihselliğiyle ilişkilidir.

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bir yüzyılı aşan tarihselliği içerisinde Türkiye havacılık sektörü ve sektör bileşenlerinin oluşturduğu ağ hızlı bir değişim ve dönüşüm içerisinde. Uluslararası havacılık ağının mekânsal değişimi incelendiğinde 1950'li yıllarda iki düğüm arasında tek bağdan oluşan ağ 2010'lu yıllara gelindiğinde 32 Türkiye havalimanından farklı kıtalarda bulunan toplam farklı devletten farklı havalimanına uçuşların gerçekleştiği ve aynı zamanda dünyada en çok sayıda havalimanına uçuş gerçekleştiren bayrak taşıyıcısı havayolu şirketine ve Avrupa'nın en büyük havalimanına sahip bir ağdır. İfade edilen büyük dönüşümün farklı iktisadi, sosyal ve mekânsal dinamikleri bulunmaktadır. TUHA günümüzde yoğunlaşan ve ağ eleman sayısı artan eğilimde bir ağdır.

TUHA yolcu ve uçuş sayısı bakımından incelendiğinde yıllar itibariyle farklılaşma eğiliminde olan bir ağdır. TUHA bütününde taşınan yolcu sayısı ve dolayısıyla uçuş sayısı kümülatif olarak artmaktadır. Alt bölgeler bazında yolcu ve uçuş sayıları incelendiğinde ise ifade edilen artışın her bir alt bölgede benzer bir eğilim sergilemediği aksine farklılaştığı bazı alt bölgelerde ifade edilen artış hızının farklılaştığı diğer yandan bazı bölgelerin ağırlığının arttığı ve dolayısıyla bazı bölgelerde ağırlığın azaldığı görülmektedir.

Neoliberal iktisadi dinamikler bütününde Türkiye'nin dış pazarlara entegrasyonunun arttığı ve buna paralel olarak Türkiye ve yabancı havalimanları arasında yolcu ve uçuş sayısının arttığı bilinen ve tahmin edilen bir olgudur. Buradan hareketle bu çalışmanın bu geniş kabul görmüş olguya spesifik katkısı bu entegrasyon ve bağlantılılığın hangi alt bölgeler özelinde daha çok ağırlıklı olduğu ve ifade edilen entegrasyon ve bağlantılılığın süreç halinde nasıl evrildiğinin tespit edilmesidir. Yolcu ve uçuş sayısının alt bölgeler özelinde yıllara göre seyri entegrasyon ve bağlantılılık konusunda belirli düzeyde bilgi sunabilme kabiliyetindedir ancak bu çalışma kapsamında havalimanı bazlı analizler yapılmış ve ardından ilgili alt bölgelere indirgenerek sonuçlar elde edilmiştir.

Çalışma kapsamında ortaya konan en önemli olgu havacılık sektörünün iktisadi, finansal ve coğrafik krizlere karşı korunmasızlığı ve yüksek duyarlılığı aynı zamanda bu duyarlılık ve korunmasızlık durumunun mekânsal ve coğrafi ağ yapılarında da değişikliklere neden olabileceğidir. Ülkeler arasında ortaya çıkan krizlerin etkilerinin açıkça kristalize olduğu alanlardan birisi olarak havacılık sektörüne dair etki Rusya'ya ait savaş uçağının düşürülmesiyle birlikte hem uçuş yapılan havalimanı sayısı hem uçuş sayısı ve dolayısıyla yolcu sayısında Türkiye-Rusya havalimanları ağında kendini göstermektedir. Bu kapsamda bu çalışma kapsamında edilen bulgular Şahin ve diğ., (2017) ve Yıldız ve Işıldar (2020) tarafından ortaya konan krizlerin turizm ve dolayısıyla hava yolu süreçlerini etkilediği bulgusuyla tutarlıdır.

Çalışma kapsamında ortaya konan bir diğer önemli olgu ise uçuş yapılan Türkiye ve Orta Doğu havalimanları sayısının dolayısıyla yolcu sayısının artış göstermesidir. Önemli bir havacılık pazarı olan Orta Doğu pazarında Türkiye THY ile başarılı süreçler ortaya koymaktadır. Diğer bir önemli bulgu ise Afrika alt bölgesi ve Türkiye arasındaki ağın değişim eğilimidir. Afrika'da yer alan havalimanlarının Dünya genelinde havalimanlarıyla bağlantılılığını Türkiye havalimanları üzerinden sağlamak konusunda THY önemli işlevler üstlenmektedir ve bu bulgular Talha (2014) ve Selçuk (2013) tarafından ortaya konan Türkiye'nin Orta Doğu ve Afrika ülkelerine dair havacılık sektörünü domine etmesinden kaynaklı yaptırım gücüne dair vurgu ile tutarlıdır.

Türkiye havalimanlarının en yüksek bağlantılılık düzeyi içinde olduğu alt bölge tarihselliği içerisinde her zaman Avrupa alt bölgesinde yer alan havalimanları olmuştur. Genç cumhuriyetin kurulması sonrası iktisadi ve sosyal modernizasyon sürecinde yüzünü batıya dönen Türkiye Cumhuriyeti süreç içerisinde işçi göçleri gibi sosyal ve ithalat ve ihracat gibi iktisadi dinamikler nedeniyle ayrıca mekânsal yakınlığın da belirleyici olmasıyla Avrupa ülkeleriyle yoğun ilişkiler içerisinde olmuştur (Pamuk, 2014).

İfade edilen değişimleri ağ analizi temelli ölçütler üzerinden de okumak mümkündür. Ağ analizlerinin ortaya koyduğu üzere TUHA'dan 2012 yılında 490 havalimanına uçuş gerçekleştirilirken bu sayı 2017 yılında 474'e kadar düşmüştür ancak süreç içerisinde 520 havalimanına uçuş gerçekleştirilmiş olması TUHA'nın stabil bir ağ olmadığını aksine yıllar itibarıyla dinamik bir yapılanma içerisinde olduğu ve sosyal, iktisadi ve mekânsal örüntülerin ifade edilen dinamik yapılanma sürecini belirlediğini ve yeniden yapılandığını ortaya koymaktadır.

Alt bölgeler bazında ortaya konan bulgular ise her bir alt bölge ile farklı sosyal ve iktisadi ilişkilerle Türkiye'de bulunan farklı havalimanları üzerinden bağlantılılığın gerçekleştiğidir. Avrupa ve Rusya alt bölgesinden havalimanlarıyla Türkiye'de turizm bölgelerinde bulunan havalimanlarının daha çok sayıda bağa sahip olması rastlantısal bir olgu olmaktan çok ifade edilen alt bölgeler ve Türkiye arasındaki deniz kum turizminin çekici gücünün belirleyiciliğidir. İstanbul'da yer alan havalimanları Afrika ve Orta Doğu havalimanlarıyla en yüksek sayıda bağa sahip havalimanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye'nin iktisadi ve sosyal süreçler bütününde küresel ağlara entegrasyonunun bir okuması olan küresel ve bölgesel havacılık ağlarına erişim ve bağlantılılığa dair bu çalışma politika yapımcılar ve karar vericilere yönelik önemli sonuçlar ortaya koymaktadır. Alt bölgeler özelinde daha karmaşık ve derin analizler sonraki çalışmaların odağını oluşturacaktır.

Teşekkür: Makalenin gelişim sürecinde yorum ve katkıları nedeniyle Prof. Dr. K. Mert ÇUBUKÇU ve Prof. Dr. Dimitrios TSIOTAS'a teşekkürlerimi sunuyorum. Hatalar bana aittir.

Çıkar Çatışması / <i>Conflict of Interest</i>	Yazar(lar) çıkar çatışması bildirmemiştir. <i>The authors declared no conflict of interest</i>
Finansal Destek / <i>funding conditions</i>	Yazar(lar) bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir. <i>The authors declared that this study has received no financial support</i>

REFERANSLAR

- Anaz, N., & Akman, E. (2017). Turkey's Soft Power Capacity: Geopolitics of Aviation and the Turkish Airlines. *The Arab World Geographer*, 20(4), 303-316.
- Antunes, A., Martini, G., Porta, F., & Scotti, D. (2020). Air connectivity and spatial effects: regional differences in Europe. *Regional Studies*, 54(12), 1748-1760.
- Aydemir, R., & Haytural, C. (2016). The effects of low cost carrier entry in the Turkish Airline industry. *Eurasian Economic Review*, 6(1), 111-124.
- Bagler, G. (2008). Analysis of the airport network of India as a complex weighted network. *Physica A: Statistical Mechanics and its Applications*, 387(12), 2972-2980.
- Bakırcı, M. (2012). Ulaşım coğrafyası açısından Türkiye'de havayolu ulaşımının tarihsel gelişimi ve mevcut yapısı. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (25), 340-377. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/marucog>, (472/3869).
- Barthélemy, M. (2011). Spatial networks. *Physics reports*, 499(1-3), 1-101.
- Barthelemy, M. (2018). Morphogenesis of spatial networks. Cham, Switzerland: Springer International Publishing.
- Da Rocha, L. E. (2009). Structural evolution of the Brazilian airport network. *Journal of Statistical Mechanics: Theory and Experiment*, 2009(04), P04020.
- Erdem, U. (2023). Türkiye Hava Ulaşım Ağı'nın (THUA) Değişiminin Modellenmesi: Dinamik Mekânsal-Karmaşık Ağ Yaklaşımı. *Ege Coğrafya Dergisi*, 32(1), 173-193.
- Erdem, U., Tsiotas, D., & Cubukcu, K. M. (2019). Population dynamics in network topology: the case of air transport network in Turkey. *Management Research and Practice*, 11(2), 5-20.

- Fleurquin, P., Ramasco, J. J., & Eguiluz, V. M. (2013). Systemic delay propagation in the US airport network. *Scientific reports*, 3(1), 1159.
- Guimera, R., & Amaral, L. A. N. (2004). Modeling the world-wide airport network. *The European Physical Journal B*, 38, 381-385.
- Hossain, M. M., & Alam, S. (2017). A complex network approach towards modeling and analysis of the Australian Airport Network. *Journal of Air Transport Management*, 60, 1-9.
- Jia, T., Qin, K., & Shan, J. (2014). An exploratory analysis on the evolution of the US airport network. *Physica A: Statistical Mechanics and its Applications*, 413, 266-279.
- Nergiz, A. (2008). Türkiye’de sivil havacılığın gelişimi ve THY (Doctoral dissertation, Marmara Üniversitesi (Turkey)).
- Nergiz, A., (2007). THY’nin İlk Yurt Dışı Hattının (Atina) Açılış Yıldönümü, Havayolu 101, Erişim Linki: <https://www.havayolu101.com/2007/02/12/60-yildonumu/>, Erişim Tarihi: 17.04.2024
- Pamuk, Ş. (2014). Türkiye’nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi. İstanbul: Is Bankası Kültür Yayınları.
- Redondi, R., Malighetti, P., & Paleari, S. (2011). Hub competition and travel times in the world-wide airport network. *Journal of Transport Geography*, 19(6), 1260-1271.
- Selçuk, O. (2013). Turkish Airlines: Turkey’s soft power tool in the Middle East. *Akademik Ortadoğu*, 7(2), 175-199.
- Sun, X., Gollnick, V., & Wandelt, S. (2017). Robustness analysis metrics for worldwide airport network: A comprehensive study. *Chinese Journal of Aeronautics*, 30(2), 500-512.
- Şahin, E., Konak, F., & Karaca, S. S. (2017). Türkiye ve Rusya arasındaki “uçak krizinin” Borsa İstanbul gıda, içecek ve turizm endeksleri üzerine etkisi.
- Talha, K., (2014). Türkiye’nin Kuzey Afrika ve Ortadoğu bölgesindeki gücü: zorlayıcı olmayan gücün imkân ve sınırları. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 11(41), 29-61.
- Taşlıgil, N. (1997). Türkiye’de hava ulaşımının gelişimi. *Öneri Dergisi*, 2(7), 89-97.
- THY, (2024). Hikayemiz, Erişim Linki: <https://www.turkishairlines.com/tr-int/basin-odasi/hakkimizda/hikayemiz/>, Erişim Tarihi: 17.04.2024
- Tsiotas, D., & Polyzos, S. (2015). Decomposing multilayer transportation networks using complex network analysis: a case study for the Greek aviation network. *Journal of Complex Networks*, 3(4), 642-670.
- Tsiotas, D., Erdem, U., & Cubukcu, K. M. (2020). Outlining the historical framework of the aviation sector in Turkey: A spatiotemporal approach. *Regional Statistics*, 10(2), 117-141.
- Tsiotas, D., Erdem, U., & Cubukcu, K. M. (2020). Outlining the historical framework of the aviation sector in Turkey: A spatiotemporal approach. *Regional Statistics*, 10(2), 117-141.
- Verheij, B. (2012). The Turkish aviation system and the strategy of Turkish Airlines. In *Air Transport and Operations: Proceedings of the Third International Air Transport and Operations Symposium 2012* (p. 231). IOS Press.
- Wu, Z., Braunstein, L. A., Colizza, V., Cohen, R., Havlin, S., & Stanley, H. E. (2006). Optimal paths in complex networks with correlated weights: The worldwide airport network. *Physical Review E*, 74(5), 056104.
- Yalçınkaya, A. (2019). Türk havayolu taşımacılığı sektörünün tarihsel gelişimi ve devlet müdahaleleri (1933-2006).
- Yıldız, Ö., & Işıldar, P. (2020). 2016 Türkiye Turizm Krizi Üzerine Bir İnceleme. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 15(59), 407-425.ü

Ekler

Ek 1- Afrika ülkeleri ve Türkiye Arasında Yıllara Göre Yolcu Sayıları
Annex 1- Number of Passengers Between African Countries and Türkiye by Years

Ülkeler	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Libya	501.271	642.781	554.119	382.539	199.446	241.290
Algeria	247.173	243.263	418.453	523.231	586.399	684.167
Morocco	241.451	256.820	268.423	290.481	292.992	360.161
Tunisia	231.477	257.221	307.294	299.511	303.932	343.788
South Africa	133.021	142.470	140.351	173.780	311.575	319.716
Nigeria	86.359	92.024	120.493	162.107	192.997	212.898
Kenya	83.816	107.456	121.322	104.822	140.671	136.527
Ethiopia	78.468	84.112	86.943	93.563	80.327	75.446
Sudan	70.745	72.467	83.030	83.898	88.686	90.195
Ghana	52.516	56.975	66.511	72.597	72.997	80.077
Tanzanya	51.889	100.662	113.660	107.183	109.154	117.701
Senegal	22.410	16.122	19.857	23.057	26.244	29.591
Uganda	21.630	22.521	28.762	27.889	33.485	27.677
Rwanda	15.085	31.742	41.561	41.377	40.539	38.276
Kongo Republic	13.531	46.806	44.649	34.745	27.010	19.988
Côte d'Ivoire	10.143	20.445	9.721	12.541	13.973	14.747
Djibouti	6.387	31.509	33.768	48.564	51.371	57.520
Mauritania	5.184	21.445	29.633	33.138	37.514	40.029
Cameroon	1.042	62.236	51.850	51.535	63.109	60.613
Niger	807	19.235	25.784	24.652	21.704	22.776
Burkina Faso	538	16.651	23.811	27.274	27.304	32.797
Gabon		14.835	16.951	24.271	10.624	10.790
Chad		1.271	12.717	11.789	12.744	10.025
Benin			11.088	19.329	22.804	23.685
Mali				8.379	15.222	18.264
Mauritius				1.888	57.050	98.357
Seychelles					7.243	45.291
Toplam	1.878.643	2.361.368	2.630.815	2.684.167	2.847.730	3.228.916

Ek 2- Orta Doğu ülkeleri ve Türkiye Arasında Yıllara Göre Yolcu Sayıları
Annex 2- Number of Passengers Between Middle Eastern Countries and Türkiye by Years

Satır Etiketleri	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Armenia	33.635	31.359				
Azerbaijan	769.635	873.409				
Bahrain	120.568	131.741	159.981	195.757	226.119	289.799
Egypt	498.594	583.359	629.508	777.024	711.017	824.212
Iran	1.256.220	1.435.079	2.035.602	2.472.536	2.286.773	2.799.000
Iraq	765.950	892.357	1.080.975	1.402.896	1.129.439	1.635.586
Israel	657.430	1.126.805	1.283.362	1.487.906	1.629.274	1.953.419
Jordan	380.504	384.939	462.823	530.263	570.635	703.682
Kuwait	206.889	312.511	442.199	602.473	605.637	765.651
Lebanon	574.526	635.233	764.343	1.025.169	909.654	1.028.569
Oman	5.725	5.186	34.365	65.841	68.303	76.292
Qatar	262.237	319.816	459.273	608.189	615.557	730.702
Saudi Arabia	1.849.612	2.015.949	2.383.664	2.703.219	2.877.661	3.240.641
Syrian Arab Republic	27.133					
United Arab Emirates	974.147	1.150.542	1.259.173	1.240.091	1.325.558	1.499.124
Yemen	22.743	37.109	43.234	11.420	192	
Filistin		146				
Toplam	8.405.548	9.935.540	11.038.502	13.122.784	12.955.819	15.546.677

Ek 3- Avrupa ülkeleri ve Türkiye Arasında Yıllara Göre Yolcu Sayıları
Annex 3- Number of Passengers Between European Countries and Türkiye by Years

Ülkeler	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Albania	120.155	164.177	215.783	228.203	242.089	294.263
Austria	1.188.469	1.328.033	1.332.164	1.336.716	1.044.913	973.718
Belarus	230.941	236.451	267.656	260.480	172.432	238.345
Belgium	1.369.945	1.479.461	1.481.001	1.435.492	933.168	1.033.941
Bosnia and Herzegovina	163.111	255.830	279.382	301.905	299.654	328.655
Bulgaria	146.388	172.617	217.382	280.951	261.921	270.222
Croatia	137.941	117.198	158.828	149.780	154.794	197.353
Cyprus	2.533.144	2.643.363	2.970.594	3.173.400	3.361.246	3.624.120
Czech Republic	489.596	479.469	523.241	597.799	413.608	509.696
Denmark	948.601	1.043.243	1.135.822	1.150.427	1.034.264	900.336
Estonia	38.693	82.263	110.619	149.650	103.056	141.020
Finland	425.723	503.875	546.353	555.974	405.042	345.708
France	2.396.911	2.726.219	2.865.650	2.868.048	2.437.614	2.462.609
Georgia	356.506	502.384	616.443	657.886	628.226	677.485
Germany	13.532.134	13.587.797	14.357.469	15.437.504	12.938.840	12.407.537
Greece	527.303	664.904	833.038	984.097	822.724	853.566
Hungary	250.117	278.586	404.432	480.334	367.199	383.985
Iceland	4.421	2.334	8.765	9.818	2.434	261
Ireland	194.314	220.894	221.534	239.146	190.812	194.106
Italy	1.525.951	1.852.503	2.059.291	2.229.423	1.991.539	1.955.132
Latvia	183.868	191.201	164.262	154.794	113.616	120.252
Lithuania	81.880	124.575	176.546	220.653	225.565	269.578
Luxembourg	37.829	66.467	111.554	118.672	71.531	76.899
Malta	18.441	39.556	65.136	118.848	133.179	150.292
Montenegro	255.448	56.978	62.047	73.122	82.624	104.251
Netherlands	2.468.127	2.662.792	2.740.182	2.675.895	2.183.145	1.961.764
Norway	825.098	859.599	717.114	681.549	479.288	376.079
Poland	670.137	660.260	804.497	829.510	362.871	516.395
Portugal	89.181	100.544	137.945	211.611	242.284	266.664
Republic of Moldova	257.902	272.444	284.565	309.143	264.365	316.302
Romania	517.793	545.974	596.775	653.314	615.231	695.026
SERBIA		279.636	353.040	389.325	274.674	351.408
Slovakia	171.342	171.114	171.651	200.812	62.524	129.757
Slovenia	127.688	134.754	134.314	140.931	106.273	150.070
Spain	750.854	860.856	1.169.219	1.262.606	1.219.471	1.195.302
Sweden	1.289.268	1.466.394	1.428.403	1.358.731	926.278	834.586
Switzerland	1.319.101	1.263.570	1.314.405	1.346.300	1.160.542	1.067.784
Macedonia	171.254	198.711	204.476	222.975	227.598	266.341
Ukraine	1.596.705	1.974.431	1.481.851	1.640.390	2.590.426	3.346.069
United Kingdom	4.957.656	5.308.516	5.647.015	5.577.744	4.518.561	4.483.471
Kosovo	197.030	233.668	242.462	231.697	274.057	302.921
Toplam	42.566.966	45.813.641	49.552.018	51.851.648	44.794.359	45.705.676

Ek 4- Avrupa ülkeleri havalimanlarından Türkiye havalimanlarına sefer yapılan havalimanı sayısı
Annex 4- Number of airports with flights from European countries' airports to Türkiye's airports

Ülkeler	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Albania	1	1	1	1	1	1
Austria	7	6	6	6	5	3
Belarus	2	3	3	3	4	6
Belgium	4	4	4	4	4	4
Bosnia and Herzegovina	3	2	2	3	3	2
Bulgaria	3	3	3	4	4	3
Croatia	3	4	2	3	4	2
Cyprus	1	1	1	1	1	1
Czech Republic	5	5	5	5	3	4
Denmark	6	9	7	6	7	3
Estonia	1	1	1	1	1	1
Finland	16	17	16	18	11	11
France	20	20	24	21	13	12
Georgia	2	2	2	4	3	2
Germany	27	30	26	25	26	25
Greece	9	9	10	13	14	9
Hungary	2	2	2	3	3	2
Iceland	1	1	1	2	1	1
Ireland	4	3	3	4	2	1
Italy	21	15	20	17	17	16
Latvia	1	1	1	1	1	1
Lithuania	3	2	2	2	2	2
Luxembourg	1	1	1	1	1	1
Malta	1	1	1	1	1	1
Montenegro	3	1	1	1	1	2
Netherlands	6	5	5	5	5	5
Norway	14	16	15	13	9	7
Poland	10	12	11	12	8	8
Portugal	3	2	1	2	3	3
Republic of Moldova	1	1	1	1	1	1
Romania	8	9	7	8	9	9
SERBIA		2	1	2	1	1
Slovakia	4	4	4	4	3	4
Slovenia	1	2	2	2	2	2
Spain	13	13	12	16	9	8
Sweden	23	25	24	24	16	9
Switzerland	3	2	2	3	3	2
Macedonia	2	2	2	1	2	2
Ukraine	15	11	10	8	12	13
United Kingdom	24	24	25	23	21	24
Kosovo	1	1	1	1	1	1
<i>Toplam</i>	275	275	274	279	245	220

Received: 25 April 2024 | Revised: 5 May 2024 | Accepted: 22 June 2024

“HAMAMDAKİ YABANCI”: ASYALI MASÖZ GÖÇÜNDE AĞLAR VE ARACILARIN YERİ¹

“A Stranger in the Hammam”: The Place of Networks and Intermediaries in Asian Masseur Migration

Aycan ÖZLÜ²

Süleyman Demirel Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Isparta-Türkiye
aycanoazluu1998@gmail.com

Mustafa YAKAR

Süleyman Demirel Üniversitesi,
Coğrafya Bölümü,
Isparta-Türkiye
yakarmustafa@gmail.com

Abstract

Today, Asian women are becoming increasingly prominent in the global body labour market through the massage services they offer within the hammam sector. In Turkey, this form of physical labour has recently been spreading rapidly in hotels and independent hammams in international tourism destinations such as Alanya. This research focuses on the growing number of Asian migrant women in the Turkish hammam sector in Alanya and examines the migrant networks of relations and the role of intermediary firms in their migration and employment processes. A qualitative research was designed to understand how firms that serve in the organization of transnational migration and Asian women working in Turkish hammams experience migrant networks. In this context, semi-structured interviews were conducted with 7 firm owners and 18 migrant women. The findings show that migrant networks and intermediary firms are intertwined with each other and play an active role in mobilizing global body labour. In addition to the hammam sector being a stigmatized field of work by the local community, the opening of the hammams to tourism and Alanya's advances in international tourism have increased the demand for female labour. To meet this demand, increasingly popular Asian migrant masseuses are increasingly present in the hammam sector, using networks and intermediary firms. As a result, migrant women working in the hammam sector constitute a part of the feminization of migration, which is becoming increasingly evident on a global scale, and it is understood that it will increase in the future through networks and intermediaries.

Keywords: Migrant Networks, Intermediary Firms, Asian Migrant Women, Hammam Sector, Alanya.

Öz

Günümüzde Asyalı kadınlar, hamam sektörü kapsamında sundukları masaj hizmetleriyle küresel beden emeği pazarında giderek öne çıkmaktadır. Beden emeğinin bu şekildeki sunumu Türkiye’de ise, Alanya gibi uluslararası turizm destinasyonlarındaki oteller ile müstakil hamamlarda son zamanlarda hızla yayılmaktadır. Bu araştırma, Alanya’daki hamam sektöründe artan Asyalı göçmen kadınlara odaklanarak, onların göç ve istihdam süreçlerinde kullandıkları göçmen ilişki ağlarını ve aracı firmaların rolünü incelemektedir. Ulusötesi göçün organizasyonunda hizmet veren firmalar ile hamamlarda çalışan Asyalı kadınların göçmen ilişki ağlarını nasıl deneyimlediklerini anlamak için nitel bir araştırma tasarlanmıştır. Bu kapsamda 7 firma sahibi ve 18 göçmen kadınla yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bulgular, göçmen ilişki ağlarının ve aracı firmaların birbirleriyle iç içe geçmiş bir yapıda olduğunu ve küresel beden emeğini hareket ettirmede etkin bir rol oynadığını göstermektedir. Hamam sektörünün yerel toplum tarafından damgalanmış bir çalışma alanı olmasının yanı sıra, hamamların turizme açılması ve Alanya’nın uluslararası turizmde kat ettiği ilerlemeler, kadın iş gücü talebini artırmıştır. Bu talebin karşılanmasında, giderek popüler hale gelen Asyalı göçmen masözler, ağlar ve aracı firmaları kullanarak hamam sektöründe artan bir varlık göstermektedirler. Sonuçta küresel ölçekte giderek belirgin hale gelen göçün kadınlaşması eğiliminin bir parçasını da hamam sektöründe çalışan göçmen kadınlar oluşturmakta ve gelecekte de ağlar ve aracılarda artış göstereceği anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Göçmen İlişki Ağları, Aracı Firmalar, Asyalı Göçmen Kadınlar, Hamam Sektörü, Alanya.

¹ Bu çalışma, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde devam etmekte olan yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Sorumlu Yazar/ Corresponding author

1. GİRİŞ

Eğer Alanya'ya tatile gider ve kaldığınız otelin hamam ve masaj hizmetinden de yararlanmak isterseniz Asyalı göçmen kadınlarla karşılaşabilir ve şaşırabilirsiniz. Zira kültürümüzde önemli bir yeri olan hamamdaki bu karşılaşmanın sıra dışılığı “hamamdaki yabancı” hizmet alan müşteri değil tam tersine hizmet sunan çalışan pozisyonunda olmasıdır. Yani hamamdaki “yabancı”, rollerdeki değişimle birlikte alışık olduğumuz hizmet veren “yerlinin” yerine geçmiştir. Bu durumda “kim bunlar?”, “Alanya'ya nasıl gelmişler” ve “neden hamamlarda çalışıyorlar?” gibi soruları kendi kendinize veya çevrenizdekilere sormanızı beraberinde getirebilir. Bu makalenin kadın yazarı olarak yaklaşık 4-5 yıl önce Alanya'daki bir kadın hamamına hizmet almak için gittiğimde tam da böyle bir karşılaşmayı tecrübe ettim. Zira hamamdaki natır ve masözler yerli halktan ziyade “yabancı kadın” çalışanlardan oluşuyordu. Nihayetinde hamam gibi kamusal olduğu kadar mahrem de sayılabilecek bir mekânda hizmet aldığımız kişi “bir yabancıydı”. Daha sonraki gittiğim hamamlarda da aynı karşılaşma hali tekrar ediyor ve bu durum giderek “olağan” bir hale dönüşüyordu. Asya'nın daha çok güneydoğusundaki ülkelerden Alanya'ya hamamlarda çalışmak için gelen bu göçmen kadınları merak ettim. Gerçekten de uzak bir coğrafyadan bu kadın göçmenler Türkiye'ye nasıl geliyorlar ve neden hamamlarda çalışıyorlardı?

Uzun yıllar boyunca göç literatürü, kadınları aile bireylerine bağımlı göçmenler olarak tanımlasa da bu durum 1980 sonrasında değişmeye başladı (Lutz, 2010; Morokvasic, 1984). Son on yılda ortaya çıkan yeni eğilimle birlikte kadınlar, küresel emek pazarında net bir görünüme ve ortaklığa sahip oldular (Carling, 2005; Castles vd., 2014; Sharma, 2011). Görünüşe göre, uluslararası göçte Türkiye'nin giderek daha fazla hedef saha haline gelmesi ve göçün kaynak coğrafyalarının genişlemesiyle birlikte (Yakar, 2020), Asyalı göçmen kadınlar tercih edilen bir ülke olarak Türkiye'yi görmeye başladılar (Erder ve Kaşka, 2003; Kaşka, 2022; Sallan Gül ve Türkmen, 2021). Çeşitli motivasyonlarla gelen bu göçmen grubu, zamanla hedef ülkedeki emek açıklıklarını kapatma (Sallan Gül ve Türkmen, 2021) eğiliminde olup, bakım, ev içi hizmetler, tekstil, turizm, seks ve eğlence gibi cinsiyetlendirilmiş sektörlerle istihdama yönelmiştir (Coşkun, 2014; Dedeoğlu, 2011; Deniz, 2018; Ekiz Gökmen, 2011). Son yıllarda, Asyalı kadınlara ve onların köken coğrafyalarıyla ilişkilendirilen masaj tekniklerine yönelik taleplerin küresel artışıyla (Horvat ve Pusnik, 2019), kadın göçmenlerin çalışma alanı içerisine özellikle hamam ve SPA³ merkezleri eklenmiştir. Bu durumda Asyalı göçmen kadınlar ev içi işler, bakım ve dadılık gibi işlerin dışında hamam sektöründe de yoğunlaşmaya başladılar. Böylece kadın emeğinin uluslararası düzlemde ihraç edildiği yeni bir göç tipi ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu göç tipinde kadınlar, küçük yaşlardan itibaren bildikleri masaj tekniklerini⁴ ulusötesinde bir kazanç aracı haline dönüştürme yolunda ilerlediler. Böylece masaj geleneği, aynı zamanda metalaştırılarak uluslararası pazarda ilgili aktörleriyle birlikte sunulan bir imaj haline getirildi. Sonuçta bu yayılmayla Asyalı masöz göçü “küresel beden işçiliği ve emeği” (Kang, 2010; Sunanta, 2022; Twigg vd., 2011) olarak tanımlanan yeni bir göçmen grubu haline dönüşmeye başladı.

Beden emeğinin cinsiyetçi karakteri giderek güçlenmektedir (Twigg vd., 2011). Bu nedenle, dünya genelinde bedensel emeğin önemli bir bölümünün çoğunluğu kadın göçmenlere devredilmesi (Sunanta, 2022) hiç de şaşırtıcı değildir. Zira dünyanın çeşitli bölgelerinde Asyalı kadınlar tarafından sunulan masaj hizmetleri - özellikle Thai masajı- küresel pazarda oldukça talep görmektedir⁵ (Sunanta, 2014; Sunanta, 2020). Bu talepler,

3 Alanya ilçe merkezinde bulunan hamamlar genellikle “Turkish Bath (Türk Hamamı)” adı altında, geleneksel hamam uygulamalarına ve SPA (Sanitas Per Aquam) hizmetlerine bir arada yer vermektedir. Bu nedenle, araştırmanın devamında sektör için hamam kavramı her iki hizmeti de kapsayacak şekilde kullanılacaktır.

4 Kaynak coğrafyalarına ait masaj tekniklerinin var olması sebebiyle bu söylem daha çok odak grup içerisinde yer alan Endonezya ve Taylandlı masözler için kullanılmıştır.

5 Masajın kökenleri hakkında en eski kaynaklar, M.Ö. 4. yüzyılda Hipokrat'ın eserlerinde bulunabilir (Graham, 1879). Bu durum, masajın tıp bilimi ile iç içe geçen bir şifa yöntemi olarak kabul edildiğini göstermektedir. Geleneksel Thai masajı da benzer şekilde, geleneksel ilaçlarla birlikte uygulanan eski bir şifa pratiğidir (Ryan vd., 2003). Bali masajının kökenleri ise M.S. 400 yılına dayanmakta ve Hindulara ait “Ayurveda Tıbbi” temelli olduğu bilinmektedir (Parwati vd., 2016). Her ne kadar bahsedilen dönemlerde bu iki masaj türü “sağlık” amacıyla kullanılan kültürel bir ritüel halinde olsa da günümüzde bu amacın ötesine geçilmiştir. Zira küreselleşme ve turizmin etkisiyle, köken ülkelerde geleneksel masaj uygulamaları metalaşmaya başlamış, masaj emeği küresel pazarın içine dahil edilmesiyle birlikte,

aynı zamanda göçün mekânsal örüntülerini ve güzergâhlarını çeşitlendirmiş ve bu doğrultuda küresel iş gücü göçü modellerinin güçlenmesine katkı sağlamaktadır (Twigg vd., 2011). Öyle ki bu göç modelinin uluslararası boyuta taşınmasıyla birlikte Asya'da geliştirilen masaj emeği, her bir varış coğrafyasında yeniden üretilerek hızlıca yayılmaktadır. Masajın ve özellikle de belli bir türünün giderek genişleyen coğrafyasının ortaya çıkardığı kadın iş gücü talebindeki artış, kadınları yalnızca erkek göçmene bağımlı olan pasif özneler olmaktan çıkmalarını sağlamıştır. Diğer taraftan bu süreç, Asyalı kadınların uluslararası beden emekçileri haline dönüşerek "hanehalkı/aile reisi" rollerini yeniden üreterek pekiştirdiklerini de göstermektedir. Dolayısıyla kadınların göçe teşvik edildiği ve Asya'nın bir tür güç merkezi haline geldiği bu yeni dönemde (Chan, 2020), Asyalı göçmen masözler ve onların küresel pazardaki emekleri ön plana çıkan bir görünüme sahiptir (Horvat ve Pusnik, 2019; Sunanta, 2014).

Masöz olarak çalışan kadınların göçünü sadece giderek genişleyen varış coğrafyalarındaki iş gücü talebine indirgememek gerekir. Zira, Asyalı göçmen kadınların küresel beden işçilikleri altında yatan temel sebeplerden birisi de köken ülkelerdeki hükümetlerin tutumlarıdır (Asis, 2003; Oishi, 2017). Çünkü, bazı Asya ülkelerinin uyguladığı devlet politikaları, yoksulluğu gidermek ve ekonomiye katkı sağlamanın bir yolu olarak kadın iş gücü ihracını desteklemektedir (Kofman vd., 2000). Özellikle Tayland'da 1960'lı yıllarda Ulusal Ekonomik Kalkınma Planlarının geliştirilmesiyle birlikte gıda, sağlık ve masaj gibi sektörlerde yapılan yeni vurgular, yüksek temas endüstrisini ön plana çıkarmıştır (Sunanta, 2022). Benzer şekilde, Endonezyalı kadınların, ülkelerinin iş başındaki hükümetleri, emek göçü ihracına müdahil olmaktadır (Gulati, 1997). Dolayısıyla, devletlerin kadınlara yönelik yurtdışına göçü teşvik edici rolleri, Asya'yı çeşitli sektörlerde dünyanın farklı ülkelerinde çalışmaya giden kadın göçünün kaynak sahası haline getirmiştir. Zira, hükümetlerin benimsediği bu politikalar, kadınların bireysel göçlerine, aile birimlerine ve döviz girişiyle ülke ekonomisine katkıda bulunmalarına olanak tanımaktadır (Stark ve Lucas, 1988; Yang, 2008). Küresel ölçekteki bu gelişmelere paralel olarak, 1990 sonrası dönemde Asya'dan dünyaya yayılan kadın göçünde Türkiye, daha iyi bir yaşam arayışında olan göçmenler için cazip bir hedef ülke olarak görülmeye başlanmıştır.

Ulusötesi emeğin sektörlerde girişiyle birlikte, artık yerli halk tarafından "beğenilmeyen ya da damgalanmış" birçok iş, göçmen kadınlar tarafından yapılmaktadır. Bu durum çoğu zaman, Asya ülkeleri ile Türkiye arasında bir veya birden fazla güzergâhı kullanarak sınır ötesi hareketliliği gerçekleştiren kadınların, göç ve istihdam süreçlerinde çeşitli stratejilere başvurmalarıyla gerçekleşmektedir. Bu stratejiler arasında, göçmen ilişki ağları ve aracı firmalar öne çıkmaktadır. Birbirini besleyen bu iki ara yapı Asyalı göçmen kadınların hamam sektörüne ulaşabilmelerini sağlamıştır. Bu ise göçün, mikro ve makro belirleyiciler dışında bu tip orta düzey mezo faktörlerin sıklıkla başvurulan işleyişine işaret etmektedir. Böylece hamamlar, Asyalı göçmen kadınların kümelenildiği ve küresel beden emeklerinin yeniden üretildiği sektör olduğu kadar aynı zamanda mekânsal üniteler olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışma, Asyalı göçmen kadınların, göç ve istihdama katılım aşamalarında etkin rol oynayan ara yapıları ele almaktadır. Buradaki temel amaç, göçmen kadınların karar mekanizmalarında etkili olan ve onların hareket etmesini sağlayan orta düzey faktörler olarak tanımlanabilecek ara yapıları nasıl deneyimlendiklerini açığa çıkarmaktır. Bu çalışmada, uluslararası kadın göçündeki ara yapılardan kasıt göçmen ilişki ağları ve aracı firmalardır. Asyalı kadınların göçmen ilişki ağları ve aracı firmaları kullanarak hamam sektöründe yoğunlaşan göç ve istihdam sürecine odaklanılmaktadır. Dolayısıyla çeşitli kanalları kullanarak göç eden kadınların (Toksöz, 2021), ara yapıları kullanma motivasyonlarına da değinen bu araştırma, ulusal literatürde ağların ve aracı firmaların yerine dair yapılması umut edilen araştırmalara bir zemin oluşturmayı amaçlamaktadır. İlgili literatürde Deniz'in (2018), Filipinli dadı göçünde aracı firmaların rollerini ve kadınları firmalar aracılığı ile istihdama erişme biçimlerini anlamaya yönelik yaptığı araştırma önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmayla Deniz'in (2018), aracı firmaların bakım veren kadın göçündeki rolünü bu defa hamam sektöründeki Asyalı göçmen kadınlar üzerinden geliştirmenin yanı sıra, göçmen ilişki ağlarının da aynı sektördeki konumlanmadaki yeri de dikkate alınacaktır. Zira, göçmen ilişki ağları ve aracı firmalar iç içe geçişli ve birbirini tamamlayan

masaj hizmetini sunanlar dünyanın çeşitli coğrafyalarında bu tekniklerin uygulayıcısı olmaya teşvik edilmişlerdir (Chandran vd., 2020; Sunanta, 2014).

mekanizmalar olarak işlev gördüğünden birlikte ele alınmayı gerektirmektedir. Araştırmada, sürecin iki temel aktörü olan göçmen kadınlar ve aracı firmalara odaklanıldığından her iki gruba yönelik yarı yapılandırılmış görüşmelerin uygulandığı nitel bir araştırma tasarlanmıştır. Fenomenolojik yaklaşımın benimsendiği bu araştırmada, aktörlerin düşünce ve deneyimlerine derinlemesine ulaşılması hedeflemiştir. Araştırma sahası olarak Asyalı göçmen kadınların hamam sektöründe yoğunlaştığı ve yerli halkın yanı sıra gelişmiş uluslararası turizm sayesinde, hamamların turistlere de hizmet verdiği destinasyonlarından birisi olan Alanya seçilmiştir. Bu çerçevede araştırma, göç, kadın, göçmen ağları ve aracı firmalar ile hamam sektörü kesişiminden oluşan kavram setleri arasında çok boyutlu bir yapıda ele alınacaktır. Dolayısıyla, bu çalışma sadece Türkiye'ye kadın göçünü değil aynı zamanda belli bir sektördeki yabancı iş gücü çalıştırmaya ilişkin boyutları ile de literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Araştırma şu bölümlerden oluşmaktadır: Girişten sonraki ilk bölümde, Asya'dan Türkiye'ye yönelen kadın göçünün tarihsel arka planı ele alınmış ve bu bağlamda göçmen ilişki ağlarının ve aracı firmaların rollerine dair çerçeve iki alt başlıkta değerlendirilmiştir. Sonraki bölümde, göçmen kadınlar ve aracı firmalar üzerinden tasarlanan bu araştırmanın metodolojisi açıklanmıştır. Üçüncü bölümde, göçmen ilişki ağları, aracı firmalar ve göçmen kadınların hamam sektöründe konumlanışlarına dair saha araştırmasından elde edilen bulgulara yer verilmiş, sahadan elde edilen verilerden göçmen ilişki ağları ve aracı firmalara ilişkin modeller ortaya konmaya çalışılmıştır. Sonuç bölümünde ise, elde edilen bulgular tartışılarak, orta düzey faktörlerin etkileri, Asyalı masözlerin bedensel emek göçleri kapsamında ilgili literatürle ilişkilendirilerek yeniden değerlendirilmiştir.

2. ASYA ÜLKELERİNDEN TÜRKİYE'YE YÖNELEN KADIN GÖÇÜNÜN ARKA PLANI

Asya'dan çıkan ve dünyanın çeşitli ülkelerine yönelen göçler yeni bir olgu değildir. Bölgede, 1970'lerden beri sürekli ve büyük ölçekli nüfus hareketliliği yaşanmaktadır (Asis ve Piper, 2008). Ancak, başlangıçta gerçekleşen göçlerin çoğuna genellikle erkekler katılmıştır. Asis'e (2004) göre, kadın göçmenlerin ön plana çıkması 1980'lerde ve özellikle ev işçiliği gibi sektörlerin personel ihtiyacını karşılamak üzere gerçekleşti. Bunu takip eden yıllarda, kadınların da göç etme fırsatlarını yakalamasıyla, kadın göçü önemli ölçüde artış gösterdi (Asis, 2004). Asya ülkelerindeki eşitsizliklerin zamanla artması, kadınların göç kararlarını etkilemeye başladı ve sonuçta kadınlar hem göç hem de uluslararası iş gücü piyasalarında daha belirgin bir şekilde yer almaya başladılar. (Yeoh vd., 1999). Zira, 1973 Petrol Krizi ve Sovyetler Birliği'nin çöküşü, kadınları aile üyelerinin geçimini sağlama konusunda yeni iş arayışlarına ve daha iyi bir yaşam için mücadele etmeye teşvik etti. Bu süreçte Asyalı kadınlar kitleler halinde, uluslararası göçe katıldılar ve giderek yayılmaya başladılar (Ünlütürk Ulutaş ve Kalfa, 2009). Başlangıçta Türkiye'ye gelen kadın göçmenler, mekik göçü olarak adlandırılan bu dönemde turist vizeleriyle ülkeye giriş-çıkış yaparak (Coşkun, 2016), daha sonra kalıcı hale gelerek göçün öncüleri olmayı başardılar.

Günümüzde özellikle Filipinler, Sri Lanka ve Endonezya'da yaşanan gelişmelerle bağımsız olarak göç eden kadınların payı önemli ölçüde genişlemiştir (Bélanger ve Rahman, 2013). Sınırötesi emek ihraç eden devletlerin uluslararası göçe katılanların cinsiyet kompozisyonundaki değişiklikleri ve kadın göçüne yönelik kolaylaştırmada üstlendikleri roller de (Gulati, 2006), kadınların daha fazla göçe katılmasına olanak sağlamıştır. Asya ülkelerinin kaynak sahalar haline gelmeye başlaması; sözleşmeli işçilerin göç etme motivasyonları, sosyal ağların sürece etkisi ve devletlerin işe alım sistemlerini desteklemesiyle (Goss ve Lindquist, 2000) gerçekleşmiştir. Bu duruma bir örnek oluşturan Asya ülkelerindeki hükümetler, kadınların iş gücüne katılmasını teşvik ederek, denizaşırı ev işçilerine karşı talebin karşılanmasını sağlamışlardır (Gulati, 1997). Günümüzdeyse masaj hizmetindeki beden emeğine yönelik taleplerin varlığı bu hizmeti verecek emek göçünü beraberinde getirmiştir. Bu durum, ev işçiliğinde olduğu gibi devletlerin kaynak sahalarında uyguladığı stratejilerle yakından ilişkilidir. Nihayetinde bu, göçün kadınlaşmasına ve toplumsal cinsiyete yönelik yapılan vurguların da (Castles vd., 2014; Lutz; 2010) bir çıktısını oluşturmaktadır. Bugün ise hâlâ devam eden bu hareketliliğin genellikle cinsiyete dayalı gerçekleşiyor olması (Chan, 2020), göçün kadınlaşmasına yönelik gelişmelerin en fazla Asya ülkelerinde görülmesi ile sonuçlanmıştır (Lim ve Oishi, 1996).

Türkiye’de ise 1990’lı yıllar ve sonrasında uluslararası göçün kompozisyonu değişmeye başladı. Göçün kadınlığa yönelik bu sürecin arka planında etkili olan faktörlerin açıklanması gerekiyordu ve bu da göç literatürü içinde kadın göçüne yönelik araştırmaları tetikledi (Akalin, 2007; Biehl ve Danış, 2020; Buz, 2007; Erder ve Kaşka, 2003; Toksöz, 2021). Tüm bunlar, Türkiye’nin göç rejiminde ve haritasında gerçekleşen dönüşümün yaşandığı ve gelenlerin içerisinde kadın göçmenlerin de tercih ettiği bir ülke haline gelmeye başladığını da göstermekteydi. Başlangıçta, Asya’dan Türkiye’ye yönelen kadınların emek göçleri genellikle ev içi hizmetlerde çalışma amacıyla gerçekleşmekteydi (Yalçın, 2015). Fakat Türkiye’de 1977 yılında yürürlüğe giren “Güney Antalya Turizm Gelişim Projesi” ve ardından 1982 yılında çıkarılan “Turizm Teşvik Kanunu” ile birlikte ülkenin güney ve batı sahillerinde turizm alanında hızlı bir gelişim süreci başlatıldı (Deniz ve Özgür, 2010). Türkiye’nin 1980’li yıllara doğru uluslararası turizme açılmasıyla birlikte yabancı nüfusla olan karşılaşmalar arttı ve zamanla uluslararası turizme açılan destinasyonlarda göçmen birikmesine yol açtı. Böylece, küresel ölçekte olduğu gibi Türkiye’ye yönelik göçlerde de kadınların sayısındaki artış, belirgin bir eğilim haline gelmeye başladı. Nitekim, ADNKS’de yer alan düzenli göçmenleri temsil eden yabancı nüfus istatistikleri de bunu doğrulamaktadır. Her ne kadar 2012 yılında yabancı nüfusun %56,3’ü kadınlardan oluşurken 2023’de bu oran %51,4’e gerilemiş olsa da kadınların sayısal üstünlüğü devam etmektedir. Türkiye’deki yabancı kadın nüfusunun 2012’de %50,4’ü Asyalı kadınlardan oluşuyorken bu oranın 2023’de %64,7’ye yükselmiş olması kadın göçünde Asya’nın giderek kendini hissettiren hakimiyetine işaret etmektedir.

1990’lı yıllardan itibaren yabancı iş gücünün çeşitli sektörlerle girmesiyle birlikte (Dedeoğlu ve Ekiz Gökmen, 2011) Asyalı göçmen kadınların Türkiye’ye yönelik göçlerinde, iş bulma, gelir elde etme ve “eve ekmek götürme” (Alkan ve Yüceşahin, 2023) hedefiyle ülkeye geldikleri görülmektedir. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’nın yayınlamış olduğu çalışma izini verilerine göre, 2012 yılından itibaren Türkiye’de çalışma iznine sahip yabancı kadınların yarısından fazlasını Asya ülkeleri kökenlilerden oluşturmaktadır. Nitekim 2012 yılında çalışma izni alan yabancı kadınların %55,9’unu oluşturan Asya ülkeleri kökenlilerin payı 2022’de %71,9’a yükselmiştir. 2012 yılında sadece 10.845 Asyalı çalışma izni alan kadın sayısı 2022’ye gelindiğinde 45.575 kişiye erişmiştir. Asya’dan gelen kadın göçmenlerin bazı ülkelerde çok daha baskın olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki, Malezya ve Endonezya gibi masajın kültürel olarak hâkim olduğu ülkeler kökenli çalışma izni alan göçmenlerin %80’inden fazlasını kadınlar oluşturmaktadır. Türkiye’deki bu görünüm, doğu ve batıdan gelen göç akımlarının yanında, güneyden gelen göçlerinde hedef coğrafyası haline geldiğini (Yakar, 2021) göstermektedir. Türkiye içerisinde ise bu durumu gösteren hedef sahalardan biri Alanya’dır. 1990 Genel Nüfus Sayım verilerine göre Alanya’ya yönelen uluslararası kadın göçü Avrupa merkezli olup, Alman kadınlar ilk sırayı almaktadır (TÜİK, 1990). Bu dağılım, 1990’lı yıllarda Alanya’daki yabancı kadın nüfusunun Avrupa kökenli olduğunu gösterse de bugün, Asyalı göçmen kadın nüfusu ilk sıralarda yer almaktadır (TÜİK, 2022).

Alanya, turizm açısından önemli bir destinasyon haline gelmesini Alman turistlerin yoğun ziyaretlerine borçludur. 1960’lardan sonra Almanların sıkça bölgeyi tercih etmeleri, Alanya’nın göç almaya başlamasına neden olmuş ve zamanla Avrupa’nın ve diğer ülkelerin ilgi odağı haline gelmiştir (ALTSO, 2021). Örneğin, 2013 yılında Alanya’daki tesislere gelen yabancı turist sayısı 2.187.729 iken, 2023 yılında bu rakam üç kat artarak 6.076.796’ya ulaşmıştır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2013;2023). Turizm ve alt sektörlerinde yaşananlar ardından gece kulüpleri, barlar ve masaj salonları gibi turist ağırlama mekânları da gelişmeye başlamıştır (Bloch, 2003). Bu durum, gelişen sektörlerde göçmen iş gücüne karşı duyulan ihtiyacı açığa çıkarırken (Aitken ve Hall, 2000; Ekiz Gökmen, 2018; Gülçür ve İlkaracan, 2002), hamam sektöründe yerli halkın çalışmaya karşı isteksizliği⁶ ve sektörün damgalanmış olması (Peteet, 2024), yabancı iş gücüne daha fazla yönelimi beraberinde

6 Hamamlar, ilgili literatürde mekânsal olarak farklı mekân kategorileri içerisinde değerlendirilen tartışmalı bir konudur. Toplumdan her kesimin gidebileceği hizmet alımı yansırı bir tür sosyalleşmeye konu olmasıyla da kamusal mekân olarak da kabul edilebileceği gibi özellikle kamusal-özel mekân diyalektiğinde hamamlar, yarı-kamusal mekânlar olarak tanımlanabilmektedir (Dumreicher vd., 2008). Hatta içerisinde giderek çeşitlenen farklı hizmet ve deneyimler sunmasıyla bir tür “üçüncü yerler” olarak dahi değerlendirilebilmektedir (Akşit, 2009). Zira hamamın içerisinde çeşitlenen hizmet alımı ve deneyimler iç mekânda farklı kullanım ünitelerini de ortaya çıkardığından bütünüyle tek bir mekân kategorisine dahil etmek giderek güçleşmektedir. Hamamın bu fonksiyonel çeşitlenmesi mekânsal alt kullanım biçimlerini ürettiğinden toplumsal cinsiyet algısı ve tutumlarını da yeniden şekillendirmektedir. Alışlagelmiş olan hamamların “kadınlara” veya “erkekler” özel olarak daha girişte belirlenen cinsiyet eksenli kullanımı, son zamanlarda “karışık” hamamlarda önemli ölçüde değişmektedir. Zira karışık hamamların her iki cinsine açık olan yapısı, masaj gibi hizmetlerin dahil edildiği

getirmiştir. Böylece, Asyalı göçmen kadınların masaj eğitimlerini alarak genellikle kendi ülkelerine özgü masaj tekniklerini bilme yetenekleri, hamam sektöründe yoğunlaşmalarına ve hamamlarda oluşan iş gücü açığını kapatmalarına olanak tanımıştır.

2.1. Aracı Bağ ve Bağlantıların Gücü: Göçmen İlişki Ağları

Göçmenler, orta düzey faktörlerden yararlandıkça, gönderen ve alan toplumda ülkeleri birbirine bağlayan ağ dizileri oluştururlar (VandenBelt, 2020). Uluslararası göçün kaynak ve varış sahalarının zaman içinde değişmesinin temel sebeplerinden biri de budur (Goss ve Lindquist, 2000). Zira her göç eyleminin bir sonraki göç kararını etkileyerek, hareket etme olasılığını arttırdığı düşünüldüğünde (VandenBelt, 2020), göçmenlerin ağları kullanım biçimleri göçü niceliksel olduğu kadar niteliksel yapısını etkileyebilir. Bu nedenle göçün dinamik doğası, devamlılığı sağlayabilmek için toplumsal yapılar yaratır (Massey vd., 2014). Bu yapılar göçün mikro ve makro belirleyicileri arasında yer alan orta düzey/mezo faktörlere ilişkin farkındalığın artmasına yardımcı olurlar (Boyd, 1989). Bu yönüyle ağların kullanımı başladıktan sonra göç bireysel bir yöne doğru gelişim göstererek (Goss ve Lindquist, 2000), potansiyel göçmenler için bilgi yayılımını ve fırsatları şekillendirmektedir (Sanders vd., 2002). Nitekim göçmenlerin ağlar üzerinden elde ettikleri deneyimler, öncü göçmenlerin sunmuş oldukları fırsatları değerlendirmeye yöneliktir. Çünkü, aktörlerin, fırsat ve kaynaklarını bir araya getirmesi ancak ilişkiler yoluyla gerçekleşebilir (Faist, 2003). Bu nedenle, daha samimi olduğu düşünülen sosyal ağları kullanma istekleri, güvenli ya da ucuz yol arayışlarıyla ilişkilidir ki seyahat masraflarını minimize etme çabaları da bu sürecin önemli bir parçasıdır (Curran ve Rivero-Fuentes, 2003). Sosyal sermayenin bir boyutu olarak da değerlendirilebilecek göçmen ilişki ağları sadece göç sürecinde işlevsel olmayıp, varış yerinde istihdama erişimde de kullanışlıdır.

Günümüzde çeşitli sektörlerdeki istihdam açıklıklarının büyük bir bölümü kadın göçmenler tarafından kapatılmaktadır (Parrenas, 2000; Sanders vd., 2002; Williams, 2008). Kadınların doğrudan iş gücüne erişebildikleri göç süreçleri, ulusötesi ağlar üzerinden şekillenen bir yapı içerisindedir. Göçmen ağlarının cinsiyete göre farklılık gösterebildiği bu süreçte (Curran ve Rivero-Fuentes, 2003; Curran vd., 2005), her bir göçmen kendine özgü deneyimler edinir. Bu doğrultuda, Asyalı göçmen kadınlar masaj yeteneklerini genellikle beraberinde getiren gruplardır (Peteet, 2024). Asyalı masözlerin inşa ettikleri ilişki ağları, yalnızca göçmenin kendisine aracılık etmekle kalmaz, aynı zamanda yeteneklerine ve bilgilerine de aracılık ederek uluslararası bir yayılımı ortaya çıkarır. Asyalı masözlerin ağlar aracılığıyla hamam sektörüne yönelmeleri ve bu sektörde yoğunlaşmaları da bundan kaynaklanmaktadır. Halihazırda sahip oldukları becerilerini kurulmuş olan ağların avantajlarıyla birleştirerek hayata geçirirler (Haug, 2008). Böylelikle bireysel çabalarıyla hem göç hem de istihdama erişim sağlamak için bağlantılar zincirleme bir şekilde gelişerek göç süreçlerini yönetirler. Göç ve sosyal ağlar arasındaki bu bütünleyici ilişki, potansiyel göçmenler için bir ulaşım aracı olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla arkadaş, akraba ya da tanıdık gibi öncü göçmenlerin varlığı, potansiyel göçmenlerin karar mekanizmalarında etkin rol oynayarak, onlar için süreci kolaylaştırmak suretiyle daha elverişli bir hale getirmektedir. Bu da Asyalı göçmen kadınların hamam sektöründe yoğunlaşmalarının arkasındaki motivasyonlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Göçmen ilişki ağları, bir kez kurulduktan sonra genellikle genişleyip güçlenme eğiliminde olan yapılardır (Haug, 2008). Ancak, aracı firmalara kıyasla zamanla tükenip yok olma riski de taşırlar. Temelde birbirini besleyen bu iki yapı arasındaki en önemli farklardan birisi, sosyal ağların mali kaynak sağlama konusunda aracı firmalara kıyasla daha işlevsel olmasıdır (Williams vd., 2020). Yani göçmenler, ekonomik kaynaklara erişebilmek için faydalanabilecekleri bir sosyal sermaye türü olarak sosyal ağları önemsemektedirler (VandenBelt, 2020). Williams ve arkadaşlarına (2020) göre, aracı firmalar piyasa koşullarına dayalı bir hizmeti para karşılığı sağlarken, sosyal ağlar bunun aksine kaynaklarını “ilişkisel işlemler” yoluyla halleder. Göçmen

hamamlarda toplumsal cinsiyet ilişkilerini yeniden üretmektedir. Tam da bu noktada hamamda hem çalışanın hem de müşterinin cinsiyeti ile birlikte kim olduğu önem arz etmekte ve yerli halktan çalışanlar toplumdaki olumsuz algıya bağlı olarak çalışmaktan vazgeçmektedirler. Böylece hamam sektöründe çalışan açığı ise “öteki veya yabancı” olan göçmen kadınlarla kapatılmaya çalışılmaktadır. Sonuçta hamamda roller değişmekte ve çalışan olarak “yerel halkın” yerine “yabancı” geçmekte, yerli halk ise “müşteri” veya “işveren” olarak konumlanmaktadır.

ilişki ağlarının göç sürecindeki önemi kabul edilmesine rağmen, sosyal ağların kullanımıyla ilgili çeşitli yönler bulunmaktadır. Örneğin, bir topluluğun yerel ağı, yerli bireyler arasındaki sıkı ilişkileri barındırır ve bu durum göçü kısıtlayabilir (Lörincz ve Németh, 2022). Bu, ilişki ağlarının ve sosyal sermayenin belirli kişilerin çevresinde sınırlı kalmasından kaynaklanmaktadır. Ağ içinde herhangi bir kişinin ağdan ayrılması da söz konusu olabilir. Ayrıca, aracı firmaların erişilebilir hale geldiği durumlarda, göçmen ilişki ağlarının sağladığı bilgi kaynaklarının önemi azalabilir (Williams vd., 2020). Çünkü göçmen ilişki ağları fırsatlar hakkında bilgiler sunarken, aracı firmalar bu fırsatlarla göçmenleri doğrudan bir araya getirmektedir. Bu da her iki ağ yapısının temelde benzer motivasyonlarla hareket ettiğini, ancak zaman zaman göçmenleri farklı fırsat yapılarıyla karşı karşıya getirebilme imkânları olduğunu göstermektedir.

2.2. Hareketliliğin Yeni Aktörleri: Aracı Firmalar⁷

Günümüz ulusötesi göçmenleri her iki topluma da aidiyet duyan (Özgür, 2018), sosyal sermayeleri ile kurdukları bağlantılar sayesinde hedefledikleri fırsatlara erişebilen bireylerdir. Bu nedenle, göç süreçlerini daha iyi yönetebilmek için işlevsel yapıların sunduğu imkânlardan faydalanırlar. Düzenli ve düzensiz göçmenler için farklılık gösterebilen bu yapılar, ağlardan başkası değildir. Ağ yapıları kendi içerisinde çeşitlenen fakat temelde birbirini tamamlayan mekanizmalardır (Hugo, 2005; Kern ve Müller-Böker, 2015). Bu yapılardan biri olan aracı firmalar, Asyalı masözlerin göçe ve istihdama görece daha kolay yoldan erişebilmesini sağlar. Ambrosini (2017), aracılardan kavramsallaştırılmasına yönelik yaptığı tartışmada beş faaliyet türünden bahseder. Bunlar; bağlantı, hizmetlerin satılması, yardım, hoşgörü ve siyasi baskıdır. Bu faaliyet türleri, göçmenlerin fırsat kaynaklarına erişimin kolaylaştırmayı, düzensiz göçmenlerin de bu kaynaklara ulaşmasına aracılık etmeyi ve hedef bölgeye yerleşen düzensiz göçmenlerin yasal statülerini iyileştirmeyi amaçlamaktadır. Elbette tüm bu faaliyet türleri aracının kim olduğu ve tüketiciye sunacağı hizmetin içeriğine göre farklılık gösterir (Lindquist, Xiang ve Yeoh, 2012). Nitekim, aracılardan tarihsel arka planlarında farklı dönemlerde çeşitli hizmetler sunan yapılar olmuşlardır. Özellikle 17. ve 18. yüzyıllarda Afrikalıların ve Avrupalıların hareket etme girişimlerinde önemli bir etki ederek (McKeown, 2012) günümüze kadar uzanan mekanizmalar olmayı başarmışlardır. Günümüzde ise giderek kurumsallaşan firmalar, çeşitli seçenekler sunarak daha geniş bir kitleye hizmet veren ve özellikle göçmenler için istihdam fırsatları sağlayan bir role sahiptirler (Broek vd., 2016).

Asyalı göçmen kadınların aracı firmaları tercih etmelerindeki en büyük etken, ekonomik sermayeleri sayesinde daha az çaba harcayarak istedikleri fırsatlara ulaşabilmeleri ve bu fırsatlar için yasal bir çerçevenin sunulmasıdır. Ancak bunun gerçekleşebilmesi için göçmenlerin, aracı firmalara belli bir ücret ödeme zorunluluğu vardır. Aslında, aracı firmadan yararlanmak için ek finansal kaynaklara sahip olmak gereklidir ve genellikle bu firmalara ödenen ücretler oldukça yüksektir (Ambrosini, 2017). Bu da göçmenin köken sahadaki ekonomik sermayesine bağlıdır. Aracıların göçmenlere sunduğu bu hizmetler genellikle perde arkasında gerçekleşmekle birlikte, göçmenlerin bireysel istihdam olanakları ve hedefledikleri iş gücü piyasaları hakkında bilgi edinmelerinde kritik bir rol oynamaktadır (Broek, Harvey ve Groutsis, 2016). Son kırk yıl içinde, uluslararası göçün giderek artması ve düzenleyici faaliyetlerle birlikte gelişen bir piyasa olarak ön plana çıkması yanında (McKeown, 2012), aracılara duyulan önem de küresel ölçekte artmaya devam etmiştir (Fernandez, 2013; Xiang ve Lindquist, 2014). Bu sebeple, genişleyen hizmet yelpazesine evlilik, eğitim ve iş odaklı göç etmek isteyenler için yeni alanlar ekleyerek hizmet çeşitliliğini giderek arttırmışlardır (McKeown, 2012).

Günümüzde hamam sektörünün ihtiyaç duyduğu iş gücü temini için faaliyet gösteren aracı firmalar, personel ile işveren arasında köprü kurarak Asyalı göçmen kadınlarla sürekli etkileşim halindedirler. Böylece, Asyalı kadınların çeşitli motivasyonlarla dahil oldukları göç sürecini ve istihdama erişimlerini hızlandırdığı gibi kolaylaştırmakta, hatta hamam gibi bazı sektörlerde kümelenmelerine yol açmaktadır. Ulusal ve uluslararası aracı firmalar, işverenler ve göçmenler arasında inşa edilen üçlü ağ sistemi, istihdama katılmak isteyen kişilere yasal olarak hareket etme imkânı sağlamaktadır. Bu süreçte, göç eğiliminde olan kadınların aracı firmalara başvurmasının temel nedeni, göç ettikleri toplumda iş bulmanın yanı sıra barınma sorununu da çözebilme imkânıdır.

⁷ Aracıların kavramsallaştırılmasına ilişkin literatürde lisanslı veya lisanssız komisyoncu, simsar, acente, aracı, işe alım şirketleri, özel istihdam büroları gibi çeşitli tanımlamalar yer alsa da saha araştırmasından elde edilen verilere dayanarak tercih edilen ifade "aracı firma" olarak belirlenmiştir.

(Ambrosini, 2017). Yani, amatör aracılardan (Molland, 2012) aksine, yasal aracı firmalar uluslararası istihdam olanaklarına dair farkındalığı artırarak sınırötesi hareketliliği daha kolay bir hale getirmektedirler (Spaan, 1994). Bu yüzden aracı firmalar; arkadaş, akraba, tanıdık ya da aile ağlarına sahip olmayan göçmenler için tercih edilen mekanizmaların başında gelirler. Asyalı kadınların yetenekleri ve becerileri göz önünde bulundurularak başlayan bu göç sürecinin diğer tarafında, işverenlerin personel ihtiyacı bulunmaktadır. Hedef ve kaynak sahalardaki aracı firmaların kurduğu bağlantılar vasıtasıyla göçmen kadın emeği doğrudan hamam sektörüne girebilmektedir.

Asyalı göçmen kadınların aracı firmalara yönelmelerinin temel nedeni, bu firmaların yasal süreçleri kolaylaştırması ve gerektiğinde destek sağlamasıdır. Göçmenler, bu firmalar aracılığıyla yasal prosedürleri daha kolay ve güvenli bir şekilde tamamlayabilirler. Aynı zamanda, bu firmalar göçmenlere karşı potansiyel olarak kötü muamele veya sömürü riskini en az düzeye indirebilirler. Ancak, aracı firmaların bazı dezavantajları da vardır. Örneğin, bazı kâr amacı güden firmalar bazen göçmenleri acımasızca sömürebilir (Ambrosini, 2017). Ayrıca, aracı firmalar genellikle göçmen ilişki ağları gibi finansal destek sağlama konusunda sınırlıdır. Bu nedenle bu faydalanma süreci, her bir göçmen için işlevsel olmayabileceği gibi göçmenin sahip olduğu ekonomik sermayesiyle de yakından ilişkilidir.

3. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Hamam sektöründe çalışan Asyalı göçmen kadınların hem göç sürecini hem de bu sektördeki istihdama erişimlerini anlamaya yönelik bu çalışma nitel araştırma metodolojisiyle tasarlanmıştır. Göçmen kadınların göç sürecindeki ağ ve aracılardan hem göçü gerçekleştirebilme hem de aynı sektörde birikmelerindeki rolünü anlamaya dönük olarak fenomenolojik bir yaklaşım benimsenmiştir. Her iki süreçte ağların ve aracılardan oynadığı rolü belirlemek için de hamamlarda çalışan göçmen kadınlar ve aracı firmalarla yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Görüşme, hem göçmen kadınların deneyimleri hem de aracı firmaların rollerini ortaya koymak için fenomenolojik yaklaşımın en önemli veri toplama aracı olarak kabul edilmiştir. Bunun için hem Asyalı göçmen kadınlara hem de aracı firmalara yönelik ayrı ayrı görüşme formları hazırlanmıştır. Göçmen kadınlara uygulanan görüşme formu iki temel boyuta sahiptir. Bunlar; göç ve istihdam süreçleridir. Aracı firmalar için ise, Asyalı göçmen kadınlar için üstlendikleri rollerden ve kurdukları bağlantılardan oluşmaktadır. Hazırlanan görüşme formları önce ön saha araştırmalarında uygulandıktan sonra yeniden revize edilerek son haline getirilmiştir. Daha sonra Süleyman Demirel Üniversitesi Etik Kurul Başkanlığı'ndan 03.05.2023 tarihli ve 136/5 sayılı kararı ile "Etik Kurul İzni" alındıktan sonra uygulamaya geçilmiştir.

Araştırmanın sahadan veri toplama aşamasına 2021 yılında başlanmış olmakla birlikte zaman zaman sahaya yeniden dönüşlerin yapıldığı bir sürece yayılmıştır. Hatta 2021 öncesine gidilen hamamlarda müşteri olarak yaşanan deneyim ve gözlemlerin de olduğunun altını çizmek gerekir. Bu araştırma için sahaya giriş yapabilmek bazen araştırmacı konumunda bazen dehamamdan hizmet alan müşteri konumunda iç içe geçişli ve dönüşümlü ilerletilmiştir. Böylece bir bakıma katılımcı gözlemci yaklaşımı da kullanılmıştır. Bu çerçevede 6 farklı Asya ülkesi kökenli 18 katılımcı ile görüşmeler yapılmıştır (Tablo 1). Göçmen kadınlarla yapılan görüşmeler, zaman zaman hamamlarda zaman zaman da onların belirlediği dışarda başka mekânlarda gerçekleştirilmiştir. Her bir yapılan görüşme en az 10 dakika⁸ kadar en fazla 1 saat kadar sürmüş, sesli ve yazılı kayıt altına alınmıştır. Hamam sektöründe çalışan Asyalı kadın göçmenler ile yapılan görüşmelerin araştırma sahası olarak Alanya ilçe merkezi belirlenmiştir. Alanya, uluslararası turizmle birlikte giderek yabancı turistlerin yerleşme kararı aldıkları dikkat çeken önemli bir turizm destinasyonudur (Durgun, 2018; Mutluer ve Südaş, 2008; Südaş, 2005). Geleneksel hamam sektörü özellikle ilçedeki turizm sektörünün 1960 yılları sonrasında gelişmesiyle yapısal ve işlevsel dönüşümler geçirmiş ve günümüzde yerli halk kadar turistlere de hizmet vermektedir. Hatta denilebilir ki, şayet uluslararası turizm ilçe merkezinde bugünkü düzeylerde olmasaydı belki de hamam sektörü de bu kadar değişim geçirmeyebilirdi.

⁸ Kısa süreli yapılan bazı görüşmelerde, göçmen kadınlar hızla neden ve nasıl geldiklerini, çocuklarına olan özlüklerini ve kaynak sahaya geri dönüp/dönmeye dair düşüncelerini dile getirmişlerdir. Bu şekilde gerçekleştirilen görüşmelerin verimliliği azalsa da aslında katılımcının motivasyonu ve göç süreci hakkında önemli bilgiler içermesi nedeniyle, araştırmaya dahil edilmiştir.

Aracı firmalar ile yapılan görüşmelerin sahası ise Antalya'dır. Zira bu firmalar Alanya'da bulunmadığı gibi Alanya'daki hamamlarda çalışan göçmen kadınların Antalya'daki firmalar üzerinden buraya yönlendirildikleri Asyalı göçmen kadınlarla yapılan görüşmeler sırasında anlaşılmıştır. Ayrıca firmalar Antalya'da bulunmakla birlikte il dışına bile göçmen kadın iş gücü sağlamaktadır. Diğer yandan daha çok Antalya Muratpaşa Bayındır Mahallesinde kümelenen aracı firmalardan bazılarının, ikinci kuruluş sahası İstanbul olup, aynı hizmeti orada da sürdürmektedirler. Bu çerçevede görüşülen 2 firma İstanbul merkezli olup, bunlarla da telefonla görüşme yapılmıştır. Antalya ilçe merkezin 7 aracı firma yetkilisi ile yüz yüze görüşmeler sağlanmıştır (Tablo 2). Görüşme öncesinde bu firmalara erişim web sayfaları taranarak elde edilen bilgiler yoluyla sağlanmıştır. Firmalar için sahaya gidilmesinin ardından kartopu örneklem yöntemi kullanılmış ve işyerlerinde görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler ortalama 15-60 dakika kadar sürmüş, sesli ve yazılı kayıt yapılmıştır.

Her iki gruba ilgili elde edilen kayıtlar daha sonra defalarca dinlenmiş ve deşifre edilerek Microsoft Word ortamında aktarılmıştır. Böylece görüşme metinleri elektronik ortama taşınmış ve ham veriler oluşturulmuştur. Sonrasında bu metinlerin çıktıkları alınmış ve üzerinden defalarca okunarak çözümleme aşamasına geçilmiştir. Nitel verilerin çözümlemesinde içerik ve betimsel analiz olmak üzere iki ayrı analiz kullanılmıştır. İçerik analizi için kod, kategori ve temalardan oluşan çözümlenmeler yapılırken, katılımcıların söylemlerinden konuya ve bağlama uygun betimsel analiz için alıntılar yapılmıştır. Böylece her iki analizin çıktıları birbirine uyumlu ve doğrulayan bütünlüklü bir yapıda incelenmiştir. Hem göçmen kadınlar hem de aracı firmalar için bu analiz süreci ayrı ayrı gerçekleştirilmiştir.

Tablo 1- Asyalı Göçmen Kadınların Genel Özellikleri
Table 1- The General Characteristics of Asian Immigrant Women

Kaynak Saha	Yaş	Medeni Durum	Ebeveynlik Durumu	Eğitim Düzeyleri	Kaynak Sahada Yaptığı İş	Türkiye'de Kalış Süreleri ⁹	Türkiye'ye Geliş Biçimleri	
K1	Kırgızistan	30	Boşanmış	Evet	Üniversite	Kuaför	1 Ay	Arkadaş Ağı
K2	Kazakistan	42	Bekâr	Evet	Lise	-	2 Yıl	Akraba Ağı
K3	Kırgızistan	28	Evli	Evet	Lise	Masöz	-	Akraba Ağı
K4	Moğolistan	36	Evli	Evet	Üniversite	Masöz	7 Yıl	Arkadaş Ağı
K5	Endonezya	35	Bekâr	Hayır	Lise	Masöz	2 Ay	Aracı Firma
K6	Endonezya	21	Bekâr	Hayır	Lise	Masöz	1 Yıl	Arkadaş ile
K7	Kırgızistan	29	Bekâr	Hayır	Lise	-	3 Yıl	Akraba Ağı
K8	Endonezya	32	Evli	Evet	Lise	Fabrika İşç.	2 Yıl	Tek Başına
K9	Tayland	43	Evli	Evet	Lise	Masöz	16 Yıl	Akraba Ağı
K10	Özbekistan	44	Bekâr	Evet	Üniversite	Hukuk	-	-
K11	Kırgızistan	47	Bekâr	Evet	Lise	Kuaför	3 Ay	Akraba Ağı
K12	Özbekistan	53	Evli	Evet	Üniversite	Hemşire	7 Yıl	Turist Olarak
K13	Endonezya	30	Evli	Hayır	Lise	Masöz	4 Yıl	Turist Olarak
K14	Endonezya	25	Evli	Evet	Lise	Masöz	6 Ay	Aracı Firma
K15	Endonezya	25	Evli	Evet	Lise	Masöz	-	Aracı Firma
K16	Kırgızistan	29	Evli	Evet	Lise	Masöz	6 Ay	Turist Olarak
K17	Tayland	35	Bekâr	Evet	Lise	Masöz	15 Yıl	Aracı Firma
K18	Endonezya	48	Evli	Evet	İlkokul	Masöz	3 ve 7 Ay	Tek Başına

Endonezya, Tayland, Kırgızistan, Kazakistan, Özbekistan ve Moğolistan'dan göç eden kadınlarla yapılan görüşmeler, Asya'nın geniş coğrafi sınırlarını ve çeşitlenen göçmen profillerini yansıtmaktadır. Yaş ortalamaları 35,1 olan katılımcıların, 21 ile 53 yaş aralığında yer almaları, aktif/çalışabilir nüfus sınıflandırması içerisinde olduklarını göstermektedir. Aynı zamanda göçmen ve kadın kimliklerinin yanına "ulusötesi anneler" (Hewett,

⁹ Türkiye ve Alanya'da kalış sürelerine ilişkin bu bilgilere 2021-2022 yılları arasında erişilmiştir. Dolayısıyla ilgili odak grup içerisindeki katılımcıların bir kısmı, kalmaya devam etmiş, kaynak coğrafyalarına dönmüş ya da rotalarını başka bir hedef sahaya yöneltmiş olabilirler.

2009; Hondagneu-Sotelo ve Avila, 1997; Raijman vd., 2003) kimliğine de ekleyen katılımcılar, uluslararası istihdama erişim sağlamanın yanı sıra annelik rollerini de sürdürmektedirler. Böylece zamansal ve mekânsal sınırların cinsiyete dayalı boyutunu (Hondagneu-Sotelo ve Avila, 1997) ve annelik ile göçmenliğin birlikte yürütülemeyeceğine dair toplumsal cinsiyet normlarının getirdiği dezavantajlı algıları ters düz etmektedirler.

Asyalı göçmen kadınların eğitim düzeyleri ve meslek sahibi olup olmama durumları da incelenmiş ve 13 göçmen kadının lise mezunu olduğu, 1 katılımcının ilkökul seviyesinde eğitimini sonlandığı ve geriye kalan 4 katılımcının ise üniversite mezunu olduğu tespit edilmiştir. Lise mezunu olan katılımcıların bir kısmı kaynak sahalarında masaj ve kuaförlük üzerine eğitim almışlar, lisans eğitimlerini hukuk, işletme, uluslararası ilişkiler alanlarında tamamlayan diğer katılımcılar ise oldukça çeşitlilik gösteren bir disiplin örüntüsü sergilemişlerdir.

Asyalı göçmen kadınlar, uluslararası hareketliliklerinin ardından Türkiye'ye ve daha sonra Alanya ilçe merkezine ulaşmışlardır. Ancak bazı katılımcılar, Alanya'ya varmadan önce Türkiye içinde bir veya birden fazla rota izleyerek öncesinde otelcilik ve ev içi hizmetler gibi farklı sektörlerde istihdam edilmişlerdir. Çalışma izin sürelerini bağlı olarak ülkeye giriş ve çıkış yapan katılımcılar, Türkiye sınırları içinde en az 1 ay en fazla 16 yıl boyunca yaşamlarına devam etmişlerdir. Göçmen kadınların hem çeşitlilik gösteren bu kalış süreleri, hem de ulusal ve uluslararası düzeyde izlediği güzergâhlar ve sektörel geçişler, Asya ülkeleri Türkiye arasındaki kadın göçünün çeşitli ve tek bir paternle sınırlı kalmadığını da göstermektedir.

Ulusal aracı firmalar, hamam sektörünün cinsiyete göre ayrılan yapısı nedeniyle sıklıkla Asyalı göçmen kadınlarla iş birliği halindedirler. Bu nedenle ulusal firmaların temasta olduğu uluslararası firmalar genellikle hamam sektörünün köken sahalarıyla ilişkili olan bölgelerdedir. Özellikle Tayland ve Endonezya kaynaklı aracı firmalar ile kurulan bağlantılar oldukça fazladır. Ayrıca turizm başta olmak üzere bakım ve hizmet gibi diğer iş gücü piyasalarına da uluslararası göçmen işçi temin etmektedirler.

Tablo 2- Aracı Firmaların Genel Özellikleri
Table 2- General Characteristics of Intermediary Firms

Yer Seçimi ve Kuruluş Tarihi	Ulusal/Uluslararası Temaları	Hizmet Verilen Sektörler	Hamam Sektörünün Köken Sahaları
F1 Antalya, 2009	Ulusal/Uluslararası	Turizm-konaklama-lojistik vb.	Endonezya-Tayland-Hindistan
F2 Antalya, 2006	Ulusal/Uluslararası	Turizm-bakım-hizmet	Endonezya-Tayland
F3 İstanbul, 2011	Uluslararası	Turizm-bakım-hizmet	Asya ülkeleri kökenli
F4 Antalya, 2012	Uluslararası	Turizm-tarım	Endonezya-Tayland-Kırgızistan-Özbekistan
F5 Antalya, 2013	Uluslararası	Turizm-hizmet	Asya ülkeleri kökenli
F6 İstanbul	-	-	Özbekistan-Türkmenistan-Kırgızistan
F7 Antalya, 2014	Uluslararası	Turizm	Özbekistan-Kazakistan-Türkmenistan-Kırgızistan

4. BULGULAR

4.1. Ulusötesi Kadın Göçünde Ağların Rolü: “Arkadaş Gel Dedi Geldim”

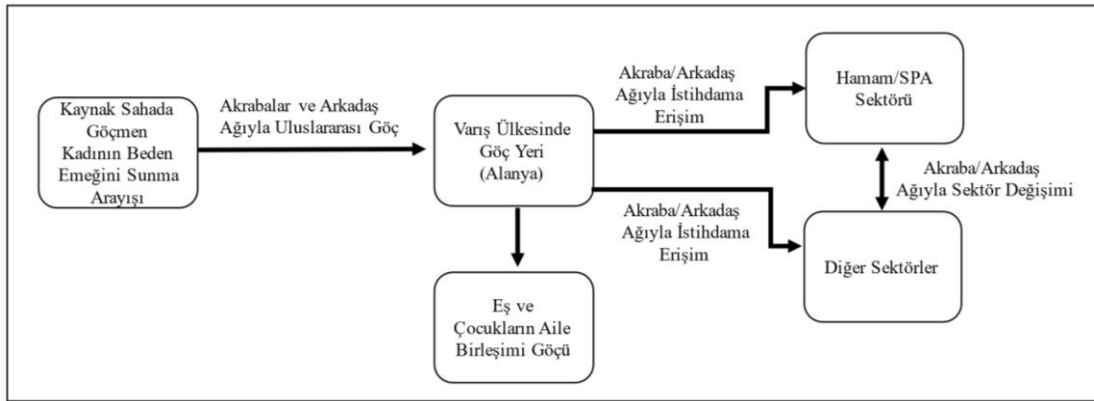
Goss ve Lindquist'e (2000) göre, zaman içinde uluslararası göçün motivasyonları, kökenleri ve hedef coğrafyaları önemli değişikliklere uğramıştır. Bugün birçok göçmen, farklı motivasyonlarla hem ulusal sınırlar içinde hem de uluslararası alanda hareket etmektedir (King, 2012). Bu durum, göçün artık geçmişte olduğu gibi sadece riskten kaçınma stratejisi olarak (Morokvasic, 2004) değerlendirilemeyeceğini göstermektedir. Zira, yirmi birinci yüzyılın göç akışlarını tam olarak anlayabilmek için ekonomik nedenlerin yanı sıra diğer faktörlerin de dikkate alınması gerektiği vurgulanmaktadır (Arango, 2004). Dolayısıyla Asyalı göçmen kadınların bedensel emek göçlerinde etkili olan mezo düzey faktörler, göçün mikro ve makro boyutları arasında kritik bir konumdadır (King, 2012). Bu nedenle, göçe karar verme süreçlerinin temelinde, göçmen kadınların aile, arkadaş

ya da akraba gibi sahip oldukları sosyal sermayeleri ve ağları yatmaktadır. Kendi kendini geri besleyen ağ yapısı risklerin büyük ölçüde azaltılmasını ve maliyetlerin en aza indirgenmesi sağlar (Massey vd., 2012). Bu, ailelerinin geçim masraflarını üstlenen Asyalı göçmen kadınlar için oldukça önemlidir. Halihazırda göç etmiş olanlarla kurdukları bağlantılar sayesinde bilgi kaynaklarına erişerek, varış yerindeki fırsatlarından yararlanırlar (VandenBelt, 2020). Dolayısıyla, ulusötesi göçlerde potansiyel göçmenler, kendisinden önce göç etmiş kişilerle bağlantılar kurarak hareket eder (Arango, 2016). Böylece, ağ içerisindeki konumlanışları, hareketliliklerine yön verecektir (Faist, 2003). Kırgızistan kökenli katılımcının ifadesine bakarsak, ilişki ağlarının göç pratiğini nasıl şekillendirdiğini ve göç kararının ardındaki temel motivasyonu daha iyi anlayabiliriz;

"Ben buraya geleli bir ay oldu. Ben Afganistan'da çalıştım, Kuveyt'te çalıştım. Sonra buraya geldim. Çocuklarım para istiyor ben hamamda çalışmaya başladım. Burada benim arkadaş var. Biz beraber Afganistan'da asker kampta çalıştık. Ben para istiyor Kuveyt'e gittim sonra benim vize bitmiş. Onlar söyledi sen memlekete git vize bekle dediler, tamam dedim. Birinci vize Kuveyt için dört ay bekledim. Ben düşündüm Kırgızistan'a gitsem iş yok, para yok, çocuklar ne yiyip içecek. Sonra ben arkadaşla konuştum siz neredesiniz ne yapıyorsunuz. Arkadaş ben masaj yapıyorum deyince tamam dedim ben geliyorum, ben de çalışmak istiyorum dedim." (Kırgızistan, K1)

Göçmenler, sıklıkla potansiyel göçmenlere bağlıdırlar ve fırsatlara erişim sağlamak için akrabalık ya da arkadaşlık ilişkilerinden yararlanırlar (Massey vd., 2014). Her bir yararlanma biçimi göçmenlerin deneyimlerine göre şekillenir. Alanya'daki hamamlarda çalışan Asyalı göçmen kadınların beden emeğine ulaşmaları ağlar yoluyla gerçekleşmektedir. Bu sayede varış ülkesindeki göç yerine ulaşan göçmen kadınlar, yine ağları sayesinde doğrudan ya da diğer sektörlerden geçiş yaparak hamam sektöründe birikmektedir (Şekil 1). Bu ara yapının göçmenler tarafından tercih edilmesinin nedeni, çoğunlukla göçün getirdiği ekonomik maliyetler ve psikolojik risklerden kaçınmaktır (Faist, 2003). Bu yüzden göçmenler için tek başına hareket etme ya da aracı firmalara yönelme oldukça maliyetli olur. Yeterli ekonomik sermayeye sahip olmayanlar için tanıdık, akraba ya da arkadaşların destekleri potansiyel göçmenler için teşvik edici bir rol üstlenir ki, Asyalı göçmen kadınların maliyetleri en aza indirmek için başvurduğu stratejilerin başında ilişki ağları gelmektedir;

"Ablam Türkiye'de evli olduğu için geldim, yani o yolu açtı bana. Eniştem biletimi aldı ben öyle geldim." (Kazakistan, K2)

Şekil 1- Hamamda Çalışan Kadınların Göç ve İstihdamında Ağların Yeri

Figure 1- The Role of Networks in Migration and Employment of Women in Hammams

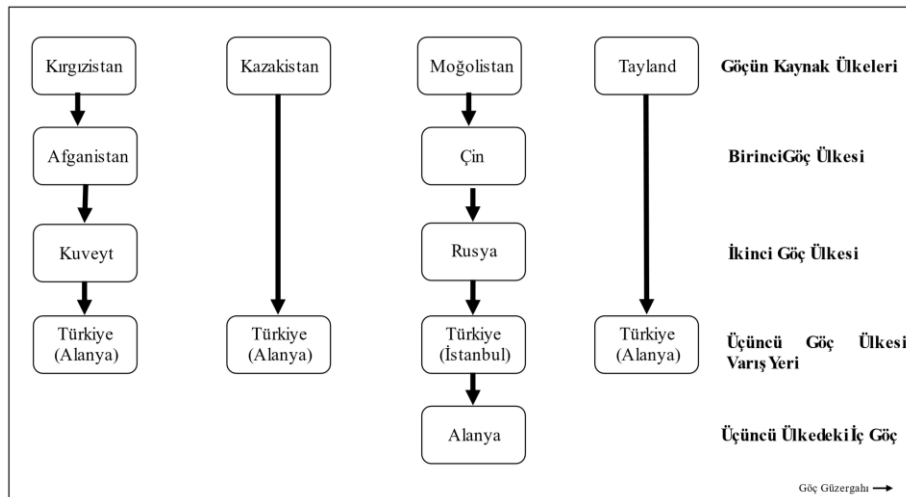
Göçmenler genellikle aynı kökene sahip olma veya akrabalık ilişkileri gibi ortak bağlar üzerinden göç deneyimlerini paylaşma eğilimindedirler (Deniz ve Özgür, 2013). Tayland ve Endonezya gibi masaj kültürü olmayan ülkeler kökenli göç eden kadınlar genellikle ilişki ağlarından daha çok faydalanırlar. Çünkü, Orta Asya bölgesindeki ülkelerde bedensel emeğin yaygın olmaması, kadınların bu alandaki bilgi birikimlerinin sınırlı olmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla, daha önce göç etmiş ve hamam sektöründe çalışmış kişilerden edindikleri bilgilerle bu alandaki fırsatlara başvuran potansiyel göçmenler, elde ettikleri kaynakları bireysel

hareketlilikleri için kullanma eğilimindedirler. Kırgızistan kökenli bir katılımcı da benzer bir deneyime sahip olarak göç sürecine ulaşmak için akrabalık ağını kullanmıştır;

“Burada önceden benim ablam çalışıyordu onun yanına gelmiştim. O da burada çalışmıştı, bana da gel dedi.” (Kırgızistan, K3)

Farklı aktörlerin, yöntemlerin ve zaman dilimlerinin yer aldığı ilişki ağlarından elde edilen destek, çeşitli biçimlerde kendini gösterebilir (Deniz ve Özgür, 2022). Örneğin, bazı Asyalı göçmen kadınlar, bedensel emek göçleri sırasında bir veya birden fazla rota izleyerek, ilişki ağlarından yalnızca bir defa değil, genellikle çeşitli kez ihtiyaç duydukça faydalanmaktadır. Göçmen kadınların çeşitli göç güzergâhlarını kullanarak hamam sektöründe yoğunlaşmalarının temelinde, akraba, arkadaş, tanıdık gibi ilişki ağlarının üstlendiği roller, bir sonraki göç güzergâhının temelini de oluşturabilir. Bu çeşitliliğin aksine bazı göçmen kadınlar ise doğrudan Alanya ilçe merkezine ve hamam sektörüne ulaşabilme eğilimindedir (Şekil 2). Bu durum göçmenlerin farklı göç süreçlerine ve mekânsal rotalara sahip olabileceğini gösterir. Bu çerçevede, Moğolistan kökenli bir katılımcının göç deneyimi oldukça ilgi çekicidir. Moğolistan’da başlayan göç hikâyesi, Çin ve ardından Rusya’ya göç etmesi ile devam etmiştir. Sonrasında arkadaş ağı vasıtasıyla İstanbul’a gelen katılımcı, yine bir başka arkadaş ağı ile bu defa Alanya ilçe merkezine göç etmiş ve doğrudan hamam sektörüne giriş yapmıştır. İlginç olan şu ki, kendisi ardından ailesinin göç etmesine yardımcı olmuş ve onların aile bağları zincirleme olarak aile birleşimini gerçekleştirmiştir. Bu ve diğer katılımcıların ifadeleri bize iki şey sunar; birincisi meselenin mekânsal yönü, ikincisi ise göçmen ağlarının genişleme eğilimleri ve ağlarda meydana gelen sürekliliğin inşa edilmesidir. Aynı katılımcının göç süreci, bedensel emek göçmeninin daha sonra aile göçüne de eklenilebileceğini göstermesi açısından önemlidir. Çok boyutlu bir göç deneyimine sahip olan bu katılımcı yaşadığı deneyimleri şu sözlerle aktarmıştır;

“Ben önce Çin sonra Rusya’ya gittim. Sonra iki yıl İstanbul’da bir dükkânda çalıştım, beş senedir de Alanya’dayım. Benim altı ay sonra koca, iki sene sonra kızlar yanıma geldi. İstanbul’daki patron çok iyi bana yardım etti. İstanbul’da arkadaş vardı öyle geldik. İstanbul’da iyi düşünmedim ama arkadaş gel dedi geldim. İki yıl sonra düşündüm; İzmir güzel, Antalya güzel ama Alanya iyi para.” (Moğolistan, K4)

Şekil 2- İzlenen Göç Güzergâhları

Figure 2- Migration Routes Followed

4.2. Göç ve İstihdamda Firmalara Yönelmek:

“Göçmen İş Gücü ile İşveren Arasında Köprü Gibiyiz”

1990’larda Türkiye’de gelişen aracı firmaların başlangıçta enformel bir şekilde ilerleyişi, daha güvenilir aracı arayışını beraberinde getirmiş ve sonuç olarak bugün faaliyet gösteren firmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur (Deniz, 2018). Türkiye’deki varlıkları ilk olarak “bakım göçü” ile ilişkilendirilmekle beraber, günümüzde hamamlar başta olmak üzere çeşitli sektörlerde personel tedariki yapmaktadırlar. Aracılık sektörünün

yaşadığı değişimler sonucunda bugün, "aracı firmalar" olarak tanımlayabileceğimiz bu iş kolu, göçmenlere yolculukları boyunca eşlik eden ve onları güvenli istihdama ulaştıran yapılar haline gelmiştir (Lindquist, vd., 2012). Aracı firmaların iş sözleşmeleri, barınma, pasaport ve vize işlemleri gibi hizmetler sunması (Williams vd., 2020), göçmenlerin bu yapıları tercih etmesine yol açmıştır. Güçlü sektör ilişkileri sayesinde, göçmen beklentileri ile işveren taleplerinin kesiştiği noktada rol alan bu firmalar, uluslararası personel temini yaparak sektörlerdeki iş gücü eksikliklerini gidermeye çalışmakta ve yabancı iş gücünün sektörlere girişini kolaylaştırmaktadır.

Aracı firmalar Antalya'da yaygın olmadığından, sektörlerde personel tedariki sağlama ve göçmenlerle iş birliği yaparak danışmanlık hizmeti sunma gibi hizmetlerin eksikliği hissedilmiştir. Bu nedenle, firmaların kuruluş sebeplerinin ana motivasyonu genellikle sektörlerin "iş gücü" ihtiyacına bağlı ortaya çıkan taleplerdir. 2000'li yılların başından itibaren ortaya çıkmaya başlayan aracı firmalar, Antalya İl Göç İdaresi'nin bulunduğu Muratpaşa ilçesi Bayındır Mahallesi'nde kümelenmişlerdir. Firmaların bu mekânsal tercihleri işverenlerle ilgili olmaktan ziyade göçmen iş gücünün sayısal büyüklüğü ve göçün düzenlenmesindeki ilgili kurumun lokasyonel yakınlığına dayanmaktadır. Diğer taraftan Antalya'da son yirmi yıldaki yoğunlaşma eğiliminin ortaya çıkışı il ölçeğinde hizmet sundukları sektörlerle olan bağlantılarıdır. Nitekim Antalya'nın önemli bir turizm destinasyonu olmasıyla birlikte, burada yoğunlaşan firmalar genellikle turizmle bağlantılı olan hamamlar ve oteller gibi iş gücü piyasalarına göçmen emeği temin etmektedir. Aracı firmalar ile yürütülen saha araştırması sırasında, Antalya'da kurulan ilk firmanın kökenlerine ilişkin bilgilere ulaşılmıştır. Bu bilgiler firmaların neden Antalya'da yoğunlaşma eğiliminde oldukları sorusuna da ışık tutmaktadır;

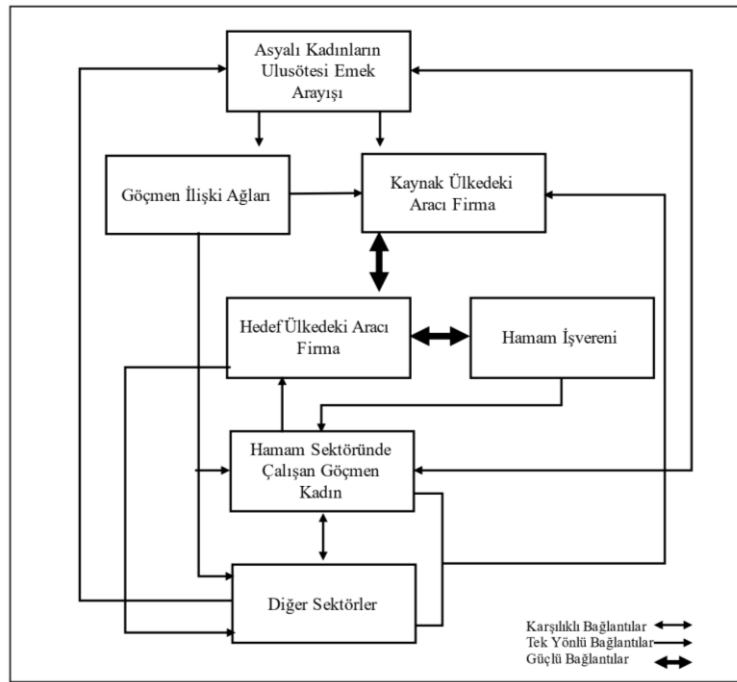
"Tanıdık firmanın sahibi yabancılar şubede çalışıp sonradan emekli olan polis olduğundan bu işi ilk gören kişi odur. Çünkü o yabancılar şubede bunu görüp böyle bir işin olabileceğini yani böyle bir danışmana ihtiyaç duyulduğunu hissedip bu sektörde ilk başlayan kişilerden biri. Yani o vesile olmuş diyelim ondan sonra o da zaten 2005-2006 yıllarında biz de 2009 yılında başladık. Bu şekilde keşfediliyor aslında. Antalya'da biz girdiğimizde iki üç firma vardı daha sonrasında şimdi çok var 2015 yılından itibaren çoğaldı." (Antalya, F1)

Başlangıçta çeşitli sektörlerin iş gücü ihtiyacına odaklı inşa edilen aracı firmalar bugün de aynı ihtiyacın bir yansıması olarak sektörlerden gelen işçi taleplerine göre şekillenmektedir. Bu amaçla, Asyalı masözlerin bedensel emek göçlerine aracılık yapan firmaların üstlendikleri en önemli rol, iş gücünü ilgili sektörün işverenleri ile buluşturmadır. Bu çerçevede öncelikle yabancı iş gücünün ilgili sektörlerin ihtiyaçlarına göre yurtdışından getirilmesini organize etmek, sonrasında ise gelen göçmenleri de işverenlere yönlendirerek iş piyasasına girmelerini sağlamaktır. Ayrıca yurtdışından gelen göçmenlerin barınma ihtiyaçlarının karşılanmasını da işverenler vasıtasıyla karşılamak bu süreçte gerek göç etmeleri gerekse iş piyasasında çalışmalarını sırasındaki tüm yasal süreçlerin takibini yaparak yönetilmesi de aracı firmaların görevidir. Yani, yabancı iş gücünün "düzenli" bir şekilde göçe aracılık etme olanağı sunarlar. Bu hamamların arka yüzü için oldukça önemli bir roldür. Çünkü hamam sektörünün dışa kapalı ve özelleşmiş kamusal mekânlar olması (Pasin, 2022, s. 147), hem düzenli hem de düzensiz göçmenlerin bu sektöre giderek daha fazla yönelmesine neden olmaktadır. Öteki taraftan, hamam sahibi işverenleri düzensiz göçmen işçi çalıştırma eğilimindedirler. Bu sebeple, aracı firmaların göçmenleri iş gücü kaynaklarına yönlendirme stratejileri, hamam sektöründe çalışan profillerin "düzenli göçmenlerden" oluşmasını sağlamaktadır. Bu konuda bir aracı firma yetkilisi, üstlendikleri rolü ve göçmen kadınlara sağladıklarını fırsatları belirten şu sözleri dikkate değerdir:

"Biz göçmen iş gücü ile işveren arasında köprü gibiyiz. Karşı tarafı görüştürüyoruz ve çalışacakları departmana göre belgelerinin olması gerekiyor. Mesela mutfakta aşçıysa ustalık belgesi, masaj sektöründe çalışacaksa ona göre ustalık belgeleri olması gerekiyor. Bunlar incelendikten sonra resmi işlemler olarak sözleşmeler hazırlanıyor. Oradaki acente üzerinden konsolosluk müracaatı yapılıyor. Yapıldıktan sonra bize bir referans numarası verirler, o referans numarasıyla biz buradaki işlemleri başlatıyoruz. Onaylandıktan sonra konsolosluga tekrar bilgi geçiliyor, vizeleri yapıyor. Ondan sonra işte Türkiye'ye transfer işlemleri gerçekleşiyor. Türkiye'ye geldikten sonra sigorta işlemleri başlatılıyor. SGK girişi oluyor, bir yıl sonra çalışma izni bittikten sonra normal kendi ülkesine dönüş yapabiliyor." (Antalya, F2)

Asyalı göçmen kadınlar ile işverenlerden oluşan ağ yapısı, aracı firmaların aktörlüğünde iki aşamalı olarak yürütülmektedir: İlk aşama, varış coğrafyasındaki işverenin personel ihtiyacını aracı firmaya bildirmesiyle başlamaktadır; İkinci aşama ise hedef sahadaki firmaların taleplerini kaynak coğrafyasındaki aracı firmalara iletmelerini içermektedir. Daha sonra, hedef ve kaynak coğrafyadaki iki firmanın karşılıklı iletişime geçmesiyle potansiyel göçmenler içerisinde seçim yapılır ve seçilen kişilerin göçmen olarak transferine yönelik yasal süreç başlatılır. Yani ulusal ve uluslararası firmaların birlikte inşa ettiği bu ağ yapısı, tek boyutlu bir sistemden ziyade çok boyutlu ve aktörlü olup, karmaşık ilişkiselliklerin bir araya gelmesi ile oluşmaktadır (Şekil 3). Öyle ki, aracı, işveren ve göçmen kadınlar üzerine inşa edilen bu yapının tüm aktörleri, sistemin devamlılığı için gereklidir (Deniz, 2018). Bu konuda Asyalı göçmen kadınların yeteneklerine ve uluslararası aracı firmaya dikkat çeken bir firma yetkilisinden bu süreci dinlersek;

“Onların belirli yetenekleri var örneğin başvurdukları acenteye biz masajcı olarak gitmek istiyoruz diyorlar. Yani masaj tecrübeleri vardır. Başka bir tecrübesi varsa örneğin mutfakta, ona göre geliyor. Onlar bu aşamada ücreti yurt dışında acenteye ödüyorlar bizim orada bir şeyimiz yok.” (İstanbul, F3)

Şekil 3- Asyalı Kadın Göçünde Ağların ve Aracı Firmaların İşleyiş Modeli

Figure 3- The Mechanism of Networks and Intermediary Firms in the Migration of Asian Women

İşveren, göçmen ve aracı firma arasındaki üçlü ilişki ve iş gücüne katılım süreçleri, kurulan uluslararası temaslar yoluyla gerçekleşmektedir. Çoğunlukla Asya ülkelerinde anlaşmalı oldukları firmalarla iş birliği içerisinde olan ulusal firmalardan önemli bir kısmı Endonezya'daki firmalar ile bağlantılı olduklarını ifade etmişlerdir. Bu durum Endonezyalı kadınların uluslararası göçte paylarının giderek artmasının nedenlerinden birisidir. Diğer taraftan giderek artan uluslararası göçmen olmaya yönelik taleplerin artışı da kaynak sahasında firmaların artışına yol açan bir diyalektik oluşturmaktadır. Endonezyalı kadınlar için, hamam sektörü yanında ev içi işler ve bakım endüstrisinde de sıklıkla yer alan göçmen gruplarıdır (Austin, 2017; Lindquist, 2010). Dolayısıyla, ulusal aracı firmaların uluslararası teması, potansiyel göçmenlerin harekete geçmesinde köken coğrafyalarındaki benzer yapıların varlığı ile doğrudan ilişkilidir (Şekil 3). Bu durumu doğrulayan yereldeki aracı firma yetkilisi, bağlantılı olduğu köken coğrafyalardan bahsetmiştir;

“Diğer firmalar ile temas kuruyoruz. Nasıl kuruyoruz? Mesela; Kırgızistan, Kazakistan, Endonezya, Tayland oradaki firmalarla iş birliği yapıyoruz.” (Antalya, F4)

Göçmen kadınların genellikle varış sahalarında tüm işlemleri tamamlanır. Bu nedenle, uluslararası aracı firmaların rolü genellikle köken sahalarıyla sınırlıdır. Çünkü bağlantıda oldukları ulusal firmalar, göçmen kadınlarla buluştuktan sonra geri kalan süreci yönetirler. Bu yüzden Asyalı göçmen kadınları hareket ettiren firmalar, göçmenlere istihdam ve barınma ihtiyaçlarına yönelik muhatap olabilecekleri bir karşılık sunar. Hatta aracı firmaların yürüttüğü bu süreç, tek aşamalı olarak ilerleme kaydetmez. Aksine göçmen için sürecin her bir adımında yol gösterici bir rol üstlenir ki, bu durum bir veya birden fazla kez tekrar edebilir. Bu nedenle, Asyalı kadınların küresel beden emeği göçlerinde, doğrudan Asya'dan Alanya'ya sıçrayan bir görünüm yerine, zaman zaman birden fazla ülkeyi kapsayan aşamalı bir yapıdadır. Hatta bazı göçmenler Türkiye'ye geldikten sonra da ülke içi göçe de katılabilirler. Bu yüzden aracı firmalardan faydalanan Asyalı göçmen kadınlar, ulusal firmayla sürekli temas halindedir;

"İlk Mersin'e geldim, dört buçuk ay orada kaldım. Sonra Marmaris'e kışın da Kayseri'ye gittim. Sonrasında Alanya'ya geldim, iki ay oldu. Türkiye'deki patronum beni Marmaris'e gönderdi. Bu işi seviyorum. Korona yüzünden çalışmadım, şimdi burada çalışmam gerekiyor. Şirket aracılığı ile geldim. Şirkete iş bittikten sonra görüşüyorum ve beni yönlendiriyorlar." (Endonezya, K5)

Bu firmaların işleyiş mekanizmaları genellikle arz ve talep üzerine kuruludur. İşverenler, Asyalı göçmen masözlere ihtiyaç duydukça, sistem üzerinden gelen talepleri karşılamak için çalışmaya devam eder. Bu yüzden işverenler tarafından firmalara gelen talepler sonucunda hizmet verecek göçmenlere dair profiller şekillenmektedir. Bir aracı firma yetkilisi, karşılaştığı talepleri cinsiyet üzerinden değerlendirmiştir;

"Erkek göçmenlere hizmet vermiyoruz. Valla ne bileyim bize hep o şekilde talep geldi. Arz talep, birkaç defa Nepal'den falan getirdik ama onlar da %1'i geçmez yani. Gelen taleplerde bazıları açık açık şey yapıyorlar, yok güzel olsun, 1.70'den kısa olmasın bilmem ne olsun zayıf olsun falan. Öyle talepleri zaten hiçbir zaman değerlendirmedik yani. Ama bu tarz talepler de geliyor maalesef. Sarışın Endonezyalı isteyen bile oldu ki, var mı bilmiyorum." (Antalya, F5)

Alanya'daki hamamların sıklıkla tercih ettiği profiller, genellikle Orta Asya ve Güneydoğu Asya kökenli kadınları içermektedir. Bu durum, masajın kültürel imajının özellikle Güneydoğu Asya ülkelerinde yaygın olmasına rağmen, Orta Asya'dan göç eden kadınların da bu sektörde sıkça yer aldığını göstermektedir. Saha araştırması sırasında yapılan gözlem ve görüşmeler sonucunda, Tayland ve Endonezya'dan göç eden kadınların aracı firmalara daha sık başvurma eğiliminde oldukları ortaya çıkmıştır. Birçok aracı firmanın ifadesi bu bulguyu desteklese de göç ve istihdam süreçlerinde Orta Asyalı göçmen kadınlara da aracılık eden firmalar bulunmaktadır. İstanbul'da yer alan bir firma yetkilisi tarafından bu durum şu şekilde ifade edilmiştir;

"Çoğunluk hep Asyalı. Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan... Hep öyle yani." (İstanbul, F6)

Aracı firmaların oluşturduğu uluslararası göç sistemi, ağ yapıları içinde gerçekleşmektedir. Bu nedenle, aracı firmanın hizmetlerden yararlanan göçmenlerin referanslarıyla bir diğer göçmenin hareket etmesi, aynı kaynak saha kökenli göçün sürekliliğini sağlamaktadır. Böylece, firmaların göçmen işçiler üzerinden kurduğu bu sistemde, ilişki ağlarına benzer şekilde göçmenlerin "tavsiyeleri" de oldukça etkilidir. Bu konuda, "müşterinin" en büyük referans olduğunu savunan bir firma yetkilisi, daha önce göçe ve istihdama erişmesine yardım ettiği her bir göçmenin önerilerinin en büyük referans olduğunu şöyle vurgulamıştır;

"Senin beni referans edebilmen için benim şartlarımın mümkün olduğunca sağlıklı olması lazım. Ben sana onu sağlayınca sen bundan memnun kalıyorsun, arkadaşını da yönlendiriyorsun. Tabii bu da aslında en büyük referans. Şey değil yani istediğin kadar reklam ver o değil yani. Çünkü sen yaşıyorsun gösteriyorsun işte kendi instagramında paylaşıyorsun, kendin reklam yapıyorsun, yaşadığın yeri paylaşıyorsun, çalıştığın yeri paylaşıyorsun, arkadaşına söylüyorsun, iş arayan biri olduğunda ya ben bu firmayla geldim diyorsun, bu firma gerçekten bunu sağlıyor." (Antalya, F1)

Göçmen kadınların aracı firmalar ile hareket etmesinin sunduğu avantajlardan biri, göçmenin herhangi bir baskıya maruz kaldığında bunu bildirebileceği bir kurumsallığa sahip olmasıdır. Çünkü kadınlar, Türkiye'de de

dünyanın birçok yerinde olduğu gibi çok çeşitli zorbalıklara ve sosyal dışlanmalara (Dedeoğlu, 2011) maruz kalmaktadır. Asyalı göçmen kadınlar, iş koşulları gereği cinsel taciz ve cinsel birliktelik talepleri (mutlu sonla biten masaj¹⁰) gibi sorunların yanı sıra çalışma izinleri ve haklarına dair sorunlarla da karşı karşıya kalabilirler. Ayrıca, özelleştirilmiş hamam işletmeleri, işverenlerin tutumları nedeniyle göçmen kadınlar için dezavantajlar oluşturabilir. Bu dezavantajlar arasında çalışma izni verilmemesi, seks ticaretine zorlanma, düşük ücretler karşılığında uzun çalışma saatleri gibi sorunlar yer alabilir. Benzer şekilde, daha önce karşılaştığı bir durumu paylaşan bir aracı firma yetkilisi, işverenin bir çalışanın çalışma iznini iptal ettiğini ve kendisinin bu durumdan haberi olmadığını ifade etmiştir;

“Kadın göçmenlerde problem genellikle buradaki işverenden kaynaklanıyor. Suistimal; getiriyorlar burada kimi sigortasını başlatmıyor, kimi çalışma izni almıyor, kimi çalışma izniyle getiriyor şimdi çalışma bakanlığından işveren bir dilekçeyle iptal edebiliyor. Kadının çalışma iznini iptal etmiş mesela kadının hiç haberi yok yani. Sokakta gezerken polis yakalıyor kadını kontrol yapıyor bakıyor çalışma izni var elinde kadının ama aslında süresi, süresi de var gözüküyor ama sistemde iptal edilmiş yani...” (Antalya, F5)

Aracı firmaların sunduğu hizmetlerden yararlanan masözlerin büyük çoğunluğu Asya ülkeleri kökenli olduğundan, firmalar genellikle bu coğrafyalardan gelen kadınlara daha sık hizmet sunmaktadır. Bu amaçla aracı firmaların kurumsal web sayfaları incelendiğinde hem çalışanların köken sahalari hem de verilen hizmetlere dair önemli bilgiler sunmaktadır (Foto 1 ve 2). Böylece firma olarak işverenlere hangi işlerde çalışabilecek hangi niteliklerde göçmene erişebileceklerine dair bir bilgi vermektedir. İlgili web sayfaları sadece işverenler açısından değil aynı zamana da göçmen açısından da işlevseldir. Zira firma aracılığı dışında kendi girişimleriyle gelmiş olan göçmenlerin istihdama erişiminde de bu firmalara başvurmaları mümkündür. Uluslararası göçmenleri iş piyasasıyla buluşturmaları nedeniyle bazı firmalar web sitelerinde yalnızca Türkçe değil İngilizce dilini de tercih etmişlerdir. Firmalar web sayfaları dışında diğer sosyal medya platformlarını kullanmaktadırlar. Gerek web sayfaları gerekse sosyal medya platformlarındaki içerikler büyük ölçüde birbirine benzerdir. Burada esas önemli olan nokta ise, önceleri genellikle bakım göçüne aracılık yapan firmaların bugün, Asyalı kadınların küresel beden emeği göçüne de aracılık yapıyor olmaları ve web sayfalarında “Asyalı masöz görselinden” sıkça faydalanmalarıdır.

Yabancı Personel Tedariği Ve Danışmanlığı

Yabancı Personel Temini

Antalya'dan gelen 10 yıllık tecrübemizle, artık İstanbul'da da hizmetinizdeyiz. Move Up İnsan Kaynakları olarak; 4-5 yıldızlı turizm işletmelerinizde çalışacak yabancı kaliteli personeller istemeniz halinde, spa , aşçı, ön-büro, housekeeping vb. gibi talepleriniz için yurtdışı iş ortaklarımızla hizmet vermekten mutluluk duyarız. Yurtdışı personel tedariğimizin ana kaynağı, bu bölgelerdeki konusunda uzman eğitim kurumları ve benzer faaliyetler gösteren ticari işletmelerin referanslarıdır. Tayland, Çin, Ukrayna, Rusya, Fas , Tunus , Kırgızistan , Endonezya başlıca personel sağladığımız ülkelerdendir.

Çalışma ve İkamet İzinleri

Ülkemizde ikamet eden, okuyan veya çalışan yabancı uyruklu vatandaşların devlet kurumlarımızdan alacağı izinler konusunda sunmuş olduğumuz hizmetleri aşağıda görebilir, bilgi ve fiyat almak için iletişim sayfamızdan bize ulaşabilirsiniz.

- ➔ İkamet İzni, Residence Permit
- ➔ Çalışma İzni, Work Permit
- ➔ Vize Uzatma, Visa Extension
- ➔ Ehliyet Değişimi, Driving Licence
- ➔ Ev Hizmetlisi ve Bakıcı İzinleri

Foto 1- Bir Aracı Firmanın İşverene Yönelik Sunduğu Hizmetler¹¹

Photo 1- Services Provided by an Intermediary Firm to Employers

¹⁰ “Happy Ending” el yoluyla erkek cinsel organının uyarılması (Monk-Turner ve Turner, 2017).

¹¹ Kaynak: <https://moveup.com.tr/yabancislemeleri.html> Son Erişim Tarihi: 26.03.2024

Foto 2- Bir Firmanın Aracılık Ettiği İş Gücünün Kaynak Ülkeleri¹²
Photo 2- The Source Countries of the Labor Force Mediated by a Firm

4.3. Hamamda Yoğunlaşan Göçmen Kadın İş Gücü: “Müşteri SPA Deyince Uzak Doğulu Personel Arıyor”

Türk kültüründe hamam, kökeni itibariyle çok eskiye dayanan kendine has geleneğiyle var olagelmiştir. Anadolu’daki Türkler, Roma ve Bizans kültürünün izlerini, İslamiyet’in temizlik kurallarıyla birleştirerek “Türk banyosunu” oluşturmuş ve bu geleneğin kurumsallaşmasıyla Türk hamam geleneği inşa edilmiştir (Bozok, 2005). Elbette bu süreçte hamamlar, zaman zaman önemini kaybetse de tamamen vazgeçilmemiş, aksine yeniden üretilen mekânlar olmuştur. Örneğin, günümüzde modern su tesisatçılığındaki gelişmelere bağlı olarak evde duş alma imkânının kolaylaşması ile hamama gitmek gereksiz bir faaliyet olarak görülmüştür (Yegül, 2012). Bugün ise daha çok turistler tarafından tercih edilen ve tüketilen, bir rekreasyon faaliyeti haline gelmiştir. Böylece, bir taraftan yerel Anadolu halkının hamamlara karşı bir ilgisizliği olsa da diğer taraftan bu tesislerin çeşitli destinasyonlarda turizme açılmasıyla birlikte yaşadığı dönüşümlerle yeniden ilgi odağı haline getirilmiştir. Özellikle uluslararası turizm merkezlerinde ve kaplıcalarda bunu açıkça görmek mümkündür. Nitekim Alanya’da, tur operatörleri ve seyahat acenteleri tarafından düzenlenen hamam turları, turistik deneyim programlarına sıkça dahil edilmektedir (Doğan vd., 2011). Bu sebeple işverenlerin büyük bir çoğunluğu, hamamda çalışacak personel seçiminde yabancı dil bilme ve masaj hizmetlerine hâkim olma gibi özelliklere öncelik vermektedir. Bu durum, Asyalı göçmen kadınların hamam sektöründe giderek artan katılımlarının turizmin gelişimiyle doğrudan ilişkili olduğunu vurgulayan aracı firma yetkilisinin ifadesiyle daha netlik kazanmaktadır;

“Asyalı kadınların artışı dönem itibariyle baktığımız zaman o dönemde zaten turizme endeksli olarak gelişti.” (Antalya, F7)

Alanya’da olduğu gibi dünyanın pek çok turizm destinasyonunda hamam üniteleri popüler hale gelmekte ve bu tesislerde masaj, cilt bakımı gibi organizasyonlar düzenlenmektedir (Bozok, 2005). Bu durum, hamamların geleneksel yapısının yanında masaj, bakım, sağlık gibi günümüz modern insanının talepleri ile birleştiğini göstermektedir. Alanya Esnaf ve Sanatkârlar Odasında 75, Ticaret ve Sanayi Odasına bağlı ise 133 tane olmak üzere toplamda 208¹³ müstakil hamam işletmesi bulunmaktadır. Bu yüzden hamamların artış gösteren sayıları, sadece natır olarak geleneksel fonksiyonu dışındaki talepleri karşılamak için, masaj kültürünün hâkim olduğu köken sahalardan göç eden kadınların öğrendiği teknikleri çok daha önemli hale getirmektedir. Bu ise beraberinde bu sektörde çalışacak nitelikli göçmen kadının hem göçünü hem de istihdama erişimin kolaylaştırmaktadır. Dolayısıyla masajın giderek artan küresel talebine bağlı olarak Tayland ile Endonezya gibi

¹² Kaynak: <https://www.asahrm.com/wellness-spa/> Son Erişim Tarihi: 26.03.2024

¹³ Bu veri saha araştırması sırasında ilgili kurumlara yapılan ziyaretler sırasında elde edilmiştir ve otellerin bünyesinde yer alan hamamları içermemektedir.

ülkelerdeki kadınların küçük yaşlardan itibaren masaj kültürü ile iç içe büyümeleri ve çeşitli eğitimleri almaları aranan göçmen olmalarına yol açmaktadır;

“Hamamı seviyorum. Bali’de de on sekiz yaşından beri SPA’da çalışıyordum.” (Endonezya, K6)

Türkiye’de artan düzensiz göç, yerel iş gücü arzının sınırlı olduğu turizm sektörü ve ev içi bakım hizmetleri gibi iş gücü piyasalarında kendini göstermektedir (Dedeoğlu, 2011). Bu yüzden, Türkiye’nin coğrafi konumu, göçmenlere sağladığı olanaklar, esnek vize politikası ve geniş enformel sektörlerin varlığı (Dedeoğlu ve Ekiz Gökmen, 2011) Asyalı göçmen kadınların hedef saha tercihlerinde belirleyici faktörler olmuştur. Aynı zamanda Türkiye’nin göç kapsamında dış iş politikaları 2000’li yıllardan bu yana güçlendirilmiş (Teke Lloyd, 2019), Amerika ve Avrupa Birliği ülkelerine kıyasla görece göç etmek daha kolay hale gelmiştir. Bu doğrultuda, ekonomik şartlar yüzünden göç etmeye karar veren Kırgızistan uyruklu bir katılımcı, Türkiye’nin diğer ülkelere göre göç yönetiminde daha kolay bir süreç sunduğunu ve bu nedenle hedef ülke ve iş gücü piyasası seçimini Türkiye’den yana kullandığını şu şekilde vurgulamıştır;

“Türkiye’de üçüncü yılım. Kırgızistan’da ekonomi biraz düşük burası daha iyi ve iyi para kazanıyoruz. Amerika, Avrupa vize alımı çok zor Türkiye daha kolay burada geleceksin üç ay turist vize kullanacaksın sonra alacaksın.” (Kırgızistan, K7)

2020 yılında tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgını nedeniyle, Asyalı kadınlar kaynak sahalarında işsiz kalmışlardır. Ülkelerindeki SPA salonlarındaki faaliyetlerin geçici olarak durdurulması sebebiyle iş arayışına giren kadınlar, çözümü göç etmekte bulmuşlardır. Çünkü bu kadınlar genellikle ailelerine yardım etmeyi amaçlayan (Mills, 1997) ve aile üyelerinin bakımını üstlenen göçmenlerdir (Horvat ve Pusnik, 2019). Dolayısıyla, Covid-19’un getirdiği işsizlikle başa çıkabilmek için Alanya’ya göç ederek hamam sektöründe çalışmaya başlamışlardır. Bahsedilen dönem içerisinde Türkiye’de de bazı sektörlerin faaliyetleri geçici olarak kısıtlanmıştır. Fakat Alanya’daki hamamların çalışma saatlerine dair yapılan değişiklikler¹⁴ sonucu Asyalı göçmen kadınlar bu sektöre yönelmeye devam etmişlerdir. Endonezya kökenli masözün göç süreci de bu durumu desteklemektedir;

“Ben Bali’de masaj eğitimi aldı, balık fabrikasında çalıştım. Sonra Covid, ben Alanya’ya hemen geldim.” (Endonezya, K8)

Uluslararası göçmen kadınlar genellikle turizm, ev içi hizmetler, bakım ve eğlence sektörü gibi belirli alanlarda çalışma eğilimindedirler (Kaşka, 2007; Köşer Akçapar ve Taner, 2021; Sharma, 2011). Bu sektörler, yabancı göçmen emeğine oldukça açıktır. Hatta göçmen emeğinin yoğun olduğu hamam gibi sektörlerde çalışanlar zamanla o sektörün temsili haline gelirler. Alanya’daki hamamların durumu da tam olarak budur. Çünkü artık herhangi bir hamamda yerli çalışandan çok yabancı çalışan bulunmaktadır. Müşteriler, yerli natırlardan ziyade yabancı masözlerden hizmet almayı tercih etmektedirler. Bu konuda hamam işverenleri ile yakın temasta olan aracı firma yetkilisinin şu sözleri dikkate değerdir;

“Bizim çalıştığımız taraflarda özellikle termal otellerde %80 falandır Asyalı kadın. Çünkü müşteri SPA deyince Uzak Doğulu personel arıyor.” (Antalya, F5)

Hamam sektörü ile ilgili süregelen toplumsal ve kültürel tutumlar vardır. Bu tutumların oluşturduğu dezavantajlılıklar sonucu, Alanya’daki hamamlarda yerli halk, hizmet verenden çok hizmet alan müşteriye dönüşmüştür. Böylece, yerli halk tarafından beğenilmeyen hatta damgalanmış olarak değerlendirildiği hamamda çalışmaya yönelik tutumlar beraberinde bir iş gücü açığı oluşturmuştur. Yerli halkın bu sektörden çekilmesinde, hizmet talebinin azalmasından ziyade, toplumsal cinsiyet normları dışında bu hizmeti sunacak mesleki becerilerinin de olmaması etkilidir. Alanya’daki hamamların artık geleneksel kese/köpük hizmetlerinin ötesine geçen ve masajla birleşen işleyişi, hizmet sunacak kişinin bu düzeyde eğitim ve beceriye sahip olmasını zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla, masaj eğitiminin Türkiye’de kurumsal olarak verilmesinde ciddi eksiklikler bulunmaktadır. Bu durum yerli halkın çalışan olarak değil de çoğunlukla işveren ya da müşteri olarak konumlanmasını beraberinde getirmiştir. Doğal olarak bu da giderek yabancıların hâkim olduğu bir iş gücü piyasasını oluşturmuştur. Yani yerli halkın hamam sektöründe çalışmama eğilimi, yabancı iş gücünün sektöre

¹⁴ Kaynak: <https://www.yenialanya.com/haber/5524316/alanyadaki-hamamlarla-ilgili-onemli-karar> Son Erişim Tarihi: 26.03.2024

giriş stratejilerinden biri olmuştur. Böylece, hamam sektöründe iş gücü piyasası yerliden yabancıya doğru kayan bir eğilim sergiler hale gelmiştir. Diğer taraftan hamam sektöründe çalışan masözlere karşı toplumda olumsuz algının üretilmesinden de geri kalınmış değildir. Çünkü, bu işletmelerde çalışan kadınların "seks sattığı" düşünülmektedir;

"Kötü yanları da var mesela insanların kafada Thai kız seks (demek). Avrupalı erkek, Türk erkek aynı (düşünüyor). Bizi sevmiyor(lar) ama biz burada çalışıyor. Onun için kötü gerçekten. Hepsi konuştu çünkü Thai masaj seks masajı diye. Ama o ne bilmiyor. Thai masaj ne seks masajı ne o da bilmiyor." (Tayland, K9)

Ataerkilliğin oluşturduğu cinsellik inşasının (Jeffreys, 2003) getirisiyle özellikle erkek müşteriler hamam gibi işletmeler üzerinden cinsel birlikteliği satın alabileceğini düşünüyorlar (O'Malley, 2013). Bu yüzden yerli halkın bu sektörde çalışmaya karşı olan isteksizliği açığa çıkıyor. Bu durumu destekleyen ve benzer şekilde, toplumsal ve kültürel algılar yüzünden hamam sektöründe çalışmanın getirdiği dezavantajlardan bahseden Özbekistan uyruklu bir katılımcı, toplumda ikincil derecede insan olarak görüldüğünü, özellikle erkek müşterilerin hamamda çalışan kadınları aynı zamanda seks satan işçiler olarak gördüğünü şu şekilde ifade etmiştir;

"Yeri geldiğinde vergi konusunda, evrak konusunda her zaman ikincil derece insan olarak bakılıyor, her zaman. Mutlu son istiyorlar başka bir şey yok. Ben dokundurtmam kendime hiçbir zaman." (Özbekistan, K10)

Alanya'daki hamamlarda yoğunlaşan Asyalı göçmen kadınlar, belirli beklentiler ile bu sektöre yönelmektedirler. Bu sebeple, beklentilerinin karşılanıp, karşılanmadığını sorduğumuzda her bir katılımcı çeşitli cevaplar vermiştir. Ancak içlerinden Kırgızistan uyruklu birisinin memnun olduğunu ancak bu sektörden istediği zaman başka bir sektöre geçiş yapabileceğini açıkça ifade etmiştir. Bu söylem, sektörler arası geçiş bağlantısının sahada da tespit edildiğini göstermektedir;

"Yani karşılıdı. Hem dil pratiği oluyor, o yüzden İngilizceyi daha iyileştirebilirim diye düşündüm. Birazda kazandığım paraya göre karar veririm. Başka bir sektör olabilir. Çünkü meslek çok." (Kırgızistan, K11)

Asyalı göçmen kadınların küresel beden işçiliğini yeniden ürettiği hamamlarda onların kültürel masöz imajlarından faydalanılmaktadır. Öyle ki, bu hizmeti deneyimleyenler değil, hizmet verenler uluslararası hareket etmektedir. Bu, Asyalı göçmen kadınların emek göçündeki arka plandır. Çünkü, arz ve talebin ilişkiselliğinde gerçekleşen bu süreç sonucunda yerel toplum içinde "küresel bir emekten" yararlanılmaktadır. Yerli halk dışında, uluslararası hareket eden turistlerde, kendileri gibi uluslararası hareket eden göçmenden hizmet almaktadırlar. Bu yüzden bu emeği uluslararası bir kompozisyona taşıyan göçmenlerin göç ve istihdama dair gelecek niyetleri ve planları oldukça önemlidir. Bu amaçla, Asyalı göçmen kadınların hamam sektöründe çalışmaktan duydukları memnuniyet veya memnuniyetsizliğe bağlı olarak, kaynak sahaya geri dönme, yeni bir hedef sahaya hareket etme ya da iş gücü piyasasında başka bir sektöre geçiş yapma gibi alternatiflerden söz edilebilir. Bütün bu seçenekler göçmenin yeniden ya uluslararası ya da ülke içinde iç göç yaşamasına yol açabilir. Elbette kalıcı olma düşüncesinin de göz ardı edilmemesi gerekir. Fakat bu durumda da aile birleşimi göçünün gerçekleşmesin isteyen Özbekistan uyruklu kadının düşünceleri şu şekildedir;

"Temelli gitmek istemem. Temelli burada kalmak istiyorum. Çocuklarım da gelse, ailem, kocam da gelse evim olup, burada çalışıp, yaşamak istiyorum." (Özbekistan, K12)

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırma, küresel göç merkezi çekim merkezlerinin çeperindeki geçiş kuşağında kalan Türkiye'de göçün kadınlaşma eğiliminin açıkça gözlemlendiği hamam sektöründe çalışan Asyalı göçmen kadınlar üzerinedir. Alanya gibi uluslararası turizm destinasyonlarındaki oteller ile müstakil hamamlarda son zamanlarda hızla yayılan Asyalı göçmen kadınların göç ve istihdam süreçlerinde kullandıkları göçmen ilişki ağları ve aracı firmaların rolü belirlenmeye çalışılmıştır. Küresel kadın göç örüntülerinde Türkiye'de hamam sektörünün iş gücü ihtiyacına

bağlı olarak ağların ve aracı firmaların nasıl işlevsel hale geldiği ortaya çıkarılmıştır. Ağlar ve aracılardan kadın göçmenin harekete geçirilmesi ve istihdama erişiminde etkinliğinin giderek arttığı anlaşılmıştır.

Asya'dan tüm dünyaya yayılan göç, emeğin uluslararasılaşmasıyla birlikte giderek daha önemli bir hale gelmiştir (Spaan, 1994). Potansiyel göçmen kadınlar, köken sahalardaki itici faktörler ve kurdukları bağlantılarla uluslararası göçe katılmaya başlamışlardır (Curran ve Rivero-Fuentes, 2003; Curran vd., 2005). Bu süreçte göçmen kadınlar çeşitli yardım fırsatlarına ulaşmak için sıkça ilişki ağlarına ve aracı firmalara başvurmuşlardır (Spaan, 1994). Aracılığın hem sosyal ağlar hem de firmalarla gerçekleşmesiyle çoğu zaman birlikte işlevsel hale gelen bu ikili yapı (Molland, 2012), Alanya'daki hamamlarda çalışan Asyalı kadınların göç ve istihdam süreçlerinde de etkili olmuştur. Bu sayede, küresel beden emekleri uluslararası platformlarda etkin bir şekilde yayılma imkânı bulmuş ve Türkiye gibi merkez dışındaki yeni göç çekim merkezlerini içine almaya başlamıştır. Bu yayılımın temelinde farklı mekânsal ölçeklerdeki aktörleri birbirine bağlayarak etkin olan ilişki ağları ve aracı firmaların birbirini tamamlayan ilişkisi bulunmaktadır. Bu yüzden aracı firmaları göçmen ağlarından farklı bir yapı olarak ele alınmaktan ziyade, karmaşık bir şekilde birbirleriyle ilişkili olduklarını (Williams vd., 2020) ve birlikte değerlendirilmesi gerektiğini savunuyoruz.

Göç kuramları uzun yıllar boyunca genellikle erkek göçmenlere odaklanarak, göçmen kadınları dışarıda bırakmıştır (Oishi, 2002). Günümüzde ise özellikle Asyalı göçmen kadınların istihdam fırsatlarına erişmek için kullandıkları sosyal sermaye ve ilişki ağlarının rolü giderek daha belirgin hale gelmektedir (Raghuram vd., 2010). Asyalı kadınların göç ve istihdama erişmek için ağlardan faydalandıkları bu süreç, Asya ülkeleri ile Türkiye arasında gerçekleşen beden emeği göçünün süreklilik kazanmasına imkân tanımıştır. Bu noktada Asyalı göçmen kadınların, hedef sahalarda iş bulma ve karşılaştıkları zorlukların üstesinden gelme konusunda oluşturdukları sosyal kurumlar ve bağlantılar, onlar için bir destek ve araç olmuştur (Kalter ve Kogan, 2014). En önemlisi de ilişki ağları Asyalı kadınların göçe katılma motivasyonunu olumlu yönde etkileyerek uluslararası göçün ivme kazanmasını sağlamıştır.

Döngüsel biçimde birbirini besleyen ara yapılar, uluslararası hareketliliğin ihtimalini artırma eğilimindedir (Massey vd., 2014). Bu doğrultuda, firmaların iş gücü göçüne aracılık etme pratiği giderek artmaktadır (Xiang ve Lindquist, 2014). Ancak bu artış, düzenli göç yollarının daha pahalı hale gelmesine (Fernandez, 2013) ve göçün giderek ticarileşmesine neden olmaktadır (Broek vd., 2016; Spaan, 1994). Dolayısıyla Asyalı göçmen kadınlar köken sahadaki ekonomik sermayelerine bağlı olarak firmalardan faydalanmaktadırlar. Göçmen kadınların aracı firmalara olan yönelimleri, daha iyi ücret, iş değiştirme ya da çalışma koşulları için pazarlık yapma (Awumbila vd., 2019) gibi fırsatlar sunulmasından kaynaklıdır. Göçmen kadınların köken sahadaki aracılardan, varış sahasındaki aracıya aktarıldığı tüm bu sistemin, kadınlar için sömürü olasılığını arttırdığı (Spaan, 1994) düşünülse de Asyalı göçmen masözler için bu durum karşılıklı kazancın sağlandığı bir "kazan-kazan" durumuna dönüşmüştür (Lindquist vd., 2012).

Ulusötesi göçün aracıları, birbirine bağlı aktörler ve düzenleyici rejimler üzerinden faaliyet göstermektedir (Fernandez, 2013). Bu bağlamda, Asya ülkeleri ile Türkiye arasında gerçekleşen küresel beden emeği göçü, tek bir aktörün değil, Asyalı göçmen kadınlar başta olmak üzere aracılardan ve işverenler gibi birden fazla aktörün katılımıyla gerçekleşen karmaşık bir süreci ifade etmektedir. Asyalı göçmen kadınların başlangıçta yararlandığı köken sahadaki uluslararası aracı firma, Türkiye'deki aracı firma ile bu firmada, hamam işvereni ile temas halindedir. Benzer şekilde, göçmen ilişki ağları da göçmenle karşılıklı bir ilişki (VandenBelt, 2020) içerisinde gerçekleşmektedir. Bu sebeple, Asyalı göçmen kadınların ara yapıları kullanarak Alanya'ya göç ettiği ve hamamlarda kümelendiği bu göç tipi, yapısı ve diğer unsurlarıyla karşılıklı bir ilişki içerisinde olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde işverenlerin yabancı personel istihdam etme isteği, aracı firmalara başvurmalarına yol açmış ve bu da Asyalı göçmen masözlerin sektöre girişini kolaylaştırmıştır. Böylece, Alanya'daki hamamlarda yabancı iş gücüne olan talebin artması, Asyalı göçmen kadınların hamam sektöründe daha fazla yoğunlaşmasına olanak sağlamıştır.

Broek ve diğerlerine göre (2016), işverene bağımlı göçmenler, statüleri gereği daha savunmasızdırlar. Çünkü hem işveren hem de göçmen kadınlar sahip oldukları yasal haklar hakkında yeteri kadar bilgiye sahip değildirler (Deniz, 2018). Hamamların düzenli ve düzensiz göçmenlere açık işletmeler olması göçmen kadınlar

için bu savunmasızlığın artmasına neden olmaktadır. Bu sebeple aracı firmalara üstlendikleri aracılık rolünden daha fazla sorumluluk düşmektedir. Ayrıca, firmalar bilgi akışını ve ağlara erişimi tekeline aldıkça, göçmenlerle olan karşılıklı ilişkilerini bağımlılığa dönüştürme (Spaan, 1994) eğiliminden kaçınılmadırlar. Nitekim, bu durumun üstesinden gelebilmek için öncelikle işverenlerin göçmen kadınların haklarını daha fazla göz etmeleri gerekmektedir. Ayrıca, düzensiz göçün küreselde olduğu kadar Türkiye’de giderek artan boyutları dikkate alındığında aracı firmaların göçün daha düzenli hale gelmesine katkı sağlayabileceği gibi tersine yol açabileceği dikkate alınmalıdır. Sonuç olarak, bu araştırmanın aracı firmalar ve göçmen ağları arasındaki bütünleyici ilişkiyi açığa çıkararak literatüre anlamlı bir katkı sağladığını söyleyebiliriz. Bu temel bulgunun, başta Asyalı göçmen kadınlar olmak üzere devlet, sektör, firmalar gibi ilgili paydaşlar için hayati düzede önemli olacağı açıktır. Bu çerçevede, göçmenlerin, aracı firmaların ve ilişki ağlarının yanında diğer aktörlerin de içinde yer aldığı ağ mekanizmasının işleyişine ve rollerine dair daha kapsamlı tartışmalara kapı açacağını ümit ediyoruz.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest	Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir. <i>The authors declared no conflict of interest</i>
Finansal Destek / funding conditions	Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir. <i>The authors declared that this study has received no financial support</i>
Yazar Katkıları/Author Contributions	Yazarlar/Authors
Çalışmanın içeriği ve tasarımı/ <i>Conception/Design of Study</i>	A. Özlü – M. Yakar
Metodoloji/ <i>Methodology</i>	A. Özlü – M. Yakar
Veri toplama-oluşturma-iyileştirme/ <i>Data Curation</i>	A. Özlü
Analiz/ <i>Analysis and interpretation of data</i>	A. Özlü – M. Yakar
Görselleştirme/ <i>Visualization</i>	A. Özlü – M. Yakar
Yazı taslağı/ <i>Writing - Original Draft</i>	A. Özlü – M. Yakar
Yazma - İnceleme ve Düzenleme/ <i>Writing - Review & Editing</i>	A. Özlü – M. Yakar
Proje yönetimi/ <i>Project administration</i>	A. Özlü – M. Yakar

REFERANSLAR

- Akalın, A. E. (2007). Hired as a caregiver, demanded as a housewife becoming a migrant domestic worker in Turkey. *European Journal of Women's Studies* 14 (3), 209-225.
- Akşit, E. E. (2009). Kadınların hamamı ve dönüşümü. Alkan, A. (Der.). *Cins Cins Mekân*. (s.136-167). Varlık Yayınları.
- Alkan, S. ve Yüceşahin, M. M. (2023). Kadın göçü araştırmaları. Kaya, G. (Ed.) içinde, *Cumhuriyetin göçlerle dolu 100 yılı*. (s. 855-864). Cem Yayınevi.
- Alanya Ticaret ve Sanayi Odası Ekonomik Raporu, (ALTSO), (2021). <https://www.altso.org.tr/wp-content/uploads/2022/09/2021-ekonomik-rapor-kitabi.pdf>. Son Erişim Tarihi: 04.04.2022.
- Ambrosini, M. (2017). Why irregular migrants arrive and remain: the role of intermediaries. *Journal of Ethinc and Migration Studies*, 43(11), 1813-1830.
- Arango, J. (2004). Theories of international migration. Danièle, J. (Ed.), *International Migration in the New Millennium: Global Movement and Settlement*, (s. 15-35). Burlington, VT, Ashgate.
- Arango, J. (2016). Theories of international migration. Joly, D. (Ed.), *International migration in the new millennium*. (s. 1-35). New York: Routledge.
- Asis, M. M. B. (2003). Asian women migrants: going the distance but not far enough. Washington, D. C.: Migration Information Source, Migration Policy Institute.
- Asis, M. M. B. (2004). *When men and women migrate: Comparing gendered migration in Asia*. United Nations Division for the Advancement of Women (DAW) Consultative Meeting on "Migration and Mobility and how this movement affects Women" Malmö, Sweden.

- Asis, M.M. B. ve Piper, N. (2008). Researching international labor migration in Asia. *The Sociological Quarterly*, 49(3)4, 23-444.
- Aitken C. ve Hall, C. M. (2000) "Migrant and foreign skills and their relevance to the tourism industry", *Tourism Geographies*, 2, 1, 66 – 86.
- Austin, M. (2017). Defending Indonesia's migrant domestic workers. *Citizenship and Democratization in Southeast Asia*, 265-288.
- Awumbila, A., Deshingkar, P., Kandilige, L., Kofi Teye J. ve Setrana, M. (2019) Please, thank you and sorry – brokering migration and constructing identities for domestic work in Ghana, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 45(14), 2655-2671.
- Bélanger, D. ve Rahman, M. (2013). Migrating against all the odds: International labour migration of Bangladeshi women. *Current Sociology*, 61(3), 356-373.
- Biehl, K. ve Daniş, D. (Der.). (2020). *Toplumsal cinsiyet perspektifinden Türkiye'de göç araştırmaları*. (s. 8-17). Sabancı Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Mükemmelliyet Merkezi ve Göç Araştırmaları Derneği (GAR).
- Bloch, A. (2003) "Victims of trafficking" or entrepreneurial women? Narratives of post-Soviet entertainers in Turkey'. *Journal of Canadian Woman Studies*, 22 (3/4), 152–8.
- Boyd, M. (1989). Family and personal networks in international migration: Recent developments and new agendas. *International Migration Review*. 23(3), 638-670.
- Bozok, D. (2005). Türk hamamı ve geleneklerinin turizmde uygulanışı (Bursa merkez ilçede bir araştırma). *Sosyal Bilimler Dergisi*. 8(13), 62-86.
- Broek, D., Harvey, W. ve Groutsis, D. (2016). Commercial migration intermediaries and the segmentation of skilled migrant employment. *Work, Employment and Society*, 30(3), 523–534.
- Buz, S. (2007). Göçte kadınlar: Feminist yaklaşım çerçevesinde bir çalışma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 18 (2), 37-50.
- Carling, J. (2005). Gender dimensions of international migration. *Global Migration Perspectives*, 35.
- Castles, S., De Haas, H. ve Miller, M.J. (2014). *The Age of migration international population movements in the modern world*. Fifth Edition. Palgrave Macmuan.
- Chan, Y. W. (2020). Asian perspectives of migration: a commentary. *Comparative Migration Studies*, 8(33).
- Chandran, S. D., Puteh, F. Azmi, N. A. ve Suki, N. M. (2020). Exploring the development of medical tourism industry in Southeast Asia Region. *International Journal of Business Ecosystem & Strategy* 2(3), 28-32.
- Coşkun, E. (2014). Türkiye'de Göçmen Kadınlar ve Seks Ticareti. *Çalışma ve Toplum*. 3(42).
- Coşkun, E. (2016). Türkiye'nin göç rejiminde toplumsal cinsiyet faktörü: Ugandalı göçmen kadınlar örneği. *Fe Dergi* 8(1), 91-104.
- Curran, S. R., Garip, F., Chung, C. Y. ve Tangchonlatip, K. (2005). Gendered migrant social capital: Evidence from Thailand. *Social Forces*, 84(1), 225–255.
- Curran, S. R. ve Rivero-Fuentes, E. (2003). Engendering migrant networks: The case of Mexican migration. *Demography*, 40(2), 289-307.
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB), Çalışma İzin İstatistikleri Veri Tabanı, Uyruklara ve Cinsiyete Göre Yabancılara Verilen Çalışma İzin Sayısı 2012, (Veriler elektronik ortamdan elde edilmiştir). <https://www.csgb.gov.tr/istatistikler/calisma-hayati-istatistikleri/resmi-istatistik-programi/calisma-izin-istatistikleri/>
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB), Çalışma İzin İstatistikleri Veri Tabanı, Uyruklara ve Cinsiyete Göre Yabancılara Verilen Çalışma İzin Sayısı 2022, (Veriler elektronik ortamdan elde edilmiştir). <https://www.csgb.gov.tr/istatistikler/calisma-hayati-istatistikleri/resmi-istatistik-programi/calisma-izin-istatistikleri/>
- Dedeoğlu, S. (2011). Türkiye'de göçmenlerin sosyal dışlanması: İstanbul hazır giyim sanayinde çalışan Azerbaycanlı göçmen kadınlar örneği. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 66(1), 27 – 48.
- Dedeoğlu, S., Ekiz Gökmen, Ç. (2011). Uluslararası göç ve Türkiye'de göç eğilimleri. (s. 35-55). *Göç ve sosyal dışlanma Türkiye'de yabancı göçmen kadınlar*. Efil Yayınevi.
- Deniz, A. (2018). Türkiye'ye Filipinli dadı göçü: Aracı firmaların rolünü anlamak. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 16(2), 289-301.
- Deniz, A. ve Özgür, M. (2010). Rusya'dan Türkiye'ye uluslararası göç: Antalya'daki Rus göçmenler. *Ege Coğrafya Dergisi*. 19(1), 13-30.

- Deniz, A. ve Özgür, E. M. (2013). Antalya’daki Rus gelinler: Göçten evliliğe, evlilikten göçe, *Sosyoloji Dergisi*, 3(27), 151-175.
- Deniz, A. ve Özgür, M. (2022). Local, institutional, or transnational? Social networks of Russian marriage migrants in Turkey. *European Journal of Women’s Studies*, 29(2) 347–363.
- Doğan, H., Kocaman, S. ve Tekin, Y. (2011). Alanya’ya gelen yabancı turistlerin Türk hamamlarına ilişkin memnuniyet algılamaları. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1.
- Douglas Graham, M. D. (1879). History of massage. *Atlanta Medical and Surgical Journal*, 17(7), 426-434.
- Dumreicher, H., Behloul-Sibley, M., Igdırlıgil, A., Raftan, K., Mahdavi, A., Perfler, R., Mortimer, N., Zerouala, S., Atassi, S., Ivanceanu, I., Nasredin, M., Caner Saltık, E., Bouillot, N., Remaoun, N., Taleb, S., El-Wazır, B., Hongyi, LU. ve Elkerdany, D. (2008). *Hammam, aspects and multidisciplinary methods of analysis for the mediterranean region*. Erişim Adresi: <https://cordis.europa.eu/project/id/517704/reporting>
- Durgun, S., (2018). Al (m) anya:“Tatlı vatan”?. *Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi*, 2, 59-73.
- Ekiz Gökmen, Ç. (2011). Türk turizminin yabancı gelinleri: Marmaris yöresinde turizm sektöründe çalışan göçmen kadınlar. *Çalışma ve Toplum*. 28, 201-231.
- Ekiz Gökmen, Ç. (2018). Turizm sektöründe göçmen emeği: Nitelikli emek mi? ucuz emek mi? *Çalışma ve Toplum*, 1.
- Erder, S. ve Kaşka, S. (2003) Irregular migration and trafficking in women: The case of Turkey. Istanbul: IOM.
- Faist, T. (2003). *Uluslararası göç ve ulusaşırı toplumsal alanlar*. (Çev: Gündoğan, A. Z. ve Nacar, C.). Bağlam Yayınları.
- Fernandez, B. (2013). Traffickers, brokers, employment agents, and social networks: The regulation of intermediaries in the migration of Ethiopian domestic workers to the Middle East. *The International Migration Review*, 47(4), 814-843.
- Goss, J. ve Lindquist. J. (2000). Placing movers: An overview of the Asian-Pacific migration system. *The Contemporary Pacific*, 12(2), 385-414.
- Gulati, L. (1997). Asian women in international migration: With special reference to domestic work and entertainment. *Economic and Political Weekly*. 32(47), 22-28.
- Gulati, L. (2006). Asian women: Workers in international labour migration: An overview. Argawal, A. (Ed.), *Women and migration Asia*. (s. 46-72). Sage Publications.
- Gülçür, L. ve İlkaracan, P. (2002). The “natasha” experience: Migrant sex workers from the former soviet union and eastern Europe in Turkey. *Women’s Studies International Forum* 25(4), 411–421.
- Haug, S. (2008) Migration networks and migration decision-making, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 34(4), 585-605.
- Hewett, H. (2009). Mothering across borders: Narratives of immigrant mothers in the United States. *Women’s Studies Quarterly*, 37(3/4), 121-139).
- Hondagneu-Sotelo, P. ve Avila, E. (1997). “I’m here, but I’m there”: The meanings of Latina transnational motherhood. *Gender and Society*, 11(5), 548-571.
- Horvat, K. V. ve Pusnik, M. (2019). In strangers’ hands: Thai massage services in Slovenia. *Cultural Sociology* 13(2), 217–232.
- Hugo, G. (2005). Migration in the Asia-Pacific region. *Global Commission on International Migration*.
- Jeffreys, S. (2003) Sex tourism: do women do it too? *Leisure Studies*, 22(3), 223-238,
- Kalter, F. ve Kogan, I. (2014). Migrant networks and labor market integration of immigrants from the former Soviet Union in Germany. *Social Forces*, 92(4), 1435-1456.
- Kang, M. (2010). *The managed hand: Race, gender, and the body in beauty service work*. Berkeley: University of California Press.
- Kaşka, S. (2007). Yeni uluslararası göç hareketleri ve Türkiye’deki Moldovalı kadın hizmetçiler. *Cultural Changes in the Turkic World*. 71-90.
- Kaşka, S. (2022). Kadın ve toplumsal cinsiyetin keşif süreci: Türkiye’de göç araştırmalarının yörüngeleri. Coşkun, E., Kaşka, S. ve Williams, L. (Haz.). *Göçmen ve mülteci kadınlar Türkiye’de araştırma, politika ve uygulamada toplumsal cinsiyet farkındalığı*. (s. 36-57). Birinci Baskı, Bağlam Yayıncılık.

- Kern, A. ve Müller-Böcker, U. (2015). The middle space of migration: A case study on brokerage and recruitment agencies in Nepal. *Geoforum* 65, 158–69.
- King, R. (2012). Theories and typologies of migration: An overview and a primer. Righard, E. (Ed.), *Willy Brandt Series of Working Papers in International Migration and Ethnic Relations*, 3(12). Malmö University.
- Kofman, E., Phizacklea, A., Raghuram, P. ve Sales, R. (2000). *Gender and international migration in Europe employment welfare and politics*, New York: Routledge
- Köşer Akçapar, Ş. ve Taner, N. (2021). Kadın ve göç. Özkan, A. ve Taşçı, G. (Eds.) içinde, *Göç disiplinlerarası bakış açısıyla*. (s. 103-150). Nobel Yayın.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı (2013). Tesislere geliş, geceleme, ortalama kalış süresi ve doluluk oranının illere ve ilçelere göre dağılım istatistikleri.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı (2023). İşletme ve Basit Belgeli konaklama tesislerinde tesislere geliş, geceleme, ortalama kalış süresi ve doluluk oranlarının illere ve ilçelere göre dağılım istatistikleri.
- Lim, L.L. ve Oishi, N. (1996). International labor migration of Asian women: Distinctive characteristics and policy concerns. *Asian and Pacific Migration Journal*, 5(1).
- Lindquist, J. (2010). Labour recruitment, circuits of capital and gendered mobility: Reconceptualizing the Indonesian migration industry. *Pacific Affairs* 83(1), 115–132.
- Lindquist, J., Xiang, B. ve Yeoh, B. (2012). Introduction: Opening the black box of migration: Brokers, the organization of transnational mobility and the changing political economy in Asia. *Pacific Affairs*, 85(1), 7–19.
- Lörincz, L. ve Németh, B. (2022). How social capital is related to migration between communities? *European Journal of Population*, 38, 1119–1143.
- Lutz, H. (2010). Gender in the migratory process. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. 36(10), 1647-1663.
- Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A. ve Taylor, J. E. (2014). Uluslararası göç kuramlarının bir değerlendirmesi. *Göç Dergisi*, 1(1), 11-46.
- McKeown, A. (2012). How the box became black: Brokers and the creation of the free migrant. *Pacific Affairs*, 85(1), 21-45.
- Mills, M.B. (1997). Contesting the margins of modernity: women, migration, and consumption in Thailand. *American Ethnologist*, 24(1), 37-61.
- Molland, S. (2012). Safe migration, dilettante brokers and the appropriation of legality: Lao-Thai “trafficking” in the context of regulating labour migration. *Pacific Affairs*, 85(1), 117-136.
- Monk-Turner, E. ve Turner, C. G. (2017). Thai massage and commercial sex work: A phenomenological study. *International Journal of Criminal Justice Sciences*, 12(1), 57-68.
- Morokvasic, M. (1984). Birds of passage are also women. *The International Migration Review*. 18(4), 886-907.
- Morokvasic, M. (2004). ‘Settled in mobility’: Engendering post-wall migration in Europe. *Feminist Review*, 77(1), 7-25.
- Mutluer, M. ve Südaş, İ. (2008). Ekonomik etkileri açısından Türkiye’nin turizm merkezlerine yönelik Avrupalı göçleri. *Ege Coğrafya Dergisi*, 17(1-2), 51-59.
- Oishi, N. (2002). Gender and migration: An integrative approach. *Working Paper*. 49, 1-18.
- Oishi, N. (2017). Gender and migration policies in Asia. Tittensor, D. ve Mansouri, F. (Eds.), *The Politics of Women and Migration in the Global South* (s. 27-48).
- O’Malley, A. (2013). Sex tourism and women’s status in Thailand. *Society and Leisure*. 11(1), 99-114.
- Özgür, E. M. (2018). Küresel göçün sosyo-mekânsallığı: ulusötesi mekânlar / yerelötesi yerler, topluluklar ve kimlikler. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 16 (1), 1- 35.
- Parrenas, R. S. (2000). Migrant Filipina domestic workers and the international division of reproductive labor. *Gender and Society*, 14(4), 560-580.
- Parwati, K. S. M., Widarmana, I. G. P. ve Melistiyari, I. G. A. (2016). Traditional Balinese massage as SPA brand in Sanur beach area. *Journal of Business on Hospitality and Tourism*, 2(1), 218-224.
- Pasin, B. (2022). Kentsel dolaplar, homososyal mekânlar ve performans sahneleri: Kuir coğrafyalara eleştirel bir bakış. Toprak, M. A. (Ed.) içinde, *Eleştirel Beşerî Coğrafya*. (s.142-164). Bağlam Yayıncılık.

- Peteet, J. (2024) *The hammam through time and space. Gender, Culture, and Politics in the Middle East*. Syracuse University Press.
- Raghuram, P., Henry, L. ve Bornat, J., (2010). Difference and distinction? Non-migrant and migrant networks. *Sociology*, 44(4), 623–641.
- Raijman, R., Schammah Gesser, S. ve Kemp, A. (2003). International migration, domestic work, and care work: Undocumented Latina migrants in Israel. *Gender and Society*, 17(5), 727-749.
- Ryan, C., Keiwkarna, B. ve Islam Khan, M. (2003). Traditional thai massage: unveiling the misconceptions and revealing the health benefits. *Journal of Public Health and Development* 1(2), 69-75.
- Sallan Gül, S. ve Türkmen, E. (2021). Uluslararası göç ve kadın: Küreselleşme sürecinde göçün kadınlaşması. Negiz, N. ve Öcal, A. (Eds.) içinde, *Disiplinler Arası Kadın*. (105-135). Ankara: Nobel Yayınları.
- Sanders, J., Nee, V. ve Sernau, S. (2002). Asian immigrants reliance on social ties in a multiethnic labor market. *Social Forces*. 81(1), 281-314.
- Sharma, R. (2011). Gender and international migration: The profile of female migrants from India. *Social Scientist*, 39(3/4), 37-63.
- Spaan, E. (1994). Taikongs and calos: the role of middlemen and brokers in Javanese international migration. *The International Migration Review*, 28(1), 93-113.
- Sunanta S. (2014) Thailand and the Global intimate: Transnational marriages, health tourism and retirement migration. *MMG Working Paper* 14(2).
- Sunanta, S. (2020). Globalising the Thai 'high-touch' industry: exports of care and body work and gendered mobilities to and from Thailand. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 46(4), 1-19.
- Sunanta, S. (2022). Globalising the Thai 'high-touch' industry: exports of care and body work and gendered mobilities to and from Thailand. Statham, P, Scuzzarello, S, Sunanta, S. ve Trupp, A. (Eds.), *Thai-Western mobilities and migration*. (s.71-103). New York: Routledge.
- Südaş, İ. (2005). *Türkiye'ye yönelik göçler ve Türkiye'de yaşayan yabancılar: Alanya örneği*. Yüksek lisans tezi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Stark, O. ve Lucas, R. (1988). Migration, remittances, and the family. *Economic Development and Cultural Change*. 36(3), 465-48.
- Toksöz, G. (2021). *Emanet emek göç yollarında kadınlar*. Birinci Baskı. Dipnot Yayınları.
- Teke Lloyd, F. A. (2019). Türkiye göç ve mülteci politikasının dış politika ekseninde değerlendirilmesi: 2000-2017. *Alternatif Politika*, 11(3), 502-526.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) Veri Tabanı, Antalya İli Alanya İlçesinin Tabiiyet ve Cinsiyetine Göre Yabancı Nüfusu 1990, (Veriler elektronik ortamdan elde edilmiştir).
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) Veri Tabanı, Antalya İli Alanya İlçesinin Tabiiyet ve Cinsiyetine Göre Yabancı Nüfusu 2022, (Veriler elektronik ortamdan elde edilmiştir).
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) Veri Tabanı, Tabiiyet ve Cinsiyetine Göre Yabancı Nüfusu 2012, (Veriler elektronik ortamdan elde edilmiştir).
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) Veri Tabanı, Tabiiyet ve Cinsiyetine Göre Yabancı Nüfusu 2023, (Veriler elektronik ortamdan elde edilmiştir).
- Twigg J, Wolkowitz C, Cohen R. L. ve Nettleton, S. (2011) Conceptualising body work in health and social care. *Sociology of Health and Illness* 33(2), 171–188.
- Ünlütürk Ulutaş, Ç. ve Kalfa, A. (2009). Göçün kadınlaşması ve göçmen kadınların örgütlenme deneyimleri. *Fe Dergi*, 1(2), 13-28.
- Xiang, B. ve Lindquist, J. (2014). Migration infrastructure. *International Migration Review*, 48(1), 122-148.
- Williams, C. P. (2008). Female transnational migration, religion and subjectivity: The case of Indonesian domestic workers. *Asia Pacific Viewpoint*, 49(3), 344–353.
- Williams, N.E., Hughes, C., Bhandari, P., Thornton, A., Young-DeMarco, L., Sun, C. ve Swindle, J. (2020). When does social capital matter for migration? A study of networks, brokers and migrant in Nepal. *International Migration Review*, 54(2), 964-991.

- VandenBelt, K. (2020). A call for a unified theoretical approach to the study of migration: Network analysis of international migration systems. *Uluslararası İlişkiler*, 17(68), 129-143.
- Yakar, M. (2020). XXI. yüzyılın başında Türkiye'nin yabancı nüfusunda yeni eğilimler: Değişen profiller ve mekânsal örüntüler. Sallan Gül, S., Dedeoğlu, S. ve Kahya Nizam, Ö. (Der.). *Türkiye'de mültecilik, zorunlu göç ve toplumsal uyum: Geri dönüş mü, birlikte yaşam mı?* (s. 38-71). Bağlam Yayıncılık.
- Yakar, M. (2021). Türkiye'de göçün değişen zamansal ve mekânsal örüntüleri. *Ege Coğrafya Dergisi*, 30(1), 1-30.
- Yalçın, Ç. (2015). Türkiye'de ev hizmetlerinde çalışan göçmen kadınlar ve ekonomik şiddet. *Fe Dergi*, 7(1), 50-60.
- Yang, D. (2008). International migration, remittances and household investment: Evidence from philippine migrants' exchange rate shocks. *The Economic Journal*, Volume 118(528), 591-630.
- Yegül, F. K. (2012). Anadolu hamam kültürü: bin ışık huzmesi, bin ılık parmak. Ergin, N. (Der.). *Anadolu medeniyetlerinde hamam kültürü: Mimari, tarih ve imgelem*. (s. 16-66). Koç Üniversitesi Yayınları.
- Yeoh, B.S.A., Huang, S. ve Gonzalez, J. (1999). Migrant female domestic workers: Debating the economic, social and political impacts in Singapore. *International Migration Review*, 33, 114-136.

Web Sayfaları

- Asa HRM Consulting & Recruitment. (2024, 26 Mart). <https://www.asahrm.com/wellness-spa/> adresinden alındı.
- Move Up Organizasyon Hizmetleri. (2024, 26 Mart). <https://moveup.com.tr/yabanciislemleri.html> adresinden alındı.
- Yeni Alanya Gazetesi. *Alanya'daki hamamlarla ilgili önemli karar*. Mart 26, 2024 tarihinde. <https://www.yenialanya.com/haber/5524316/alanyadaki-hamamlarla-ilgili-onemli-karar> adresinden alındı.

Received: 29 February 2024 | Revised: 7 May 2024 | Accepted: 13 May 2024

DOĞAL FAKTÖRLERİN ŞEHİRSEL BÜYÜMEYE ETKİSİ: DENİZLİ ÖRNEĞİ

The Effect of Natural Factors on Urban Growth: Denizli Case

Cansu DUMAN¹

Pamukkale Üniversitesi,
Coğrafya Bölümü
Denizli-Türkiye
cansuduman@pau.edu.tr

Rauf BELGE¹

Pamukkale Üniversitesi,
Coğrafya Bölümü,
Denizli-Türkiye
rbelge@pau.edu.tr

Abstract

In cities where the majority of the population resides, it is crucial to utilize space in the most appropriate way. For this purpose, suitability analysis is a fundamental step in urban space management. Suitability analyses determine the most appropriate spatial model for future land use based on identified requirements, preferences, or predictions of specific activities. One of these models, the Analytic Hierarchy Process (AHP), is widely used among multi-criteria decision-making methods due to its simplicity, ease of use, and intelligibility. In this study, the suitability of the urban area of Denizli and its surroundings for settlement was analyzed with the Analytic Hierarchy Process method, one of the Multi-Criteria Decision Analyses (MCDA). For this purpose, the slope, aspect, elevation, land use, distance to rivers, distance to fault lines, and lithological characteristics of the region were taken into consideration, and accordingly, the settlement suitability level of the city and the adjacent area was revealed. As a result of the analysis, settlement suitability classes were determined, and these classes were classified as Unsuitable, Very Little Suitable, Less Suitable, Moderately Suitable, and Suitable. These classes were shown on a spatial scale, and their proportional distribution was calculated. As a result of the analysis, it was determined that 21% of the study area, which consists of 384.42 km² in total, is unsuitable for settlement, 23% is very little suitable, 19% is less suitable, 19% is moderately suitable, and 18% is suitable. Areas unsuitable for settlement are mostly located on the northern slopes of Akdağ, which have a high degree of slope. The land where the city of Denizli is located, on a plateau with a slight slope towards the north, is determined to be Moderately Suitable and Suitable in terms of suitability for settlement.

Keywords: Denizli, Settlement Suitability Analysis, Analytic Hierarchy Process, GIS.

Öz

Nüfusun büyük çoğunluğunun yaşadığı şehirlerde mekânın maksada en uygun şekilde kullanılması önem arz etmektedir. Bu amaçla yapılan uygunluk analizleri, şehirselsel mekân yönetiminde temel bir adımdır. Uygunluk analizleri, belirlenen gerekliliklere, tercihlere veya belirli faaliyetlerin tahminlerine göre gelecekteki arazi kullanımı için en uygun mekânsal modeli belirlemektedir. Bu modellerden biri olan Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS), yönteminin sadeliği, kolay kullanılabilirliği ve anlaşılabilir bir metot olmasından dolayı çok kriterli karar verme yöntemleri arasında kullanımı oldukça yaygındır. Bu çalışmada Çok Ölçütlü Karar Analizlerinden (ÇÖKA) biri olan Analitik Hiyerarşi Süreci yöntemi ile Denizli şehri ve yakın çevresinin yerleşime uygunluk durumu incelenmiştir. Bu amaçla bölgenin eğim, baki, yükselti, arazi kullanımı, akarsulara mesafe, fay hatlarına mesafe, litolojik ve arazi kullanım kabiliyeti özellikleri dikkate alınmış, buna göre şehir ve mücavir alanın yerleşim uygunluk düzeyi ortaya konulmuştur. Yapılan analizler sonucunda yerleşime uygunluk sınıfları belirlenmiş, bu sınıflar Uygun Değil, Çok Az Uygun, Az Uygun, Orta Derecede Uygun ve Uygun olarak tasnif edilmiştir. Söz konusu sınıflar, mekânsal ölçekte gösterilmiş ve oransal olarak dağılımları hesaplanmıştır. Yapılan analizler sonucunda toplamda 384,42 km²lik alan kaplayan çalışma sahasının %21'i yerleşime uygun olmayan, %23'ü çok az uygun, %19'u az uygun, %19'u orta derecede uygun ve %18'i uygun olduğu tespit edilmiştir. Yerleşime uygun olmayan alanlar, daha ziyade Akdağ'ın eğim derecesi yüksek kuzey yamaçlarında geniş yer kaplamaktadır. Kuzeye doğru hafif eğimli bir plato üzerinde yer alan Denizli şehrinin kurulduğu arazi, yerleşime uygunluk açısından Orta Derecede Uygun ve Uygun olarak belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Denizli, Yerleşmeye Uygunluk Analizi, Analitik Hiyerarşi Süreci, CBS

¹ Sorumlu Yazar/ Corresponding author

1. GİRİŞ

İnsanlar ihtiyaçlarının karşılandığı, güvende olduklarını hissettikleri coğrafi mekânda yaşamayı tercih ederler. Yerleşim alanları planlanırken doğal çevreye uyumu dikkate alınmadığında gerçekleştirilecek doğal afetlere karşı savunmasız kalmakta, maddi manevi zarar görülmektedir (Özdemir, 1996). Yerleşmeler, kurulduğu yerin sit ve situasyon özelliklerinden doğrudan ve dolaylı yönden etkilenir (Göney, 2017). Özellikle insan ekosistemleri olarak bilinen şehirler, doğal ortam ile insan faaliyetleri sonucunda oluşan organize bir yerleşim biçimidir. Şehrin fiziki ve beşerî ortam özellikleri şehrin gelişimini, morfolojik yapısını ve arazi kullanımını şekillendirir. Şehrin kurulduğu alanın jeolojik ve jeomorfolojik özelliklerinin yerleşim açısından değerlendirilmesi, araziden en uygun ve verimli şekilde faydalanılmasını sağlar (Özşahin, 2015). Yerleşmelerin yer seçiminde dikkat edilmesi gereken hususların değerlendirilmesi, Türkiye’de köyden kente göçlerin yoğunlaşmış kentlerde yerleşimin düzensiz olmasıyla önem kazanmıştır. Erinç (1959) ‘bölge planı nasıl yapılmalı?’ sorusunu cevaplarırken fiziki ve beşerî etüdün öneminden bahsetmiştir. Aynı şekilde Yalçınlar (1976) çalışmasında Türkiye’de şehir alanlarının yer seçiminde litoloji, yükselti, eğim, bakı, akarsular ve bitki örtüsü gibi doğal unsurların yansira tarihi ve kültürel unsurlar gibi beşerî faktörlerin de önemi vurgulamıştır. Bilgin (1989) tarafından yerleşim alanlarının coğrafi konumu, arazi şekli, yükselti, eğim, bakı gibi jeomorfolojik unsurların değerlendirildiği çalışmada, bu kriterlerin yer seçimi hususunda dikkat edilmesi gerektiğine değinmiştir. Bu bağlamda yerleşmede esas mesele hangi bölgenin yerleşme açısından uygun olduğudur. Yerleşme bakımından hangi alanların uygun olduğunu tespit etmek için birden fazla kriter kullanılmaktadır. Karar verme sürecinde birden fazla kriterin rol oynadığı mekânsal planlama süreçlerinde uygunluk analizleri oldukça kullanışlıdır. Uygunluk analizleri, mekânsal problemlerin çözümünde önem arz etmektedir.

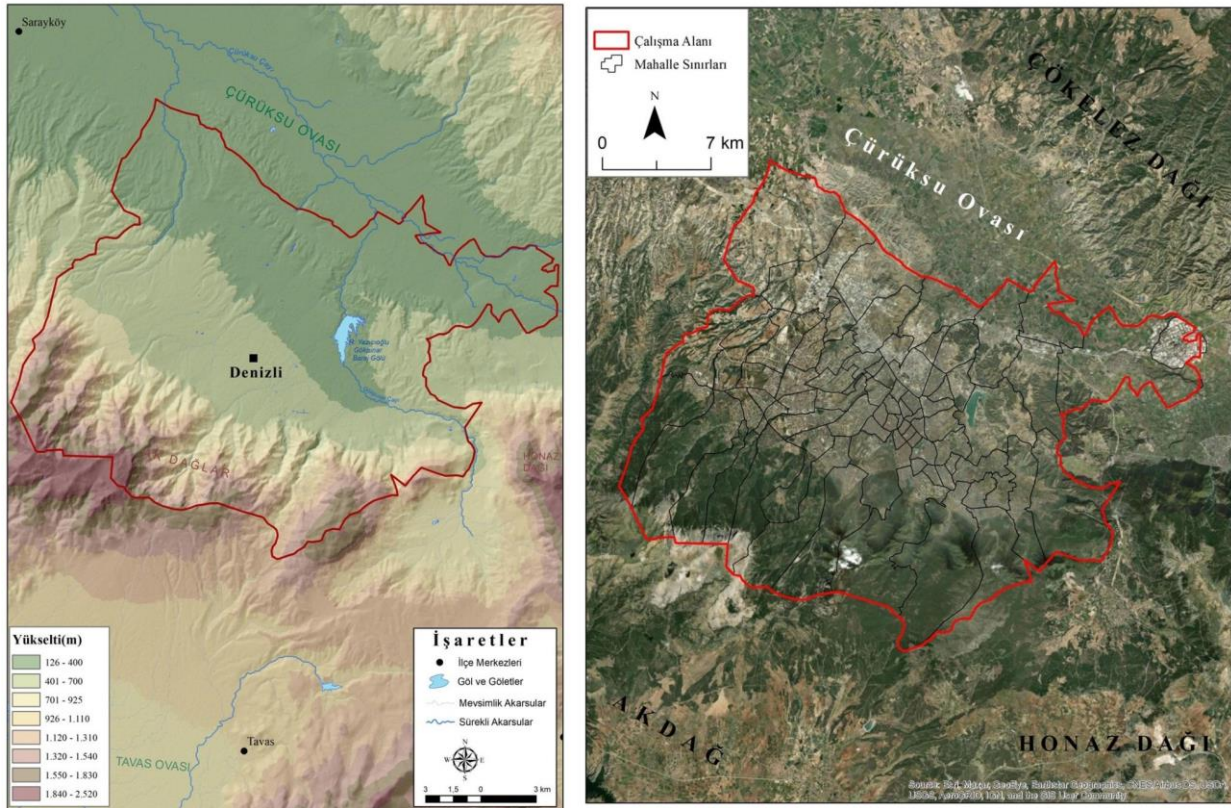
Nüfusun büyük çoğunluğunun yaşadığı şehirlerde de mekânın maksada en uygun şekilde kullanılması önem arz etmektedir. Bu amaçla yapılan uygunluk analizleri, mekân yönetiminde temel bir adımdır. Bu yöntemde belirlenen gerekliliklere, tercihlere veya belirli faaliyetlerin tahminlerine göre gelecekteki arazi kullanımı için en uygun mekânsal model ortaya konulmaktadır (Liu & diğ. 2007). Bu modellerden biri olan Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS) yönteminin sadeliği, kolay kullanılabilirliği ve anlaşılabilir bir metod olmasından dolayı çok kriterli karar verme yöntemleri arasında kullanımı oldukça yaygındır (Özşahin & Kaymaz, 2015). Son yıllarda AHS’nin Uzaktan Algılama (UA) ve Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) tekniklerine entegre edilmesi sayesinde bu alanda bir hayli çalışma yapılmıştır. Özellikle yerleşme uygunluk analizlerinde Çok Kriterli Karar Verme Teknikleri (ÇKKVT) yaygın olarak kullanılmaktadır. Kriterler ve bu kriterlere göreceli puanlama değerleri verilmesinden dolayı, yöntemde veri ile birlikte mekânsal bilgi de önemlidir. Bu nedenle kullanılan kriterler nitel ve nicel olabilmektedir (Akyol & Alkan, 2015). Dolayısıyla analizlerin coğrafi açıdan yorumlanması ve arazi gözlemleri ile desteklenmesi önem arz etmektedir.

Şehirselleşme mekânının en uygun şekilde kullanımı, alternatif alanların belirlenmesi, mekânsal planlama, şehirselleşme arazi kullanım kararları ve şehirselleşme alanının yerleşime uygunluk analizlerinde sıklıkla başvurulan bir yöntemdir (Çavuş & Koç, 2015). AHS ile şehirlerde yerleşmelerin nereye konumlanacağı, hangi yönde doğru büyümesi gerektiği belirlenebilir. Söz konusu yöntem kullanılarak şehirlerin uygunluk analizi ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların ortak noktası şehirselleşme gelişiminde yerleşmelerin en uygun yere nasıl konumlandırıldığına söz konusu model yardımıyla gösterilmesidir (Ünlü & Özdemir, 2022). CBS’nin AHS ile entegrasyonu, farklı hedef ve kriterlere dayalı kentsel planlamada karar vermeyi kolaylaştırmaktadır (Kazemi & Hosseinpour, 2022). Yapılan analizlerde şehirselleşmeyi etkileyen fiziki ve beşerî faktörler dikkate alınmaktadır.

Şehirde arazi kullanımının önceliğini ve uygunluğunu belirlemek, şehirselleşme planlamanın en karmaşık sorunlarından biridir (Kazemi & Hosseinpour, 2022). Zira şehirselleşme mekânının yerleşmeye uygun olması öncelikle sit ve situasyon şartlarının yeterli olmasına bağlıdır. Bu nedenle şehirselleşme uygunluk analizlerinde bölgenin arazi kullanımı, jeolojik yapı, bakı, yükselti ve eğim gibi sit özellikleri dikkate alınmaktadır. Bunun yanında fay hatlarına uzaklık, akarsulara uzaklık, yollara uzaklık, yerleşmelere uzaklık ve heyelan riski taşıyan alanlara uzaklık gibi situasyon kriterleri de kullanılmaktadır. Dolayısıyla bütüncül bir bakış açısı ile ele alınması gereken yerleşme, tek bir kriterin uygun olmasıyla sağlıklı gelişmez.

Çalışmanın temel amacı AHS yöntemi ile Denizli şehri ve yakın çevresinde yerleşmeye uygun alanları belirlemektir. 384,42 km² alandan oluşan çalışma alanı, Akdağ'ın kuzey eteklerinden Çürüksu Ovası'na doğru uzanmaktadır. Denizli şehri, kuzeye doğru yükseltisi tedricen azalan alçak bir plato üzerinde yer almaktadır. Bu alanın ovadaki en düşük rakımı 206 m iken güneyde dağlık alanda 2.315 m'ye çıkmaktadır. Doğu-batı ile kuzey-güney istikametinde uzanan karayolların kesişim noktasında yer alan Denizli şehrinin 2023 yılındaki nüfusu 649.869 kişidir². Çalışmada Denizli şehrini oluşturan 79 şehirsel mahallenin idari sınırları dikkate alınmış, şehrin yakın çevresi çalışma alanına eklenmiştir (Şekil 1). Şehrin yakın çevresinin çalışma alanına dahil edilmesinin sebebi gelecekte yerleşime açılması muhtemel olan bu alanların yerleşme açısından uygun olup olmadığını tartışmaktır. Yerleşmeye uygunluk analizi sonuçları, güncel uydu görüntüleri ve arazi çalışmaları ile elde edilen bilgilerle yorumlanmış, haritalarla görselleştirilmiştir. Bu bağlamda yerleşime açılmış alanların uygunluğu ile yakın gelecekte yerleşmenin gelişimi hangi alanlara doğru yönelmesi gerektiği hususunda öneriler geliştirilmiştir.

Akyol & Alkan (2015) Denizli ili büyükşehir belediyesi olmadan önce Denizli Belediyesi sorumluluğunda olan mahallelerin jeoteknik açıdan yerleşime uygunluğunu araştırmıştır. Zemin türü, SPT (standart penetrasyon testi) darbe sayısı, kesme dalgası hızı ve yeraltı su seviyesi gibi parametreler kullanılmış, Çoklu Karar Verme Tekniği ile analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda mahalle ölçeğinde yerleşmenin uygunluğu ortaya konulmuştur. Ancak bu çalışma, günümüzde 111 mahallenin yer aldığı Denizli şehrinin sadece 29 mahallesini kapsamaktadır. Ayrıca Denizli şehrini sadece jeoteknik açıdan ele alması; eğim, bakı, yükselti, fay hattı ve akarsu gibi kriterler dikkate alınmaması eldeki çalışmayı gerekli kılmıştır.

Şekil 1- Çalışma Alanının Konum Haritası
Figure 1- Location Map of the Study Area

² Denizli şehrini oluşturan mahallelerin toplam nüfuslarıdır.

2. YÖNTEM

ÇKKV tekniklerinden biri olan AHS yöntemi; öznel ve nesnel kriterleri içeren problemleri çözmeye başarılı bir yöntemdir. AHS yöntemi, yerleşime uygunluk, arazi kullanım planlaması, heyelan duyarlılık gibi birçok analizde dikkate alınmaktadır (Ceylan & Yılmaz, 2020). Bu çalışmada Denizli il merkezinin yerleşime uygunluğunun belirlenmesi amacıyla CBS tabanlı çok kriterli karar verme yöntemlerinden olan AHS kullanılmıştır. Bu yöntem için öncelikle çalışma alanının yerleşimini etkilemesi ihtimal olan uygunluk kriterlerinin belirlenmesi gerekmektedir. Uygunluk kriterlerinin alt kriterleri de belirlendikten sonra Analitik Hiyerarşi Sürecine uygun olarak ağırlık katsayıları belirlenmektedir. Uygunluk kriterleri belirlenirken çalışma alanının topografyası, alanda yapılan çalışmalar ve arazi çalışmalarıyla toplanan veriler etkili olmuştur. Çalışmada yükselti, fay hatlarına mesafe, jeolojik yapı, akarsulara mesafe, eğim, bakı ve arazi kullanımı açısından yerleşime uygunluk analizinin kriterleri oluşturulmuştur. Her bir kriter için alt kriterlerin sınıflandırılması yapılırken bölgenin duruma göre alınarak literatür taraması yapılmıştır. AHS yöntemi Saaty (1980) tarafından geliştirilmiş, ikili karşılaştırma matrislerine dayalı bir sistemdir. Nitel ve nicel verilerin aynı anda karşılaştırılmasını mümkün kılan bu yöntem CBS tabanlı çalışmalarda sıklıkla kullanılmaktadır (Çavuş & Koç, 2015; Belge & Duman, 2023; Duman & Garipağaoğlu, 2023; Alparlan vd., 2008; Bozdağ, vd. 2016; Duc, 2006). İkili karşılaştırma matrisi önem ölçeğine göre 1'den 9'a kadar puanlar verilerek hiyerarşi oluşturulmuştur. Değerlendirmeler yapılırken analizin tutarlı olmasına dikkat edilmiştir. Saaty (2008)'e göre tutarlılık oranı tutarlılık indeksinin rastgelelik indeksine bölünmesiyle elde edilir ve yöntemin geçerli olabilmesi için bu oranın 0,1'e eşit ve küçük olması gerekmektedir.

Kriter ağırlıkları belirlenen her bir uygunluk kriteri yerleşime uygunluk analizinin yapılabilmesi için CBS kullanılarak analize hazırlanmıştır. Öncelikle kriterlerin her birinin verisi ilgili kurum ve kuruluşlardan temin edilerek sayısallaştırılmış, düzenlenmiş ve yeniden sınıflandırılmıştır. Bölge yerleşiminde önemli bir payı olan topografya etmenlerinin analizi için SENTINEL GDEM sayısal yükselti modeli kullanılmıştır (Copernicus, 2023). Bölgenin yükselti, eğim ve bakı haritaları bu modelle oluşturulmuş ve uygunluk alt kriterlerine göre sınıflandırılmıştır. Arazi kullanımı kriteri için ESRI Arazi Örtüsü 2020 verisi (ESRI, 2020) ham veri olarak alınmış ve düzenlenmiştir. Bu veri setinde bölge 6 arazi sınıfına ayrılmıştır. Bölgenin yerleşime uygunluğunun değerlendirilmesi için bulunduğu bölgenin kayaç yapısı da önemlidir. Bu nedenle litoloji birimleri MTA'dan alınarak düzenlenmiştir. Uygunluk kriterlerine göre 6 sınıfa ayrılarak kriter ağırlıkları belirlenmiştir. Yine fay hatlarına uzaklık kriteri için MTA'dan temin edilen veriler sayısallaştırılmıştır. Akarsulara mesafe kriteri ise sayısal yükselti modeli üzerinden hidroloji aracıyla elde edilen akarsu ağı ana akarsular üzerinden düzenlenmiştir (Tablo 1).

Elde edilen verilerin analize hazırlanması için önce yeniden sınıflandırma (reclassify) yapılarak koordinat sistemleri düzenlenmiştir. AHS'ye uygun olarak belirlenen kriter ağırlıkları her biri verinin alt kriterlerine eklenmiş ve kriter ağırlıklarına göre raster verisine dönüştürülmüştür. Denizli şehri ve çevresi ile literatürde yer alan çalışmalar (Göney, 1975; İzmirli & Ege, 2019; Akşit & Duman, 2020) göz önünde bulundurularak ana kriter ağırlıkları belirlenmiş, daha sonra da ağırlıklı çakıştırma (Weighted Overlay) işlemi yapılarak bölgenin yerleşime uygunluk analizi gerçekleştirilmiştir. Yerleşime uygunluk kriterleri 5 sınıfa ayrılarak değerlendirilmiş ve dağılımları verilmiştir (Tablo 2).

Tablo 1- Yerleşime Uygunluk Analizi Kriterleri ve Ağırlıkları
Table 1- Criteria and Weights for Settlement Suitability Analysis

ANA KRİTERLER	Kriter Ağırlığı	Alt kriterler	Kriter Ağırlığı
Eğim	0,292	0-1 (Düzlük)	0,087
		1-4 (Dalgalı Düzlük)	0,45
		4-10 (Az Eğimli Yamaç)	0,321
		10-41 (Eğimli Dik Yamaç)	0,142
		41+ (Çok Dik Yamaç)	0,087
		Tutarlılık Oranı	0,04
Bakı	0,034	Düz	0,101
		K	0,273
		G	0,335
		D	0,179
		B	0,109
		Tutarlılık Oranı	0,018
Yükselti (m)	0,237	206-300	0,058
		301-400	0,353
		401-600	0,247
		601-800	0,154
		801-1.000	0,096
		1.000 +	0,091
		Tutarlılık Oranı	0,024
Arazi Kullanımı	0,052	Tarım Alanları	0,252
		Yerleşme Alanları	0,318
		Çayır-Ot-Mera Alanları	0,179
		Orman Alanları	0,109
		Su Kütleleri	0,083
		Diğer Alanlar	0,058
		Tutarlılık Oranı	0,033
Akarsulara Uzaklık (m)	0,077	300	0,096
		700	0,161
		1000	0,277
		2000	0,466
		Tutarlılık Oranı	0,014
Fay Hatlarına Uzaklık (m)	0,169	15	0,062
		50	0,099
		100	0,161
		150	0,262
		500+	0,416
		Tutarlılık Oranı	0,02
Litoloji	0,114	Alüvyon, Alüvyon yelpazesi, yamaç molozu, moren vb. (Senozoyik-Kuvaterner)	0,062
		Mermer ve kireçtaşı (Mesozoyik- Kretase)	0,262
		Kırıntılı ve karbonatlı kayalar (Senozoyik-Eosen)	0,099
		Ofiyolitik melanj (Mesozoyik- Üst Kretase)	0,262
		Şist (Paleozoyik-Üst Permian)	0,416
		Traverten (Senozoyik-Kuvaterner)	0,161
		Tutarlılık Oranı	0,02
Arazi Kullanım Kabiliyeti Sınıfları (AKK)	0,024	I-IV	0,096
		VI	0,466
		VII	0,277
		VIII	0,161
		Tutarlılık Oranı	0,014
Tutarlılık Oranı		0,3	

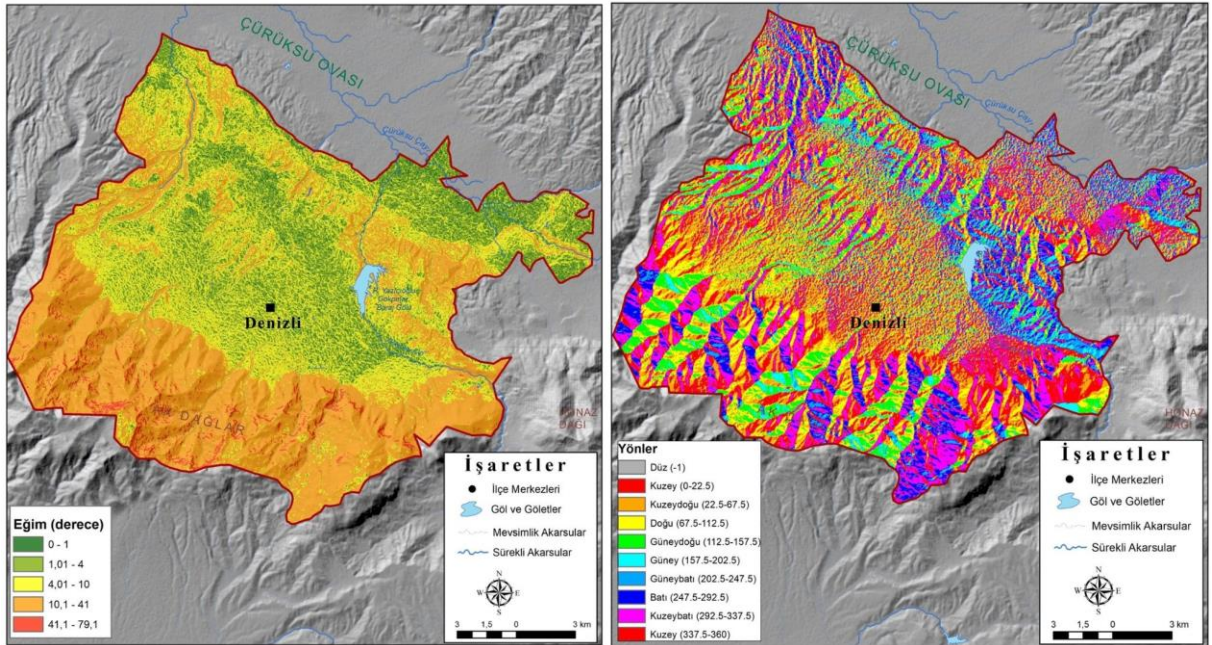
3. BULGULAR

3.1. Eğim

Bir alanın eğim değerleri arttıkça yol, inşaat, alt yapı, kanalizasyon ve bakım işlemlerinin maliyetleri artmaktadır. Bu bağlamda alt yapı ve inşaat maliyetleri açısından eğim değerleri düşük alanlar yerleşmeye daha uygundur. Yerleşme açısından eğim değerlerinin 4'ün altında olduğu yerler düz, 4-10 arasında olan yerler dalgalı düz ve eğim değerlerinin 10'un üstünde olan alanlar ise eğimli dik yamaç olarak kabul edilmektedir. Bu anlamda az eğimli yamaçlar yapılaşma açısından en uygun alanlar olarak değerlendirirken, eğimin 41'den fazla olduğu çok dik yamaçlar ise yapılaşmaya uygun değildir. Diğer yandan eğimin 1'in altında olduğu düz zeminlerde kanalizasyon ve atık suyunun uzaklaştırılmasını zorlaştırdığı için, şehrin kurulduğu alanın hafif eğimli olmasında fayda vardır (Uğur & Aliğaoğlu, 2019). Genellikle dalgalı düzlük alanlar yerleşim açısından tercih edilmektedir (Ünlü & Özdemir, 2022).

Denizli şehri ve yakın çevresinin Şekil 2'deki eğim haritası incelendiğinde iki farklı coğrafi görünüm ortaya çıktığı görülmektedir. İlk olarak şehrin kurulduğu alan ile kuzeyindeki ovada eğim değerleri düşüktür. Bu alanda eğim düz ila az eğimli yamaç arazisi arasında değişmektedir. Şehrin kurulduğu alçak plato sahasının Çürüksu Ovası ile birleştiği kesimde yer alan tepelik alanlarda eğim değerleri nispeten yüksektir. Çürüksu ile Denizli şehri arasında Karakova horstunun yer aldığı bu kesimde eğimli dik yamaçlar görülmektedir. Eğim değerlerinin yüksek olduğu bir başka alan da şehrin sırtını dayadığı Akdağ'ın kuzey yamaçlarıdır.

Eğim açısından yerleşme uygunluk durumu değerlendirildiğinde Denizli şehrinin kuzeyinde yer alan Çürüksu Ovası ile güneyde yer alan dağlık kesimde yerleşmenin uygun olmadığı görülmektedir. Aynı şekilde Vali Recep Yazıcıoğlu Gökınar Baraj Gölü'nün kuzey ve doğusunda bulunan tepelik alanlarda da yerleşime uygun olmayan alanlar bulunmaktadır. Ovalık alanda eğimin düz ve düze yakın olması; güneyde eğimin yüksek olması yerleşme açısından olumsuz bir durum arz etmektedir. Eğim değerlerinin 4-10 arasında olduğu alanlar, genellikle dağlık alanın plato sahası ile bulunduğu kesimde geniş yer kaplamaktadır. Bu kesim eğim açısından yerleşmenin uygun olduğu sahalar olarak belirlenmiştir.

Şekil 2- Çalışma Alanının Eğim ve Bakı Haritaları

Figure 2- Slope and Aspect Maps of the Study Area

3.2. Bakı

Bakı, şehirlerin kuruluş yerini etkileyen önemli bir coğrafi bileşendir. Türkiye'de Denizli, Bursa, Manisa, Kayseri ve Afyon gibi pek çok büyük şehrin dağların kuzey ve kuzeydoğuya bakan yamaçlarında kurulmuş olması, bakının etkisi ile açıklanabilir. Kuzeye bakan yamaçların nemlilik oranı yüksek, bitki topluluğu daha

gür, toprağın daha kalın ve akarsuları daha bol olması yerleşmelerin kurulmasını kolaylaştırmıştır. Bu nedenle Babadağ ve Honaz Dağı'nın güney cepheleri çıplak ve kayalık arazilerden oluşuyorken, kuzeye bakan cephelerde orman bitki örtüsü ve su kaynakları güneye nazaran daha gürdür. Buna bağlı olarak yerleşmeler de bu dağların kuzey yamaçlarından kurulmuştur. Dolayısıyla dağların kuzey ve güney yamaçları arasında asimetrik bir durum söz konusudur (Yalçınlar, 1967). Diğer yandan AHS ile bazı çalışmalarda Türkiye'de dağların güney yamaçları, yerleşim açısından daha uygun olarak kabul edilmiştir. Güneş ışınlarının geliş açısı düşünüldüğünde güney yamaçta yakıt tasarrufu ve buna bağlı olarak daha az hava kirliliği ortaya çıkacağından (Özşahin, 2014; Ceylan & Yılmaz, 2020) bu çalışmada güneye bakan yamaçlar yerleşim açısından uygun olarak değerlendirilmiştir (Şekil 2).

3.3. Yükselti

Yükselti, şehirlerin gelişmesine doğrudan etkilediği gibi sahip olduğu çeşitli özellikleriyle dolaylı etkisi bulunmaktadır. Yükselti, arazinin yarılma derecesini artırarak, parçalı bir görünüme yol açmaktadır (Özşahin, 2014). Yükseltinin fazla olduğu dağlık alanlar, genellikle yerleşme açısından tercih edilmeyen alanlardır. Türkiye'de 2000 metrenin üstünde olan alanlarda yerleşmelerin kurulması ve devamlılığın sağlanması oldukça zordur (Yalçınlar, 1967).

Çalışma alanı olan Denizli şehri ve çevresinde yükselti durumu oldukça değişkenlik arz etmektedir. Topografyanın yapısından dolayı yükselti güneyden kuzeye doğru tedricen azalmaktadır. Şehrin kuzey kesimlerinde yükselti 250-300 metreye kadar düşerken, güneyinde yükselti 600 metreyi aşmaktadır (Şekil 1). Yükseltisi 250-300 m civarı olan yerler tarım alanı ve 700 metreden sonra engebeli araziler geniş yer kapladığı için bu alanlar yerleşime uygun değildir. Dolayısıyla yükseltisi 250-700 arasında olan araziler yerleşime uygun alanlar olarak değerlendirilebilir. Bu alanlar, eğimi kuzeye doğru olan alçak bir plato sahasına tekabül etmektedir.

3.4. Arazi Kullanımı

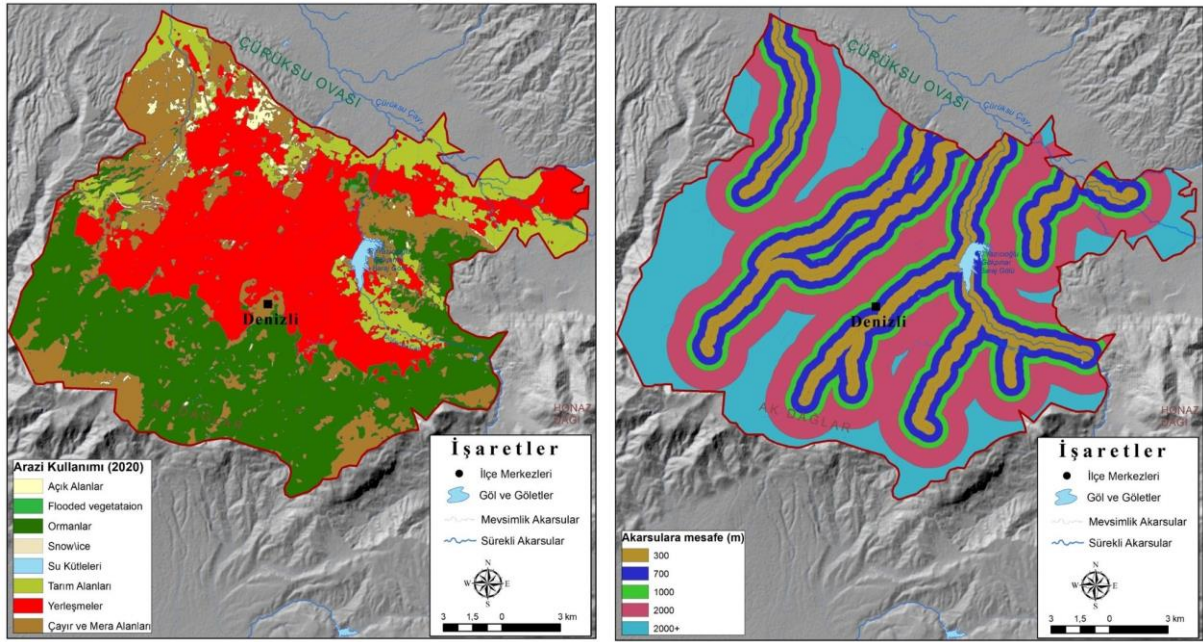
Arazi kullanımı, mekânın hangi maksatla kullanıldığını göstermektedir. Arazi kullanımı, yeryüzünde bulunan orman ve açık alanlar ile su yüzeyi gibi doğal unsurlarla birlikte yerleşme, sanayi ve tarım gibi unsurları da göstermeye yarar. Bu bağlamda insan ve çevre etkileşimini çok iyi yansıttığından dolayı arazi kullanımı, mekâna insan perspektifinden bakmanın en kısa yoludur.

Yarım milyondan fazla insana ev sahipliği yapan Denizli şehri ve çevresinde arazi kullanımı oldukça çeşitlidir. Şehrin bulunduğu bölgenin topografik özelliklerinden dolayı farklı arazi kullanım şekilleri söz konusudur. Denizli şehrinin çevresinde ormanlar, tarım alanları, çayır ve meralar geniş yer kaplamaktadır. Çürüksu Ovası'nda tarım alanları, ovanın güneyinde şehirsel alan, tepelik alanlarda çayır ve meralar bulunmaktadır. Akdağ'ın kuzey kesiminde ise orman örtüsü oldukça yaygındır (Şekil 3). Bölgede Akdeniz fitocoğrafyasına ait unsurlar bulunmaktadır. Akdağ kütesine doğru 500-600 metrelere kadar maki türleri olan kermes meşesi (*Q. coccifera*), pırnal meşesi (*Q. ilex*), menengiç (*Pistacia terebinthus*), kocayemiş (*Arbutus unedo*), yabani zeytin (*Olea olaster*), akçakesme (*Phillyrea latifolia*) görülmektedir. Bazı alanlarda maki türleri kızılçamla (*Pinus brutia*) karışım halindedir. Yükselti arttıkça kızılçam (*Pinus brutia*), meşe (*Q. ilex*, *Q. robur*, *Q. ithaburensis*) ve karaçam (*Pinus nigra*) ağaçlarının karışımları yer almaktadır. Şehrin güncel yerleşim durumuna bakıldığında güneye doğru var olan gelişme nedeniyle kızılçam ormanları tahrip edilmiş ve yerlerini bazı alanlarda makilere (*Q. coccifera*) bırakmıştır. Çalışma sahasının doğusuna doğru Gökpinar Çayı'nın alüvyonlarını bıraktığı tarım alanı olarak kullanılan alan yerleşim sınırında bulunmaktadır. Yerleşimin bu bölgeye doğru ilerlemesi de tarım ve orman alanlarını tehdit etmektedir. Orman sahalarının tahrip edilmesiyle orman ekosisteminde yaşayan türler rekabetçi türler karşısında direnemez, alanı terk eder veya adaptasyon sürecinden geçerler. Bitki örtüsü katmanının yok edilmesiyle toprak erozyonu da şiddetini arttırmaktadır. Olası şiddetli sağanıklarda toprak yüzeyi savunmasız hale gelerek kısa sürede erozyona maruz kalacaktır (Korkmaz, 2002). Bu gibi nedenlerden dolayı yerleşim alanlarına yakın orman alanlarının korunması gerekmektedir.

3.5. Akarsulara Uzaklık

Şehrin içinde ya da yakın çevresinde bulunan akarsular, yer altı suları, baraj gölleri, doğal göl ve göletler şehrin içme ve kullanma su ihtiyacını karşılamaktadır. Şehir sakinlerinin yaşamsal ihtiyaçlarının karşılanması için söz konusu su kaynaklarının korunması ve yerleşmenin su kaynaklarına belli bir mesafede olması gerekmektedir. Bu amaçla çeşitli yönetmelikler çıkarılmıştır. Mesela “İçme-Kullanma Suyu Havzalarının Korunmasına Dair Yönetmeliğin” 9. 10. 11. ve 12. maddelerine göre içme ve kullanma suyu temin edilen tabii göl, baraj gölü ve göletlerin 300 m uzaklığındaki alan, mutlak koruma alanıdır. Mutlak koruma alanı sınırından itibaren 700 m genişliğindeki şerit, kısa mesafeli koruma bölgesidir. Bu alandan itibaren 1 km genişliğinde alan orta mesafeli koruma alanı değerlendirmekte; mutlak, kısa ve orta mesafeli koruma alanlarının dışında kalan alanlara da uzun mesafeli koruma alanı olarak kabul edilmektedir (Resmî Gazete, 2017).

Şehrin yerleşim alanı içerisinde geçen nehir yatakları ve taşkın riski olan vadi tabanları yapılaşma için uygun değildir (Arkoç & Özşahin, 2015). Bu alanlar yapılaşmaya açıldığı takdirde yağışın fazla olduğu dönemlerde şehirsal alana yönelen yüksek enerjili ve hacimli su kütleleri şehirsal yapılar ve sızdırmaz yüzeylerin (beton, asfalt, kaldırım vb.) yönlendirmesiyle sel felaketine dönüşür. Bu durumda cadde ve sokaklar, akarsu yatağı vazifesini görür, büyük hasarlara yol açar.

Şekil 3- Çalışma Alanının Arazi Kullanım ve Akarsulara Uzaklık Haritaları
Figure 3- Land Use and Distance to Rivers Maps of the Study Area

Denizli şehrinin kurulduğu alanda su kaynakları oldukça boldur. Akdağ'ın kuzey yamaçlarında çıkan sular, Denizli şehrinin içinden geçerek Çürüksu'ya dökülür. Büyük Menderes'in önemli kollarından olan Çürüksu, havzadaki çay ve dereleri toplayan ana akarsulardan biridir. Vali Recep Yazıcıoğlu barajını besleyen en önemli kaynaklardan biri olan Gökpınar, diğer önemli bir akarsudur. Çürüksu ve Gökpınar dışında dağın kuzey yamaçlarından doğan ve şehrin içinden geçen mevsimlik akarsular mevcuttur (Şekil 3). Cinkaya, Karaçay, Akçay, Domuzini ve Zeytin dereleri şehrin içinden geçen mevsimlik akarsulardan birkaçıdır. Söz konusu akarsu yatakları, beşerî müdahaleler ile değiştirilmiş, bazıları cadde ve sokaklara dönüştürülmüştür (Fotoğraf 1).

Denizli ve yakın çevresinde akarsu ağının sık olmasından dolayı, yerleşime uygun alanlar oldukça dar bir bölgede kalmaktadır. Buna rağmen akarsu yatakları genellikle yerleşme ile değişime uğramıştır. Öncelikle Gökpınar deresini besleyen kaynakların yerleşmenin hızlı ilerleyişine maruz kalması, su kirliliğine sebebiyet vermektedir. Söz konusu derenin şehrin içme ve kullanma su ihtiyacını karşılayan baraj gölünü beslemesi, tehlikenin boyutlarını artırmaktadır. Bu nedenle başta Çürüksu ve Gökpınar olmak üzere şehrin içinden geçen akarsu yataklarına yakın alanlar, yerleşime uygun değildir. Bu anlamda şehrin batısı, akarsu şebekesinin seyrek

olmasından dolayı yerleşmeye daha uygun alanlar olarak değerlendirilebilir. İçme-Kullanma Suyu Havzalarının Korunmasına Dair Yönetmeliğin” 9. 10. 11. ve 12. maddelerine göre hazırlanan Şekil 3’te bu alanları görmek mümkündür.

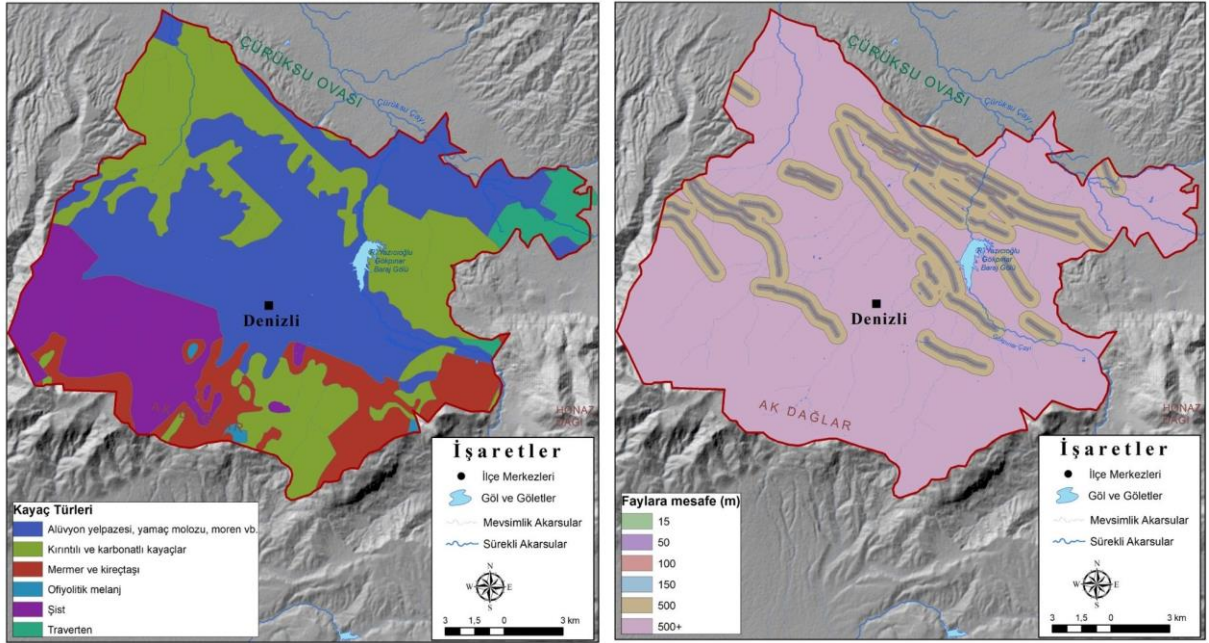
Fotoğraf 1- Zeytinli Deresi Yatağı ve Kanyon Vadisi
Photograph 1- Zeytinli Deresi Bed and Canyon Valley

3.6. Jeoloji ve Fay Hatlarına Uzaklık

Yerleşmenin sağlıklı bir şekilde gelişmesi binadan ziyade zemin ve diğer ortam koşullarının uygun olmasına bağlıdır. Bir şehrin kurulduğu alanın zemin özellikleri, şehrin sağlıklı gelişmesi ve geleceğe dair planlamaların yapılması açısından önemlidir. Zemini sağlam olan alanların taşıma kapasitesi yüksek iken, gevşek zeminli arazilerin taşıma kapasitesi düşük olacağı için şehirsel yayılma için uygun değildir. Özellikle taban su seviyesinin yüksek olduğu kalın alüvyal topraklar ile gevşek kum ve killi tabakalar, yerleşim açısından uygun değildir. Çünkü bu zeminler, depremin neden olduğu titreşimleri yüzeye kolay bir şekilde aktardığı için depremin şiddetini artırmaktadır. Bu alanlar park veya yeşil alanlar ve spor tesisleri olarak değerlendirilmelidir. Jeolojik açıdan şehirsel mekânı etkileyen başka bir faktör de depremlerdir. Bu anlamda yerleşmenin kurulduğu alanın fay hatlarına mesafesi büyük önem arz etmektedir (Uğur & Aliağaoğlu, 2019).

Akdağ’ın kuzey eteklerinde kurulmasından dolayı Denizli şehrinin kurulduğu alanda alüvyon yelpazesi ve yamaç molozu geniş yer kaplar. Alüvyal örtülü zeminlere yerleşmenin birçok dezavantajı bulunmaktadır. Öncelikle zeminin gevşek yapıda olması ev temellerinde oturma ve çökme yaşanmasına neden olabilir. Yeraltı suyunun zemine yakın olması olabilecek depremlerde sıvılaşma riskini arttırmaktadır (Özdemir, 1996). Kalkerli arazilerin bölgede hâkim olmasından ötürü şehrin yakın çevresinde kırıntılı ve karbonatlı kayalara rastlanılmaktadır. Güneydeki dağlık kesimde ise şist, mermer ve kireçtaşı oluşumları yaygındır (Şekil 4). Yapraklı dokusuyla karakterize olan metamorfik bir kayaç türü olan şistler şeyl veya çamurtaşının yüksek sıcaklık ve basıncın etkisinde metamorfizmasıyla oluşur. Mineral tanelerinin hizalanması nedeniyle yapraklanma düzlemleri boyunca kırılmalara maruz kalabilir. Bu durum özellikle yoğun yağış ve sismik aktivite esnasında heyelan riskini arttırmakta yerleşme için olumsuz koşullara neden olmaktadır (Hong & diğ., 2005). Karstik sahalarda çözünmeyle oluşan boşluklar yerleşmeler için risk teşkil etmektedir. Mağara tavanlarının çökmesi nedeniyle lokal sarsıntılar ve yerleşmelerde taban çökmeleri meydana gelebilir (Özdemir, 1996). Kurak dönemde düdenlerin kapanmasıyla yağışlı dönemlerde düz ve düze yakın karstik ovalarda göllenmeler meydana gelmekte, yerleşmeler ve tarım alanlarında maddi kayıplar verilmektedir. Ayrıca altyapı, kanalizasyon sistemleri

kurmak bu alanlarda zor ve maliyetlidir. Adeta bir kevgire benzer karstik alanlarda suyun kullanımı ve dolaşımını kontrol altında tutmak gereklidir. Yağışlarla bölgeye ulaşan sular yeraltına hızlıca sızarak yüzerek oluşabilecek kirlenmeyi havzanın tamamına kısa sürede taşımaktadır (Hadimli & Bulut, 2008).

Şekil 4- Çalışma Alanının Kayaç Türleri ve Fay Hatlarına Uzaklık Haritaları
Figure 4- Maps of Rock Types and Distance to Fault Lines of the Study Area

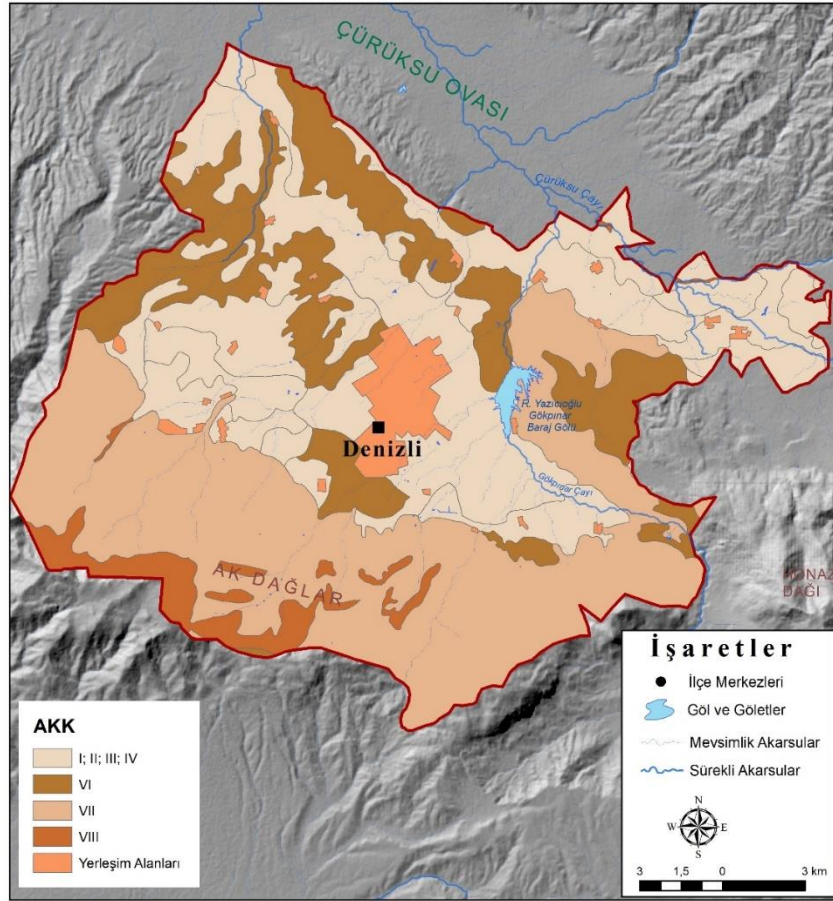
Öte yandan Denizli şehri, horst ve graben sistemi içerisinde yer almasından dolayı tektonik açıdan oldukça hareketlidir. Şehrin kuzey ve güneyi diri faylarla çevrelenmiştir. Pamukkale, Babadağ ve Honaz fayları, tarih boyunca şiddetli depremler üreten faylardır (Özdemir & Tügen, 2020). Denizli havzası, güneybatıda KB-GD doğrultulu Babadağ Fay Zonu, kuzeydoğuda ise aynı doğrultuya sahip Pamukkale Fay Zonu tarafından sınırlanmıştır. Havzanın kenar kısımları boyunca fay hatları uzanmaktadır (Gedik, 2019). MTA tarafından hazırlanan 1:250.000 ölçekli Diri Fay Haritasının Denizli (NJ 35-12) paftasına göre Denizli şehrinin kurulduğu alan, GD-KB yönlü fay hatları ile parçalanmıştır. Özellikle plato sahası ile Çürüksu Ovası'nın kesiştiği alanda fay hatları yoğunluk göstermiştir (Şekil 4). Graben sahası olan Çürüksu Ovası ile Akdağ'ın (horst) birleştiği kırıklı bir yapı üzerinde yer alan Denizli şehri, yerleşime uygunluk açısından tehlike arz etmektedir. Keza şehrin 6 km kuzeyinde bulunan Laodikya ile günümüz Denizli şehri birçok kez yıkıcı depremlere sahne olmuştur. Yaşanan depremlerden sonra birçok bina hasar görmüş, yerleşmenin yeri ve morfolojik yapısı değişmiştir.

3.7. Arazi Kullanım Kabiliyeti (AKK)

Bir bölgenin iklim, eğim, bakı, yükseklik, toprak ve ana materyal gibi fiziki özellikleri arazi kullanım kabiliyetini etkilemektedir. Arazi kabiliyet sınıflandırması, arazinin sürekli olarak kullanılması ve maksimum verimin sağlanması esasına göre yapılır. Buna göre araziler sekiz sınıfa ayrılır. Eğimi az olan I, II, III, IV sınıf araziler, tarıma uygundur. Bunlardan I. ve II. sınıf arazilerde toprak derin ve verimlidir, taşlık veya tuzluluk gibi sorunlarla karşılaşmaz. Eğimin çok az olması nedeniyle erozyona maruz kalma riski düşüktür. III. sınıf arazilerde orta derecede taşlılık, erozyon ve tuzluluk gibi toprak sorunları görülebilmektedir. Eğimin artmasıyla IV. sınıf arazilerde erozyonu önlemek için tarımsal faaliyetler sekiler üzerinde yapılır. Tarla bitkileri ve çayır gibi rotasyonlu bitkiler yetiştirilerek verimlilik artışı sağlanabilir. V. sınıf araziler birikinti koni ve yelpazeler üzerinde yer alır; bu alanlar kavak, incir ve zeytin yetiştirmek için uygundur. VI. sınıf eğimli dik yamaçlar ve düzlük, az eğimli alanlardaki taşlı ve sık topraklı arazilerdir. Bu sınıf hayvan otlatma için idealdir. VII. sınıf araziler, orman örtüsü altında kalması gereken yüksek eğimli alanlardır. VIII. sınıf araziler ise tarıma uygun olmayan bataklık, taşlık, kayalık, tuzlu veya alkali alanlara denk gelir (Atalay & Gökçe Gündüzoğlu, 2015). Bu

bilgilerden hareketle, çalışmada I, II, III ve IV. sınıf araziler yerleşim açısından uygun olmayan alanlar olarak tasnif edilmiştir (Ceylan & Yılmaz, 2020). Aynı şekilde eğimin çok yüksek olduğu taşlık ve kayalık alanlara denk gelen VIII. sınıf araziler, yerleşime elverişli olmayan arazi olarak ele alınmıştır. Diğer yandan tarımsal faaliyetler açısından elverişli olmayan VI. ve VII. sınıf araziler, yerleşim için uygun olarak değerlendirilmiştir. Denizli şehri ve yakın çevresinde V. sınıf arazi bulunmadığı için analize eklenmemiştir.

Denizli şehri, Arazi Kullanım Kabiliyeti (AKK) açısından oldukça hassas bir bölgede yer almaktadır. Zira şehrin kuzeyinde ve doğusunda verimli topraklar geniş yer kaplamaktadır. Günümüzde şehrin üzerinde kurulduğu alanda II. ve III. sınıf arazilerin geniş yer kaplaması, öncelikli amacı tarım olan arazilerin yerleşim alanına dönüştüğünü göstermektedir. Bu arazilerin yerleşim alanına dönüşmesinin en önemli nedeni eğim değerlerinin düşük olmasıdır. Ancak hafif tepelik arazi üzerinde yer alan Kayalar, Gültepe, Şemikler, Mehmet Akif Ersoy, Alparslan ve Yeni mahalleleri bir istisna teşkil etmektedir. Bu mahalleler, tarıma uygun olmayan VI. sınıf arazi üzerinde kurulmuşlardır. Şehrin kuzeyinde yer alan Çürüksu Ovası, verimli toprakların olduğu I, II ve III. sınıf arazilerden oluştuğu için şehrin bu yöne büyümesi oldukça sakıncalıdır. VI. ve VII. sınıf arazilerin geniş yer kaplamasından dolayı şehrin doğu ve batısında yer alan tepelik alanlar ile güneydeki dağlık yamaçlar AKK bakımından yerleşime uygundur. Dolayısıyla şehrin kurulduğu alan AKK açısından uygun olmamakla birlikte şehrin çevresinde genişleyebileceği uygun araziler bulunmaktadır (Şekil 5).

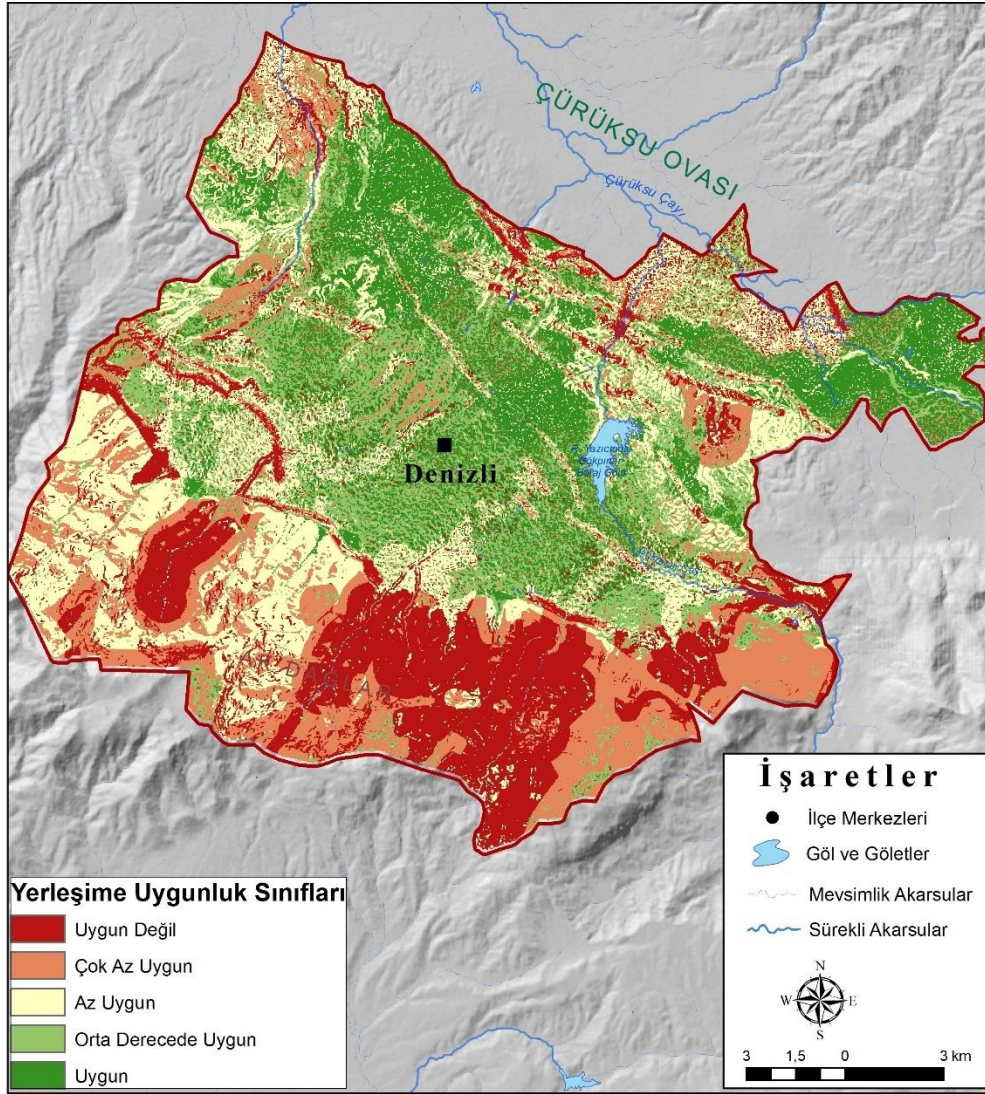
Şekil 5- Çalışma Alanının Arazi Kullanım Kabiliyet Sınıfları Haritası

Figure 5- Land Use Capability Classes Map of the Study Area

4. YERLEŞİM UYGUNLUK ANALİZİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu çalışmada ÇKKV tekniklerinden biri olan Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS) yöntemi ile Denizli şehri ve yakın çevresinin yerleşime uygunluk durumu incelenmiştir. Bu amaçla Tablo 1’de verilen ana kriterler dikkate alınmış, buna göre şehrin ve mücavir alanın yerleşim uygunluk düzeyi ortaya konulmuştur. Yapılan analizler sonucunda Şekil 6’da olduğu gibi yerleşime uygunluk sınıfları belirlenmiştir. Yerleşime uygunluk sınıfları

Uygun Değil, Çok Az Uygun, Az Uygun, Orta Derecede Uygun ve Uygun olarak tasnif edilmiştir. Söz konusu sınıflar, Şekil 6'da mekânsal ölçekte gösterilmiş ve oransal olarak dağılımları hesaplanmıştır.

Şekil 6- Çalışma Alanının Yerleşime Uygunluk Sınıfları Haritası

Figure 6- Map of Settlement Suitability Classes of the Study Area

Yapılan analizler sonucunda çalışma sahasının %21'i yerleşime uygun olmayan alan olarak tespit edilmiştir. Yerleşime uygun olmayan alanlar, daha ziyade Akdağ'ın eğim derecesi yüksek kuzey yamaçlarında geniş yer kaplamaktadır. Ayrıca şehrin içinden geçen fay hatlarının yakın çevresi yerleşime uygun olmayan alanlardır. Dağlık alanın az eğimli yamaçları, yerleşim açısından az uygundur. Bu alanlar, %23'lük bir orana sahiptir. Yerleşime az uygun olan sınıflar (%19) ise daha çok dağlık alanın aşağı kesimleri ve şehrin kuzey-kuzeydoğu kesimlerinde yer alan tepelik alanlardan oluşmaktadır. Kuzeye doğru hafif eğimli bir plato üzerinde yer alan Denizli şehrinin kurulduğu arazi, yerleşime uygunluk açısından Orta Derecede Uygun ve Uygun olarak belirlenmiştir. Bu alan toplamda %37'lik bir orana sahiptir (Tablo 2).

Akdağ'ın kuzey yamaçlarında bir birikinti yelpazesi üzerinde kurulan şehir, verimli bir tarım arazisi olan Çürüksu Ovası'nın güneyinde kurulmuştur (Fotoğraf 2). Jeomorfolojik özellikleri açısından uygun bir mekânda kurulmasına karşın Denizli şehrinin yerleşime uygunluk açısından en büyük engeli, hiç şüphesiz, deprem riskinin yüksek olduğu bir mevkiye bulunmasıdır. Bir horst- graben sistemi içerisinde yer alması ve jeolojik açıdan aktif yapıya sahip olması, şehri yerleşim açısından tehlikeli ve riskli bir hale getirmiştir. Nitekim şehrin tarihi süreçte birçok kez büyük depremlerle yıkılıp yeniden kurulması, bu durumu destekler niteliktedir.

Tablo 2- Yerleşime Uygunluk Sınıflarının Kapladığı Alan ve Oranlar
Table 2- Area and Ratios of Settlement Suitability Classes

Uygunluk Sınıfları	Alan (km ²)	Oran (%)
Uygun Değil	79,34	21
Çok Az Uygun	89,61	23
Az Uygun	71,94	19
Orta Derecede Uygun	72,40	19
Uygun	71,13	18
Toplam	384,42	100

Fotoğraf 2- Denizli Şehrinin Güneyden Görünümü
Photograph 2- View of Denizli City from the South

Bu çalışmanın bulguları, yerleşim uygunluk analizi sonuçları ve arazi gözlemleri bir bütün halinde değerlendirildiğinde, Denizli şehrinin yerleşime uygun olan ve olmayan sahaları hakkında şu çıkarımlar yapılabilir: Öncelikle şehirsel gelişmeyi tayin eden fiziki ve beşerî ortam koşulları bulunmaktadır. Şehrin kuzeyinde verimli tarım arazileri ve sanayi tesislerinin olması konutların bu yöne gelişmesini engellemektedir. Aynı şekilde şehrin doğusunda tarım arazileri, baraj gölü ve buranın koruma altında olması, mekânsal gelişmeyi yavaşlatmaktadır. Akdağ'ın yüksek eğimli yamaçları, şehrin güneye doğru gelişmesini sınırlandırmıştır. Dolayısıyla bu durum şehrin batıya doğru gelişmesini zorunlu hale getirmiştir. Şehrin batısında yer alan alanlar, akarsular tarafından yarılmış tepelik alanlardan oluşmaktadır. Bu bölgede orman ve tarım arazilerinin olmayışı yerleşme açısından uygunluk arz etmektedir. MTA'nın Diri Fay Haritası (2011), bu alanda fay hatlarının geçtiğini gösterse de bu fayların eski yani Kuvaterner fayı olması, yerleşme için olumlu bir gelişmedir. Zira Kuvaterner Fayı, Pleistosen'de (1.600.000 yıl) yüzey faylanması oluşturan, Holosen etkinliği kuşkuyla faydır. Çalışma alanının kuzeyinde diri fayların yoğunlukta olduğu bölgede Çürüksu'nun biriktirdiği alüvyon sahalara karşılık gelmesi ayrıca bu bölge için yerleşime uygun olmamasının gerekçesidir. Şehrin konumu ve arazi kullanım durumu göz önünde bulundurulduğunda batıda yer alan çayır ve meralar ile baraj gölünün kuzeyinde hafif tepelik alanlar yerleşime uygundur.

Denizli şehrinin kurulduğu alanın eğim değerleri yerleşim için büyük ölçüde uygun olmasına karşın, güneyde dağlık alana yakın mahalleler sel riski altındadır. Şehrin kurulduğu alanın çöküntü sahası olması, güneyindeki dağlık kütle ile arasındaki eğim farkının fazla olmasına neden olmuştur. Akdağ ve Honaz Dağı'nı dar ve derin vadilerle aşan akarsular aşındırdıkları malzemeyi eğimin az olduğu çöküntü sahasına bırakmaktadır. Özellikle akarsu vadileri önünde yer alan yerleşim yerleri, sağanak yağışlı dönemlerde sel riski ile karşı karşıya kalmaktadır. Dağlık alana yakın bir konumda yer alan Bağbaşı, Kınıklı, Gerzele, Servergazi ve Şirinköy gibi mahalleler, dağlık alanlardan inen ani sellere karşı savunmasızdır. Nitekim 19-20 Haziran 2010 tarihinde 62 mm yağış düşmüş, bu durumda şehirde büyük sel felaketine yol açmış, maddi hasar, su baskını ve alt yapı tıkanıklığı yaşanmıştır. Yaşanan sel felaketinde Yenişehir, Servergazi, Kınıklı gibi semtlerde kanalizasyon sistemi dağlık

alandan sellerle birlikte inen taş, çamur ve odun ile tıkanmıştır. Bu durum sel sularının şehrin alt yapısına ulaşmadan hızla yüzey akışına geçmesine neden olmuştur.³

Denizli'nin yerleşime uygunluk analizine göre şehrin Çürüksu Ovası'nı işgal eden kısmı, yerleşime uygun gösterilmiştir. Hâlbuki burası tarım açısından oldukça verimli topraklara sahiptir. Nitekim Denizli şehrinin kuzeyinde yer alan Çürüksu Ovası, 21.01.2017 tarihinde Denizli İl Tarım ve Orman Müdürlüğü tarafından 5403 Sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu 14'üncü maddesi gereğince büyük ova koruma alanı olarak belirlenmiştir. Söz konusu kanun amacı, Çürüksu Ovası'nda arazinin amaç dışı kullanılmasının önüne geçmek; erozyon ve kirlenme karşı toprağı korumaktır (Denizli İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, 2023). Dolayısıyla Büyükova Koruma Alanlarından biri olan Çürüksu Ovası'nın yerleşime açılması, arazinin yanlış kullanılmasına yol açmaktadır. Özellikle Denizli-Ankara yolu üzerinde bulunan sanayi tesisleri, tarımsal üretim potansiyeli yüksek olan Çürüksu Ovası'nı tehdit etmektedir.

5. SONUÇ

İnsanların ihtiyaçlarını karşılayıp bir arada yaşamalarını sağlayan şehirlerin kurulduğu alanın doğal çevre ile uyumsuzluğundan kaynaklı yaşanabilecek doğal afet ve diğer çevre problemlerinde maddi ve manevi kayıplar yaşanmaktadır. Bu bağlamda insan ekosistemi olarak bilinen şehirlerin, bulunduğu ve genişledikleri bölgedeki doğal unsurlarla ilişkisini değerlendirerek araziden optimum şartlarda faydalanılmasını sağlamak ve oluşabilecek tehlike ve riskleri minimize etmek mümkündür. Çalışma sahası hali hazırda yarım milyonu aşan nüfusu ile Akdağ'ın kuzeyindeki Çürüksu Ovası'nda bulunan Denizli şehrinin yükselti, fay hatlarına mesafe, jeolojik yapı, akarsulara mesafe, eğim, bakı, arazi kullanımı ve arazi kullanım kabiliyeti, yerleşime uygunluk analizin uygunluk kriterlerini oluşturmuştur. Uygunluk kriterleri belirlenirken çalışma alanının topografyası, ana karakteristiği, alanda yapılan çalışmalar, arazi çalışmaları etkili olmuştur. 7 ana, 37 alt kriterin AHS yöntemiyle kriter ağırlıkları belirlenerek CBS'de raster veri setine dönüştürülmüştür. Daha sonra verilerin ağırlıklı toplamı alınarak yerleşime uygunluk sınıfları belirlenmiştir. Analizin sonucunda 384,42 km²'lik alan olarak belirlenen çalışma sahasının %21'i yerleşime uygun olmayan alan, %23'ü ise az uygun alan olarak tespit edilmiştir. Yerleşmeye az uygun, orta derecede uygun ve uygun alanların toplam alana oranı ise %56'dır. Dolayısıyla Denizli şehrinin kurulduğu alanın kayaç yapısı büyük oranda yerleşime uygundur. Ancak yerleşmenin kısmen işgaline uğrayan Çürüksu Ovası, alüvyon dolgu sahası olduğu için yerleşime uygun değildir.

Şehrin kurulduğu alanın yükseltisi kuzeyden güneye doğru gidildikçe artmaktadır. Güneyde topografik açıdan yerleşimi sınırlayan Akdağ ve doğuya doğru Honaz Dağı kütlesi bulunmaktadır. Güneydoğuya doğru gür ormanların bulunduğu Honaz Dağı Milli Parkı, batısına doğru Gümüşler, Şemikler ve Babadağ ilçesine doğru vadilerle parçalanmış topografya şehrin korunması gereken zengin ekosistemleridir. Tektonizmanın etkisiyle oluşan Çürüksu Ovası'nın horstu olan kütlenin eğim değerlerinin yüksek olması yerleşme sınırlarındandır. Bunun yanında eğimin düz ve hafif dalgalı düzlük olduğu alüvyon ova sahalarında altyapı problemlerinin yaşanma potansiyeli, sel ve taşkın riski, tarım alanlarının işgal edilmesi gibi nedenlerle yerleşim sınırlandırılmıştır. Tüm bu etmenler göz önüne alınarak 1950'den itibaren göç almaya başlayan Denizli şehrinin nüfusu artmaya, yerleşim sınırı genişlemeye devam etmektedir. Bu durum beraberinde yatay gelişmeyi ve mekânsal yoğunlaşmayı getirmiştir. Şehrin yerleşim alanı güneydeki eğimli yamaçlara ve ormanlara, doğudaki tarım alanlarına dayanmıştır. Vadi tabanları ve fay hatlarının çevreleri yerleşime açılmıştır. Yerleşim alanının söz konusu uygunsuz alanlara doğru yönelmesi, doğal ortamın yerleşmenin baskısı altında kalmasına ve zarar görmesine neden olmuştur.

Denizli şehrinin yerleşime uygunluğu, çevresinde gür bitki örtüsü ve zengin biyoçeşitlilik dikkate alınarak değerlendirilmelidir. Özellikle şehrin güneyinde yer alan kızılçamların hâkim olduğu alanlar, yerleşmenin hızlı ilerleyişine maruz kalmış, giderek şehrsel alanlara dönüşmüştür. Özellikle Bağbaşı, Tekkeköy, Zeytinköy, Hisar, Gerzele, Şirinköy ve Başkarcı mahallelerinde yerleşmenin sınırı güneydeki ormanlık alanlara dayanmıştır. Bu nedenle bu alanlarda yapılaşma ve inşaat faaliyetleri kontrol altına alınmalı, orman tahribatı ve su

³ Etki Haber. (2010). Denizli'de Sel Dağlardan Söktüğü Taşları Şehre Getirmiş! Erişim Adresi: <https://www.etkihaber.com/denizlide-sel-daglardan-soktuğu-taslari-sehre-getirmis...-40860h.htm> Erişim Tarihi:20.10.2023

kaynaklarının kirlenmesine izin verilmemelidir. Bunun yanında bölge, orman yangınları bakımından riskli bir alandır. 2021 Ağustos'ta gerçekleşen Buldan ve Tavas orman yangınları Denizli şehrini tehdit etmiştir. Şehirden görülen dumanlar aslında riskin ne kadar yakın olduğunu insanlara göstermiştir. Orman yangını riski, çayır ve mera alanlarının tahribatı, sel ve taşkın riski, kızılçam orman sahalarının yok edilmesi, verimli alüvyon tarım sahalarının yerleşime açılması hatta sanayi bölgesi olarak kullanılması gibi birçok güncel problem Denizli şehrini tehdit etmektedir. Önlem alınmadığı takdirde gelecekte yaşanması muhtemel iklim kriziyle doğal kaynakların kullanımını daha hassas hale gelecektir.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest	Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir. <i>The authors declared no conflict of interest</i>
Finansal Destek / funding conditions	Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir. <i>The authors declared that this study has received no financial support</i>
Yazar Katkıları/Author Contributions	Yazarlar/Authors
Çalışmanın içeriği ve tasarımı/ <i>Conception/Design of Study</i>	R. Belge
Metodoloji/ <i>Methodology</i>	C. Duman
Veri toplama-oluşturma-iyileştirme/ <i>Data Curation</i>	C. Duman
Analiz/ <i>Analysis and interpretation of data</i>	C. Duman
Görselleştirme/ <i>Visualization</i>	C. Duman
Yazı taslağı/ <i>Writing - Original Draft</i>	R. Belge
Yazma - İnceleme ve Düzenleme/ <i>Writing - Review & Editing</i>	R. Belge
Proje yönetimi/ <i>Project administration</i>	R. Belge

REFERANSLAR

- Akşit, S. & Duman, C. (2020). Gökpınar Baraj Gölü'nün Hissedilen Sıcaklık Değerleri Üzerindeki Etkisi. *Türk Coğrafya Dergisi*, 74, 7-15. <https://doi.org/10.17211/tcd.579523>
- Akyol, E. & Alkan, M. (2015). Coğrafi Bilgi Sistemleri ve Çoklu Karar Verme Tekniği ile Mahallelerin Yerleşime Uygunluğunun Seçimi: Denizli Kenti Örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 15(1), 1-9. <https://doi.org/10.5578/fmbd.8483>
- Alparslan, E., Ince, F., Erkan, B., Aydoğan, C., Özen, H., Dönertaş, A., Ergintav, S., Yağsan, F.S., Zateroğulları, A., Eroğlu, I., Değer, M., Elalmış, H. & Özkan, M. (2008). A GIS Model for Settlement Suitability Regarding Disaster Mitigation: A Case Study in Bolu Turkey. *Engineering Geology*, 96(3-4), 126-140. <https://doi.org/10.1016/j.enggeo.2007.10.006>
- Arkoç, O. & Özşahin, B. (2015). Kentsel Planlamada Jeolojinin Etkisi, Kırklareli Örneği. *Kırklareli Üniversitesi Mühendislik ve Fen Bilimleri Dergisi*, 1(1), 30-40.
- Atalay, İ. & Gökçe Gündüzoğlu, A. (2015). *Türkiye'nin Ekolojik Koşullarına Göre Arazi Kabiliyet Sınıflandırılması*. İzmir: Meta Basım.
- Belge, R. & Duman, C. (2023). Doğal Ortam Üzerinde Beşerî Etkinin Mekânsal Analizi: Denizli Örneği. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 21(1), 77-99. <https://doi.org/10.33688/aucbd.1245140>
- Bilgin, A. (1989). Yerleşme Alanlarının Seçiminde Jeomorfoloji. *Jeomorfoloji Dergisi*, 17, 35-43.
- Bozdağ, A., Yavuz, F. & Günay, A.S. (2016). AHP and GIS based land suitability analysis for Cihanbeyli (Turkey) County. *Environmental Earth Sciences*. 75, 813 <https://doi.org/10.1007/s12665-016-5558-9>
- Ceylan, Ş. & Yılmaz, I. (2020). Orta ölçekli yerleşime uygunluk planlarının CBS tabanlı analitik hiyerarşi süreci (AHS) kullanılarak hazırlanması: Sivas il merkezi örneği. *Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 26 (3), 545-558. <https://doi.org/10.5505/pajes.2019.98975>
- Copernicus. (2023). *Copernicus Browser*. Tarih: 20. 11.2023. Erişim adresi: <https://browser.dataspace.copernicus.eu>
- Çavuş, Z. C. & Koç, T. (2015). Çanakkale Boğazı doğusunda arazi kullanım uygunluğunun yerleşme açısından analizi. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 13 (1), 41-60. https://doi.org/10.1501/Cogbil_0000000162
- Denizli İl Tarım ve Orman Müdürlüğü. (2023). Denizli Büyükova Koruma Alanları. <https://denizli.tarimorman.gov.tr/Menu/64/Denizli-Buyukova-Koruma-Alanlari>
- Duc, T. T. (2006). Using GIS and AHP technique for land-use suitability analysis. *International symposium on geoinformatics for spatial infrastructure development in earth and allied sciences*, 1-6.
- Duman, C. & Garipağaoğlu, N. (2023). *Karamenderes Havzası'nın Coğrafi Ekolojisi*. Ankara: Nobel Akademi.
- Erinç, S., (1959). Bölge Planlama Nasıl Yapılır? *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Coğrafya Dergisi*, 5 (10), 36-51.
- ESRI. (2020). *Esri Land Cover*. Erişim Adresi: <https://livingatlas.arcgis.com/landcover/>
- Etki Haber. (2010). *Denizli'de Sel Dağlardan Söktüğü Taşları Şehre Getirmiş!* Erişim Adresi: <https://www.etkihaber.com/denizlide-sel-daglardan-soktuğu-taslari-sehre-getirmis..-40860h.htm> Erişim Tarihi:20.10.2023
- Gedik, T. (2019). Eskişehir/Laodikya Fay Zonu'nun Üzerlik-Akhan (Denizli) Yerleşim Yerleri Arasındaki Kesiminin Yapısal ve Paleosismolojik Özellikleri. *Yüksek Lisans Tezi*. Pamukkale Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Jeoloji Mühendisliği Anabilim Dalı. Denizli.
- Göney, S. (1975). *Büyük Menderes Bölgesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Yay.
- Göney, S. (2017). *Şehir Coğrafyası II*. İstanbul: Beta.
- Hadimli, H. & Bulut, İ. (2008). Karstik Alanlarda Arazi Kullanımı, Sorunları ve Planlanması. *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi V. Ulusal Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Ankara, Türkiye, 02-05 Ekim 2008, ss.39-48
- Hong, Y., Hiura, H., Shino, K., Sassa K., Fukuoka H. (2005). Quantitative assessment on the influence of heavy rainfall on the crystalline schist landslide by monitoring system -case study on Zentoku landslide, Japan. *Landslides* 2, 31-41 <https://doi.org/10.1007/s10346-005-0044-6>
- İzmirli, E., & Ege, İ. (2019). Gökpınar Çayı Havzasının Jeomorfometrik İndisler ile İncelenmesi. *Gelecek Vizyonlar Dergisi*, 3(3), 41- 58.

- Kazemi, F. & Hosseinpour, N. (2022). GIS-Based Land-Use Suitability Analysis for Urban Agriculture Development Based on Pollution Distributions. *Land Use Policy* 123, 106426. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2022.106426>
- Korkmaz, M. (2002). Ormanlık Alanlar ve Orman Ekolojisi Üzerine Bir Değerlendirme, *Journal of Science and Technology of Dumlupınar University, Dumlupınar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 99-106. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dpufbed/issue/36343/411237>
- Liu, Y., Lv, X., Qin, X., Guo, H., Yu, Y., Wang, J., & Mao, G. (2007). An integrated GIS-based analysis system for land-use management of lake areas in urban fringe. *Landscape and urban planning*, 82(4), 233-246. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2007.02.012>
- MTA. (2011). *1:250.000 ölçekli Diri Fay Haritası*, Denizli (NJ 35-12) Paftası. Erişim Adresi: <https://www.mta.gov.tr/v3.0/hizmetler/diri-fay-haritalari>
- Özdemir, M. A. (1996). Türkiye’de Büyük Yerleşme Alanlarının Seçiminde Jeomorfolojik Esaslar. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (2), 209-222.
- Özdemir, M.A. & Ersöz Tüğen, A. (2020). Merkezefendi ve Pamukkale İlçelerinin (Denizli) Fiziki Coğrafya Özelliklerinin Yerleşmeye Olan Etkileri, *Journal of History School*, 48, 3624-3652. <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.45372>
- Özşahin, E. & Kaymaz, Ç.K. (2015). CBS ve AHS Kullanılarak Doğal Çevre Bileşenleri Açısından Kentsel Mekânın Yerleşime Uygunluk Analizine Bir Örnek: Antakya (Hatay). *Doğu Coğrafya Dergisi*, 20 (33), 111-134.
- Özşahin, E. (2014). CBS Kullanarak Şehir ve Jeomorfoloji Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Tekirdağ Şehri Örneği. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 93-122.
- Özşahin, E. (2015). *Kent Planlaması ve Jeomorfoloji*. Kent Çalışmaları II. (Ed. Karakuyu, M., Keçeli, A. ve Çelikoğlu,Ş.) içinde, s. 314-331, Ankara: Pegem Akademi.
- Resmî Gazete. (2017). İçme-Kullanma Suyu Havzalarının Korunmasına Dair Yönetmelik. Sayı: 30224, Tarih: 28 Ekim 2017. Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/10/20171028-8.htm>
- Saaty, T.L. (1980). *The Analytic Hierarchy Process*. New York: McGraw-Hill.
- Saaty, T.L. (2008). Decision Making with The Analytic Hierarchy Process. *International Journal of Services Sciences*, 1(1), 83-98.
- Uğur, A. & Aliğaoglu, A. (2019). *Şehir Coğrafyası*, 7. Baskı. Ankara: Nobel.
- Ünlü, İ. & Özdemir, Ü. (2022). Analitik hiyerarşi yöntemine göre Sinop’un şehirsel uygunluk analizi. *Turkish Studies-Social*, 17(2), 221-241. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.57918>
- Yalçınlar, İ. (1967). Türkiye’de Bazı Şehirlerin Kuruluş ve Gelişmesinde Jeomorfolojik Temeller. *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, 16, 53-66.

Received: 16 November 2023 | Revised: 14 January 2024 | Accepted: 8 February 2024

NEOTEKTONİK TRANSFER ZONLARINDA DAĞLIK ALANLARIN MORFOTEKTONİK EVRİMİ: GÜNEYDOĞU ANADOLU BİNDİRME KUŞAĞI'NDA KÖRKANDİL DAĞI ÖRNEĞİ (PERVARI/SİİRT)¹

Morphotectonic evolution of mountainous areas in neotectonic transfer zones: The example of Mount Körkandil (Pervari/Siirt) in the Southeastern Anatolian Thrust Belt

Yahya ÖZTÜRK²

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Van-Türkiye
yhztrk@hotmail.com

Halil ZORER

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Coğrafya Bölümü
Van-Türkiye
halilzorer@yyu.edu.tr

Abstract

Körkandil Mountain is located east of Pervari (Siirt) and is one of the most prominent geomorphic units in the topography of the region with an elevation of 2800 metres. The mountain lies on the Southeastern Anatolian Thrust Zone (SATZ), one of the macromorphotectonic structures of Anatolia, and is a characteristic horst elevation. The morphogenetic evolution of Körkandil Mountain depends on the local ENE-WSW trending tectonic regime that developed in the region. The ENE-WSW trending extensional tectonic regime has been reflected by the development of NNW-SSE trending fault systems with a dominant character of normal. These faults are in the nature of transfer faults developed with a right-hand jump between Şirvan, Beğendik and Hakkâri faults which are segments of SATZ. The ENE-WSW extension during the rightward jump deformed the palaeotectonic fold system (Kato fold) roughly along the NNW-SSE strike. The rising blocks of the normal faults developed in the transfer zone along the deformed belt were transformed into horsts and local micro graben areas were located at the horst margins. The morphometric indices of Mountain Front Sinuosity (Smf) and Ratio of Valley Floor Width to Valley Height (Vf) were also applied in order to quantitatively express the tectonic effect in the study and it was understood that the numerical findings obtained had values for high tectonic activity. The geomorphic and morphometric data compiled in the study show that Körkandil Mountain and its surroundings are one of the sample areas in Anatolia where neotectonics is experienced severely. In addition, the study reveals that normal faults in the form of transfer faults, different from the dominant reverse faulting/drift mechanism, have developed within the SATZ and that these faults control the topographic development and deform the palaeotectonic and neotectonic structures.

Keywords: Körkandil Mountain, Southeastern Anatolian Thrust Zone, Neotectonism.

Öz

Körkandil Dağı, Pervari'nin (Siirt) doğusunda yer alır ve 2800 metrelik yükseltisiyle bölge topoğrafyasında en belirgin jeomorfik ünitelerden biridir. Dağ, Anadolu'nun makro morfotektonik yapılarından biri olan Güneydoğu Anadolu Bindirme Zonu (GABZ) üzerindedir ve karakteristik horst yükselimi özelliğine sahiptir. Körkandil Dağı'nın morfojenetik evrimi bölgede gelişen yerel DKD-BGB doğrultulu gerilmeli tektonik rejime bağlıdır. DKD-BGB doğrultusunda gelişen genişlemeli gerilme tipi tektonik rejim, KKB-GGD gidikli ve baskın karakteri eğim (normal) atım olan fay sistemlerinin gelişimiyle karşılık bulmuştur. Literatürde bu fayların GABZ'ın segmentleri olan Şirvan, Beğendik ve Hakkâri fayları arasında sağa sıçrama sonucunda gelişmiş transfer fayları oldukları ifade edilmiştir. Sağa sıçrama esnasında meydana gelen DKD-BGB doğrultulu genişleme/açılma, kabaca KKB-GGD doğrultulu paleotektonik kıvrım sistemini (Kato Kıvrımı) deforme etmiştir. Deformeli kuşak boyunca transfer zonunda gelişen normal fayların yükselen blokları horstlara dönüşürken horst kenarlarında yersel mikro graben alanları konumlanmıştır. Çalışmada tektonik etkinin nicel ifadelendirilmesi amacıyla Dağ Önü Eğriselliği (Smf) ve Vadi Tabanı Genişliği-Vadi Tabanı Yüksekliği (Vf) morfometrik indisleri de uygulanmış ve elde edilen sayısal bulguların yüksek tektonik aktiviteye yönelik değerler taşıdığı (ortalama Smf değeri 1,05; ortalama Vf değeri 0,03) anlaşılmıştır. Çalışmada derlenen jeomorfik ve morfometrik veriler Körkandil Dağı ve çevresinin Anadolu'da neotektonizmanın şiddetli yaşandığı örnek alanlardan biri olduğunu göstermektedir. Ayrıca çalışmayla birlikte GABZ içinde baskın ters faylanma/sürüklenme mekanizmasından farklı olarak transfer fayı niteliğinde normal fayların da geliştiği ve bu fayların topoğrafik gelişimi denetleyerek Körkandil Dağı gibi horst yükselimleri geliştirdiği anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Körkandil Dağı, Güneydoğu Anadolu Bindirme Zonu, Neotektonizma

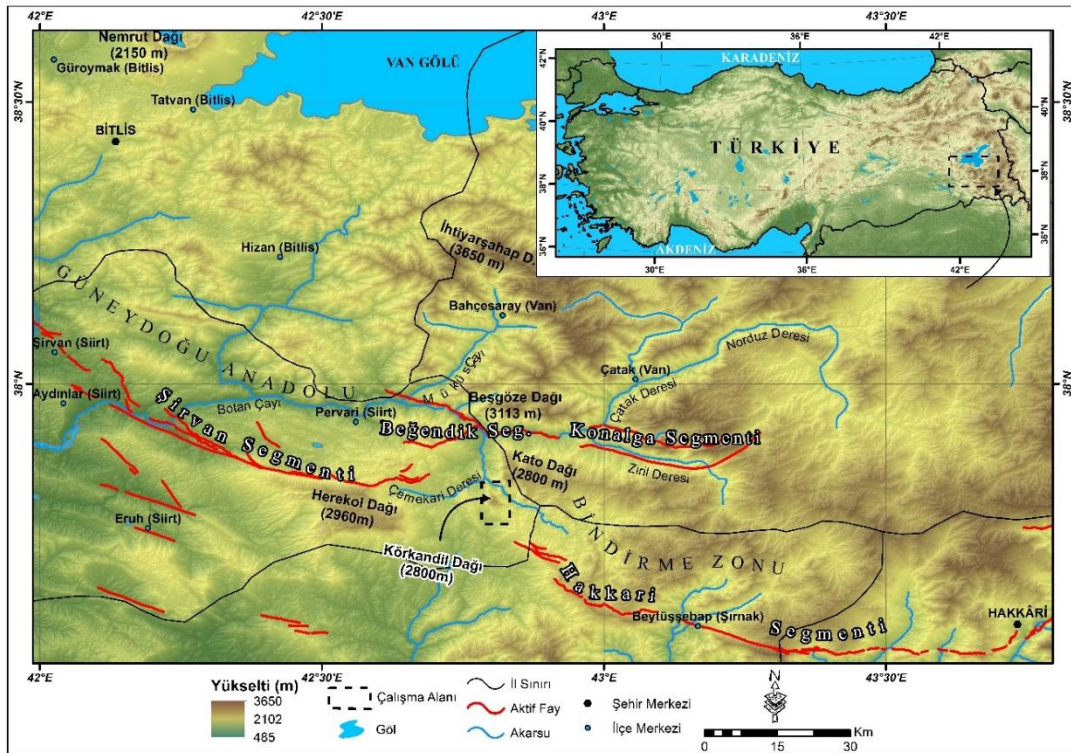
¹ Bu çalışma, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 2019'da tamamlanan "Pervari (Siirt) Sinebel Yarma Vadisi ve Yakın Çevresinin Jeomorfolojisi" başlıklı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

² Sorumlu Yazar/ Corresponding author

1. GİRİŞ

Transfer zonları, fay segmentleri arasındaki sıkışma enerjisinin aktarımını sağlayan ve ikincil faylardan oluşan zonlar olarak tanımlanabilir (Dahlstrom, 1970; Sağlam Selçuk, 2022). Bu tür fayların gidişi, ana sıkışma ya da gerilme kuvvetinin yönüne uygundur ancak enerji aktarımının sağlandığı fayların genel uzanımına zıt yöndedir (Chorowicz ve Deffontaines, 1993). Doğrultu atımlı faylar (Kazancı, 1990; Sağlam Selçuk, 2022) ya da bindirme fayları (King ve Yielding, 1984; Zorer vd., 2023) arasında gelişebilen transfer fayları, geniş bir tektonik deformasyon zonu oluşturarak bölgesel topoğrafyanın morfojenetik evrimini denetleyen bir mekanizmaya da dönüşebilmektedir (Faulds and Varga, 1998). Bu haliyle transfer zonları salt tektonik bir sistemden ziyade morfolojik gelişimi de kontrol edebilen bir yapısal sistemdir. Korkandil Dağı ve yakın çevresi de (Şekil 1) baskın karakteri eğim (ters) atım olan ancak yanal atıma dair özellikler de sunan fay segmentleri arasında gelişen bir transfer zonunun morfotektonik sınırları dahilinde kalmaktadır. Bölgenin Neotektonik evrimi büyük oranda söz konusu transfer faylarının davranım karakteriyle şekillenmektedir (Zorer vd., 2023).

Korkandil Dağı, Doğu Anadolu'nun güneyinde Siirt ili Pervari ilçesi sınırlarında bulunan 2800 m zirve yükseltisine sahip kütleli bir yükselidir (Şekil 1). Dağ, Anadolu'nun makro morfotektonik ünitelerinden Toroslar ile Kenar Kıvrımları arasındaki Güneydoğu Anadolu Bindirme Zonu (Ketin, 1968; Türkünal, 1980) üzerinde yer almaktadır. Uzun eksenli (8 km) kabaca KB-GD gidişli olan Korkandil Dağı, normal faylarla temsil edilen gerilmeli (genişlemeli/dilatasyonel) tektonik rejimin kontrolü altında gelişen karakteristik bir horst alanıdır (Zorer ve Öztürk, 2021; Öztürk vd., 2022). Doğu, batı ve güney yamaçları eğim atımlı normal faylarla sınırlanan dağın litolojik yapısı büyük oranda Orta Jura-Alt Kretase neritik, dolomitik masif kireçtaşlarından (Şenel, 2008) oluşmaktadır. Korkandil Dağı'nın yamaç eğim değerleri yüksek olmakla birlikte zirvesinde dolin ve uvalaların geliştiği dar alanlı bir aşınım (peneplenizasyon) yüzeyi bulunmaktadır. Korkandil Dağı'nın yakın çevresi, bölgede neotektonik aktiviteye dair jeomorfik ve yapısal kanıtlar barındıran en iyi örnek alanlarından biridir ve bölgenin genel topoğrafik manzarası oldukça engebeli bir görünüm sunmaktadır. Dağın kuzeybatısında güneybatı kanatları faylanarak çökmüş Kato Dağı (2850 m), kuzeyinde güneye devrik nap paketleri halinde gelişen Beşgöze Dağı (3113 m), güneybatısında zirve uzun eksenli KB-GD olan horst karakterli Çesali Dağı (2600 m) bölgedeki diğer başlıca dağlık alanlardır.

Şekil 1- Çalışma alanının yerbulduru haritası (Faylar Emre vd., 2012, 2013 ve 2016'ya göre çizilmiştir.)
Figure 1- Location map of study area. (Faults are drawn according to Emre et al., 2012, 2013 and 2016.)

Körkandil Dağı ve yakın çevresi; morfojenetik oluşumu, bölge tektonizmasındaki yeri, paleontolojik değerler, petrol potansiyeli ve sahip olduğu tektono-jeomorfik yapılardan dolayı bölge morfolojisinin aydınlatılmasında anahtar lokasyonlardan biridir. Bundan dolayı Körkandil Dağı çevresinin ele alındığı sınırlı çalışmalarda stratigrafik ve paleontolojik bulgular (Erentöz, 1949), genel jeolojik özellikler ve bölgesel korelasyon (Altınlı vd., 1963; Altınlı, 1966a, 1966b), tektono-stratigrafik karakter (Türkunal, 1980), tektono-jeomorfik yapı (Öztürk ve Zorer, 2020) flüvyo-karstik vadilerin (kanyonların) gelişimi (Zorer ve Öztürk, 2021), faylanma ile vejetasyon dokusu arasındaki ilişki (Öztürk vd., 2022), bindirme segmentleri arasında gelişen Kato transfer zonunun tektono-topoğrafik evrimi ve göreceli bölgesel yükselim hızı (Zorer vd., 2023) gibi konuların ele alındığı görülmektedir. Bunların yanında dağlık alanların sahip olduğu tektono-jeomorfik karakterlerinden dolayı bölgesel tektonik süreçlerin aydınlatılmasında başvuru veri kaynaklarından biri olduğu literatürde belirtilmiş (Bull, 2007) ve bu amaç doğrultusunda dağlık alanların jeomorfik gelişimine dair çeşitli çalışmalar morfolojik indislerle desteklenerek yapılmıştır (Özşahin, 2015; Ege ve Duman, 2020; Elias vd. 2019; Buczek ve Górnik, 2020). Tüm bunlardan hareketle bu çalışmayla daha önce literatüre geçen transfer zonunun dağlık sistemlerin gelişimindeki etkisi araştırılmış ve yardımcı parametreler olarak morfolojik indisler kullanılmıştır. Bu bağlamda temel amaç Körkandil Dağı'nın ve çevresinin Neotektonik dönem jeomorfik evriminin açıklanması ve dağ çevresinin topoğrafik gelişiminde tektonizma etkisinin morfolojik indisler kullanılarak yorumlanması olmuştur.

2. VERİ VE YÖNTEM

Çalışmada yararlanılan temel veri kaynakları; arazi gözlemleri, Google Earth ve Landsat uydu görüntüleri, 1/100.000 ölçekli MTA Jeoloji Paftası (m-49) (Şenel, 2008), 1/500.000 ölçekli MTA Cizre Paftası (Altınlı vd., 1963), 1/25.000 ölçekli topoğrafya haritaları ve bölgeye yönelik yapılan önceki (Erentöz, 1949; Altınlı vd, 1963; Altınlı, 1966a; Altınlı, 1966b; Türkunal, 1980) çalışmalardır. Literatür taramasıyla konu ve alana yönelik veriler derlenmiş, uzun yılları kapsayan arazi çalışmalarında ise örneklem fotoğrafları alınmıştır. Arazi çalışmalarında elde edilen jeomorfik veriler, literatürdeki örnekler ve çalışmalarla kıyaslanmış, tüm veriler sentezlenerek bölgesel tektonizmanın evrimi açıklanmıştır. Arcmap 10.5 programı kullanılarak alanla ilgili çeşitli harita ve çizimler üretilmiştir. Çalışmada ayrıca tektonik süreçlerin nicel ifadelendirilmesi adına morfolojik analizlerden olan *dağ önü eğriselliği (Smf)* ve *vadi tabanı genişliği-vadi yüksekliği oranı (Vf)* indisleri uygulanmıştır (Tablo 1).

Tablo 1- Çalışmada Kullanılan Veri Türü ve Kaynakları
Table 1- Data Types and Sources Used in the Study

Çalışmada Kullanılan Veri Türü	Kaynak
Jeoloji Haritaları	1/100.000 ölçekli MTA jeoloji paftası, m-49 (Şenel, 2008)
Topoğrafya Haritaları	1/25.000 ölçekli topoğrafya haritaları, m-49a, m-49b, m-49c, m-49d
Uydu Görüntüleri	Landsat, Google Earth
Morfolojik İndisler	Smf (Keller ve Pinter, 2002), Vf (Keller ve Pinter, 2002)
Jeomorfik Bulgular	Arazi çalışmaları
Önceki Jeolojik Çalışmalar	Erentöz, 1949; Altınlı vd, 1963; Altınlı, 1966a; 1966b; Türkunal, 1980

Dağ önü eğriselliği (Smf) indisi, aktif dağ cephelerinde aktif tektonik yükselim hızıyla erozyonel kuvvetlerin etki derecesi arasındaki bağılı ilişkiyi yansıtmaktadır (Keller ve Pinter, 2002). Aktif tektonik bir kuşakta gelişen yükselimlerin, yamaç yükselim hızları erozyonel süreçlerin yamaçları işleme hızından fazla olması halinde dağ cephesi çizgisel bir eğri gösterecektir. Ancak yamaç erozyonu şiddetinin dağ yamacını kontrol eden tektonik sürecin yükselim hızından fazla olması durumunda ise dağ cephesi iç bükey ve dış bükey profillerin arandığı bir eğrisellik göstermektedir. Smf indisi şu eşitlikle hesaplanır:

$$Smf: Lmf / Ls$$

İndise göre *Lmf* dağ cephesinin gerçek uzunluğunu, *Ls* ise aynı cephenin düz bir çizgi boyunca çizgisel uzunluğunu (kuşuçuşu uzunluk) yansıtmaktadır. İndis sonucu ortaya çıkan değer 1'e yaklaştıkça tektoniğin aktif olduğu, 1'den uzaklaşma ise tektoniğin zayıfladığı ve erozyonel süreçlerin baskın hale geldiği şeklinde yorumlanmaktadır (Keller ve Pinter 2002; Köle, 2016) ve 1.0 ile 1.5 arası indis değerleri oldukça yüksek tektonik hareketliliği (Sınıf 1: Yüksek Tektonik Aktivite) yansıtmaktadır (Bull ve McFadden, 1977; Bull, 2007).

Vadi tabanı genişliği-vadi yüksekliği oranı (*Vf*) indisi, bölgesel tektoniğin aktivitesini anlamada başvurulan bir diğer morfometrik yaklaşımdır. Bu indis aktif tektonik sahalarda yükselen topoğrafyaya gömülen akarsuların vadilerine yönelik geliştirilmiş bir analizdir (Keller ve Pinter, 2002). Vadi tabanı genişliği-vadi yüksekliği oranı indisinin uygulamasında aşağıdaki işlem basamakları izlenmektedir:

$$Vf: 2. Vf_w / (Eld - Esc) + (Erd - Esc)$$

İndise göre; *Vfw*: Vadi tabanı genişliği, *Eld*: vadinin solunda kalan enterflüv yüksekliği, *Erd*: vadinin sağında kalan enterflüv yüksekliği, *Esc*: vadi tabanının yüksekliğini karşılamaktadır (Keller ve Pinter, 2002; Köle, 2016). İndisin uygulanmasıyla ortaya çıkan sonucun düşük sayısal değerler sunmasının aktif tektoniğe, yüksek değerlerin ise düşük tektonik aktiviteye işaret ettiği belirtilmiştir (Silva vd., 2003; Bull, 2007). Özellikle *Vf* sonucunun 0-0.5 arası değerde olması tektonizmanın şiddetli olmasını (Sınıf 1: Yüksek Tektonik Aktivite) yansıttığı ifade edilmiştir (El-Hamdouni vd., 2008).

3. BÖLGESEL ORTAM

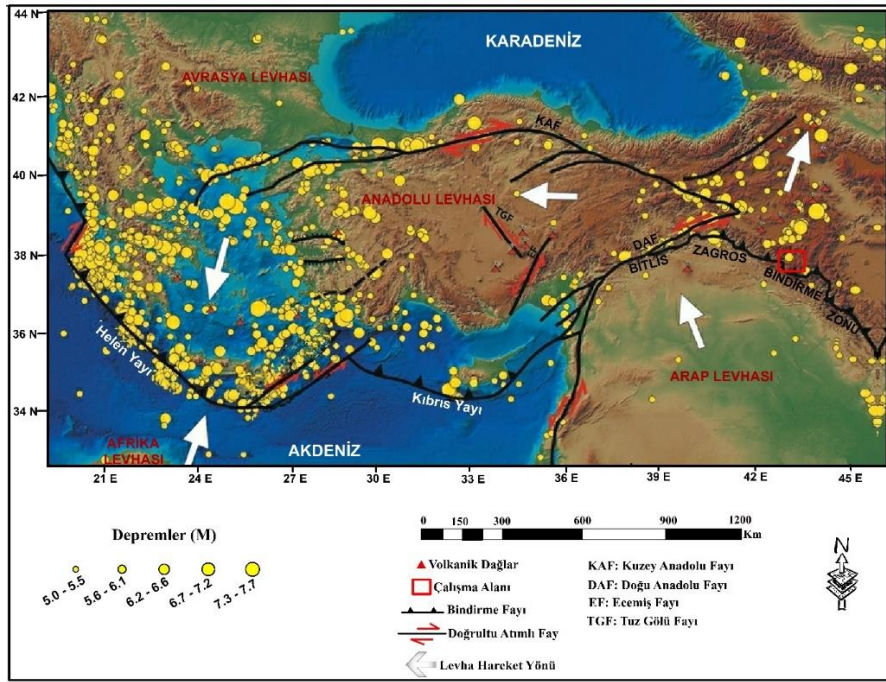
3.1. Tektonik Çatı

Erken Miyosen'de peneplen/yarı peneplen morfolojisi olan Doğu Anadolu'da (Erinç, 1953; Şaroğlu ve Yılmaz, 1986), Orta Miyosen'de başlayan neotektonik rejim (Şengör, 1980; Şaroğlu ve Güner, 1981; Şengör vd., 1985), bölgeyi yeni bir topoğrafik ve jeomorfik görünüme itmiştir. Neotektonizma, Orta-Üst Miyosen'de Arap ve Avrasya Levhası'nın Bitlis Zagros Bindirme Zonu (BZBZ) boyunca kıta-kıta çarpışmasına bağlı gelişen ve paleotektonik dönemi sonlandıran tektonik rejim değişikliğidir (McKenzie, 1972; Şengör, 1980; Şengör ve Yılmaz, 1981; Şaroğlu ve Güner, 1981; Dewey vd., 1986). Neotektonizmaya birlikte K-G yönlü sıkışmaya bağlı olarak sıkışma eksenine paralel kısalma ve dikeyde yükselme gerçekleşirken, bu süreç D-B ekseninde ise genişlemeyle karşılık bulmuştur. Bu deformasyonlar bölgede çok sayıda tektonik yapı elemanı ile karakteristiktir. K-G yönlü normal faylar ve/veya açılma çatlakları, D-B yönlü kıvrımlar ve bindirme fayları/ters faylar, KB-GD gidişli sağ doğrultu atımlı ve KD-GB gidişli sol doğrultu atımlı fay sistemleri bölgede neotektoniğin başlıca yapısal elemanlarını oluşturmaktadır (Şengör ve Kidd, 1979; Şaroğlu ve Güner, 1981; Şaroğlu ve Yılmaz, 1984; Şengör vd., 1985; Şaroğlu ve Yılmaz, 1986; Şaroğlu vd., 1987; Yılmaz, 2005; Emre vd., 2012; Emre vd., 2013; Emre vd., 2016; Sağlam Selçuk, 2022). Bölgede neotektonik aktiviteye bağlı şekillenen ve D-B/KB-GD egemen yönelimli ters fay sistemlerinin en büyüğü, tektonik çatısı bindirme fayı karakterinde olan Bitlis Zagros Bindirme Zonu'dur (BZBZ) (Dewey vd., 1986; Verges vd., 2011) (Şekil 2). Bu zon devrik kıvrımlar ve ters faylarla karakteristik bir sıradağ karakterindedir (Şaroğlu, 1986).

BZBZ, yaklaşık 12 milyon yıl önce (geç Serravaliyen) Neotetis okyanusunun güney kolunun kapanması sonucu oluşmuştur (Demirtaş ve Erkmén, 2000). Orojenik kuşak kenar bindirmesi olan BZBZ (Karadoğan ve Tonbul, 2013) kıtasal çarpışmanın geliştiği tektonik zona karşılık gelen ve KB-GD doğrultusu sunan geniş bir morfotektonik yapıdır. Ters faylarla belirgin bu tektono-orografik yapı, Anadolu'da Maraş'ın yaklaşık olarak kuzeyinden başlayarak güneydoğuda Hürmüz Boğazı'na kadar uzanan güneye devrik nap paketleri zonudur ve yaklaşık uzunluğu 2000 km'dir (Yeats, 2006; Leturmy ve Robin, 2010; Zebari vd., 2019). Körkandil Dağı ve çevresi de orografik olarak Doğu Akdeniz'in makro yapısal birliklerinden olan BZBZ üzerinde yer almaktadır (Şekil 2).

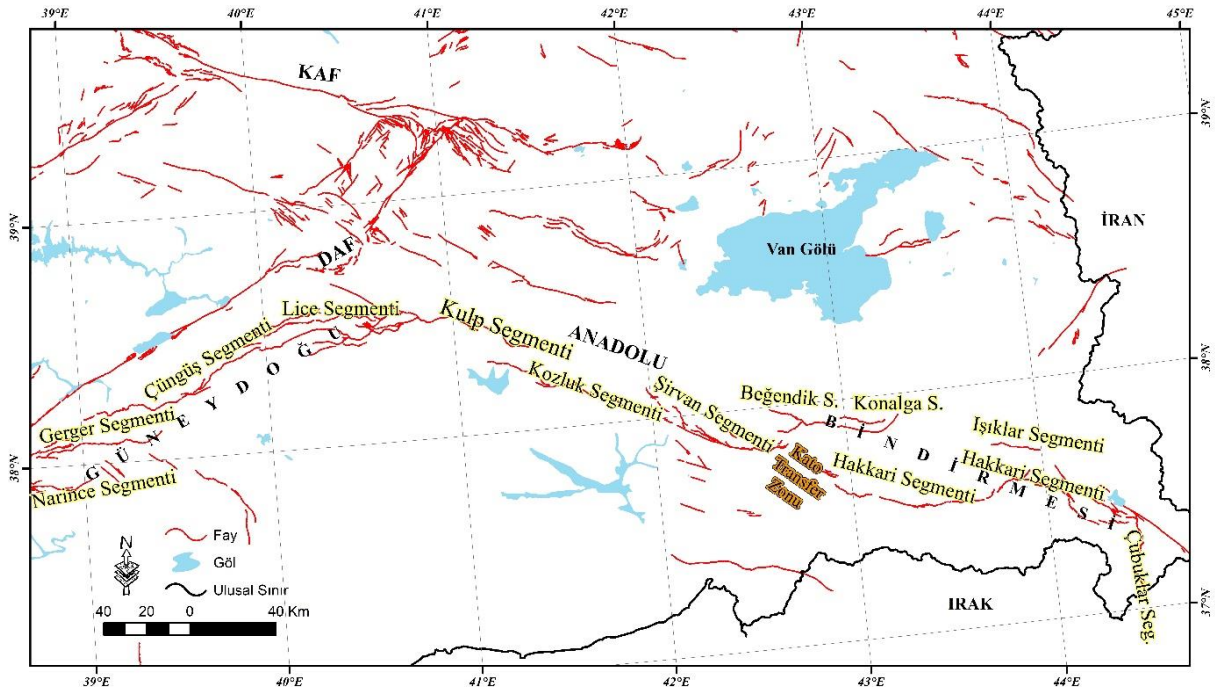
BZBZ'nin Anadolu topraklarında kalan kısmı, Güneydoğu Anadolu Sürüklenme Kuşağı (Perinçek ve Özkaya, 1981) ya da Güneydoğu Anadolu Bindirmesi olarak adlandırılmış ve 12 segmente ayrılmıştır (Emre vd., 2012, 2013, 2016) (Şekil 3). Bindirme Zonu, Gerger'in (Adıyaman) batısından başlayarak önce kuzeydoğuya doğru Lice'ye (Diyarbakır) kadar uzanmaktadır. Fayın bu kısmında kuzeydoğuya doğru GB-KD

yönelimli Narince, Gerger, Çüngüş ve Lice segmentleri yer almaktadır. Lice'den itibaren fay doğrultu

Şekil 2- Doğu Akdeniz'in neotektonik yapıları ve Kırkandil Dağı çevresinin yaklaşık konumu [Çemen ve Yılmaz (2017)'den düzenlenerek.]

Figure 2- Neotectonic structures of the Eastern Mediterranean and the approximate location of the Mount Kırkandil [edited from Çemen and Yılmaz (2017)]

Şekil 3- Güneydoğu Anadolu Bindirmesi'nin segmentasyonu ve çalışma alanının konumu (Kato Transfer Zonu) (Faylar ve segmentasyon Emre vd., 2012, 2013 ve 2016'ya göredir.)

Figure 3- Segmentation of the Southeastern Anatolian Thrust Zone and location of the study area (Kato Transfer Zone)(faults are drawn according to Emre et al., 2012, 2013 and 2016).

değiştirerek güneydoğuya doğru bir kavis çizmekte ve Hakkâri'ye kadar uzanan geniş bir alanı denetlemektedir. Lice'den sonra Kulp, Kozluk, Şirvan, Beğendik, Konalga, Hakkâri, Işıklar ve Çubuklu segmentleri yer alırken bu segmentler KB-GD gidişleriyle yer yer sağ yanal atım bileşene de sahiptirler. Bu segmentlerden olan ve Siirt'in Pervari ilçesiyle Van'ın Çatak ilçesi sınırlarında kalan Şirvan, Beğendik ve Konalga segmentini Altın vd. (1963) Pervari-Bidar-Tiziz Şaryajı olarak tanımlamıştır. Yine aynı yazarlar söz konusu bindirme ile Hakkâri Bindirmesi arasında eksenli KB-GD olan kıvrım demetlerini haritalamışlardır. 1975 yılında GABZ'ın Lice Segmenti üzerinde meydana gelen 6.9 büyüklüğündeki Lice Depremi bu zonun sismik anlamda aktif olduğunu kanıtlamaktadır (Arpat, 1975; Şaroğlu, 1986).

3.2. Faylar ve Litolojik Özellikler

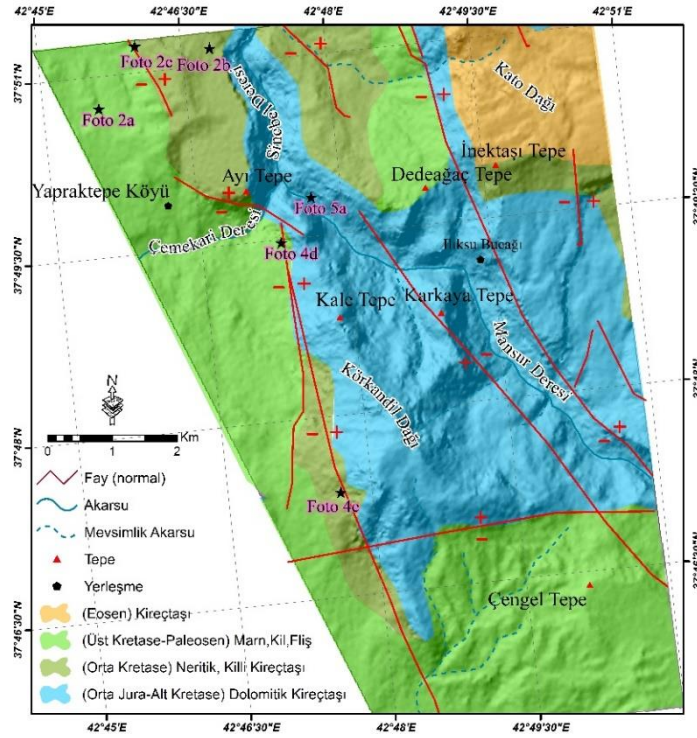
Körkandil Dağı ve Çesali Dağı'nın horst, Kato Dağı'nın ise yarı horst karakteri, çalışma alanında gelişen son tektonik sürecin gerilmeye bağlı genişlemeli (dilatasyonel) tektonik rejim olduğunu göstermektedir. Çesali, Körkandil ve Kato Dağları'nın orografik yönelim eksenlerinin KB-GD uzanımında olması bölgedeki gerilme kuvvetinin KD-GB olduğunu yansıtmaktadır. Bu genişlemeli tektonik rejim etkisi altında Körkandil Dağı çevresinde gelişmiş bir fay sistemi bulunmaktadır. Bu faylardan bazılarının yüzey faylanmasına neden olması, fay zonlarında sıcak su çıkışları, bölgede bazı heyelanların aktif dağ yamaçlarında faylar tarafından denetlenmesi ve sismik hareketlilik fayların Kuvaterner aktivitesine yönelik başlıca referanslardır.

Çalışma alanında farklı doğrultularda uzanan faylar olmasına rağmen bölgedeki ana faylar başta olmak üzere çoğu fayın egemen doğrultusu KB-GD'dir (Şekil 7c). Fayların baskın yöneliminde görülen bu paralellik bölgedeki KD-GB gidişli gerilmeli tektonik rejimden kaynaklanmaktadır. Körkandil Dağı'nın yaklaşık 18 km kuzey ve kuzeydoğusunda yer alan GABZ'ye ait Beğendik ve Şirvan Bindirme fayları hariç bölgedeki tüm faylar eğim atımlı normal fay sistemlerine karşılık gelmektedir. Ancak bu fayların baskın atım yönleri düşey olsa da yer yer yanal atımların da olduğu görülmektedir. Bu haliyle bazı faylar oblik (verev) fay karakteri sunmaktadır. Bunların yanı sıra Körkandil Dağı'nın yaklaşık 10 km kuzeyinde Sinebel Vadisi'nde fliş tabakalarında sol doğrultu atım özelliği gösteren bir fay tespit edilmiştir (Zorer ve Öztürk, 2021).

Körkandil Dağı'nın güneyinde, dağın güney yamaçlarını fay dikliği halinde yükselten eğim atımlı normal fay, kabaca D-B doğrultusunda uzanmaktadır ve fayın kuzeyi (kireçtaşı) ile güneyinde (fliş) farklı litolojiler karşı karşıya gelmiştir (Şekil 4). Dağın batısında KB-GD uzanımlı ana fay ve bu faya paralel uzanan ikincil bir fay dağın batı yamaçlarını deforme etmiştir. Birbirine paralel uzanan bu iki faydan dolayı dağın batısında basamaklı bir topoğrafik yapı (fay basamakları) belirgindir. Körkandil Dağı'na horst karakteri kazandıran faylardan olan bu iki faydan doğudaki ana fayın düşey atımı yaklaşık 750 m'dir. Bu fayın kuzeye doğru devamında ise Sinebel Vadisi'ne girmeden fayın yönelimi batıya bir kavis çizerek dönmektedir ve Ayı Tepe'nin güneyini deforme etmektedir. Bu fay aynı zamanda Ayı Tepe ile Körkandil Dağı arasında Çemêkari Vadisi'ni dik açıyla kesmiştir (Şekil 4).

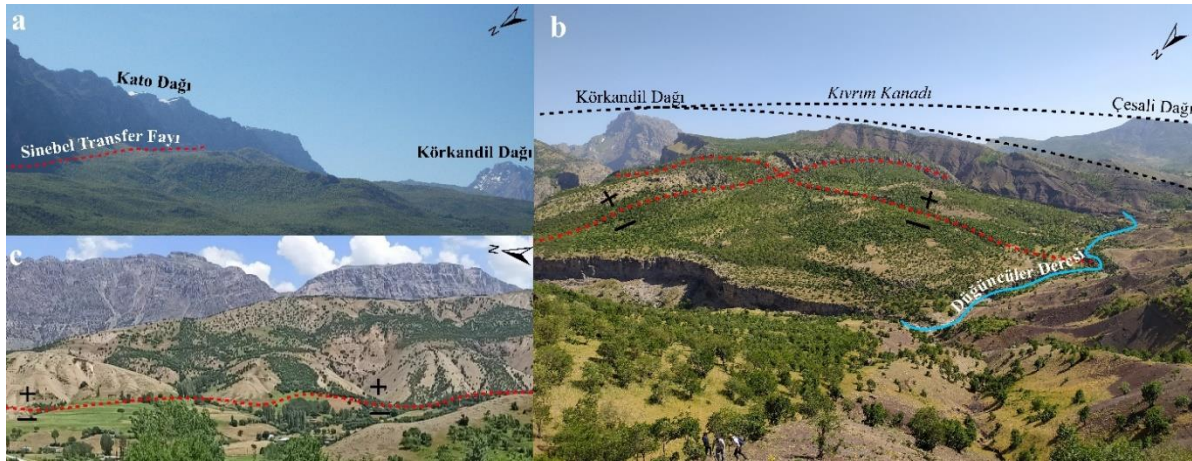
Körkandil Dağı'nın doğusunda da KB-GD uzanımlı birbirine paralel-yarı paralel faylar uzanmaktadır (Şekil 4). Bu faylardan en batıda olanı dağın gelişiminde birincil etkiye sahip olan ana faydır ve batı bloğu yükselmiştir. Bu fay ve doğusundaki diğer fayların morfolojide oluşturdukları zayıf direnç zonları vadi kuruluşunu denetlemiş ve Mansur Deresi büyük oranda bu yapısal zayıf zonlara yerleşmiştir. Mansur Deresi'nin doğusunda birçok tekil fay olmakla birlikte topoğrafyadaki atım miktarı en belirgin olan Sinebel Fayı'dır (Zorer vd., 2023). Bu fay bölgedeki diğer faylar gibi KB-GD gidişlidir ve fayın düşey atım miktarı yaklaşık olarak 800 m'dir. Sinebel Fayı, Kato antiklinalinin güneybatı kanadını deforme etmiş ve bu kanat çökmüştür. Bundan dolayı fay, Kato antiklinal yükselimine yarı horst karakteri kazandırmıştır. Sinebel Fayı, KB devamında GABZ'a ait Beğendik Segmenti'ne eklemlenmektedir ve tüm faylar gibi transfer fayı niteliğindedir (Fotoğraf 1a). Bunların yanında Sinebel Deresi'nin batısında Ayı Tepe'nin KB'sinde konumlanan fay, karakteristik üçgen yüzeylerin (fay façetaları) gelişmesini denetlemiştir (Öztürk ve Zorer, 2020; Zorer ve Öztürk, 2021) (Fotoğraf 1c). Aynı bölgede yer alan faylardan bazıları ise Sinebel Deresi'ne batıdan katılan Dügüncüler Deresi'ni az da olsa sağ yanal ötelemiş (Fotoğraf 1b) ve çizgisel bir vejetasyon dokusunun gelişimini sağlamıştır (Öztürk vd., 2022). Söz konusu fay, Sinebel Deresi'nin doğusunda Kışlacık Deresi'nin yatak kuruluş yerini de kontrol etmektedir (Şekil 4). Çalışma sahasında görülen fayların bazıları aynı zamanda sıcak su çıkışlarının kaynak alanları konumundadır.

Yapraktepe, Lif, Atlıhan, İlısu ve G m k adlı sıcak su çıkış alanları yöre halkı tarafından ılıca/kaplıca olarak kullanılmaktadır.

Şekil 4- Körkandil Dağı ve yakın çevresinin jeoloji haritası (fay ve litoloji verileri; Altınlı vd, 1964; Şenel, 2008 ve arazi gözlemlerinden derlenmiştir.)

Figure 4- Geology map of Mount Körkandil and its surrounding (fault and lithological data taken from Altınlı vd, 1964; Şenel, 2008 and field works.)

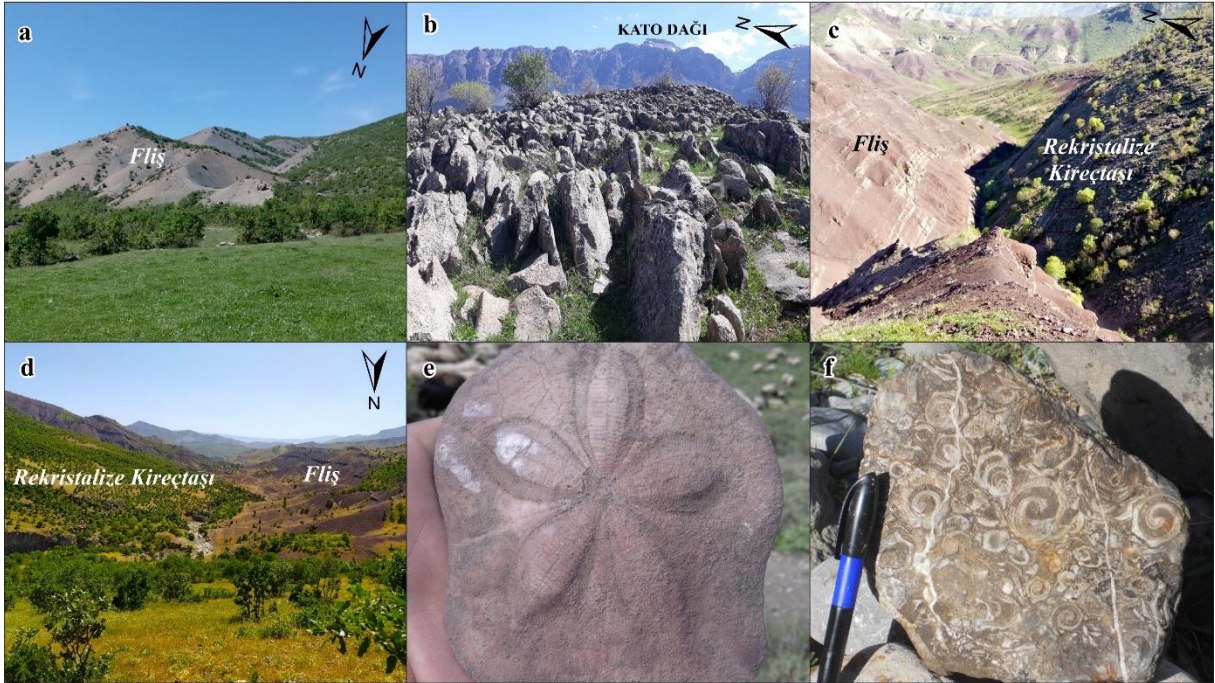

Fotoğraf 1- a: Kato Dağı'nın GB cephesi boyunca uzanan ve ana fay niteliğinde olan Sinebel Fayı. Bu fay boyunca morfolojideki düşey atım yer yer 800 metreye çıkılmaktadır. Arka planda Körkandil Dağı görülmektedir. b: Sinebel Vadisi'nin doğusunda Kışlacık Deresi'nin yatak yerini denetleyen ve daha kuzeybatıda D ğ nc ler Vadisi'nde bükülmeye neden olan fay ve bu fayı KD-GB yönlü kesen ikincil bir fay. c: Sinebel Deresi'nin batısında faydaki eğim atıma bağlı olarak gelişen sarplık üzerinde flif tabakalarındaki fay fa etaları.

Photo 1- a: Sinebel Fault, which is the main fault along the SW side of Mount Kato. The vertical throw in the morphology along this fault reaches 800 metres in places. Mount K rkandil can be seen in the background. b: The fault that controls the bed of the Korkandil Stream east of the Sinebel Valley and causes bending in the D ğ nc ler Valley further northwest, and a secondary fault that cuts this fault in the KG-SW direction. c: Triangular surface formations in the flysch layers west of Sinebel River.

Araştırma alanındaki litolojik yapı, Jura ile Eosen aralığında farklı fasiyes ortamlarını yansıtan sedimenter birimlerden oluşur. Alandaki en yaşlı litoloji Orta Jura-Alt Kretase'ye atfedilen neritik, dolomitik kireçtaşlarıdır. Latdağı formasyonu olarak nitelendirilen birim (Şenel, 2008), masif ve rijit yapılıdır. Korkandil Dağı'nın merkezi kısmı ve doğusu, kuzeybatıda Kato Dağı'nın fay dikliği karakterli batı yamacı ve Sinebel Vadisi taban ve yamaçlarında bu litoloji yüzlek vermektedir (Şekil 4). Karstlaşmaya son derece elverişli olan formasyonda lapy, dolin, uvala, mağara gibi karstik jeomorfik yapılar gözlemlenmiştir (Zorer ve Öztürk, 2021). Latdağı formasyonunun çalışma alanındaki en yaşlı litoloji olmasına rağmen kendinden genç olan litolojilerden daha yükseklerde (2800 m) görülmesi blok faylanma şeklinde gelişen dikey tektonizmanın neticesidir (Zorer ve Öztürk, 2021). Orta Jura, neritik killi kireçtaşı birimlerini kapsayan Sayındere formasyonu (Şenel, 2008) (Şekil 4), rekristalize kireçtaşları şeklinde bölgedeki diğer kalsiyum karbonat bileşimli litolojileri oluşturmaktadır (Fotoğraf 2b, 2c, 2d). Formasyon, Korkandil Dağı'nın batı ve Kato Dağı'nın güney yamaçlarında, Sinebel Vadisi'nin batı ve doğu üst yamaçlarında yüzeylenmiştir. Bu birimin de yüksek seviyelerde görülmesi tektoniğin denetimi altında gerçekleşmiş ve karstlaşmaya uygunluktan dolayı tektonizma kontrollü karstik bir peyzaj oluşmuştur.

Çalışma alanında kalsiyum karbonat bileşim yapısı sunmayan litolojiler Üst Kretase-Paleosen fliş tabakalarıdır (Fotoğraf 2a) (Şekil 4). Alt Germav ve Germav formasyonu diye ayrılan birim (Şenel, 2008) kil, marn ve kumtaşı tabakalarını kapsar ve yer yer kırmızı/mor seviyeler göstermektedir. Bölgedeki diğer kalsiyum karbonat bileşimli kayaç grubu Eosen yaşlı Midyat Grubu kireçtaşlarıdır (Şenel, 2008) (Şekil 4). Birim, Kato Dağı'nın zirvesinde karstik plato seviyesinde yüzlek vermektedir. Söz konusu plato yüzeyinde karakteristik çözümlenme dolinleri hâkim jeomorfik peyzajı oluşturmaktadır. Korkandil Dağı çevresinde görülen tüm litolojiler paleontolojik anlamda oldukça zengin kayıtlar barındırmaktadır. Mercan, hippurites, gastropod, rudist, deniz kabukları bunlardan bazılarıdır (Fotoğraf 2e, 2f).

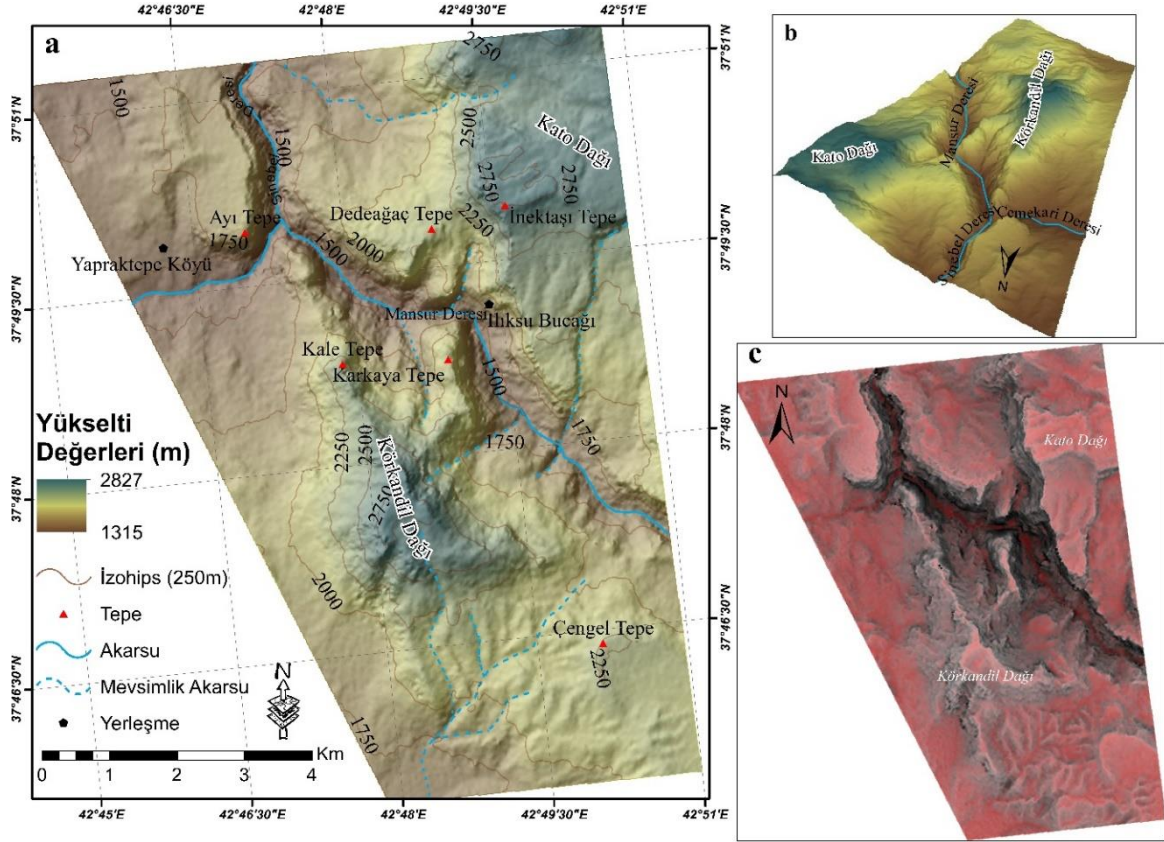

Fotoğraf 2- a: Çalışma alanında geniş alanlarda çökelmiş ve Germav formasyonu olarak bilinen üst Kretase-Paleosen'e ait gri renkli flişler. b: Sinebel Vadisi'nin batısında orta Kretase'ye ait rekristalize kireçtaşları. c: Sinebel Vadisi'nin batısında kırmızı renkli flişler ile kireçtaşlarının dokanağı. d: Sinebel Deresi'nin batısında Dügüncüler Deresi'nin yamaçlarında rekristalize kireçtaşları ve flişin görünümü. Dügüncüler Deresi iki farklı birimin topoğrafik dokanağına yerleşmiştir. e: deniz kestanesi fosili f: gastropod fosilleri.

Photo 2- a: Grey flysch of the upper Cretaceous-Paleocene known as the Germav Formation, which were deposited in large areas in the study area. b: Middle Cretaceous recrystallised limestones west of Sinebel Valley. c: Interbedding of red coloured flysch and limestones west of the Sinebel Valley. d: View of recrystallised limestones and flysch on the slopes of Dügüncüler Stream west of Sinebel Valley. e: sea urchin fossil. f: gastropod fossils.

3.3. Topo-Jeomorfik Özellikler

Kırkandil Dağı, 2800 m zirve yükseltisiyle bölgede en yüksek dağlardan birisidir. Dağın genel uzanışı KB-GD'dir ve uzun eksenini yaklaşık 8 km, kısa eksenini ise 4 km'dir. Dağın kuzeydoğusunda Kato Dağı, güneybatısında ise Çesali Dağı bulunmaktadır (Şekil 5a). Bu dağların egemen uzanım yönleri Kırkandil Dağı ile paraleldir. Bölgede dağların yanı sıra çok sayıda tepelik alan da diğer yükselim alanlarını oluşturmaktadır. Bu tepelerden bazıları tektonik etkiyle eğimlenen kireçtaşı tabakalarıyken bazıları aşınmadan korunmuş gevşek fliş tabakalarından oluşmaktadır (Şekil 5a).

Şekil 5- a: Kırkandil Dağı ve çevresinin topoğrafya haritası, b: Kırkandil Dağı çevresinin 3 boyutlu görünümü, c: Kırkandil Dağı çevresinin kırmızı rölyef haritası.

Figure 5- Topography map of Mount Kırkandil and its surrounding, b: 3D view of Mount Kırkandil and its surrounding, c: red image relief map of Mount Kırkandil and its surrounding

Bölgede topoğrafyanın yarıлма oranı 1500 m civarındır. Bu parametre, alanın özellikle son tektonik hareketlerin etkisiyle kırılıp yükselmesi ve akarsuların yükselen kütlelere gömülerek dikey aşındırma yapmasına bağlı gerçekleşmiştir (Şekil 5, Fotoğraf 5). Bundan dolayı çalışma alanında Kırkandil Dağı'nın doğu ve batı yamaçlarında, Kato Dağı'nın batı yamaçlarında, Mansur ve Sinebel vadilerinde eğim dereceleri oldukça yüksek değerler sunmaktadır. Bu sarp ve engebeli morfolojik ünitelere karşılık; Kırkandil Dağı ve Kato Dağı'nın zirve kesimlerinde karstik platolar halinde aşınım yüzeyleri de görülmektedir (Fotoğraf 4a). Nitekim çalışma alanında Miyosen öncesi orojenik sıkışmalarla karakteristik olan tektonizma, üst Pliyosen'de nitelik değiştirmiş ve bölgesel yükselim hareketleri şeklinde gerçekleşmiştir (Ternek, 1953; Altınlı vd., 1963; Türkünal, 1980; Aktürk, 1985). Sinebel Vadisi'nin Çatak Deresiyle birleşmesinden önce vadinin sağ aklanında güncel talveg hattından yüksekte kalan flüvyal seki depoları (Zorer ve Öztürk, 2021) ve yine çalışma alanı dışında Botan Vadisi ve Çatak Vadisi yamaçlarında gözlemlenen flüvyal sekiler bölgesel yükselmenin jeomorfik kanıtlarıdır.

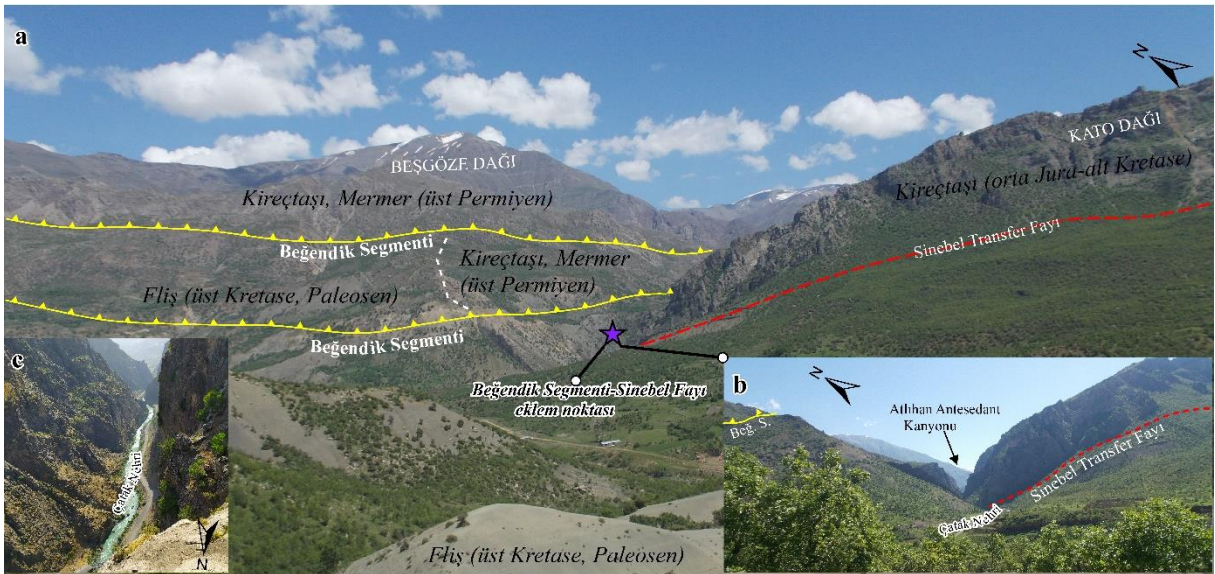
Kırkandil Dağı ve yakın çevresinde tektonizma, karstlaşma, kütle hareketleri ve flüvyal süreçlerin ortak etkide bulunmasıyla gelişen jeomorfik yapı zenginliği de görülmektedir. Çentik vadi tipleri, kanyon vadiler, lapy, dolin, uvala, mağara, sarkit ve dikitler, flüvyal sekiler ve heyelanlar başlıca jeomorfik üniteleri

oluşturmaktadır. Kıvrılma ve faylanma hareketleri bölgesel tektoniği denetlemenin yanı sıra topoğrafyada tektono-jeomorfik peyzajın oluşum ve evrimini de sağlamıştır. Nitekim Korkandil Dağı çevresinde asılı vadi, asılı mağara, yönlü lapyra, çizgisel vadi, ötelenmiş vadi, bükülmüş vadi, kancalı drenaj, üçgen yüzeyler (façeta), kret, sıralı kayşat konileri, fay sarplığı gibi çok sayıda tektono-jeomorfik yapı elemanı da görülmektedir (Öztürk ve Zorer, 2020).

4. BULGULAR: ARAZİ GÖZLEMLERİ VE MORFOMETRİ

4.1. Korkandil Dağı ve Çevresinin Neotektonik Gelişimi

Korkandil Dağı, gelişimi neotektonik öncesinde orojenik hareketlerle başlamış orografik bir kuşakta (Kato Kıvrımı) Pliyo-Kuvaterner faylanmalarıyla devam eden bir yükselidir (Fotoğraf 4). İlk kez Altınlı vd. (1963) tarafından tanımlanan, daha sonra ise Türkünal (1980) tarafından tektono-stratigrafisi ortaya konan bu kıvrımın eksen uzanımının kabaca KKB-GGD olması, bölgede yaklaşık BGB-DKD yönlü bir Neotektonik öncesi sıkışmasının geliştiğini göstermektedir. Nitekim Ternek (1953), Altınlı vd. (1963), Altınlı (1966a, 1966b), Türkünal (1980), Aktürk (1985), Şaroğlu vd. (1987), Robertson vd. (2016), Korucu ve Işık (2023) gibi araştırmacılar bölge genelinde yaklaşık Orta Miyosen öncesinde birçok orojenik sıkışmanın yaşandığını belirtmişlerdir. Arap-Avrasya levhaları arasında K-G yönlü kıtasal çarpışmanın yer yer KB-GD eksenine kaydığı ifade edilmiş (Şaroğlu ve Yılmaz, 1984; Şaroğlu, 1986) ve bu ifade hassas GPS ölçümleriyle de desteklenmiştir (Reilinger vd., 2006; Çemen ve Yılmaz, 2017; Medved vd., 2021). Bunun yanında Neotektonik dönemde Güneydoğu Anadolu Orojeni dahilinde gelişen kıvrımların D-B eksenli olmalarının yanı sıra eksen doğrultularının KD-GB yönelimli olabileceği de belirtilmiştir (Arpat ve Şaroğlu, 1972). Ancak çalışma alanında yer alan kıvrımın kabaca KKB-GGD eksenini sunması, neotektonik kıvrım uzanımlarından farklı kıvrılma süreçlerini kanıtlamaktadır. Çalışma alanının kuzeyinde GABZ'a ait bindirme fayı olan Beğendik Segmenti ile Sinebel transfer fayının eklemlediği Atlıhan Kanyonu'nun (Zorer ve Öztürk, 2021) kuzeyinde (Fotoğraf 3), sürüklenme sonucu yerleşen allokton kökenli üst Permiyen naplarının Kato Kıvrımı'na ait Jura-Kretase tabakalarını örtmesi de bunu doğrulamaktadır.

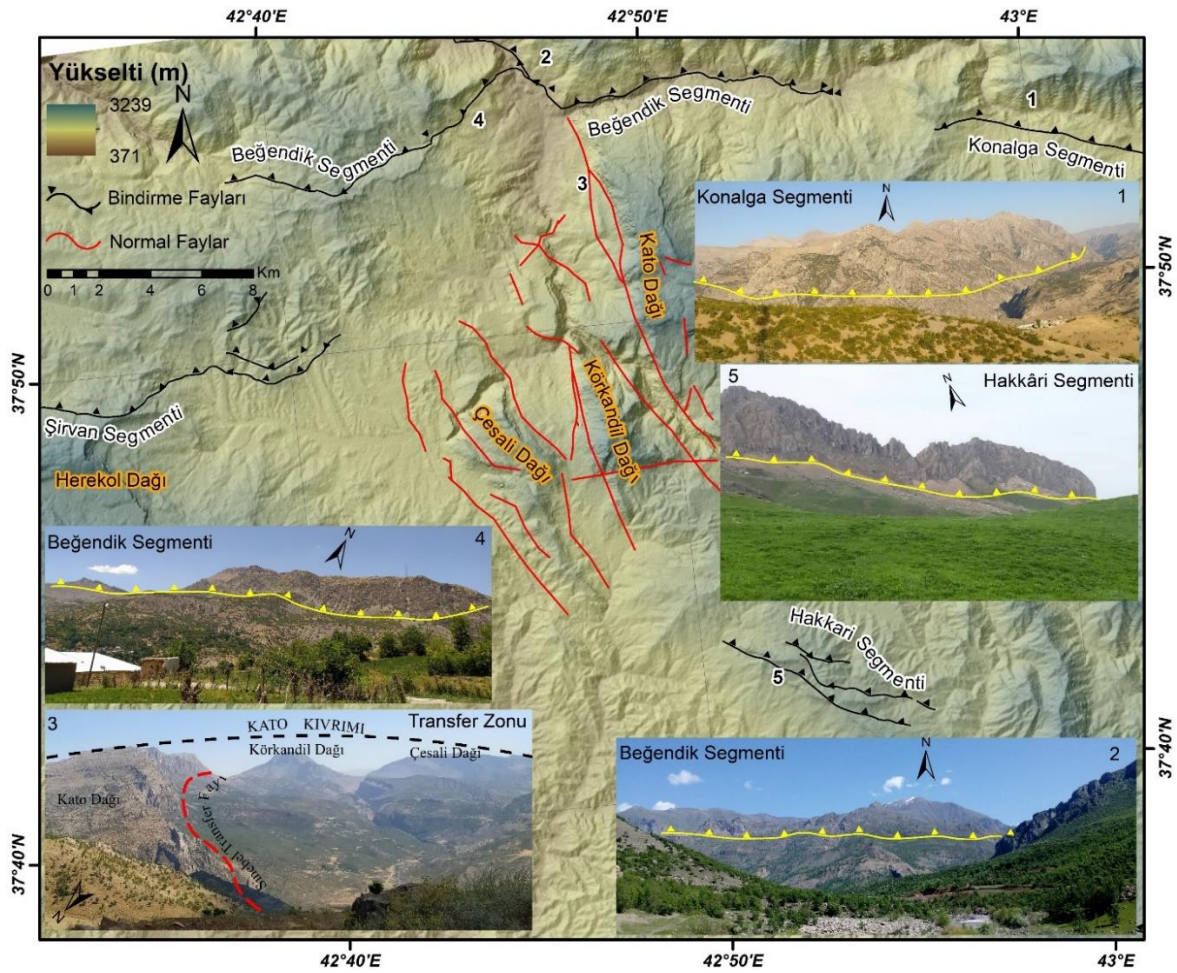

Fotoğraf 3- a: Korkandil Dağı'nın kuzeyinde bindirme fayı olan Beğendik Segmenti boyunca sıkışma enerjisinin eğim (normal) atım karakterli Sinebel transfer fayı ile GD'ye aktarımı. b: 2 fayın eklem noktası, Çatak Nehri tarafından derince yarılmıştır. c: Bu yarıma sonucu gelişen yaklaşık 400 m derinliğindeki Atlıhan Kanyonu.

Photo 3. a: Transfer of compressional energy along the Beğendik Segment, which is a thrust fault north of Mount Korkandil, to the SE by the Sinebel transfer fault. b: The junction of 2 faults is deeply cut by the Çatak River. c: Atlıhan Canyon, which is about 400 m deep, developed as a result of this cleavage.

Bu parametre bindirme faylarıyla karakterize olan Neotektonik sıkışmasının kıvrım sisteminden daha genç olduğunu göstermektedir. Bindirme zonunun Miyosen itibarıyla gelişmeye başladığı bilindiğine göre kıvrımın göreceli olarak daha eski olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Güneydoğu Anadolu Sürüklenim Kuşağı'ndaki sıkışma hareketlerinin D-B eksenli basit kıvrım sistemleri üretmesinden çok ekay zonları ve güneye devrik kıvrımlar geliştirdiği de bilinmektedir (Perinçek ve Özkaya, 1981). Bu çalışmada ele alınan Kato Kıvrımı'nın devrik olmaması ve ekay zonu özelliğinden uzak, basit bir kıvrım olması da post-Miyosen tektonik hareketlerle gelişmediğine kanıttır.

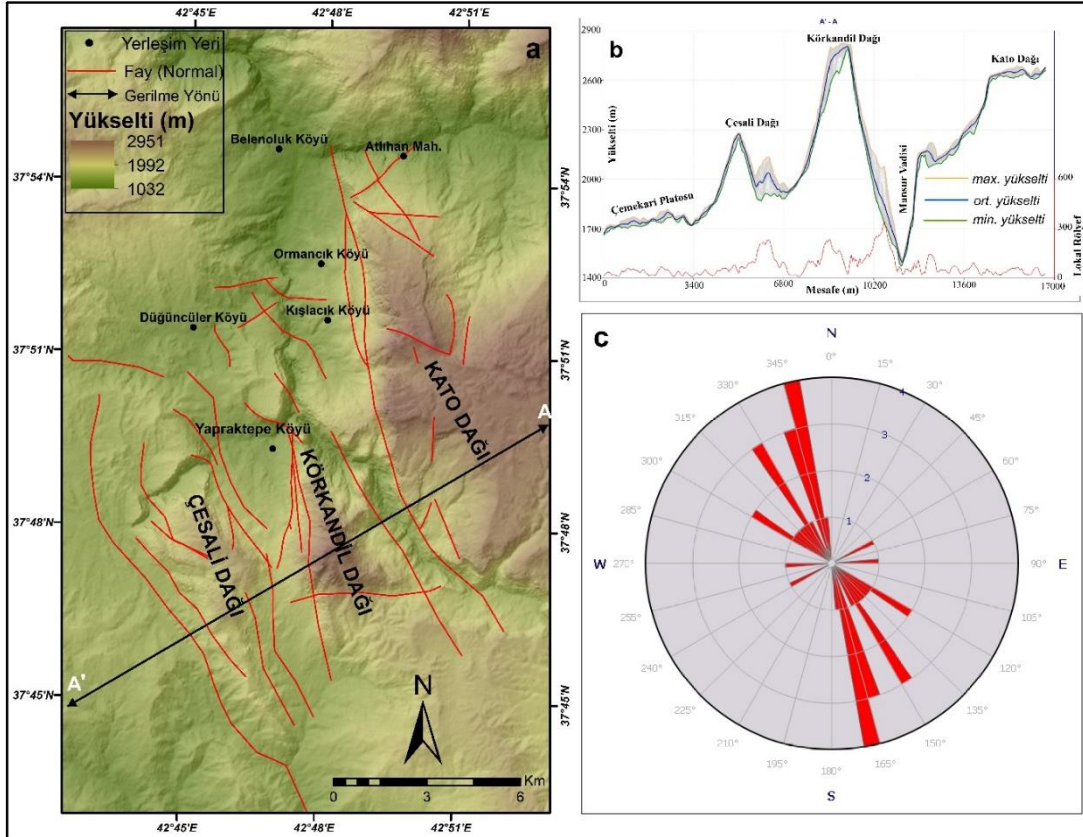
Kırkandil Dağı ve çevresinin morfotektonik evrimini denetleyen son faylanma hareketleri KD-GB doğrultusunda gelişen yerel bir gerilmeli/açılmalı tektonik rejimin, ana uzanım eksenini KB-GD olan fay sistemleri üretmesine bağlı olmuştur. Bu deformasyon sistemi GABZ'a ait Şirvan, Beğendik ve Hakkâri Segmentleri arasında transfer zonu şeklinde gelişmiştir (Zorer vd., 2023). KD gidişli Şirvan ve Beğendik segmentleri arasında sıkışma enerjisinin sağa sıçrama şeklinde yine aynı doğrultuda uzanan güneydoğudaki Hakkâri segmentine aktarılmasıyla oluşan transfer fayları (Zorer vd., 2023) (Şekil 6, Şekil 7, Fotoğraf 3), bölge topoğrafyasında sıkışma tektoniğinden farklı olarak yersel bir açılma/genişleme tektoniğine neden olmuştur (Şekil 6, Şekil 7).

Şekil 6- Şirvan/Beğendik Segmentleri ile Hakkâri Segmenti arasında sıkışma enerjisinin sağa sıçrama şeklinde aktarılmasıyla gelişen transfer zonunda eğim atımlı normal faylar (kırmızı renkli faylar) ve söz konusu bindirme segmentlerinin topoğrafik görünüşleri. (Fay verileri Emre vd., 2012, 2013, 2016; Altınlı vd, 1963; Şenel, 2008 ve arazi gözlemlerinden derlenmiştir.)

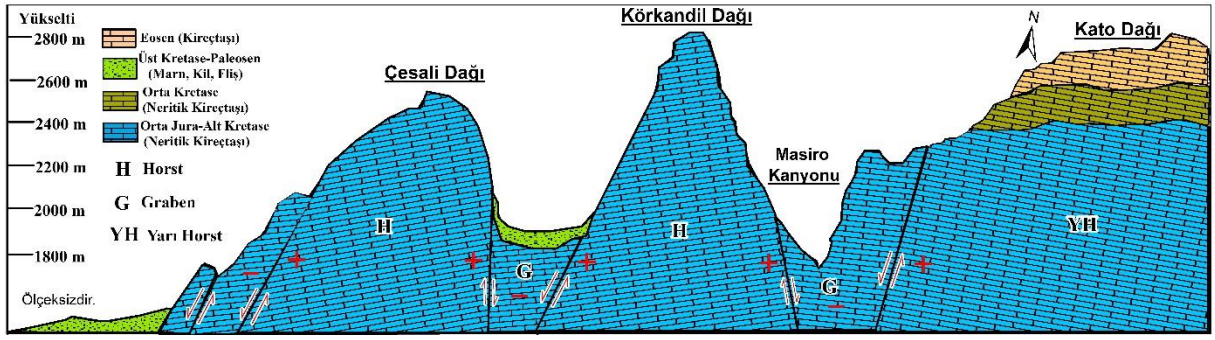
Figure 6- Normal faults (red faults) in the transfer zone between Şirvan/Beğendik Segments and Hakkâri Segment and topographical views of the thrust fault segments. (Fault data were compiled from Emre et al., 2012, 2013, 2016; Altınlı et al., 1963; Şenel, 2008 and field observations.)

Gerilme tektoniğine bağlı gelişen KB-GD egemen doğrultulu transfer faylarının tavan blokları yer yer oldukça yükselmiş ve topoğrafik peyzajda horstlarla karakteristik yükselim alanları evrilmiştir. Pliyo-Kuvaterner boyunca gerçekleşen bu son tektonik hareketlere bağlı yükselen kütlelere Neojen’de kurulan akarsular epijenik ve antedant olarak gömülmüşlerdir (Öztürk ve Zorer, 2020; Zorer ve Öztürk, 2021). Akarsuların bölge topografyasında hâkim dış morfodinamik süreç olmaları ve litolojiyi aşındırmaları bağlı rölyef farkını arttırmış, bunun bir sonucu olarak horstlar daha belirgin hale gelmişlerdir. Bölgede kuzeydoğudan güneybatıya doğru sırasıyla Kato, Körkandil ve Çesali Dağı yükselimleri görülmektedir. Kato Dağı orojenik olarak antiklinal yapısı baskın olan bir küttedir. Ekseni KB-GD gidişli olan antiklinalin batı kanadı Sinebel Transfer Fayı’ndan dolayı çökmüş ve bu deformasyon yapısı dağa yarı horst karakteri kazandırmıştır (Şekil 7, Şekil 8). Kato Dağı’na ait bu parametre bölgede kıvrılma hareketlerinin faylanmalardan önce geliştiğini yansıtmaması açısından ayrıca önemlidir. Kato Dağı ile Körkandil Dağı arasında çöken ve bir eksen alçalımına karşılık gelen (Altınlı vd., 1963) alana Mansur Deresi yerleşmiş ve dere, Körkandil Dağı’nın kuzeyini yarmıştır. Her iki yamacı faylı olduğu için horst özelliği sunan Körkandil Dağı (Fotoğraf 4) ile güneybatısındaki Çesali Dağı horst yükselimi arasında Yapraktepe Köyü’nün güneydoğusuna tekabül eden alan, fayların taban bloğu olduğu için çökmüştür (Şekil 7, Şekil 8, Fotoğraf4a). Mikro bir graben alanı olan söz konusu sahanın eğimi, ana kıvrımın batı kanadına karşılık geldiği için batı ve kuzeybatıya doğrudur. Söz konusu graben sahasının tavan litolojisi olan fliş tabakalarındaki kil, marn seviyeleri heyelan oluşumu için olumlu litolojik koşulları hazırlamıştır. Nitekim Yapraktepe Köyü güneyinde gelişim mekanizması normal faylara bağlı deformasyonlarla şekillenmiş, akma yönü kuzeybatı olan aktif bir heyelan oluşumu görülmektedir (Zorer ve Öztürk, 2021).

Şekil 7- a: Körkandil Dağı ve yakın çevresinde gelişen KD-GB yönlü gerilme (A'-A) ve gerilmeye bağlı oluşan transfer fayları (Öztürk vd., 2022'den kısmen düzenlenerek), b: Şekil 8a'da alınan A'-A kesitinin Swath profili, c: Transfer faylarının egemen doğrultularını gösteren gül diyagramı (Fay verileri; Altınlı vd, 1963; Şenel, 2008 ve arazi gözlemlerinden derlenmiştir.)

Figure 7- a: NE-SW trending stress (A-A) and stress-induced transfer faults in Mount Körkandil and its surrounding b: Longitudinal profile of section A-A taken in Figure 8a. c: Rose diagram showing the dominant directions of transfer faults (Fault data were compiled from Altınlı et al, 1963; Şenel, 2008 and field observations.)

Şekil 8- Körkandil Dağı ve çevresinin genelleştirilmiş boyuna profili (şekil 7a'daki A'-A kesitine göre yaklaşık olarak çizilmiştir.)

Figure 8. Generalised longitudinal profile of Körkandil Mountain and its surroundings (approximate according to section A'-A in Figure 7a).

Fotoğraf 4- a: Blok faylanmayla yükselen ve horst karakteri sunan Körkandil ve Çesali Dağları. Her iki dağın zirvesinde aşınım yüzeyleri görülmektedir. b: Körkandil Dağı'nın Ayı Tepe doğusundan çekilmiş görüntüsü.

Tabakaların eğimi ve stratifikasyon düzlemleri dağa basamaklı bir görünüm kazandırmıştır. c: Körkandil Dağı'nın (arka planda) kuzeyden görünümü. Ön planda Sinebel Deresi'nin şekillendirdiği Masiro Kanyonu. d: Körkandil Dağı'nın batı yamaçları, e: dağın güneyden görünümü (kesik kırmızı şekiller yeri yaklaşık fayları göstermektedir.)

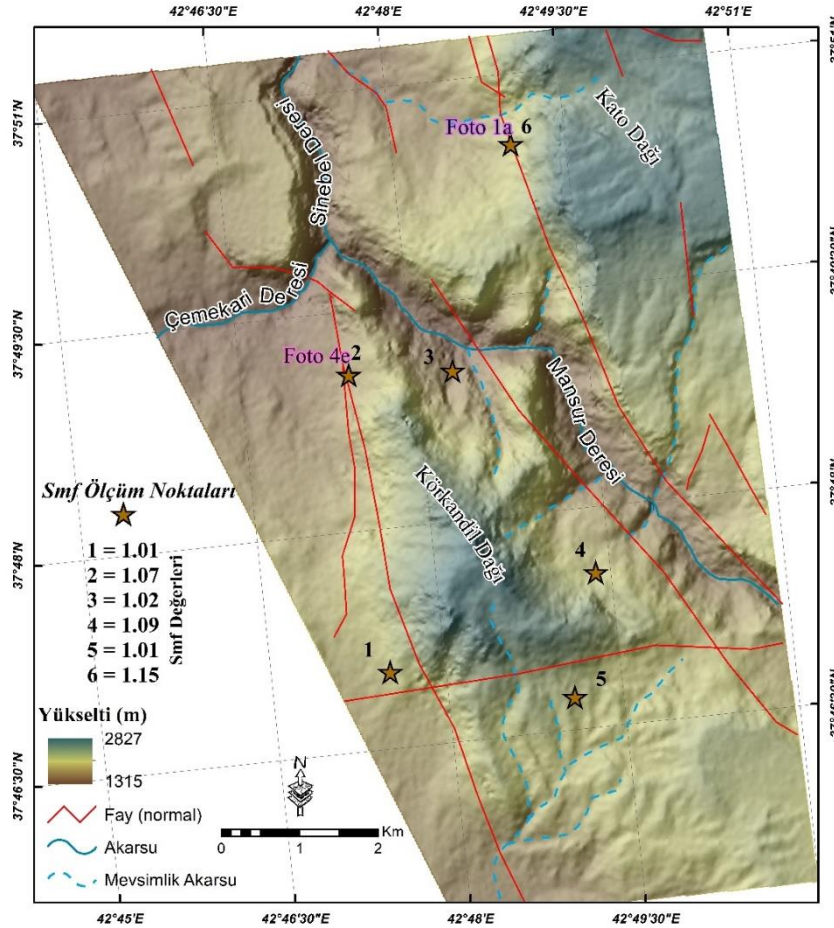
Photo 4- a: Mount Körkandil and Mouny Çesali, which are horsts rising by block faulting. An erosion plain is observed at the summit of both mountains. b: A view of Körkandil Mountain taken from the east of Ayı Hill. c: View of Mount Körkandil (in the background) from the north. Masiro Canyon shaped by Sinebel Stream in the foreground. d: Western slopes of Mount Körkandil. e: Dağın güneyden görünümü (Kesik kırmızı şekiller yeri yaklaşık fayları göstermektedir.)

KB-GD doğrultusunda yaklaşık 8 km uzunluk ve 4 km genişliğe sahip olan Körkandil Dağı, blok tektonizmasıyla oluşmuş tipik bir horst yükselimi olmasının yanı sıra jeomorfik özellikleriyle de dikkat çekmektedir. Bölgede son sürüklenme olayı izlerinin üst Miyosen'e atfedilmesi (Perinçek ve Özkaya, 1981) ve bu dönemden sonra özellikle Pliyosen ve Pleyistosen boyunca tektoniğin karakter değiştirip yatay eksenli sıkışmalardan ziyade dikey tektonik yükselmelere dönüşmesiyle (Ternek, 1953; Altınlı, 1966a; Türkünal, 1980; Perinçek ve Özkaya, 1981; Aktürk, 1985) akarsuların derine kazma faaliyetleri artmış ve bunun bir sonucu olarak farklı jeomorfik süreçler aktive olmuşlardır. Körkandil Dağı'nın Pliyo-Kuvaterner boyunca yükselmesi morfolojik taban seviyesiyle karst taban seviyesi arasında hidrolojik seviye farkını (hidrolojik gradyanı)

arttırmış, bu durum dağı oluşturan Jura-Kretase kireçtaşı tabakalarında karstlaşmayı hızlandırmıştır. Korkandil Dağı'nın zirvesinde görülen karstik plato nitelikli düzlük seviyede çözünme dolinleri ve uvala gelişimi söz konusu tektonik yükselmeye bağlı oluşmuştur ve bu depresyonların çoğunda asimetrik yamaç yapısı görülmektedir (Zorer ve Öztürk, 2021). Dağın zirvesindeki bu karstik depresyonların genel olarak B-GB yamaçları dik bir morfoloji sunarken, D-KD yamaçlarının daha yatık olduğu görülmektedir. Bu da yine dağı oluşturan tabakaların B ve GB'ye eğimli olmasından (Şekil 8, Fotoğraf 4b) kaynaklıdır. Dağın farklı yamaçlarında yatay ya da yataya yakın mağara oluşumları görülmektedir. Yer altı suyunun eski akış kanalları olan mağaraların günümüzde asılı mağaralara dönüşmesi dağın horst kenarı sınır faylarıyla yükselmesine bağlıdır.

4.2. Korkandil Dağı ve Çevresinin Neotektonik Gelişiminin Morfometrik İndislerle Değerlendirilmesi

Aktif tektoniğe yönelik çalışmalarda sıklıkla kullanılan morfometrik indisler, herhangi bir bölgede etkin olan tektonik süreçlerin nicel ifadelendirilmesini sağlayan matematiksel yaklaşımlardır (Keller ve Pinter, 2002; Silva vd., 2003; Bull, 2007; Yıldırım, 2014; Özpolat vd., 2022). Topoğrafyanın gelişiminde tektonik etkinin anlaşılması adına amaca yönelik araçlar olan bu analizlerden, *dağ önu eğriselliği (Smf)* ve *vadi tabanı genişliğe-vadi yüksekliği oranı indisi (Vf)* bu çalışmada kullanılan indislerdir. Nitekim bu iki indis, bölgesel yükselme hızını anlama ve tektoniğin aktivite derecesini ortaya koyma adına ortak/birbirine uyumlu değerler gösterebilmektedir (Sağlam Selçuk ve Düzgün, 2017). Bundan dolayı birçok araştırmada benzer amaçlar için bu iki indisin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir.

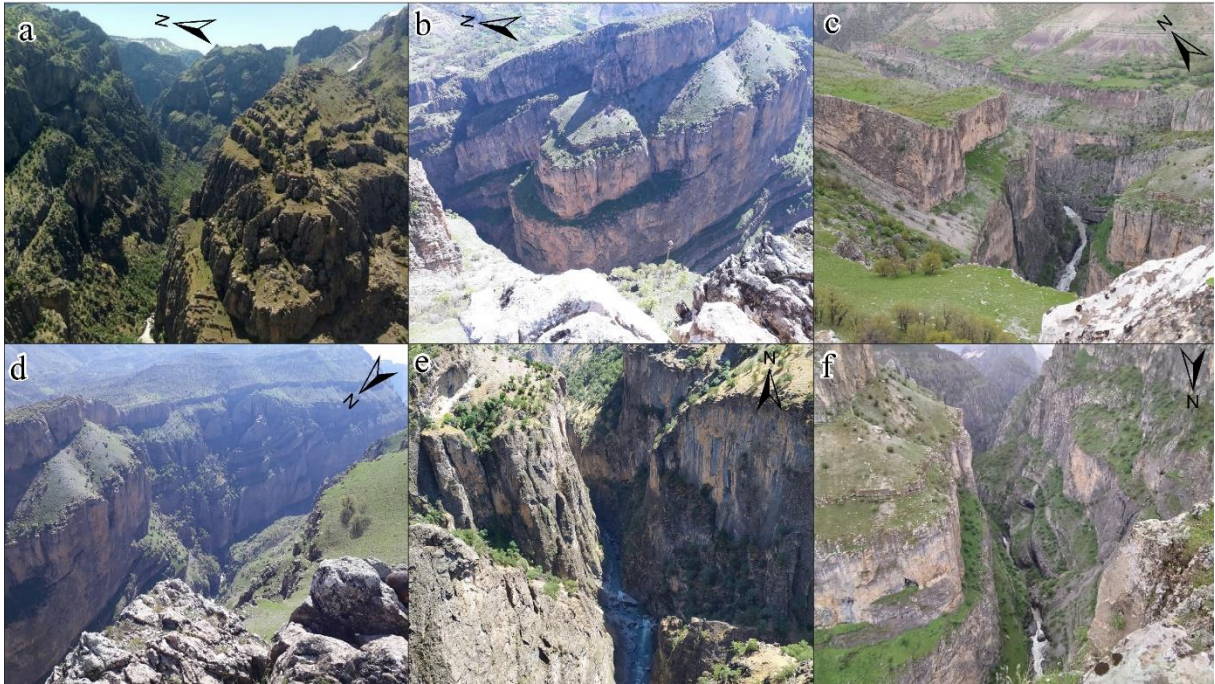

Şekil 9- Çalışma alanında uygulanan Smf noktaları ve değerleri (Fay verileri Altınlı vd, 1963; Şenel, 2008 ve arazi gözlemlerinden derlenmiştir.)

Figure 9- Smf points and values applied in the study area. (Fault data were compiled from Altınlı et al, 1963; Şenel, 2008 and field observations.)

Dağ cephelerine yönelik uyarlanan Smf indisinde formül, çalışma alanında yer alan Körkandil Dağı ve Kato Dağı yamaçlarına uygulanmıştır. İndis hesaplamaları sonucu elde edilen sayısal değerler **1.01** ile **1.1,5** arasında değişmektedir (Şekil 9). Bu değerler Körkandil ve Kato dağı yamaçlarında tektonik süreçlerin yüksek aktiviteye sahip olduğunu ve tektonizmanın erozyonel süreçlere baskın geldiğini göstermektedir. Nitekim Smf değerlerini sınıflandırarak bölgesel tektonikte korelasyona olanak sağlayan Bull ve Mcfadden (1977), 1.4'ten düşük Smf değerlerini Sınıf 1 olarak değerlendirmiş ve bunun en yüksek tektonik aktiviteyi yansıttığını belirtmişlerdir.

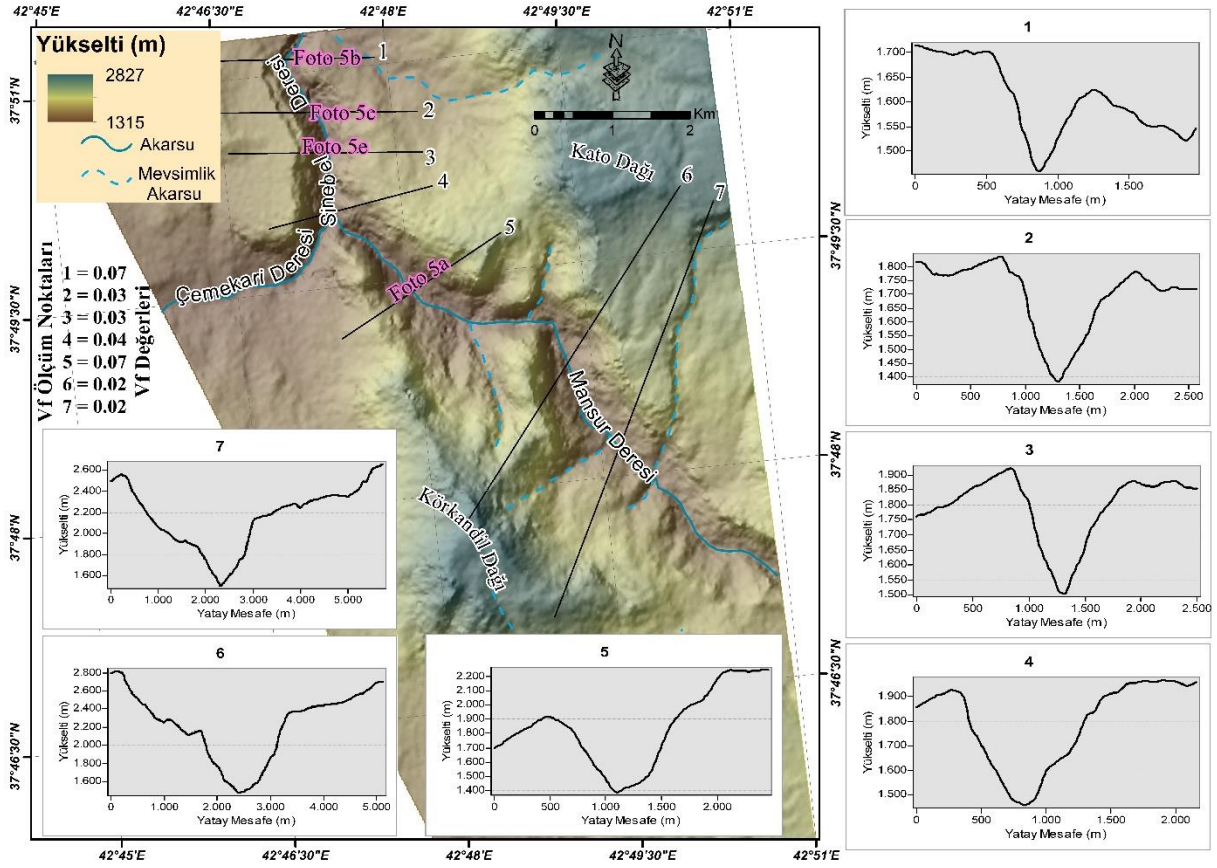
Çalışma alanında Mansur Deresi ve Sinebel Deresi'nin yataklarına gömülmesi sonucu dar ve derin yatak paternleri ortaya çıkmıştır. Tektonik yükselmeye bağlı gelişen bu durum, özellikle Sinebel Deresi'nin vadisine karşılık gelen Masiro Kanyonu'nda yatak genişliğinin yer yer 1 metreye kadar inmesine neden olmuştur (Fotoğraf 5). Tektonik olarak aktif olan bölgelerde, derince yarılmış vadilere uygulanan Vf indisi de çalışma alanında bu iki vadiye uyarlanmıştır.

Fotoğraf 5- a: Mansur Vadisi'nin Körkandil Dağı doğusunda dar-derin yatak yapısı. b, c, d, e ve f: Sinebel Vadisi'nin (Masiro Kanyonu) farklı noktalardan çekilmiş dar-derin yatak yapısı. (İki vadi de tektonizma ve karstlaşmanın ortak etki etmesiyle karstik kanyon karakteri gelişmiştir.)

Photo 5- a: Narrow-deep bed structure of the Mansur Valley east of Mount Körkandil. b, c, d, e and f: Narrow-deep bed structure of Sinebel Valley (Masiro Canyon) taken from different points (Both valleys have developed karstic canyon character due to the joint effect of tectonism and karstification.)

Körkandil Dağı çevresinde Vf indisi hesaplamaları sonucunda elde edilen değerler (**0.02** ile **0.07**) yüksek tektonik aktiviteyi göstermektedir (Şekil 10). Nitekim son yıllarda kabul gören göreceli tektonik aktivite sınıflandırmasına göre, Vf değerlerinin **0** ile **0.5** arası değer sunması ($Vf < 0.5$) oldukça yüksek tektonik aktiviteyi ve akarsuların tektonik yükselmeye bağlı olarak derine kazmasını yansıtmaktadır (Silva vd., 2003; El Hamdouni vd, 2008; Dehbozorgi vd., 2010; Köle, 2016).

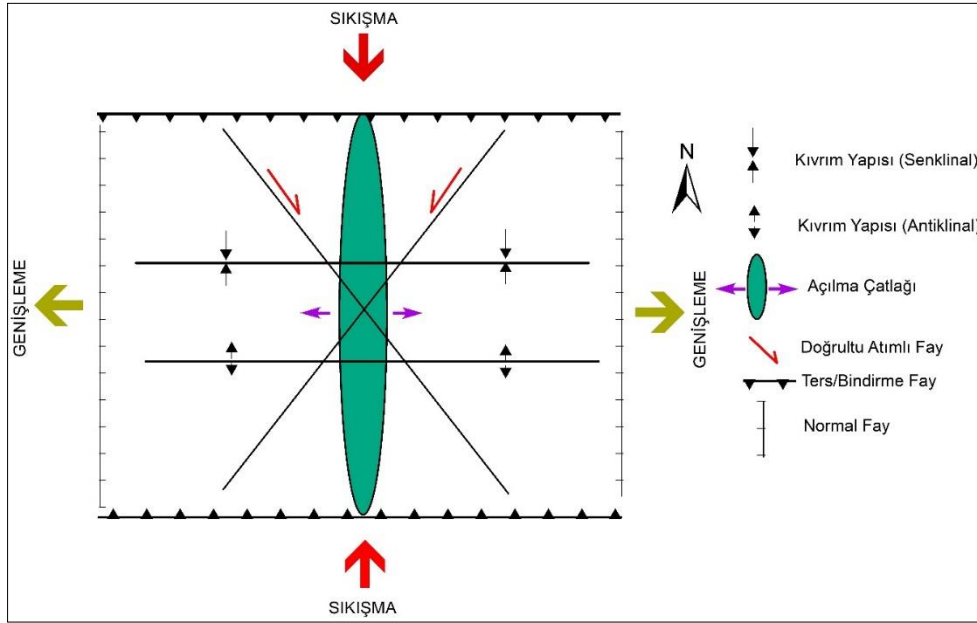
Şekil 10- Çalışma alanında Vf indisinin uygulama noktaları ve indis değerleri

Figure 10- Vf points and values applied in the study area.

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

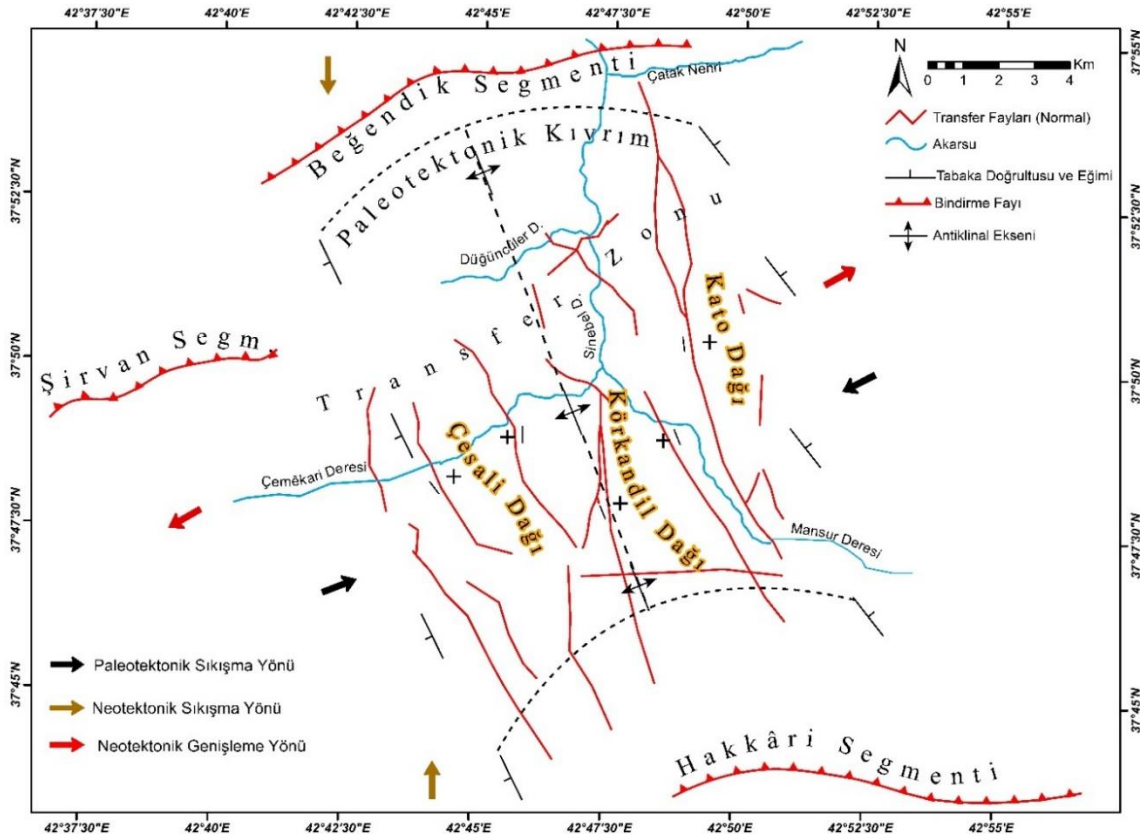
Doğu Anadolu Sıkışmalı Tektonik Bloğu (DAST) üst Kretase'den beri kıtasal yakınsama etkisi altında K-G yönünde kısalarak deforme olmaktadır (Koçyiğit, 1983). Özellikle Orta-Üst Miyosen'de Arap ve Avrasya levhaları arasında gerçekleşen kıtasal çarpışmayla birlikte DAST'ta Paleotektonik'ten farklı olarak yeni bir tektonik rejim başlamıştır. Neotektonik dönem olarak ifade edilen bu yeni evrede (Şengör, 1980) K-G yönlü kısalma, D-B yönlü genişleme ve uzamayla karşılık bulmuş ve süreç birçok tektonik sistemin gelişmesine neden olmuştur. Neotektonik rejim altında K-G yönlü açılma çatlakları, K-G yönlü normal faylar, D-B gidişli ters/bindirme fayları, KB-GD gidişli sağ yanal faylar ve KD-GB gidişli sol yanal fayların geliştiği ifade edilmiş, özellikle kıvrım sitemlerinin de D-B ekseninde uzandığı belirtilmiştir (Şaroğlu ve Yılmaz, 1984; Şengör vd., 1985; Dewey vd., 1986; Şaroğlu, 1986; Şaroğlu ve Yılmaz, 1987). Ancak bu çalışmada ele alınan kabaca KKB-GGD eksenli Kato Kıvrımı'nın eksen doğrultusu neotektonik dönem kıvrım sistemi gelişimi modeliyle uyumsuzdur.

Körkandil Dağı, Anadolu'nun en büyük bindirme yapısı olan Güneydoğu Anadolu Bindirme Zonu üzerinde yer almaktadır. KB-GD doğrultusunda yaklaşık 8 km uzunluğu olan dağın morfojenetik gelişimi KD-GB doğrultulu gerilmeli tektonik rejime bağlı olarak blok tektonizmasıyla gerçekleşmiştir. Neotektonik dönemde meydana gelen K-G yönlü sıkışma rejiminden farklı olarak bölgede yerel bir gerilmeli/açılmalı tektonik rejim gelişmiş (Şekil 12), bu rejim etkisi altında oluşan normal fayların yükselen blokları karakteristik horst alanlarına dönüşmüştür (Öztürk ve Zorer, 2020, Öztürk vd., 2022). Kato Dağı antiklinalinin kıvrımlanma sürecinden sonra GB kanadının çökmesi ve bu yükselimin yarı horst karakteri kazanması bölgede kıvrım hareketlerinden sonra faylanmanın etkili olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla araştırma sahasının genel orografik çatısı sıkışma tektoniği altında kıvrım hareketlerine bağlı gelişse de son şekillendirici süreç faylanmalara bağlı blok alçalma-yükselme hareketleri olmuştur (Zorer ve Öztürk, 2021; Zorer vd., 2023).

Şekil 11- Doğu Anadolu Bölgesi'nde neotektonik rejimle birlikte görülmesi beklenen tektonik yapılar ve yönelimleri (Şaroğlu ve Yılmaz, 1984; Şaroğlu, 1986'ya göre çizilmiştir.)

Figure 11- Tectonic structures expected to be observed with the neotectonic regime in Eastern Anatolia and their axis orientations (Şaroğlu ve Yılmaz, 1984; Şaroğlu, 1986)

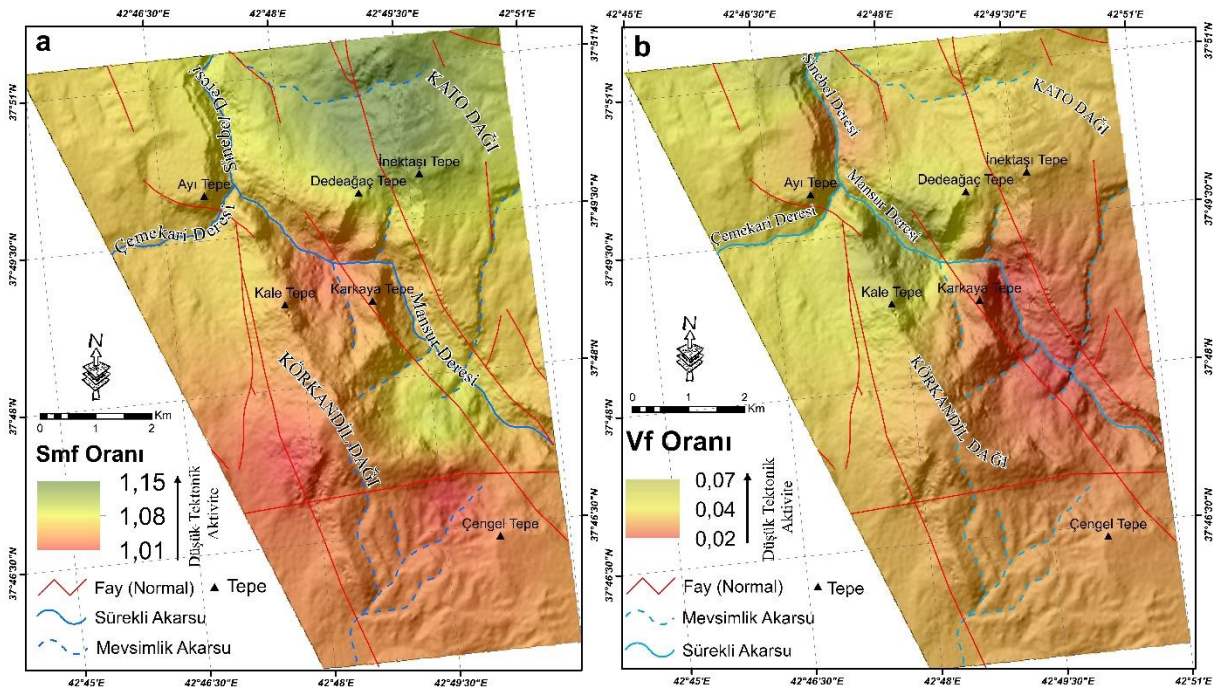

Şekil 12- alıŐma alanında Paleotektonik ve Neotektonik deformasyon sistemleri. (Fay verileri Emre vd., 2012, 2013, 2016; Altınlı vd, 1963; Şenel, 2008 ve arazi gözlemlerinden derlenmiştir.)

Figure 12- Paleotectonic and Neotectonic deformation systems of study area. (Fault data were compiled from Emre et al., 2012, 2013, 2016; Altınlı et al., 1963; Şenel, 2008 and field observations.)

Körkandil Dağı çevresindeki morfotektonik süreçler genel sıkışmalı tektonik zon içerisinde farklı bir tektonik sürecin geliştiğini göstermektedir. GABZ'a bağlı segmentler olan KD-GB gidişli Şirvan ve Beğendik Segmentleri ile daha güneydoğuda yer alan Hakkâri segmenti arasında sıkışma enerjisinin nakli transfer faylarıyla sağlanmıştır (Zorer vd., 2023). Bindirme fayları arasındaki sağa sıçrama bu alanda KD-GB ekseninde yaklaşık olarak 15 km'lik bir zonda genişlemeli tektonik rejime neden olmuştur. Bu genişleme sonucu KB-GD eksenli Kato kıvrım sistemi deforme olmuş (Şekil 12), ve bu deformasyon süreci kıvrım sistemini son tektonik hareketlerle horst yapısına dönüştürmüştür.

Çalışma alanında yer alan transfer faylarının genel karakterleri eğim atımlı normal faylar olmakla birlikte fayların yer yer yanıl atım özelliğine sahip oldukları da görülmektedir. Örneğin çalışma alanı dışında Çesali Dağı'nın güneybatısını denetleyen faylar, normal faylanmaya özgü üçgen yüzeyler (façeta) oluşturmakla birlikte Çemêkari Vadisi'nde sağ yönlü ötelenmeler de geliştirmişlerdir. Ayrıca Körkandil Dağı'nın kuzeyinde Masiro Kanyonu'nu KB-GD yönlü kesen eğim atımlı fay, KB ucunda Düğüncüler Vadisi'nde az da olsa sağ yanıl ötelenme üretmiştir. Bu morfolojik parametreler çalışma alanını etkileyen transfer faylarının, bölgenin genelinde olduğu gibi KD-GB uzanımlarıyla yer yer hafif sağ atım bileşen gösterdiklerini yansıtmaktadır. Ancak yoğun fay sistemine rağmen sıkışmalı tektonik rejime özgü karakteristik yanıl fayların görülmesi transfer zonundaki genişlemeli tektoniği kanıtlamaktadır.

Şekil 13- Körkandil Dağı çevresinde Smf (a) ve Vf (b) indisi değerlerinin enterpolasyon haritaları.

Figure 13- Interpolation maps of Smf (a) and Vf (b) index values of around Mount Körkandil.

Körkandil Dağı çevresinde yarılmaların 500 metrelere vardığı dar ve derin vadi yapıları (derin kanyonlar), ağızları vadi ve dağ yamaçlarında asılı kalmış mağaralar, asılı vadiler ve flüvyal seki depoları bölgedeki yükselmeyi kanıtlayan başlıca jemorfik unsurlardır. Bunların yanı sıra çalışmada tektonizmanın bu güçlü etkisini nicel ifadelendirebilme adına uygulanan Smf indisinin ortalama **1,05**, Vf indis sonuçlarının ise ortalama **0,03** değer göstermeleri tektonizmanın şiddetini kanıtlamaktadır (Tablo 2). Bunun yanında Smf (Şekil 9) ve Vf (Şekil 10) indisi değerlerine göre yapılan enterpolasyon haritasında (Şekil 13) ilgili indislerin sonuçlarıyla tektonik aktivitenin ve morfolojik yapının uyumlu olduğu görülmektedir. Örneğin Smf değerlerine göre yapılan enterpolasyon haritasında (Şekil 13a), Kato Dağı'nın KB-GD eksenli faylı yamacında tektonik aktivitenin Körkandil Dağı'nın batı ve güneyine göre düşük olduğu görülmektedir. Bu en başta tektonik aktivitenin Körkandil Dağı çevresinde daha yoğun olmasından ileri gelmektedir. Nitekim arazi gözlemlerinde Körkandil

Dağı'nın faylı yamaçlarının Kato Dağı'nın faylı yamacına göre daha genç bir morfoloji sunduğu görülmektedir. Vf değerleriyle üretilmiş enterpolasyon haritasında (Şekil 13b) ise göreceli tektonik aktivite hızı Kırkandil Dağı'nın doğu yamaçlarında daha fazladır. Mansur Deresi'nin bu kesimde (Karkaya Tepe çevresi) iki farklı fay tarafından yükseltelen bloklar arasına yerleşmesi ve güneybatıdaki bloğun Kırkandil Dağı kütesine karşılık gelmesi buradaki yüksek tektonik aktivitenin başlıca nedenidir. Netice olarak her iki indis sonucu birlikte değerlendirildiğinde Kırkandil Dağı çevresinin aynı morfotektonik sistemle oluşmuş Kato Dağı çevresine göre görece daha yüksek bir tektonik aktiviteye sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 2- Kırkandil Dağı çevresi için uygulanan morfometrik indislerin sınıf aralıkları ve açıklamaları (Bull ve Mcfadden, 1977; El-Hamdouni vd., 2008; Köle, 2016'ya göre düzenlenmiştir.)

Table 2- Class ranges and descriptions of morphometric indices applied for the Mount Kırkandil and its surroundings. (Edited according to Bull and Mcfadden, 1977; El-Hamdouni et al., 2008; Köle, 2016.)

Ölçüm Noktası	Vf Değeri	Smf Değeri	İndis Sınıf Aralığı		İndis Sınıf Aralığının Açıklaması	
			Vf	Smf	Vf	Smf
1	0.07	1.01	Sınıf I	Sınıf I	Yüksek Tektonik Aktivite	Yüksek Tektonik Aktivite
2	0.03	1.07	Sınıf I	Sınıf I	Yüksek Tektonik Aktivite	Yüksek Tektonik Aktivite
3	0.03	1.02	Sınıf I	Sınıf I	Yüksek Tektonik Aktivite	Yüksek Tektonik Aktivite
4	0.04	1.09	Sınıf I	Sınıf I	Yüksek Tektonik Aktivite	Yüksek Tektonik Aktivite
5	0.07	1.01	Sınıf I	Sınıf I	Yüksek Tektonik Aktivite	Yüksek Tektonik Aktivite
6	0.02	1.15	Sınıf I	Sınıf I	Yüksek Tektonik Aktivite	Yüksek Tektonik Aktivite
7	0.02	-	Sınıf I	-	Yüksek Tektonik Aktivite	-

Tüm bunlar araştırma sahasının Türkiye neotektoniğinin en şiddetli yaşandığı alanlardan biri olduğunu göstermektedir. Ayrıca GABZ'nin sadece bindirme faylarıyla temsil edilen tektonik bir kuşak olmadığı ve zon içinde normal fayların da geliştiği anlaşılmaktadır.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest	Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir. <i>The authors declared no conflict of interest</i>
Finansal Destek / funding conditions	Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir. <i>The authors declared that this study has received no financial support</i>
Yazar Katkıları/Author Contributions	Yazarlar/Authors
Çalışmanın içeriği ve tasarımı/Conception/Design of Study	Y. Öztürk – H. Zorer
Metodoloji/Methodology	Y. Öztürk
Veri toplama-oluşturma-iyileştirme/Data Curation	Y. Öztürk – H. Zorer
Analiz/Analysis and interpretation of data	
Görselleştirme/ Visualization	Y. Öztürk
Yazı taslağı/Writing - Original Draft	Y. Öztürk – H. Zorer
Yazma - İnceleme ve Düzenleme/Writing - Review & Editing	Y. Öztürk – H. Zorer
Proje yönetimi/Project administration	-

REFERANSLAR

- Aktürk, A. (1985). Çatak-Narlı yöresinin stratigrafisi ve tektoniği. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi.
- Altınlı, E. (1966a). Doğu ve Güneydoğu Anadolu' nun jeolojisi (ikinci kısım). Maden Tetkik ve Arama Dergisi, 66, 33-76.
- Altınlı, E. (1966b). Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun jeolojisi (birinci kısım). Maden Tetkik ve Arama Dergisi, 67, 1-24.
- Altınlı, İ., Pamir, H. & Erentöz, C. (1963). 1/500.000 ölçekli Türkiye jeoloji haritası Van paftası. Ankara: MTA Yayınları.
- Arpat, E. (1975). 1975 Lice Depremi. Yeryuvarı ve İnsan, Şubat 1977, 15-27.
- Arpat, E. & Şaroğlu, F. (1972). Doğu Anadolu Fayı ile ilgili bazı gözlemler ve düşünceler. MTA Dergisi, 78 (78), 44-50.
- Buczek, K. & Górnik, M. (2020). Evaluation of tectonic activity using morphometric indices: case study of the Tatra Mts. (Western Carpathians, Poland), Environmental Earth Sciences, 79:176. <https://doi.org/10.1007/s12665-020-08912-9>
- Bull, W.B. (2007). Tectonic geomorphology of mountains: A new approach to paleoseismology. Blackwell Publishing.
- Bull, W.B. & McFadden, L.D. (1977). Tectonic geomorphology north and south of the Garlock Fault, California. In: Doehring, D.O. (Ed.), Geomorphology in Arid Regions. Proceedings of the Eighth Annual Geomorphology Symposium. State University of New York, Binghamton, 115 –138.
- Chorowicz, J. & Deffontaines, B. (1993). Transfer Faults and Pull-Apart Model in the Rhinegraben From Analysis of Multisource Data, Journal of Geophysical Research, Vol. 98, No. B8, Pages 14339-14351. <http://dx.doi.org/10.1029/93JB00190>
- Çemen, İ. & Yılmaz, Y. (2017). Active global seismology neotectonics and earthquake potential of the eastern Mediterranean Region preface. Active Global Seismology: Neotectonics and Earthquake Potential of the Eastern Mediterranean Region, vol. 225.
- Dahlstrom, C. D. A. (1970). Structural geology in the eastern margin of the Canadian Rocky Mountains. Bulletin of Canadian Petroleum Geology 18 (3): 332–406. <https://doi.org/10.35767/gscpgbull.18.3.332>
- Dehbozorgi, M., Pourkermani, M., Arian, M., Matkan, A. A., Motamedi, H., & Hosseiniasl, A. (2010). Quantitative analysis of relative tectonic activity in the Sarvestan area, Central Zagros, Iran. Geomorphology, 121, 329-341. <https://doi.org/10.1016/j.geomorph.2010.05.002>
- Demirtaş, R. & Erkmén, C. (2000). Deprem ve Jeoloji. Ankara: TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası Yayınları, No:52.
- Dewey, J. F., Hempton, M., Şaroğlu, F. & Şengör, A. M. C. (1986). Shortening of continental lithosphere: The neotectonics of Eastern Anatolia- a young collision zone. Geological Society, 19, 1-36.
- Ege, İ. & Duman, N. (2020). Maymun Dağı (Çardak-Denizli/Dazkırı-Afyonkarahisar)'nın Morfotektonik Özelliklerinin CBS ile Belirlenmesi, Turkish Studies, 15 (1), 277-307. <http://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.39211>
- Elias, Z., Sissakian, V.K. & Al-Ansari, N. (2019). Assessment of the Tectonic Activity in Northwestern Part of the Zagros Mountains, Northeastern Iraq by Using Geomorphic Indices. *Geotech Geol Eng* 37, 3995–4007. <https://doi.org/10.1007/s10706-019-00888-z>
- El Hamdouni, R., Irigaray, C., Fernandez, T., Chacón, J., & Keller, E.A. (2008). Assessment of relative active tectonics, southwest border of Sierra Nevada (Southern Spain). Geomorphology, 96, 150-173. <https://doi.org/10.1016/j.geomorph.2007.08.004>
- Emre, Ö., Duman, T. Y., Özalp, S. Elmacı, H., Olgun, S. & Şaroğlu, F. (2013). Active fault map of Turkey with an explanatory text 1: 1.250.000 scale. General Directorate of Mineral Research and Exploration, Special Publication Series, 30.
- Emre, Ö., Duman, T. Y., Özalp, S. Şaroğlu, F., Olgun Ş., Elmacı, H. & Çan, T. (2016). Active fault database of Turkey, Bulletin of Earthquake Engineering, 16, 3229-3275. <https://doi.org/10.1007/s10518-016-0041-2>
- Emre, Ö., Duman, T.Y., Özalp, S. Elmacı, H. & Olgun, S. (2012). 1:250.000 ölçekli Türkiye diri fay haritası serisi Ağrı (NJ 38-1) paftası, Seri No: 51. Ankara: MTA Yayınları.
- Erentöz, L. (1949). Güneydoğu Türkiye' ye ait birkaç Hippurites nevinin stratigrafik yayılımı hakkında not, Türkiye Jeoloji Bülteni, 2 (1), 16-31.
- Erinç, S. (1953). Doğu Anadolu Coğrafyası, İstanbul: Sucuoğlu Matbaası.
- Faulds J.E. & Varga, R.J. (1998). The role of accommodation zones and transfer zones in the regional segmentation of extended terranes. Geological Society of America Special Paper 323, <https://doi.org/10.1130/0-8137-2323-X.1>

- Karadoğan, S. & Tonbul, S. (2013). Adıyaman Havzasının Jeomorfolojik zellikleri, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 1 (1), 182-217. Doi:[10.16992/ASOS.32](https://doi.org/10.16992/ASOS.32)
- Kazancı, N. (1990). Fan-delta Sequences in The Pleistocene and Holocene Burdur Basin, Turkey: The Role of Basin-Margin Configuration in Sediment Entrapment And Differential Facies Development. Colella, A., Prior, B. D. (Ed). Coarse-Grained Deltas: (183-198).
- Keller, E. A. & Pinter, N. (2002). Active tectonics; earthquakes, uplift and landscape. prentice hall, New Jersey.
- Ketin, İ. (1968). Türkiye'nin genel tektonik durumu ile başlıca deprem bölgeleri arasındaki ilişkiler, Maden Tetkik ve Arama Dergisi, 71, 129-134.
- King G., Yielding, G. (1984). The evolution of a thrust fault system: processes of rupture initiation, propagation and termination in the 1980 El Asnam (Algeria) earthquake. Geophysical Journal of the Royal Astronomical Society 77 (3): 915-933. <https://doi.org/10.1111/j.1365-246X.1984.tb02229.x>
- Koçyiğit, A. (1983). Doğu Anadolu'nun depremselliği ve gerekli çalışmalar, Yeryuvarı ve İnsan, Kasım 1983, 25-29.
- Korucu, ., & Işık, V. (2023) Güneydoğu Anadolu Orojenezinde Aksu-Samsat (Adıyaman) Profil Hattının Jeolojik zellikleri. Yerbilimleri, 44(1), 22–63. <https://doi.org/10.17824/yerbilimleri.1129329>
- Köle, M. M. (2016). Devrez Çayı Vadisi'nin tektonik özelliklerinin morfometrik indisler ile araştırılması, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Dergisi, 33, 21-36.
- Leturmy, P. & Robin, C. (2010). Tectonic and stratigraphic evolution of Zagros and Makran during the Mesozoic–Cenozoic. The Geological Society London Special Publications. UK.
- McKenzie, D. (1972). Active tectonics of the Mediterranean Region, Geophysical Journal of the Royal Astronomical Society, 30 (2), 109-185.
- Medved, İ., Polat, G. & Koulakov, I. (2021). Crustal structure of the Eastern Anatolia region (Turkey) based on seismic tomography. Geosciences, 11, 91. <https://doi.org/10.3390/geosciences11020091>
- zpolat, E., Yıldırım, C., Grm, T., Gosse, J. C., şahiner, E., Sarıkaya, M. A., Owen, L. A. (2022) Three-dimensional control of alluvial fans by rock uplift in an extensional regime: Aydın Range, Aegean extensional province. *Sci Rep.* 12, 15306 (2022). <https://doi.org/10.1038/s41598-022-19795-0>
- zşahin, E. (2015). Ganos Dağı ve Yakın Çevresinin Tektonik Jeomorfolojisi (Tekirdağ). Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8 (37), 398-418.
- ztrk, Y., Turgay, O., Çetin, M., & Zorer, H. (2022). Faulting and Lithological Features in Vegetation Distribution: A Remote Sensing Asisted Case Study from SE Turkey, International Journal of Environment and Geoinformatics (IJEGEO), 10 (1), 67-75. <https://doi.org/10.30897/ijegeo.1138059>
- Öztürk, Y. & Zorer, H. (2020). Sinebel Yarma Vadisi ve çevresinde (Pervari/Siirt) tektono-jeomorfolojik şekiller, International Journal of Geography and Geography Education (IGGE), 41, 367-395. <https://doi.org/10.32003/igge.653711>
- Perinçek, D. & zkaya, İ. (1981). Arabistan Levhası kuzey kenarı tektonik evrimi. Yerbilimleri, 8, 91-101.
- Robertson, A., Boulton, S.J., Taşlı, K., Yıldırım, N., İnan, N., Yıldız, A., and Parlak, O. (2016). Lower Cretaceous-Miocene Sedimentary Development of The Arabian Continental Margin In Se Turkey (Adıyaman Region): Implications For Regional Palaeogeography and The Closure History Of Southern Neotethys, Journal of Asian Earth Sciences 115, 571-616. <https://doi.org/10.1016/j.jseaes.2015.01.025>
- Reilenger, R., McClusky, S., Vernant, P. & Lawrence, S. vd. (2006). GPS constraints on continental deformation in the Africa–Arabia–Eurasia continental collision zone and implications for the dynamics of plate interactions. Journal of Geophysical Research 111, <https://doi.org/10.1029/2005JB004051>
- Sağlam Selçuk, A. (2022). Zilan Jeotermal Alanının (Erciş-Van) Jeolojisi ve Aktif Tektonik zellikleri. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 27, 2, 416-435. <https://doi.org/10.53433/yyufbed.1084633>
- Sağlam Selçuk, A. & Düzgün, M. (2017). Başkale Fay Zonu'nun tektonik jeomorfolojisi, Maden Tetkik ve Arama Dergisi, 155, 33-47. DOI:[10.19076/mta.53825](https://doi.org/10.19076/mta.53825)
- Silva, P.G., Goy, J.L., Zazo, C., & Bardajı, T. (2003). Fault generated mountain fronts in southeast Spain: Geomorphologic assessment of tectonic and seismic activity. Geomorphology 50, 203-225. [https://doi.org/10.1016/S0169-555X\(02\)00215-5](https://doi.org/10.1016/S0169-555X(02)00215-5)

- Şaroğlu, F. (1986). Doğu Anadolu'nun Neotektonik Dönemde Jeolojik ve Yapısal Evrimi. İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Fakültesi, Jeoloji Mühendisliği Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul
- Şaroğlu, F. & Güner, Y. (1981). Doğu Anadolu'nun jeomorfolojik gelişimine etki eden ögeler: jeomorfoloji, tektonik, volkanizma ilişkileri, Türkiye Jeoloji Kurumu Bülteni, 24, 39-50.
- Şaroğlu, F. & Yılmaz, Y. (1984). Doğu Anadolu'nun neotektoniği ile ilgili magmatizması, Ketin Sempozyumu Bildirileri, 149-162.
- Şaroğlu, F. & Yılmaz, Y. (1986). Doğu Anadolu'da neotektonik dönemdeki jeolojik evrim ve havza modelleri. Maden Tetkik Arama Dergisi, 107, 73-94.
- Şaroğlu, F., & Yılmaz, Y. (1987) Geological evolution and basin models during the neotectonic episode in eastern Anatolia: Bull. Min. Res. Expl. Inst., Turkey, 107, 61– 83.
- Şaroğlu, F., Emre, Ö. & Boray, A. (1987). Türkiye'nin diri fayları ve depremselliği, Rapor No: 8174. Ankara: MTA Yayınları.
- Şenel, M. (2008). Türkiye jeoloji haritaları M-49 paftası. Ankara: MTA Yayınları.
- Şengör, A. M. C. & Yılmaz, Y. (1981). Tethyan evolution of Turkey: A plate tectonic approach, Tectonophysics, 75, 181-241.
- Şengör, A. M. C. (1980). Türkiye neotektoniğinin esasları. Ankara: TJK Yayınları.
- Şengör, A.M.C., Görür, N., & Şaroğlu, F. (1985). Strike-slip faulting and related basin formation in zones of tectonic escape: Turkey as a case study. In: Biddle, K.T ve Christie-Blick, N., (Eds), Strike-slip Deformation, Basin Formation and Sedimentation, Special Publication, Society of Economic Paleontologists and Mineralogists, 37, 227 – 264.
- Şengör, A.M.C., & Kidd, W.S.F. (1979). Post-collisional tectonics of the Turkish-Iranian plateau and a comparison with Tibet. Tectonophysics 55, 361- 376.
- Ternek, Z. (1953). Van Gölü güneydoğu bölgesinin jeolojisi, TJK Bülteni, 4 (2), 1-27.
- Türkunal, S. (1980). Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun jeolojisi. Ankara: TMMOB Jeoloji Mühendisleri Yayınları.
- Vergés J., Saura E., Casciello E., Fernández M., Villaseñor A., Jiménez-Munt I. & García-Castellanos D. (2011). Crustal-scale cross-sections across the NW Zagros belt: Implications for the Arabian margin reconstruction. Geol. Mag. 148, 739–761. <https://doi.org/10.1017/S001675681100033>
- Yeats, R. S., Sieh, K. & Allen, R. C. (2006). Deprem Jeolojisi (Çev: Demirtaş, R. ve Kayabalı, K.), Ankara: Gazi Kitabevi.
- Yıldırım, C. (2014). Relative tectonic activity assessment of the Tuz Gölü Fault Zone; Central Anatolia, Turkey, *Tectonophysics*, 630, 183-192. <https://doi.org/10.1016/j.tecto.2014.05.023>
- Yılmaz, Y. (2005). Doğu Anadolu'nun genç tektoniği ve morfolojik gelişimi. Uluslararası Deprem Sempozyumu Bildiriler Kitabı. s. 97.
- Zebari, M., Grützner, C., Navabpour, P. & Ustawzeski, K. (2019). Relative timing of uplift along the Zagros Mountain front flexure (Kurdistan Region of Iraq): constrained by geomorphic indices and landscape evolution modeling. *Solid Earth*, 10, 663–682. <https://doi.org/10.5194/se-10-663-2019>
- Zorer, H. & Öztürk, Y. (2021). Masiro Kanyonu'nun (Pervari) flüvyo-karstik gelişimi ve yakın çevresinin jeomorfik özellikleri. *Coğrafya Dergisi*, 42, 49-65. <https://doi.org/10.26650/JGEOG2021-825470>
- Zorer, H., Öztürk, Y. & Sağlam Selçuk, A. (2023). Neotectonic and topographic evolution of the Bitlis-Zagros Fold-Thrust Belt, SE Turkey. *Turkish Journal of Earth Science*, 32 (4), 447-469. <https://doi.org/10.55730/1300-0985.1855>

Received: 2 November 2023 | Revised: 14 February 2024 | Accepted: 11 March 2024

DOĞU VE BATI TASAVVURU ÜZERİNE BETİMSSEL BİR ANALİZ¹

A Descriptive Analysis of Eastern and Western Imagination

Belçim ÖZTÜRK²

Samsun Üniversitesi
Coğrafya Bölümü, Samsun-Türkiye
belcim.ozturk@samsun.edu.tr

Nurettin ÖZGEN

Ankara Üniversitesi
DTCF Coğrafya Bölümü, Ankara-Türkiye
nozgen@gmail.com

Abstract

The aim of this study is to analyze the perceptions and connotations of the concepts of the East and the West and to analyze the semantic context and ideological constructions of the meanings attributed to these concepts. Beyond a geographical or cartographic definition, the East and the West are multidimensional ideological constructions that encompass political, religious and ethnocultural distinctions. The identity politics (us and them) that these ideologies feed on constitute an example of "imagined/imaginary geographies" that are essentially constructed through capital and power relations. The focus of this study is to analyze the meanings attributed to the East and the West, what kind of connotations the discourses and imaginations of these concepts evoke and how they structure geographical space. In order to reach these observations, first of all, how imaginary geographies are constructed through *Orientalist* and *Occidental* discourses, which provide the theoretical basis for the image of East and West, is discussed in detail. The research was designed according to a qualitative research design. The sample group of the study consisted of 240 participants studying in six departments (Basic Islamic Sciences, Turkish Language and Literature, History, Geography, Political Science/Public Administration, English Language and Literature) of the Faculties of Theology, Literature and Political Sciences/Economic and Administrative Sciences of Istanbul University and Van Yüzüncü Yıl University. The data reflecting the views of the participants were analyzed through the MAXQDA package program. As a result, it was determined that the concept of the East and the West evokes Europe, the USA and the Middle East as a purely geographical space, whereas in terms of ideological context, they reflect various and often polarized semantic representations of different lifestyles, characteristic structures, political and historical distinctions. It was also confirmed by the views of the participants that these representations are closely related to an *Orientalized* and *Occidentalized* portrayal of the East and the West in the minds of individuals.

Keywords: East, West, Orientalism, Occidentalism, Imaginary Geographies

Öz

Bu çalışmada amaç, *Doğu* ve *Batı* kavramlarına ilişkin algı ve çağrışımları analiz etmek, bu kavramlara yüklenen anlamların semantik bağlam ve ideolojik kurulumlarını çözümlenektir. *Doğu* ve *Batı*, coğrafi ya da kartografik bir tanımlamanın ötesinde daha çok politik, dini ve etnokültürel ayrımları içine alan çok boyutlu ideolojik kurulumlardır. Bu ideolojilerin beslendiği kimlik politikaları (*biz* ve *onlar*), esasen sermaye ve güç ilişkileri üzerinden inşa edilen "hayali/imesel coğrafyaların" birer örneğini teşkil etmektedir. *Doğu* ve *Batı*'ya yüklenen anlamların neler olduğu, bu kavramlara yönelik söylem ve tahayyüllerin ne tür çağrışımlar uyandırdığı ve coğrafi mekânı nasıl yapılandırdığına dair çözümleneler, çalışmanın odağını oluşturmaktadır. Bu çözümlenelere ulaşmak için öncelikle *Doğu* ve *Batı* imgesine ilişkin teorik altlık sunan *Oryantalist* ve *Oksidental* söylemler vasıtasıyla hayali coğrafyaların nasıl inşa edildiği etrafında tartışılmıştır. Araştırma, nitel araştırma desenine göre tasarlanmıştır. İstanbul Üniversitesi ve Van Yüzüncü Yıl Üniversitesinin İlahiyat, Edebiyat ve Siyasal Bilgiler/ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültelerine bağlı altı bölümde (Temel İslam Bilimleri, Türk Dili ve Edebiyatı, Tarih, Coğrafya, Siyaset Bilimi/ Kamu Yönetimi, İngiliz Dili ve Edebiyatı) öğrenim gören 240 katılımcı ise çalışmanın örneklem grubunu oluşturmaktadır. Katılımcıların görüşlerini yansıtan veriler, MAXQDA paket programı vasıtasıyla analiz edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre *Doğu* ve *Batı* kavramı, salt coğrafi mekân olarak Avrupa, ABD ve Orta Doğu'yu çağrıştırdığı, buna karşın ideolojik açıdan ise farklı yaşam tarzlarına, karakteristik yapılara, politik ve tarihsel ayrımlara yönelik çeşitli ve *çoğunlukla zit kutuplu* semantik temsilleri yansıttıkları belirlenmiştir. Bu temsillerin de bireylerin zihinlerinde *Oryantalize* ve *Oksidentalize* edilmiş birer *Doğu* ve *Batı* tasavvuruyla yakından ilintili olduğu katılımcıların görüşleriyle teyit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Doğu, Batı, Oryantalizm, Oksidentalizm, Hayali Coğrafyalar

¹ Bu çalışma, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Beşeri ve İktisadi Coğrafya bilim dalında yürütülen ve Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından desteklenen (Proje ID: 2469) "Coğrafyalara Dair Doğu ve Batı İmgesi" başlıklı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

² Sorumlu Yazar/ Corresponding author

1. GİRİŞ

Birbiriyle geçinemeyen fakat ayrılmayı da beceremeyen iki kadim dost misali yüzyıllardır birbirine bağlı iki coğrafya ya da zaman zaman birbirlerine karşı tehdit ve şiddete başvuracak kadar düşman iki tarihi güç, ama aynı zamanda iki farklı yaşam biçimi olarak Doğu ve Batı'ya dair tasavvurlara kaynaklık eden şey nedir? Doğu ve Batı, güneşin doğuşunu ve batışını ifade eden birer masumane coğrafi yön müdür? Yoksa kurgulanmış çok boyutlu birer ideolojik inşa mıdır? Kısmen romantik, kısmen realist ama en nihayetinde oldukça rasyonel olan bu sorular, Doğu ve Batı gibi oldukça popüler olan iki kavrama yüklenen anlam ve arayışlarına dair tartışmaları sürdürmektedir. Zira Doğu ve Batı, mutlak olmanın ötesinde hayali/temsili/sembolik coğrafyaları, toplulukları, sosyokültürel yapıları ve çoğu zaman zıtlıkları temsil eden mekânlara ilişkin çok boyutlu anlamlar manzumesini barındırmaktadır.

Doğu ve Batı kavramları sıklıkla ve en basit şekliyle coğrafi yön ve mekânsal bağlama ithafen kullanılır. Ancak bu “yön”ler büyük oranda coğrafi anlamları aşan ideoloji yüklü kurulumlardır. Çoğu kez özcü, ayrıştırıcı, etnosentrik ve pragmatik amaçlar için kullanılmaktadır. En temelde hayata dair tüm sosyomekânsal kurulumları tasarlayan bir erk olarak iktidarın Doğu ve Batı'yı birtakım söylemler aracılığıyla inşa etmesine dayanır. Dolayısıyla bu söylemler iktidarların hegemonik kurulumları için birer aygıt işlevi görür. Bilimsel, sanatsal, sosyal, politik, kültürel ve gündelik hayata dair tüm uygulamalar (Said, 2017; Foucault, 2014) vasıtasıyla toplumun adeta ruhuna zerk edilmekte ve böylelikle toplum, siyasal yapının ideolojik kodlarına göre inşa edilmektedir. Doğu ve Batı kavramları da bu anlamda topluma aktarılan özellikle belirli ideolojilerin siyasal temsillerini (*monarşi, parlamenter monarşi, mutlak demokrasi, radikal demokrasi vs*) andırır. Irksal (*siyah, beyaz veya Arap, İngiliz gibi*), dinsel (*Musevi, Hristiyan, Müslüman gibi*) ve karakteristik (*barbar, vahşi, ilkel, çalışkan, tembel vb.*) özelliklerle tasavvur edilen çeşitli etnokültürel yapı ve bağlamları içerir. Fakat bu iki temel kavram arasındaki yapısal kurulumu ören ekonomik bağlam çoğunlukla gözden uzak tutulur ve tartışmalar daha farklı temalar ekseninde yürütülür.

Doğu ve Batı kavramlarına ilişkin yapısal kurulumları anlamak için, bu iki kavrama yüklenen anlamların bağıntısal özelliklerini deşifre ederek, yapısal kurulumu söküme uğratmak önemli bir perspektif sunabilir. Özellikle *Oryantalist* ve *Oksidentalist* yaklaşımların ortaya koyduğu teorik tartışmalar, yapısal kurulumların çoğunlukla ideolojik bağlamlar üzerinden geliştiğini yansıtmaktadır. Nitekim Doğu ve Batı imgesinin inşasında önemli yer edinen *Oryantalist* ve *Oksidentalist* söylemlerin yarattığı hayali coğrafyalar da buna uygun imgelerle tanımlanmaktadır. Buna göre *Batı*, bağımsız ve uygarlığın ilerlemiş olduğu modern, demokratik, seküler, erdem ve özgürlüğe dayanan, ahlaki olarak onaylanan gerçek doktrine dayalı ya da tam tersine ahlaki açıdan zayıf, yozlaşmış, materyalist, duygusuz, sapkın vb. olumlu ve olumsuz söylemlerle temsil edilmektedir. (Bakic-Hayden, Hayden, 1992; McNeill, 1997; Chen, 1995; Hanefi, 2006; Kabbani, 1993). *Doğu* ise Batı dışındaki toplumlar olarak geri kalmışlığı, şiddeti, milliyetçiliği, fanatizmi, barbarlığı ya da maneviyatı, dini ve Müslümanlığı temsil etmektedir (Haldrup & Koefoed vd.; 2006, Said, 2017; Turner, 2003; Said, 2021).

1.1. Doğu ve Batı nedir ve neresidir?

Kavramsal açıdan kartografik bir nitelemeyi ifade eden Doğu ve Batı, benzer şekilde coğrafyada da kısmen bu nitelemeyi içerse de kimi zaman güneşin doğuşunu ya da batışını kimi zaman farklı il/ bölge/ ülke/ kıta gibi farklı ölçeğe sahip mekânsal lokasyonları çağrıştıran bağlamlarda kullanılır. Batı dillerinde Doğu (*east, aust, eastward*) ifadesi, *ekinokslarda güneşin doğduğu ufuktaki yön, şafak yönü, ışık ve evrenin ve/ya herhangi bir şehrin, bölgenin veya ülkenin doğu kısmı* olarak tanımlanır. Batı sözcüğü ise Yunanca *hesperos* ve Latince *vesper* kökeninden gelen “akşam, batı” anlamına gelmektedir (Online etymology dictionary, 2023). Türk Dil Kurumu (2023) sözlüğüne göre ise Doğu; *gün doğusu, maşrık, şark, batı karşısı* kavramlarına karşılık olarak kullanılırken, Batı ise *gün batısı, günindi, garp, mağrip, doğu karşısı* anlamlarına sahiptir.

Etimolojik açıdan belli bir bölgeyi/ülkeyi/sınırı ifade eden Doğu ve Batı'nın coğrafi açıdan nereye çağrıştırdığı, işaret ettiği ve sınırlandırdığı belirsizdir. Doğu ve Batı'yı belirsiz hale getiren bu durum, konuya can alıcı bir önem kazandırmaktadır. Çünkü uzayda herhangi bir yön ya da lokasyon tarifi yoktur. Yön tamamen kişinin kendi bakışına ve konumuna göre ifade ettiği bir kullanımdır (Südaş & Öz, 2018). Böylece her yer Doğu ve her yer Batı olabilir veya aynı yer farklı kimselere göre hem Doğu hem Batı olabilir (Kılıçbay, 1998). Bu

olabilirlik halleri ayrıca farklı duygu ve düşüncelerle beslenebilmektedir. Dolayısıyla Doğu ve Batı kavramlarına ilişkin bu karmaşada temel problemin salt coğrafi olmadığı aksine, ideolojik temelli olduğu ve tarihsel arka planda işleyen temel enstrümanların ise ekonomik ve sosyokültürel bağlamlar olduğunu göstermektedir. Bu bağlamlar ise büyük göç hareketleri ve hiç şüphesiz Batı'nın, dönemin gelişkin tekniğiyle başlattığı coğrafi keşiflerle yakında ilgili olduğu söylenebilir.

Doğu ve Batı olarak tarif edilen toplumların karşılaşmaları binlerce yıl öncesine dek götürülebilir (Sezer, 1998). Zira M.Ö.13.yy'da Truva Savaşı (Akalar ve Truva) ve/ya Med Savaşları (Persler-Yunan) ilk karşılaşma olarak ele alınmaktadır (Memiş, 2021). Daha sonraki karşılaşmalar, din eksenli bir anlayışıyla ilerlemiştir. Nitekim Doğu ve Batı algısının şekillenmesi İbrahimî dinlerin ortaya çıkışı ve güç kazanmasıyla doğrudan ilgilidir. Haçlı Seferleri Doğu ve Batı toplumları için hem dini hem de siyasi açıdan önemli olaylardır. Delanty'in de (2012) vurguladığı gibi, Haç ve Hilal ekseninde Hristyanlık ve İslam çatışması, Batı merkezli dünya görüşünün oluşmasında önemlidir. Neticede Haçlı Seferleri'yle Doğu'da bulunan Batılılar, kendi bilinçlerinde birtakım temsiller oluşturmuştur. Bunlar, kimi tarihçilere göre “yüreklerde derin bir hınc bırakmışken, bazılarında göre ise sonraki çatışmaların geçmişe yansıtıldığı bir yorumdur” (Wiesner-Hanks, 2021). Uzun bir süre boyunca din temelli bir ayırım olarak kullanılan Doğu- Batı ayrımı, 19. ve 20.yy'da ekonomik temelli olmuştur. Bu anlamda, endüstri toplumları ve endüstri devrimini gerçekleştirememiş toplumlardan söz edilmiş, gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler ayrımı, Doğu-Batı toplumlarını birbirinden ayırmak için kullanılan en önemli nitelermelerden olmuştur (Sezer, 1998).

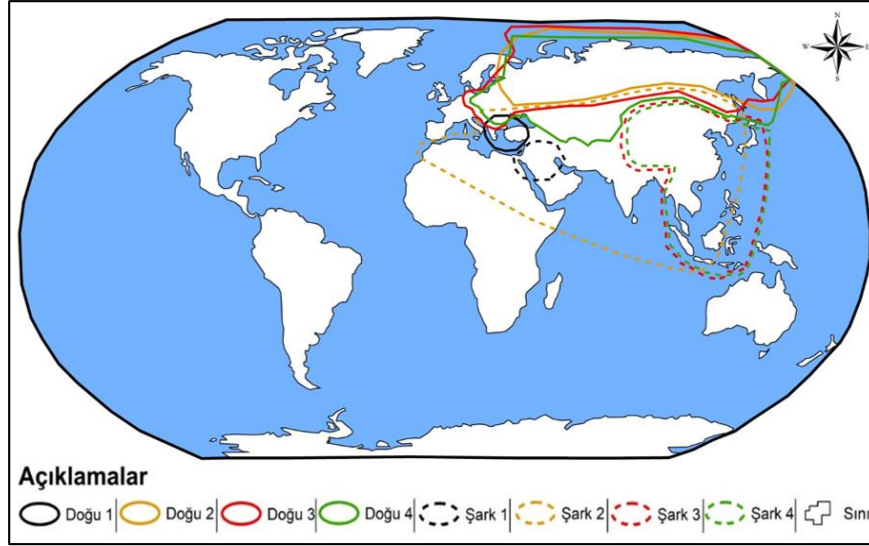
Zamansal ve mekânsal açıdan Doğu alışılmadık bir biçimde *farklı ve belirsiz kullanımlara sahip olmaktadır*. Zira Doğu, kimi zaman jeopolitik (*Doğu/East*) bağlamı kimi zaman kültürel (*Şark/Orient*) anlamları temsil eder. Nitekim jeopolitik ve jeokültürel olarak Doğu ve Şark (East ve Orient), Hristyanlığın farklı güç merkezlerine (*Bizansın Ortodoks bölgeleri ve Rus kiliseleri*) ya da farklı ideolojilerin hakimiyet sahasına (*Doğu-Batı Almanya örneğine*) atıfta bulunmak için kullanılmıştır. Diğer taraftan Soğuk Savaş (1947-1991) sonrası yaratılan “*Doğu Blok*”u söylemi, Doğu kavramına ilişkin anlamsal karmaşaya ideolojik (*liberal-kommunist*) bir boyut da eklemiştir (Lewis, Wigen, 1997). Bu bağlamda Doğu, jeopolitik, jeokültürel ve ideolojik anlamların sölencesi olarak kullanılmıştır.

Batı merkezli coğrafi düşünce geleneğine göre tasarlanan Doğu metacoğrafyasının ilk versiyonu, Bizansı merkez (Konstantinopolis) alır (*Doğu 1*). Ancak modern dönemde Doğu, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB'nin) merkezinde yer aldığı bir alanı temsil eder olmuştur (*Doğu 2*). Lewis ve Wigen'in tasnifinde de SSCB ve devamı niteliğindeki Rusya Federasyonu da Doğu (*Doğu 2*) kategorisinde yer almaktadır (1997). Bu Batılı nosyon veya zihinsel tasarım, Doğu'nun hangi varyasyonlara göre “öteki”leştirildiğini gösteren bir örnektir. Nitekim her ne kadar kültürel ve dini birliktelik SSCB/Rusya'yı *belli belirsiz bir Avrupalı* kılsa da atavistik (atalara ait), otokratik, muhafazakar, baskıcı ve gerici yanı onu kesinlikle Batılı olmayan bir konuma oturtmaktadır (Stein, 1976). Doğu'ya dair sınırlar İkinci Dünya Savaşı sonrası değişmeye devam etmiştir. Buna göre Doğu sınırları SSCB hakimiyeti sonrasında, Doğu Avrupa ülkeleri (Çekoslovakya, Macaristan, Polonya, Romanya) ve Doğu Almanya'yı da içine alacak şekilde batıya doğru genişlemiştir (*Doğu 3*). Doğu'ya ilişkin sınırların yeniden yorumlandığı Soğuk Savaş sonrası dönem ise genel itibarıyla Komünist Doğu (*Doğu 4*) tasavvurudur (Lewis & Wigen, 1997). Bu dönemde Doğu'ya dair sınırların Orta Asya Cumhuriyetlerini kapsayacak şekilde genişlediği dikkat çekmektedir (Şekil 1).

Doğu kavramıyla eş anlamlı kullanılan ve çoğu zaman aynı çağrışımları uyandıran Şark (Orient) ifadesi ise yarı coğrafi ama genellikle zihinsel tasarıma dayalı icat edilmiş/hayali bir kurulumdur. En yalın haliyle Batı “medeniyetinin” dışında kalan yabancı ve daha çok pejoratif bir kültürel bağlama dair anlamların atfedildiği bir tanımlamadır. Bu bağlamda Şark'ın kapsamı büyük ölçüde ideolojik (*gelişmiş Batı-geri kalmış Şark, medeni Batı-barbar Doğu vs.*) kodlamalara dayalı bir siyaseti temsil etmektedir (Lewis & Wigen, 1997).

Şark kavramı ilk olarak Akdenizli Doğu olarak kullanılmış ve Batı için en yakın ve en çok mücadele edilen bir ‘öteki’ olmuştur (Şekil 1, *Şark 1*). Akdenizli Doğu, Levant'ı ve Mısır civarını kapsar. Burası hem coğrafi yakınlık hem de hayali olarak Batı'nın hemen bitişiğindedir ve bazen gizemli, tehditkâr, baştan çıkarıcı ya da itici, bazen ıssız gibi bazen barbar zarif, kâh şiddet dolu kâh uyusuk, bir sihir, bir kaçış ya da bir öfke diyarıdır (Hentsch, 2008). 7. ve 8. yüzyıllarda Arapların Doğu Akdeniz'e yönelik fetihlerinden sonra Şark,

Batılıların kendilerine karşı tanımlandığı yabancı bir kültürel alan ve farklı bir coğrafya olarak yeni bir anlam kazanmıştır. Zira İslam genişledikçe Şark'ın mekânsal sınırları da Doğu Akdeniz, Doğu Asya, Güneydoğu Asya'ya doğru genişlemiştir (*Şark 2*). Böylece Şark, İslam'la özdeşleştirildikçe onun göndergesi de Akdeniz'in dışına doğru genişlemeye başlamıştır.

Şekil 1- Tarihsel süreçte “Doğu” ve “Şark”ın konumlarındaki değişiklikler. Lewis & Wigen’in (1997: 56) çalışmasından alınmış ve yazarlar tarafından yeniden düzenlenmiştir.

Figure 1- Changes in the positions of the "East" and "Orient" throughout the historical process. Taken from the work of Lewis & Wigen (1997: 56) and rearranged by the authors.

15. yüzyılda başlayan sömürgecilik hareketleri ile birlikte Şark'ın mekânsal kurgusu daha da genişlemeye başlamıştır (*Şark 2*). Bu dönemlerde Şark'ın sınırları Doğu Akdeniz, Hindistan ve Kuzey Afrika'yı da kapsayacak şekilde genişlemiştir. 20. yüzyıla doğru Şark'ın mekânsal konfigürasyonlarında değişimler meydana gelmeye devam etmiştir. Lewis ve Wigen'a (1997) göre, modern dönemde Şark'ın konumu giderek doğuya kaymış ve Asya'da (Güneydoğu Asya ve Doğu Asya'da) sabitlenmiştir (Şekil 1, *Şark 3* ve 4). Şark'ın doğuya kaymasını *İrksal-Şark* (Güneydoğu Asya ve Doğu Asya ile Akdenizli Doğu halkları arasındaki ırksal farklılık) kavramı üzerinden ifade eden yazarlar, insanlığın kategorilere ayrılmasını biyolojik kriterlerin ön plana çıkmasına bağlamışlardır. Ancak 19 ve 20. yüzyıllarda Şark, spesifik olarak üç bölgeye daha ayrılmıştır³. Bunlardan ilki, 1856'da kullanılan “Yakın Doğu” terimidir. Yakın Doğu terimi, özellikle Uzak Doğu'ya karşı geliştirilmiş ve Hindistan'ın batısındaki Asya bölgesini ifade etmek için kullanılmıştır. Ancak bugün, Yakın Doğu bölgesi belirsizdir ve Orta Doğu ile kısmen örtüşmektedir. Yakın Doğu, tarihsel olarak Osmanlı İmparatorluğu ve Balkanları içerirken, Orta Doğu ise Basra Körfezi ile Güneydoğu Asya arasındaki bölgeyi tarif etmek için kullanılmıştır. Avrupa, II. Dünya Savaşı'na hazırlanırken, İngiliz ordusu Orta Doğu terimini her iki bölgeyi de ifade etmek için kullanmaya başlamış ve terim, kısa süre içerisinde baskın bir hal almıştır (Özey, 2015; Şulul, 2018). Özgen'e (2019) göre militarist bir ideolojinin üretimi olan Orta Doğu kavramı, coğrafi bir bölge ve aynı zamanda askeri ve siyasal bir teritoryal alan olarak Batı merkezli bir adlandırmadır. Bölgenin sınırlarına ilişkin farklı belirleme ve sayıtlar bulunmaktadır: Güneybatı Asya'dan Mağribe, Balkanlardan Doğu Afrika'ya kadar birçok ülkeyi içine alan coğrafi bir lokasyon olarak Orta Doğu kavramı, birçok kurum ve kuruluş tarafından farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Birleşmiş Milletler (UN), Dünya Bankası (WB), Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) gibi birçok kurum ve kuruluşun çalışma, hizmet ve ideolojik tasarımlarına ilişkin veri tabanları, Orta Doğu kavramını farklı coğrafi lokasyonlara göre tanımlamaktadır (Özgen, 2019).

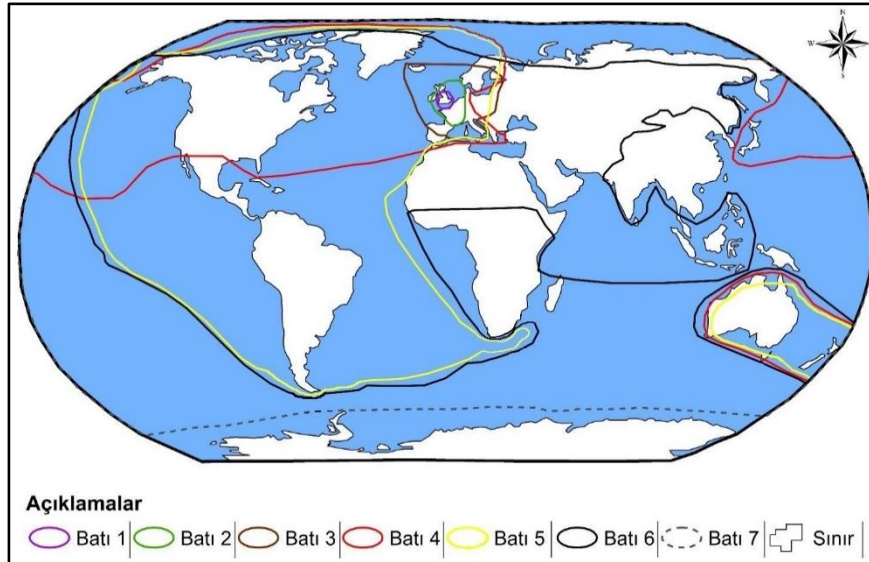
³ Bu sınırlar, Avrupa merkezli bir ideolojik tasnifi yansıtmaktadır. Hentsch (2008:15)'e göre; Batı'nın “Doğu” olarak tarif ettiği yer içerisinde çeşitli belirsizlikler vardır. Batı için “Doğu”, dünyanın geri kalan her yerini, yani Batı'nın doğrudan saymadığı her şeyi içine alabilir. Bu nedenle Batı için Asya'da pek çok Doğu var olmuştur, bu yüzden ki Batı; kendisini en yakın Doğu ile sınırlamak zorunda kalmış ve Yakın Doğu- Orta Doğu gibi kavramlar ortaya çıkmıştır.

Doğu gibi Batı coğrafyası/bölgesi/sınırları için de keskin ve üzerinde mutabakata varılmış bir tanımlama yoktur. Nitekim Batı kavramı kim tarafından, hangi tarihte ve hangi amaçla kullanıldığına göre farklı anlamlar içermektedir. Dolayısıyla Batı kavramı da tıpkı Doğu kavramında olduğu gibi üzerinde mutabık kalınan bir coğrafi zemin ve anlama sahip değildir.

Batı'nın kültürel kökeni Antik Yunan medeniyetine ve Latin Hristyanlığı'na dayanır (Russ, 2021). Batı, Antik Yunan medeniyetini kültürel kimlik olarak benimsemiş, coğrafi zeminini -çekirdeğini- ise İngiltere üzerinden inşa ederek yaymıştır (Şekil 2, *Batı 1*). Nitekim Batı medeniyeti, daima "Perikles Atinası, Elizabet İngilteresi..." biçimiyle algılanmıştır (Morley, Robins, 2011). Zaman içerisinde Batı, Avrupa'yı (Fransa, Belçika, Hollanda ve İsviçre'yi) kapsayarak kültürel ve coğrafi inşasını genişletmiştir (*Batı 2*). Orta Çağ'dan sonra Latin Hristyanlığı ile ilişkilendirilen "Batı" kültürel alanı, Batı ve Orta Avrupa üzerinden inşa edilmiştir (*Batı 3*). Bu coğrafi zemin, *Batı* olarak adlandırılan mitolojik ve duygusal bir bağ ile ilişkilidir ve Avrupalıların kendi düşünsel pratik ve kimliklerini içermektedir (Corm, 2011, Lewis & Wigen, 1997). Ancak Batı kavramıyla kastedilen ülkeler ya da bölgeler sadece mekânsal yakınlık ya da birliktelikle açıklanamaz. Söz gelimi coğrafi açıdan Batı, kabaca Avrupa Birliği'ni ya da kıtasını, ülkelerini temsil etse de, öznel ve kültürel anlam yüklü "Batı" yalnızca Avrupa'dan oluşmayacağı gibi tüm Avrupa da Batı'dan oluşmaz. Örneğin Doğu Avrupa, Batılı olmaya çalışan Batı dışı bir mekânı temsil etmektedir (Uluç, 2009). Dahası Doğu Avrupa, Bohemya-Polonya-Macaristan-Bulgaristan-Sırbistan bölgesi söz konusu olduğunda, bu toplumların Avrupalılardan çok Asyalılara benzedikleri ve "barbarlık" ile "medeniyet" arasında bir geçiş bölgesinde oldukları ifade edilmektedir. Dolayısıyla Doğu Avrupa, Batı içerisinde "en Doğulu" alan olarak görülmektedir (Hayden, 1992; Lewis & Wigen, 1997; Delanty, 2012). Amerika'nın keşfi ile beraber bu topraklar, Avrupalıların (Büyük Britanya, İspanya, Portekiz, Fransa, Hollanda, Almanya ve İsveç) kitlesel göçleri sonucunda (1780 yılına dair bilgilere göre her 4 Amerikalı'dan 3'ü ya İngiliz'di ya da İrlanda kökenliydi), Batı'nın domine ettiği bir yer olmuştur (Clack, 1997). Demografik, kültürel, ekonomik, siyasal ve daha birçok şekilde üretilen bu tahakküm, zaman içerisinde *Batılaştırılmış bir Amerika* doğurmuştur. Öyle ki, Soğuk Savaş döneminde Batı'nın birincil coğrafi çağrışımı Avrupa'dan ziyade Atlantik -Amerika, Avustralya ve Yeni Zelanda- toplulukları olmuştur (Lewis & Wigen, 1997). Dolayısıyla modern dönemlere doğru Batı, "Amerika ötesi ve Avrupa üstü" bir konuma yükselerek, etki alanı ve hegemonyasını kendi kültürel özlerine yakın alanlar üzerinden genişletmiştir (*Batı 4*).

20. yüzyılın ortalarına doğru Batı hem coğrafi hem de kavramsal bağlam açısından daha grift bir görünüme bürünmüştür. Bu yüzyılda coğrafi bağlamına tamamen ters düşen Batı, dil, din ve yüksek kültür esasına göre dizayn edilmiştir. Batı'nın bu tasarımı Latin Amerika ülkeleri ve hatta Güney Afrika da yer edinmiştir (*Batı 5*). Batı'nın, tüm coğrafi bağlarını bir kenara bırakarak sahip olduğu tanınma ve tanımlama formu "kalkınma", "gelişmişlik", "modernleşme" kavramlarıyla yeniden anlam kazanmıştır. Nitekim modernite ile bütünleşen Batı, Amerika kıtası, Avrupa Kıtası, Orta Doğu ve Rusya'nın da dahil olduğu yeni bir konfigürasyon kazanmıştır. Çin, Hindistan, kıta lokasyonlu Güneydoğu Asya ülkeleri ve Afrika'nın takriben güney yarısı ise Batı'nın dışında kalmıştır (*Batı 6*). Burada Batı, hem Avrupa uluslarını hem de Batı kurumlarını, tekniklerini ve bir dereceye kadar değerlerini özümsemiş, Batılı olmayan ulusları da içermektedir (McNeill, 1997; Lewis & Wigen, 1997).

Batı kavramının mutlak coğrafi anlamını aşan tüm versiyonları, Batı eksenli/merkezci bir kültür ve ideolojinin temsilidir. Birçok düşünürü göre küresel dünyada ciddi bir hegemonik güç olarak beliren Batı, kendi kültürünü ve ideolojik doktrinini evrenselleştirmek için "medeniyet", "demokrasi", "bilim", "liberal sistem" ve "kapitalizm" gibi pragmatik değerler üzerinden yayılımını sürdürmektedir (Hobson, 2015; Kalın, 2020). Batı'nın umduğu nihai varış noktası olarak küresel *Batı*; siyasi (demokratik ve liberal anlayış), ekonomik (işbirliğine dayalı çok uluslu şirketler), yüksek kültürün/medeniyetin öncüsü olarak son bulmaktadır (*Batı 7*). Francis Fukuyama'nın "Tarihin sonu teziyle" kaleme aldığı çalışmasında, liberal ekonomik sistem ve politik anlayışın (ki batı kimliğinin önemli doktrinleri olarak bilinen) dünya tarihinin gelebileceği son nokta olduğunu belirtmektedir (Fukuyama, 2014). Benzer şekilde Samuel Phillips Huntington da Batı merkezci dünya düzenini, medeniyetlerin kendi konjoktürlerinden doğan içsel çatışmaların "Batı medeniyetine" nihai varışla son bulacağını vurgulamıştır (Huntington, 2015).

Şekil 2- Tarihsel süreç içerisinde “Batı”nın yedi versiyonu. Lewis & Wigen’in (1997: 50) çalışmasından alınmış ve yazarlar tarafından yeniden düzenlenmiştir.

Figure 2- Seven versions of the "West" in the historical period. Taken from the work of Lewis & Wigen (1997: 50) and rearranged by the authors.

Lewis ve Wigen’in (1997), Batı nosyonuna ilişkin mekânsal tasniflerine göre: Batı, zaman içerisinde - çekirdek- Batı Avrupa’dan başlayarak, Doğu Avrupa’ya, Amerika’ya, Avustralya’ya ve hatta Afrika, Rusya, Orta Doğu ülkelerine ve sonra olarak da tüm dünyayı içerecek nihai bir sona evrilmiştir. Batı merkezli bir dünya düzenine göre inşa edilen bu kültürel ve ekonomik düzen, Batı dışındaki farklı kültürel ve politik temsillerin tepkileriyle karşılaşmıştır. Batı’nın küresel yayılmacılığına karşı bir reddiye olarak da okunması gereken bu tepkiler bir takım bölgesel iş birliği, ekonomik, kültürel, politik, askeri ittifakları doğurmuştur: Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİO)⁴ (Shanghai Cooperation Organization) gibi. Bu örgüt, Rus elitleri tarafından küreselleşmeye -*Batı yayılmacılığına*- karşı korumacı bir önlem ve Batı’nın etkisine karşı örülen bir bariyer olarak görülmektedir. Dahası, bazı Batılı akademisyenler bu örgütü Doğu’nun NATO’su olarak da nitelendirmektedir (Kaczmarek, 2017; Akhtar & Javaid, 2021). Benzer biçimde BRİCS⁵ (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika) ülkeleri de kendilerini Batı hegemonyasından kurtarmak bir yapılanmayı inşa ettiler. Özellikle dünya gündeminin (gelişmiş ekonomiye sahip) sadece G7 ülkeleri tarafından belirlenmesine karşı çıkan bu ülkeler, kendi siyasi kimliklerini temsil etmektedirler (Laidi, 2023). Dolayısıyla Batı’nın küresel hegemonyasına karşı gelişen bu tür tepkiler ve buna yönelik iş birliklerinin ortaya çıkması, Batı kültürü ve politikalarını merkeze alan doktrinleri (Lewis & Wigen, 1997; Fukuyama, 2014) geçersiz kılmaktadır. Yukarıda belirtilen organizasyonlar bile dünyanın artık sadece Batı merkezli değil, farklı yapılanmaların etkin olduğunu göstermektedir.

1.2. Coğrafi/mekânsal inşanın yapısal kurulumları

Doğu ve Batı coğrafyalarına ilişkin tasnif ve kategori(lendirme)ler (*Avrupa, Yakın Doğu, Orta Doğu, Uzak Doğu vb.*), siyasal ve ideolojik kurulumlardan bağımsız değildir. En temelde “*biz ve öteki*” ayrımına dayanan Doğu ve Batı siyasetinin sınırları, Doğu ve Batı olarak inşa edilen “hayali/imesel coğrafyaların” birer temsilidir. Diğer bir ifadeyle Doğu ile Batı’yı birbirinden ayıran zihni kimliklerdir ve bu iki anlam dünyasını birbirinden ayıran yüzyılların oluşturduğu bir zihinsel ve kimliksel “boşluktur” (Mahçupyan, 1998). Bu bağlamda Doğu ve Batı imgesi, siyasal iktidar(lar)ın ürettikleri ideoloji yüklü politik söylemlerin çözümlenmesiyle anlaşılabilir. Batı’yı Doğu’dan -ve nihayetinde Batı’yı diğer her yerden- ayıran özcü bir boyamsal bölünme fikri, yerel ve küresel medyadan, popüler edebiyata ve akademik söylemlere kadar hemen her alanda geçerliliğini korumaktadır. Çünkü toplumsal yaşama dair hemen her alanda iktidar kurgusu vardır.

⁴ Rusya, Çin, Kırgızistan, Tacikistan, Kazakistan, Özbekistan, Hindistan, Pakistan, İran üye ülkelerdir.

⁵ Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika ülkelerinin İngilizce baş harflerinden oluşan ve aynı zamanda bu ülkelerden oluşan topluluk, Batı’nın küresel finans sistemine yönelik hâkimiyetine alternatif bir oluşumdur.

Çünkü iktidar her yerdedir (Foucault, 2014) ve ibreyi biraz daha genişleterek ifade etmek gerekirse, iktidar *her şeydedir* (Althusser, 2015). Bertrand Russell (2014) ise iktidar kurumunu ve yapısal bağlamını altı başlık altında sıralar: *Ruhban sınıfı iktidarı, kral iktidar, ekonomi iktidarı, yalın iktidar, devrim iktidarı ve düşünceyi tanzim eden iktidar*. Gerçekten de aile içi düzen ve kuralların belirlenmesinden küresel sistemi tanzim eden uluslararası kanunlara/düzenlemelere kadar hemen her yerde ve her şeyde bir iktidar tasarımı vardır. Hiç şüphesiz iktidar tasarımları; siyasal, ekonomik ve sosyokültürel alanlar başta olmak üzere her alanda inşacı ve bağlayıcı bir role sahiptir.

İktidarın inşasını anlamak için özneyi sorunsallaştıran Foucault'ya (2014) göre “iktidar, bireyi kategorize ederek ve bireyselliği üzerinden kimliğine bağlayarak, ona hem kendisinin hem de başkalarının onda tanımak zorunda olduğu bir hakikat yasası dayatarak gündelik yaşamına doğrudan müdahale eder. Bu, bireyleri özne yapan bir iktidar biçimidir”. Dolayısıyla özne-iktidar ilişkisinde bir aparat olarak kullanılan bilgi, saf, tarafsız ve nesnel olmaktan ziyade iktidar(lar)ın tekeli altında olan ve ona hizmet eden bir aygıttır. Böylelikle iktidar bilgi yoluyla “doğruyu” ve “hakikati” belirleyerek bilgiyi ideolojik bir aygıt haline getirebilmektedir. Revel'a (2012) göre;

Doğruluk ve hakikat; kendisinin ürettiği söylemlerin ve bunların üzerinde merkezileşmiş; politik iktidar yoluyla sürekli olarak kullanıldı; bilgilendirme yoluyla olduğu kadar eğitimi tutumların içinde de çok geniş bir alana yayılma; bazı büyük politik ve ekonomik aygıtların (üniversite, medya, ordu) hakim kontrolü altında üretilmiş ve aktarılmış; 'ideolojik çatışma' formülü altında, toplumsal bir karşılaşmanın ve savaşın politik bir başlangıcının zemini olmuştur.

İktidarın özneyi kurması/inşa etmesi ve kuşatmasının bir aracı olarak bilgi, *söylemler* yoluyla dolaşıma sokulmaktadır. Zira söylem; bir dünya imgesi oluşturan ve söken şeydir. Bir bakıma söylemin '*ontolojik*' ve '*ontojenetik*' bir işlevselliği vardır. Söylemin öncüleri bütün ideolojik yapıları değiştirmek ve dönüştürmek üzere *-bu umutla-* kendilerine saha açabilirler (Megill, 2021). Söylem dediğimiz şey en nihayetinde iktidarın özneye dayattığı '*bilgi stok*'larıdır. Böylece iktidar, bilgi stokları aracılığıyla, insanların eylemlerini yönlendiren, güdüleyen, dünyayı anlama ve anlamlandırma pratiklerine müdahale eden ve uygulanabilir bir temele sahip eylemleri nasıl yapmalı/davranmalı konusunda reçeteler sunan bir güçtür. Bu yöntemle iktidar, ortaklaşa değerler ve normlar/kurallar içeren, bireysel ve kolektif belleklerimize mevcut kendi eğilimlerini dayatır (Giddens, 2005). İktidarın ideolojisini yansıtmada kullandığı bu strateji için kültürel, sosyal ve siyasal hegemonyayı kurması ve kendi ideolojisini meşrulaştırması gerekmektedir. Entelektüeller ve kanaat önderleri başta olmak üzere, eğitim (*üniversiteler; eğitim müfredatları*), kültür (*kültürel imgeler, temsiller ve mitler*) sinema (*sahneler, aktörler ve roller*), sanat (*tablolar, desenler*) gibi dil ve imgelerin güçlü bir ideolojiyle harmanlandığı yerler, aynı zamanda sömüren sınıfların sömürülen sınıflara hegemonyasını dikte ettiği alanlardır (Anderson, 1988).

İktidar söylemlerinin bir ürünü olarak coğrafyaların ideolojik biçimde ayrıştırılmasını konu edinen Doğu ve Batı kavramları da iktidarların kendi ideolojik kurumlarını inşa etme tasarımlarındandır. Bu ideolojik tasarım mücadelesinde gücü elinde bulunduran, “hakikati” ve “bilgiyi” de yapılandırır. Bu bağlamda, coğrafyaya/mekâna ilişkin söylemler çoğu zaman “biz” ve “öteki” üzerinden kimlik kurma pratiğiyle ilerler. Bu söylemler temsil ettikleri mekânı adlandırmakla kalmaz, bu mekânı yeniden kurarlar (Diken, 2020). İktidarın mekâna ilişkin bu politikasına dikkat çeken Edward Said *hayali/temsili* coğrafya kavramını öne sürer. Said'e göre hayali coğrafyalar, “biz” ve “öteki” arasına keyfi bir sınır çizmektedir (Said, 2017):

Birkaç dönümlük arazilerde yaşayan insan toplulukları, kendi toprakları ve yakın çevreleri ile “barbarların toprakları” dedikleri öteki topraklar arasına sınırlar çekerler. Başka deyişle, kişinin zihninde, ‘bizim’ olan tanıdık bir mekân ile “bizimki”nin ötesinde “onlara” ait olan yabancı bir mekân belirlemesi evrensel bir edimdir; tamamıyla keyfi olabilecek coğrafi ayrımlar yapmanın biçimidir bu. Burada “keyfi” sözcüğünü kullanıyorum, çünkü ‘bizim toprağımız- barbarların toprağı’ dedirten hayali coğrafya çeşitlemesi, barbarların da bu ayrımlamayı kabul etmesini gerektirmez. Bu sınırları kendi zihnimize çizmek “biz”e yeter; “onlar” böylelikle “onlar” haline gelir hem yurtları hem düşünceleri, “bizimkinden” farklı olmasıyla belirlenir.

İktidarların sosyomekânsal kurumunu açıklamaya yardımcı olan *hayali coğrafya* kavramıyla, mekân ve coğrafya birbirini tamamlayacak ve iç içe geçecek şekilde tanımlanır. Özellikle politik dil ve sosyokültürel formlar bu kurulumla öncülük eder. Bu nedenle söylem çoğu zaman emperyal bir amaç taşır. Daha sarih bir

ifadeyle, iktidarın hayali coğrafyası “onların topraklarının” “bizim topraklarımıza” dönüştürme kurulumuna dair imgesel bir bağlam ve dönüştürme sürecini tanımlar.

Hayali coğrafyalar, Edward Said’in Oryantalizm (Şarkiyatçılık) yaklaşımında bahsettiği ve geliştirdiği bir kavramdır. Şarkiyatçılık yaklaşımına göre Batı, Doğu’yu kendi “bilgisine” göre tanımlamakta, çizmekte ve analiz etmektedir. Doğu’nun, Batı bilinciyle yaratılması ve tasvir edilmesi gerçekte bir Doğu olup olmadığına dayanmaz. Doğu esas olarak Doğululaştırılmıştır. Thierry Hentsch (2008) *L’Orient Imaginaire: La Vision Politique Occidentale de L’Est Méditerranéen* (Hayali Doğu: Batı’nın Akdenizli Doğu’ya Politik Bakışı) kitabının önsözünde dile getirdiği gibi; “Doğu bizim kafamızdadır. Bizim Batılı kafalarımızın dışında Doğu yok... O bizzat kendimizdir” der. Gerçekten de, Doğu ve Batı ayrımına dayanan somut coğrafi mekâna dayalı kesin ve net bir ayrım yoktur. Zira her yer Doğu ya da Batı olarak tanımlanabilir. Çünkü Hentsch’in de belirttiği gibi bu kavramlar, esasen iktidar(lar) tarafından üretilen, bireylerin ve toplumların zihnine işlenen zihinsel tasarımlardır.

1.3. Hayali coğrafyalara dair Oryantalist ve Oksidentalist söylemler

Oryantalizm (Şarkiyatçılık), Doğu bilimleriyle uğraşma anlamına gelen akademik bir araştırma alanıdır (Bulut; 2007, Said, 2017; Lewis, 2017). Araştırma alanı olarak Oryantalizm, geçmişte iki amaçla kullanılmıştır. *İlki*, bir resim ekolünü tanımlamak üzerinedir. Orta Doğu ve Kuzey Afrika’ya seyahat eden ve gördüklerini sınırsız ve ölçüsüz bir şekilde betimleyen Batılı ressamın, çalışmalarını anlatmak için kullanılmıştır. *İkinci* kullanım ise Doğu hakkında başta filoloji, teoloji, antropoloji alanları olmak üzere yapılan bilimsel faaliyetleri kapsamaktaydı (Lewis, 2017). Bu bağlamda tarihsel süreç içerisinde, Oryantalizmi tanımlayan ilk ifadelerin, Doğu dünyasına yönelik akademik çalışmaların tümünü kapsayan bir tasvir niteliği taşıdığı görülmektedir. Bu ilk olumlu tanım, Oryantalistlerin ve Doğu’yu resimlerine konu eden ressamın, objektif bilim ve eserler ürettikleri doğrultusunda bir sav taşımaktadır (Bulut, 2004). Ancak, 20. yüzyılın sonlarında Edward Said’in ciddi eleştirileriyle birlikte disipline yönelik yaklaşımlar farklı bir boyut kazanmıştır. Said (2017), Şarkiyatçılığın masum bir akademik disiplin olmadığını aksine ideolojik, siyasal ve emperyalist bir misyon taşıdığını savunur. Ona göre Şarkiyatçılık, “Şarkla -Şark hakkında saptamalar yaparak, ona ilişkin görüşleri meşru kılarak, onu betimleyerek, öğreterek, oraya yerleşerek, onu yöneterek- uğraşan kurum olarak, kısacası Şark’a egemen olan onu yeniden yapılandırın, Şark üzerinde yetke kurmakta kullanılan bir Batı biçimidir”.

Said’in temel argümanı, Doğu’yla ilgili bilimsel/akademik olduğu varsayılan bir bilgi bütünü/yolu anlamına gelen Şarkiyatçılığı, bugün Batı’nın iktidarı ile bilgisi ve kurduğu hegemonya arasındaki ilişkiyi açıklamasıydı (Makdisi, 2007; Said 2017). Bu ruhla Said, çok sayıda kanonik eseri yakından incelemeye çalışır ve örneğin Joseph Conrad’ın (1857-1924) “Heart of Darkness” adlı eserinde Batı’nın önceliğini ve hatta tam merkeziliğini varsayan emperyal bir tavır nasıl yakaladığını anlatır (Kasbarian, 1996). O halde “Oryantalizm, ‘Doğu’nun sadece bilgi açısından değil, sömürgeci emperyalizmin kurumlarında ve söyleminde yazılı olan bir nesne olarak doğuşuna dair analizler yapar” (Morley & Robins, 2011).

Edward Said bilgi, güç, hegemonya ve söylem sarmalında Oryantalizmi *akademik bir disiplin, tüzel bir kurum ve bir düşünce biçimi* olmak üzere üç veçheye ayırmaktadır. *Akademik ve tüzel* bir kurum olarak Oryantalizm, Batı’nın “Şark’a/Doğu’ya” yönelik oluşturduğu sistematik ve reel bilginin işleyiş ve yayılma alanı kazandığı yönüdür. Şark’ta bulunarak Şark hakkında araştırmalar yapan dil bilimci, tarihçi ve sosyolog gibi araştırmacıların çalışmaları Şarkiyatçılığın akademik boyutunu oluşturur. Şarkiyatçılığın akademik bağlamı bilgi ve gücün, hükmetmeye nasıl zemin hazırladığını ve dolayısıyla bilginin nasıl araçsallaştırıldığını göstermesi bakımından önemlidir. Ancak esas olarak şarkiyatçıların -şark hakkında araştırma yapan her kimse- çeşitli söylemler ile Doğu’yu “ötekileştirmesi”, bilgi ve güç arasındaki eklektik kurulumu daha iyi anlatması bakımından, *düşünsel açıdan Oryantalizm* ayrı bir öneme sahiptir. Şarkiyatçılığın bu boyutu Şark ile Garp’ı, bilgi kuram (*akademik araştırmaları referans alarak*) ve ontolojik açıdan (*düşünsel açıdan Şark ve Garp’ın varoluşu*) birbirinden ayırır. Böylece, “ötekiye ele alan bir düşünce biçimi olarak *Şarkiyatçılık*, modern tarihin başlangıcından bugüne, ‘Doğu’ ile ‘Batı’ gibi katı ayrımları temel alan bir bilginin ortaya koyduğu pek acınası bir eğilimin tipik bir örneğini sergiler. Düşüncüyü bir Batı ya da Doğu mecrasına sokar” (Said, 2017). Nitekim her ne kadar Doğu ve Batı gibi ayrımlar, iktidarların kimlik kurulumlarına ilişkin mekânsal bir ayrımı simgeliyor olsa da, Doğu ve Batı çoğu zaman ontolojik olarak zıtlığı temsil edecek şekilde kullanılır. Nitekim ilk Nobel

edebiyat ödülünü alan İngiliz şair Joseph Rudyard Kipling (1865-1936), Doğu ve Batı'nın Baladı (The Ballad of East and West) adlı ünlü şiirinde “Doğu Doğudur, Batı Batıdır ve bu ikili hiçbir zaman bir araya gelmeyecektir. Ta ki yer ve gök tanrı, büyük hüküm kürsüsünde hazır bulunana kadar” sözleriyle zihinsel kullanımdaki Şarkiyatçı ideolojiyi afişe etmektedir (Türkmen, 2018).

Şarkiyatçı ideolojinin icat edilen/hayali mekanı olarak Doğu; güçsüz ve medeni olmayan bir mahkumdur. Burada “Doğu” söylemi kültürel ve karakteristik özelliklerin yer aldığı tipolojileri tanımlamaktadır: Enerjik Occident’e (Batı’ya) *versus* (karşı) şehvet düşkünü Oryantal (Doğu); nazik beyaza *versus* zalim sarı adam; rasyonel Batılı *versus* önceden kestirilemez Oryantal (Turner, 2003). Doğu’ya ilişkin tanımlayıcı ifadeler dizgisinde Doğu, bir mekândan ziyade, kaynağını bir alıntıda, bir metin parçasında, birilerinin Doğu’ya dair bir çalışmasından yapılan bir aktarmada, eski bir kurgulamada ya da tüm bunların karışımında bulmuş gibi görünen bir topos, bir göndermeler öbeği, bir ayırıcı nitelermeler kümesidir. Dolayısıyla Doğu’ya dair gözlemler ya da Doğu’nun durumuna bağlı betimlemeler, Şark’a dair yazıların sunduğu birer kurmacadır (Said, 2017) ve bu kurmaca diyalektik kurulumla bağlı olarak adeta bir savunma mekanizması üretmiştir. Böylelikle Batı’nın Orientalizmine karşı, Doğu’un Oksidentalizmi doğmuştur.

Oksidentalizm, Fransızca “*Occident*”, Arapça’da, “*İstiğrap*”, Türkçe’de ise Garp kelimelerinden türeyen ve dünyanın batı kısmı, özellikle Avrupa ve Amerika ülkeleri için kullanılmaktadır (Cambridge Dictionary, 2023; TDK, 2023). Oksidentalizm, etimolojik tanım ve örüntülerinin (Dünya’nın batı bölgesi, Batılı kişi) yanı sıra, farklı bağlamlarda da kullanılmaktadır. Bunun en temel nedeni Oksidentalizmin Oryantalizme karşı konumlandırılmasıyla ilgilidir. Buna göre Oksidentalizm, Oryantalizmde “öteki” olarak tanımlanan ve konumlanan öznenin verdiği bir cevap, geliştirdiği bir direnme stratejisi ya da simgesel şiddetin bir tezahürü olarak değerlendirilmektedir.

Oksidentalizm, Oryantalizmin “öteki” olarak çerçevelendiği “Doğu”luların bir cevabı olarak; Batılı olmayan tarihî aktörlerin metin ve kolektif muhayyilede takdir edilen “öteki”ni reel-ama-sanal bir coğrafi dilimlemede var kılınmasını kodlayan düşünce, tavır ve pratikler bütünüdür (Yavuz, 2016). Dolayısıyla Oksidentalizm tıpkı Oryantalizm gibi “biz ve öteki” karşıtlığından yola çıkarak kendisine bir zemin oluşturur. Bu zemin inşa edilirken Oryantalist yöntemle başvurulur. Bu bağlamda Oksidentalizm, “kendisini Şark’a ait gören bir öznenin, ‘biz ve öteki’ kısıncında Batı’ya ait olduğunu düşündüğü öznenin kültürünü, siyasetini, dinini; yani bütün birikimlerini değerlendirmeye almasıdır” (Polat, 2006:76). Bu nedenle Batı karşısından mevzilenen Doğu, Oksidentalizm ile “biz ve öteki” karşıtlığında “öteki” olarak Batı’yı belirlemiştir.

Oksidentalizmin Doğu’yu, Batı karşısındaki konumunu sorgulamaya yönelik bir uyanış olarak değerlendiren bir anlamı da mevcuttur. Nitekim Batı’nın eğitim, bilim ve kültür gibi alanlardaki merkezi konumu ile Doğu’nun statüsünü sorgulamaya çalışan Mısırlı entelektüel Hasan Hanefî (2006), tersine çevrilmiş bir Oryantalizm düşüncesiyle Oksidentalizmi şöyle tanımlamaktadır:

Eğer Oryantalizm merkezin bir ürünü ise Oksidentalizm de çevrenin bir ürünüdür. Merkez, bilim, sanat ve kültür tarihi açısından daha fazla ayrıcalığa sahipken Çevre marjinalleştirilmiştir. Merkez üretmekte, Çevre ise sadece tüketmektedir. Merkez süreçleri okumakta ve onları kavramsallaştırmaktadır. Merkez efendidir; Çevre ise itaat eder. Merkez eğitmen, Çevre ise eğitilendir. Oksidentalizm ise yeni bir bilim olarak bu ilişkiyi tam tersine çevirerek ilişkinin ve tarafların rollerini bugünkünün tersine çevirecektir.

Oksidentalizmi postkolonyal literatürün eleştirileri kapsamında değerlendiren yaklaşımlar da mevcuttur. Oksidentalizm “şarkiyatçılıkla birlikte ele alındığında Batı ile Doğu’nun eşitsiz ve asimetrik tarihi içinde, Doğu’nun tepkiselliğini anti-empyralist, anti-kapitalist, anti-modernizm, anti-küreselleşme hareketlerini kapsayan bir alan olarak düşünülmektedir” (Ahıska, 2005). Bu nedenle söylemsel olarak “Oksidentalizm, Batılı devletlerin Afrika, Orta Doğu, Güney ve Güneydoğu Asya’da uyguladığı hegemonya ve kültürel kolonizasyon gibi birçok örnekten dolayı İslamcı, Batı karşıtı duygu ve davranışlara dönüşmüştür” (Özçelik, 2017).

Oksidentalizm, “olumsuz bir Batı” imajı olarak değerlendirilmekte ve Batı’nın düşmanlarınca insanlık dışı bir şekilde sunulmaktadır (Bruma & Margalit, 2022). Bu yaklaşım, bütün bir toplumu ya da uygarlığı -Batı toplumunu- ‘ruhsuz’, ‘sapkın’, ‘paragöz’, ‘köksüz’, ‘inançsız’, ‘duygusuz parazitler’ topluluğuna indirgemektir. Bu algılama tarzı sonucunda Oksidentalistler “Batı kentlerini, insanlık dışı, sapkın hayvanların toplandığı,

şehvetin sömürdüğü” bir yer olarak görürler. Bu anlayışa göre Batı kentleri tam anlamıyla ruhlarını yitirmişlerdir (Bruma & Margalit, 2022). Oksidentalistlerin Batı’ya dair ‘düşmanca’ söylemlerini örneklendirmeye koyulan yazarlar, El-Kaide örgütünün 11 Eylül 2001’deki eylemlerine ve ideolojik bağlamı üzerinde dururlar. Yazarlar bu eylemin Amerika’ya, onun ideasına ve temsil ettiği Batı’ya ilişkin sembolik bir saldırı olarak yorumlanması gerektiğini öne sürmektedirler. Dolayısıyla Bruma ve Margalit’e göre *Oksidentalizm*, Batı’dan intikam almak için tasarlanmış ve dolaşıma sokulmuş bir projedir.

1.4. Amaç ve Problemler

Doğu ve Batı kavramlarına dair imgelerin ne tür yapısal kurulumlar üzerinden inşa edildiği ve buna ilişkin algı ve çağrışımların analiz edildiği bu çalışmanın üç temel amacı vardır: *Birincisi*, Doğu ve Batı kavramlarına yüklenen anlamların neler olduğunu ve ne tür çağrışımlar uyandırdığını incelemektir. *İkincisi*, Doğu ve Batı’ya dair söylem ve tahayyüller ile coğrafi mekân arasındaki bağıntının nasıl yapılandırıldığını çözümlenektir. *Üçüncüsü* ise Doğu ve Batı imgesine ilişkin teorik altlık sunan *Oryantalist* ve *Oksidentalist* söylemler ile hayali/ imgesel coğrafyaların mekânsal temsil ve örüntüleri arasındaki bağıntıyı tartışmaktır. Bu kapsamda araştırmada cevabı aranan temel problem(ler) şunlardır;

- Doğu ve Batı nedir? Neresidir?
- Doğu ve Batı’ya dair coğrafi mekân ve temsilleri nelerdir ve nasıl inşa edilmektedir?
- Doğu ve Batı’ya dair mekânsal tahayyüller ile Oryantalist ve Oksidentalist söylemler arasında ne tür bağıntılar vardır?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın modeli

Vaka/durum modeli olarak tasarlanan bu çalışma, nitel araştırma desenlerinden *betimsel analiz* tekniğiyle hazırlanmıştır. Nitel araştırma; birey, grup veya toplumların herhangi bir temaya/ konuya ilişkin görüş, düşünce ve tutumlarının (insanların kendi iç dünyalarından, dışsal çevreyle olan ilişkilerine kadar) ürettiği süreç ve anlayışın çerçevesini anlamak amacıyla, insanların somut ve soyut yaşamsal formlarını veya deneyimlerini nasıl yorumladıklarını ortaya koyan bir araştırma desendir. Araştırma konusuna ilişkin çözümlenelerde, kelimelerle elde edilen verilerin sistemli bir şekilde işlenmesi ve bir bütün oluşturarak anlamlandırılmasıdır (Özgen, 2019). Nitel araştırma deseninde araştırmacının “gerçek yaşam, güncel durum ya da belli bir zaman dilimi içerisindeki çoklu durumlar hakkında çoklu bilgi kaynakları aracılığıyla detaylı ve derinlemesine bilgiler topladığı, bir durum betimlemesi yaklaşımıdır. Durum çalışmasındaki analiz birimi birden fazla durum (çok mekânlı çalışma) veya tek bir durum (tek mekânlı çalışma) olabilir” (Creswell, 2013). Betimsel analiz ise araştırma temasına uygun şekilde önceden hazırlanan alt tematik boyutlara ya da katılımcılara yöneltilen sorulardan temin edilen verilerin tanzim edilmesinden üretilen kavramsal boyutlar ve bu boyutların altında yer alan kavramsal veri kümelerinin yorumlanmasını ifade etmektedir. Amaç, araştırmaya konu olan nesne, durum, eylem, birey, grup ya da tüzel kişiliklere (kamu kurum ve kuruluşlarına) yönelik anlamı ve bu anlamı inşa eden yapısal kodları çözümlenektir. Dahası, araştırma konusuna ilişkin inşa edilen zihinsel kurulumların resmini çekmektir. Birey ya da gruplarda oluşan bu zihinsel resimlerin üretiminde etkili olan yapısal kodların bağıntısını görünür kılmak ve anlamı üreten bağlamları deşifre etmektir.

2.2. Çalışma grubu

Araştırmanın veri kaynağını teşkil eden çalışma grubu İstanbul Üniversitesi ve Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi’nde öğrenim gören öğrencilerden oluşmaktadır. Örneklem grubu olarak bu iki üniversitenin ve dolayısıyla bu iki şehrin seçilme gerekçesi, Türkiye ölçeğinde Doğu ve Batı düşüncesini oluşturan coğrafi lokasyon ve diğer sosyomekânsal faktörlerin temsili açısından önemli oranda uygun olduğunun varsayılmasıdır. Ayrıca, Doğu ve Batı kavramları hakkında hem maksimum çeşitliliği temsil edebilecek hem de konu hakkında kritik ve kapsamlı bir katkı sağlayabileceği düşüncesiyle örneklem alanı olarak bu iki üniversitenin; İlahiyat, Edebiyat ve Siyasal Bilgiler/İktisadi ve İdari Bilimler Fakültelerine bağlı altı bölümde öğrenim gören öğrenciler tercih edilmiştir. Bu fakültelerden *Temel İslam Bilimleri*, *Türk Dili ve Edebiyatı*, *Tarih*, *Coğrafya*, *İngiliz Dili ve*

Edebiyatı ile Siyaset Bilimi/ Kamu Yönetimi bölümleri olmak üzere toplam 240 katılımcı araştırmaya dâhil edilmiştir.

2.3 Veri toplama aracı ve takvimi

Araştırmada kullanılacak veri setini temin etmek için, gerekli resmi izinler alınmış, İstanbul Üniversitesi (10.05.2022- 27.05.22) ve Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nde (18.10.2022- 01.11.2022) öğrenim gören katılımcılarla yüz yüze görüşülmüş ve araştırmaya katkı sunmak isteyen katılımcılara doldurmaları için standartlaştırılmış görüşme formları verilmiştir. Bu çalışmaya konu olan ve katılımcılara yöneltilen iki sorudan *birincisi*, “Doğu ve Batı neresidir, nerde başlar ve nerde biter?” *İkincisi* ise, “Doğu ve Batı kavramları zihninizde neyi çağrıştırmakta ve neyi temsil etmektedir?”

Görüşmeler, belirtilen tarihler arasında, katılımcıların uygunluk durumuna göre sınıf ortamında veya ilgili kampüslerde gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların standartlaştırılmış görüşme formuna yazdıkları cevaplar, çalışmanın temel veri seti olarak kullanılmıştır.

2.4 Verilerin analizi

Görüşme formunu cevaplayan katılımcıların, Doğu ve Batı kavramlarına ilişkin algı ve tasavvurlarını öğrenmek için, bu formlardaki beyanlara sadık kalınarak tüm cevaplar tek tek okunmuş ve çalışmanın muhtevasını yansıtan kavramlar, çarpıcı tanım ve cümleler metinde kullanılmak üzere ayrıca kayıt altına alınmıştır. Bu bağlamda temel hedef, katılımcıların Doğu ve Batı kavramlarına ilişkin algı ve tasavvurlarını detaylı bir şekilde analiz etmek olduğu için, kayıt altına alınan kavramlardan ayrıca anlamlı bir bütünlük oluşturacak şekilde tematik kavram ağları oluşturulmuştur. Kavram ağlarındaki kategoriler, kavramların (tematik ve anlamsal bütünlük açısından uygun olduğuna karar verilen) ayrıca betimsel analiz tekniğine uygunluğu da göz önünde bulundurularak, dört tematik (Ekonomik, Politik, Kültürel ve Karakteristik) alt boyut altında tasnif edilmiştir. Verilerden yararlanarak teknik çözümlenmeler için kullanılan betimsel analiz, araştırma temasına uygun olduğu belirlenen temel kategorilere göre katılımcı görüşlerinin işlenmesi ve buna uygun bir desenin oluşturulmasını ifade eder. Katılımcılara yöneltilen sorular vasıtasıyla temanın kavramsal boyutlarını tanımlamak ve konuya yönelik tasvirler yapmak betimsel analizin genel özelliklerindedir (Özgen, 2022). Bu bağlamda, alan çalışmasında elde edilen veriler, MAXQDA veri işleme programına aktarılmıştır. Betimsel analiz tekniğiyle Doğu ve Batı kavramlarına yüklenen anlam ve tasavvurlar, tematik açıdan bütünlük oluşturacak şekilde çözümlenmiş ve konuya dair kavram ağları oluşturulmuştur.

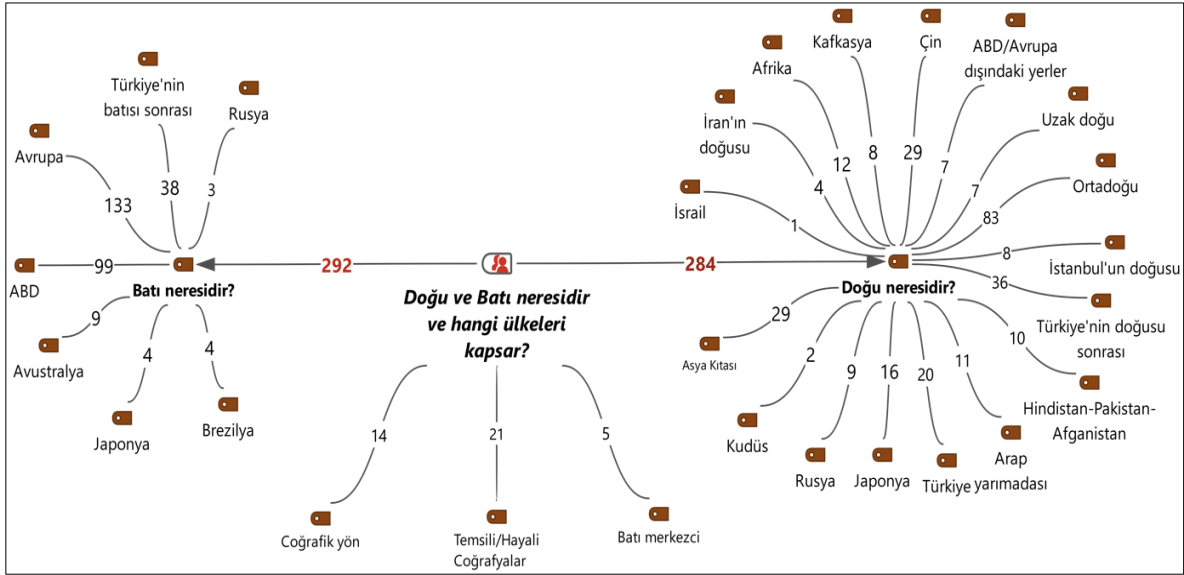
3. BULGULAR

3.1. Doğu ve Batı neresidir?

Doğu ve Batı kavramlarına ilişkin anlam, çağrışım ve coğrafi tahayyülleri anlamak ve bunlara dair bağıntıyı çözümlenmek için katılımcılara “Doğu ve Batı neresidir, nerede başlar, hangi ülkeleri kapsar?” soruları yöneltilmiştir. Bu soruya ilişkin verilen cevaplar iki gruba ayrılmıştır: *İlki* coğrafi bir kavram (il, bölge, kıta vb.) olarak tanımlanan Doğu ve Batıya dair anlamlandırmalardır. *İkincisi* ise bu kavramlara dair temsili/hayali ya da Batı merkezci anlamları kapsayan ifadelerdir.

Doğu ve Batı'yı küresel ve yerel coğrafi ayrımlarla ifade eden katılımcılar, hem doğuyu hem de batıyı çeşitli ülkeler/bölgeler bağlamında, tanımlayarak ifade etmişlerdir. Katılımcıların “Doğu ve Batı neresidir?” sorusuna verdikleri cevaplar MAXQDA nitel veri analiz programı vasıtasıyla tematik bağıntı özetlenmiş ve anlamsal bütünlüğü yansıtacak şekilde kavram ağları oluşturulmuştur (Şekil 3). Katılımcıların Doğu (f= 284) ve Batı (f= 294) kavramına ilişkin tanımlamaları (kıta, bölge, ülke ve frekansları) birbirinden farklı sıklık (frekans) değerlerine sahiptir. Fakat toplam frekans değerleri açısından birbirine yakın düzeyde olduğu söylenebilir.

“Doğu ve Batı neresidir, nerede başlar ve nerede biter?” sorusuna verilen cevaplardaki tanımlamalara göre Doğu on altı (16), Batı ise yedi (7) kavram ile ifade edilmiştir. Doğu olarak tarif edilen ve en yüksek frekans değerini yansıtan kıta, bölge ve ülkeler dahil olmak üzere coğrafi tanımlamalardır. Bunlar sırasıyla *Orta Doğu* (f=75), *Türkiye'nin doğusu sonrası* (f=37), *Asya kıtası* (f=29), *Çin* (f=28), *Uzak Doğu* (f=23) ve *Türkiye* (f=20) olarak ifade edilmiştir.

Şekil 3- Doğu ve Batı kavramlarına ilişkin yer bilgisi ve tanımlamaları temsil eden kavram ağı.

Figure 3- Concept network representing place information and definitions of East and West.

Batı kavramına yönelik verilen cevaplarda ise en yüksek frekans değerine sahip ifadeler sırasıyla *Avrupa* ($f=134$), *Amerika Birleşik Devletleri (ABD)* ($f=99$), *Türkiye'nin batısı sonrası* ($f=39$), *Avustralya* ($f=9$) ve *Japonya* ($f=4$) olmak üzeredir.

Katılımcıların Batı coğrafyası ve/ya lokasyonuna ilişkin algılarını yansıtan verilere göre Batı, sıklıkla *Avrupa* ($f=134$) ile özdeşleştirilmiştir. Avrupa (özellikle Batı Avrupa) ülkeleri Batı'nın çekirdeğini oluşturmaktadır. Ancak Avrupa kavramı sadece coğrafi bir bölgeyi tanımlamaz. Aynı zamanda bir fikir, düşünce, davranış bilincini bir arada sunan bir kültürel kimlik ve birikimi de içerir. Nitekim konuya dair katılımcı ifadeleri de Avrupa kavramının ontolojik zeminine ilişkin bu düşüncüyü destekler niteliktedir. Örneğin;

K 50; "Batı, Avrupa ve Amerika milletlerini kapsar. Bunların çoğu Kuzey Yarım Küre'de bulunan kültürel ve ırksal topluluklardan oluşur".

K 220; "Batı, Avrupa ve ABD ülkeleri gibi ülkelerden oluşur, tabii bu tanımlar siyasi ve toplumsal tanımlamalardır".

K 130; "Batı, bana göre dünyanın diğer medeniyetlerine kıyasla Avrupa ve ülkelerini kapsar... Batı ülkeleri" için İngiltere, Belçika, Norveç gibi ülkeleri örnek verebiliriz".

"Batı neresidir?" sorusuna, ABD cevabı veren katılımcıların frekans değeri ($f=99$), ilgili soruyu tanımlayan en yüksek ikinci frekans değeridir. Bu tanımlamanın temel nedeni, modern çağda ABD'nin, Batılı değerlerin bir temsilcisi olarak algılanmasıdır. Dolayısıyla mevcut düzende Batılılık ya da Avrupalılık fikri, büyük ölçüde Amerikalılaştırılmış ve Batı fikrine kanalize olmuştur. Dolayısıyla siyasal ve kültürel açıdan Batılılık veya Batılı olmak, Amerika ile özdeşleşmiştir. Bazı katılımcıların ifadeleri de bu görüşü teyit etmektedir.

K 79; "Batı, Balkanlar, Avrupa ile ABD ve İngiltere'yi de içine alan siyasal ve coğrafi bir bölgedir".

K 239; "Batı ülkelerine; ABD, Kanada, Brezilya, Almanya, Portekiz gibi siyasal açıdan birleşmiş ülkeler örnek verilebilir".

K 178; "Batı, Avrupa ve Amerika ülkelerini kapsayıp doğunun kültür ve medeniyetinden hatta ilminden yararlanmış yapay ve zenginleştirilmiş bir medeniyetler topluluğudur".

K 15; "Batı, Avrupa ve Kuzey Amerika ağırlıklı olmak üzere kapitalist ve liberal hakları savunan tüm ülkeleri kapsar".

Batı olarak tasavvur edilen ve frekans değeri yüksek olan bir diğer tanımlama ise *Türkiye'nin batısı ve sonrası* (f=39) ifadesidir. Batı kavramını bu şekilde tanımlayan katılımcılar, Türkiye'yi il ve ilçeleri içerecek şekilde sınırlandırmışlardır. Buna ilişkin örnek ifadelerle yer vermek gerekirse;

K 184; “İstanbul, Doğu ve Batıyı ayıran bir şehir. Bu yüzden bana göre Türkiye'nin batısı ve doğusu Doğu-Batı sınırını verir”.

K 138; “Doğu ve Batı, İstanbul'u ayıran boğaz ve iki yakasıdır”.

Katılımcılar için Batı coğrafyası ya da sınırlarını temsil eden diğer yerler *Avustralya* (f=9), *Brezilya* ve *Japonya'dır* (f=4). Brezilya, Japonya ve Avustralya her ne kadar coğrafi yön olarak doğuda ya da güneyde konumlanmış olsa da, Batılı değerleri benimsemesi ve yansıtması nedeniyle “Batı ve Batı'nın uzantısı” olarak algılanmıştır. Bu durum, Batı'ya yüklenen anlamların sadece coğrafi bir bağlamla anlaşılmayacağını göstermektedir. Dahası *modernleşme, kalkınma, sanayileşme ve kapitalizmin hâkimiyetiyle* birçok alanda hegemonya kuran bir “batılılaşma” ideolojisidir.

Doğu'ya ilişkin coğrafi tasavvurlarda, ilk sırada *Orta Doğu* (f=75) kavramı yer almaktadır. Yukarıda bahsedildiği üzere “Orta Doğu sınırlarına ilişkin farklı belirlenim ve sayıtlar bulunmaktadır. Güneybatı Asya'dan Mağribe, Balkanlardan Doğu Afrika'ya kadar birçok ülkeyi içine alan coğrafi bir lokasyon olarak Orta Doğu” (Özgen, 2019) bir coğrafyayı/bölgeyi/ülkeyi kesin ve net bir sınırla tanımlamaz. Katılımcıların Orta Doğu'su da bu belirsizliği içermektedir. Bununla beraber Doğu'yu, genellikle Orta Asya ve Orta Doğu odaklı algılayan katılımcılar İran, Irak, Lübnan, Türkiye, Suudi Arabistan gibi ülkeleri örnek olarak vermişlerdir. Birkaç ifadeye yer vermek gerekirse;

K210; “Bana göre mevcut düzende doğu, Orta Doğu ülkelerini kapsar”.

K 116; “Doğu: Orta Doğu'nun ve hatta Kuzey Afrika'nın tamamıdır”.

K 171; “Doğu: Lübnan, Suudi Arabistan, Irak, Suriye kısaca Orta Doğu ülkeleridir”.

K 219; “Doğu: Suriye, Filistin, Irak, İran, Türkiye, Azerbaycan, Özbekistan, Kazakistan ve Suudi Arabistan ülkeleri, yani Orta Doğu'dur”.

Katılımcılar için Doğu olarak ifade edilen diğer bir tanımlama ise *Türkiye'nin doğusu ve sonrası* (f=37) ifadesidir. Bu durumun nedeni Doğu ve Batı kavramlarının özünde birer coğrafi yön kavramı olmasıdır. Bu kavramların kullanımını sırasında herhangi bir kişi mevcut konumuna/bulunduğu yere göre bir Doğu ve Batı tarifi yapabilmektedir. Ancak Türkiye'nin de kendi sınırları içerisinde bir Doğu ve Batı ayrımı olduğu düşünüldüğünde, *Türkiye'nin doğusu ve sonrası* ifadesinin daha çok kıtasal belirlenim ve coğrafi bir yön tarifiyle tasavvur edildiği, katılımcıların görüşlerinden de anlaşılmaktadır. Örneğin;

K 19; “Türkiye'nin Avrupa yakası ve sonrası batı, Anadolu (İstanbul'un Anadolu yakasından) topraklarından Avustralya'ya kadar olan yerler ise doğu topraklarıdır”.

K 3; “Karadeniz Bölgesi'nin de dâhil olduğu Türkiye'nin doğusu, doğudur”.

K 229; “Doğu, Türkiye'nin doğusu olan illerdir. Iğdır, Ağrı, Van, Muş, Erzurum vb”.

K 214; “Tüm Avrupa ülkeleri Batı iken Türkiye'nin sonrası Doğu'dur”.

Doğu kavramına ilişkin diğer tanımlama ve frekans değerleri sırasıyla; *Asya Kıtası* (f=29), *Çin* (f=28), *Afrika* (f=12), *Arap Yarımadası* (f=11), *Hindistan-Afganistan-Pakistan* (f=10), *Rusya* (f=9), *Kafkasya* (f=8), *ABD ve Avrupa dışındaki her yer* (f=7), *İran'ın doğusu* (f=4), *Kudüs* (f=2), *İsrail* (f=1) şeklindedir. Doğu olarak ifade edilen bu lokasyonlar arasında en ilginç olanı *ABD/Avrupa hariç her yerin* (f=7) ve *Afrika'nın* (f=12) Doğu olarak ifade edilmesidir. Zira bilindik ve alışıldık doğu (coğrafi, yön, bölge) varyasyonları dışında olan bu tanımlamalar, Doğu ve Batı'nın sadece reel coğrafi konumları, ülkeleri ya da bölgeleri temsil etmediği, aksine çeşitli sosyoekonomik ve politik inşalara dayalı göstergeleri de temsil ettiğini göstermektedir. Birkaç katılımcının da belirttiği gibi;

K 11; “Coğrafi olarak Batı, Avrupa'nın batısıdır ve ABD'den oluşur. Doğu ise geri kalan ülkelerden oluşur”.

K 20; “Doğu, esasında kendine has özelliği olan Batı kutbunun karşısında yer alan ekseriyet Müslüman dinine mensup olmasının yanı sıra Uzak Doğu'nun unsurlarını da içerir”.

K 27; “ABD dışında dünyayı ikiye bölün, yarısına Doğu yarısına Batı denmiş gibi. Avrupa, Batı’dır; Asya ve Afrika ise doğudur”.

K 235; “Doğu genel olarak Asya ve Afrika ülkelerini kapsarken, Batı daha çok Avrupa ve Amerika ülkelerini kapsamaktadır”.

Katılımcılara yöneltilen, “Doğu ve Batı neresidir, nerede başlar, hangi ülkeleri kapsar?” sorusuna ilişkin verilen yanıtların ikinci kısmı, Doğu ve Batı kavramlarını temsilen; ırkları, kültürleri, zihinsel ve karakteristik özellikleri birbirinden koparan, ayıran ve ötekileştiren anlamları çağrıştırmaktadır. K209 nolu katılımcının ifadesi de bu düşünceyi yansıtmaktadır:

K209: “Doğu ve Batı, kalıplaşmış dünya zihinleri içinde iki parçaya ayrılmış kişileri, toplulukları veya ırkları sistematikleştirmeye çalışır. Ve bunu yön kavramıyla ele geçirir. Bakıldığında Doğu toplumları jeopolitik konumdan dolayı çok önemlidir fakat asla en yüksek konuma getirilmemiştir. Hep parçalanma ya da oradan bir menfaat elde etmek için bölünmeye mahkûm edilmiştir (Doğu: İran, Irak, Suriye, Hakkâri, Hatay, Van vb.). Ama Batı halkı öyle mi? Hep en yüksekte olan, en çok özenilen, eğitim, hukuk ve sosyokültürel açıdan gelişmiş ya da geliştirilmiş...”.

K37: “Günümüzde Doğu ve Batı bir coğrafi bölgeden çok, fikirlerin oluşturduğu alanlar olarak düşünülebilir”.

K140: “Doğu ve Batı, insanları ayıran ırkçılığa neden olan sahte bölgeleri temsil eder”.

K142: “Benim için her ikisi de bir kısım insanların ayrıştırıldığı ve aşağı görüldüğü ülkelerdir”.

Bazı katılımcılar Doğu ve Batı’nın, Avrupa merkezci ve/ya Oryantalist bir ideolojiyle şekillendiğini ifade etmişlerdir. Birkaç örneğe yer vermek gerekirse;

K 65: “Doğu ve Batı, benim için Batı’nın Oryantalist hükümlerle inşa ettiği iki kavramdır”.

K 74: “Doğu ve Batı, bildiğimiz batı ülkeleri, İngiltere vs. onların düşüncesine göre bu algılarımız oluşmuştur. Biz de bu şekilde isimlendirip devam ediyoruz”.

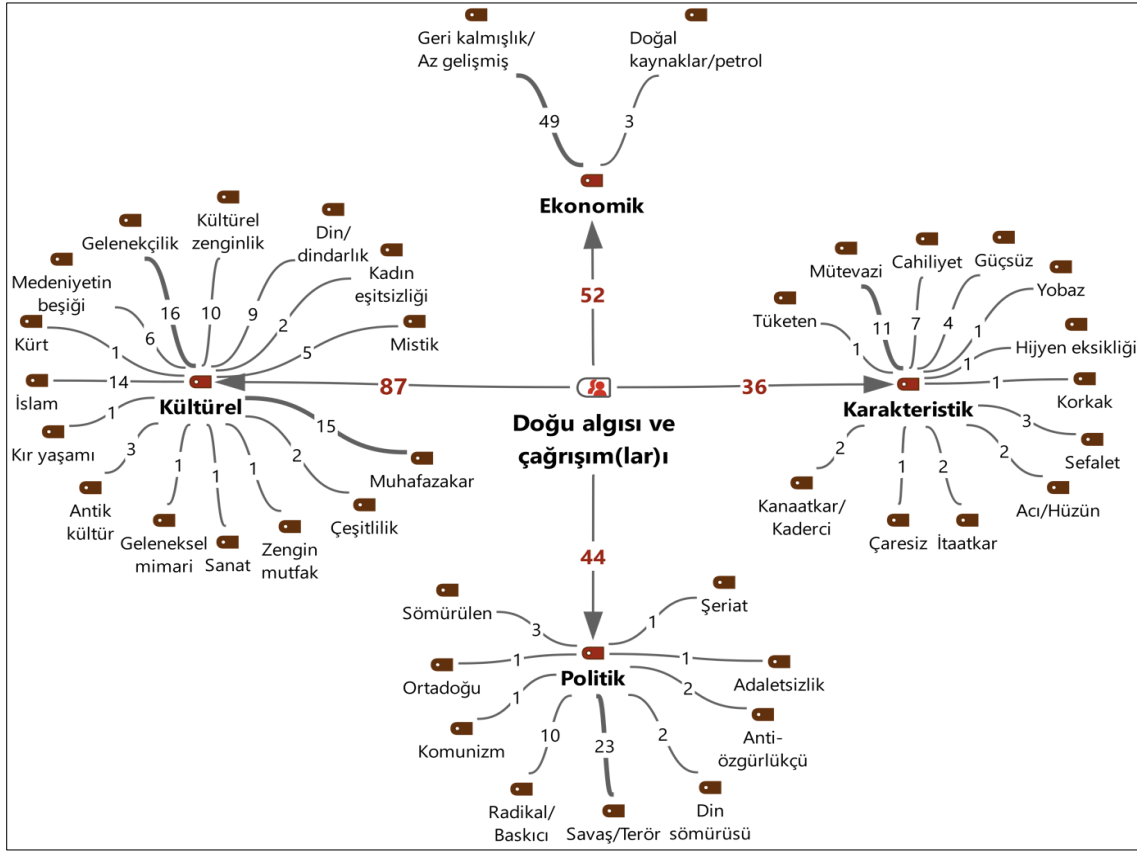
3.2. Doğu kavramına ilişkin betimsel çözümlenmeler

Doğu ve Batı kavramlarına yönelik tanımlamalarda, tarihi olay ve olguların önemli bir etkiye sahip oldukları görülmektedir. Buna göre bu toplumların (Doğu ve Batı’nın) kesişen tarihleri, aynı zamanda iki algılama biçiminin de tarihidir; gerçek ile efsanenin, olgu ile algının, kimlik ile imajın, hakikat ile tahayyülün iç içe geçtiği bir tarihtir (Kalın, 2017). Dolayısıyla Doğu ve Batı’ya ilişkin tahayyüllerin oluşumu, Doğu ve Batı’nın varlığı kadar eskidir (Bulut, 2002). Diğer taraftan güç, rekabet ve hakimiyet kıskacında Doğu ve Batı’ya yönelik söylem pratiklerin üretildiği, “biz ve öteki” karşıtlığından beslenen algı ve hayali pratiklerin de derinden inşa edildiği görülebilmektedir.

Katılımcıların Doğu ve Batı kavramlarına yükledikleri anlam ve çağrışımların neler olduğunu anlamak için “Doğu ve Batı kavramları sizde neyi/leri çağrıştırmaktadır?” sorusu sorulmuş, bu soruya verilen cevaplara ilişkin iki kavram ağı oluşturulmuştur (Şekil 4 ve 5). Bunlardan *birincisi*; katılımcıların Doğu kavramına yönelik algı ve çağrışımlarını yansıtan ve dört kategori altında toplanan kavram ağıdır. Bu analize göre, katılımcıların Doğu kavramına ilişkin algı ve çağrışımları; *Kültürel* (f= 87), *Ekonomik* (f=52), *Düşünsel/Karakteristik* (f=36) ve *Politik* (f=44) olmak üzere dört kategoride incelenmiştir.

Kültür kategorisinde yer alan ve en yüksek frekans değerine sahip kavramlar sırasıyla; *gelenekçilik* (f=16), *muhafazakar* (f=15), *İslam* (f=14), *kültürel zenginlik* (f=10), *din/dindarlık* (f=9) ifadeleridir. Bu frekans değerlerine göre katılımcıların Doğu kavramına ilişkin algı ve çağrışımları *gelenekçilik*, *muhafazakârlık* ve *İslam kavramları* üzerinden ifade edilmiştir. Aynı zamanda gelenekçilik ve muhafazakârlık tanımlamaları vasıtasıyla Doğu ve Batı’nın sıklıkla mukayese edildiğine ilişkin ifadeler de vardır. Örneğin:

K 236: “Batı’nın dünya üzerinde daha fazla geliştiğini görmekteyiz. Doğu ise bunun yanında daha çok gelenek ve göreneklerine bağlıdır”.

Şekil 4- Doğu kavramına yönelik algı ve çağrışımları yansıtan kavram ağı.

Figure 4- A concept network reflecting perceptions and associations towards the concept of the East

K 90: “Doğu toplumlarını, muhafazakâr ve geleneğe bağlı olmaları sebebiyle daha geride kalan ve sığ toplumlar olarak düşünmekteyim”.

K 56: “İster istemez Doğu muhafazakârlık, Batı seküler gibi çağrışımlar zihnimde uyanıyor, fakat bunun doğru olduğunu savunmuyorum”.

K 132: “Doğu denildiğinde sürekli aza kanaat etme, şükretme öğretisinden dolayı daha fazlasını talep etme isteği köreltilmiş, güce tapan, hükmedilmeyi seven, dindar ve muhafazakâr toplumlar aklıma geliyor”.

Diğer taraftan Doğu’yu din ve/ya dini gruplar/cemaatler ile ilişkilendiren bazı katılımcılar, bunu *İslam/Müslümanlık* (f=14) ile özdeşleştirmişlerdir. Bu ilişki İslam medeniyeti algısı ile bağdaştırılmıştır. Örneğin:

K65: “Doğu, Müslümanlığı ve tarih boyunca Müslümanların oluşturduğu edebiyatı, kültürü, sosyal yaşantıyı bunların tamamını içinde barındıran bir yaşamı çağrıştırıyor”.

K73: “Doğu kavramı, İslam ile gelişip büyüyen bir medeniyeti çağrıştırmaktadır”.

K96: “Doğu, İslam medeniyetinin hâkim olduğu bir coğrafyadır”.

Doğu’ya ilişkin algı ve çağrışımların yer aldığı kavram ağındaki en yüksek frekans değerine sahip ikinci kavram *ekonomik* (f=52) bağlam kategorisidir. Bu kategori iki kavramdan oluşmakta ve frekans değerleri arasında büyük fark bulunmaktadır. Bunlar, *geri kalmışlık/az gelişmişlik* (f=49) ve *doğal kaynaklar/petrol* (f=3) kavramlarıdır. Katılımcı ifadeleri değerlendirildiğinde, Doğu’nun geri kalmış/az gelişmişlik ile ifade edildiği ve dolayısıyla sosyoekonomik (refah, içine kapanma, muhafazakârlık, sabit kalma, ırkçılık) bir bağlam üzerinden tanımlandığı görülmektedir. Örneğin:

K221: “Doğu, geri kalmışlığı daha çok içine kapanmışlığı ve sabit kalmışlığı çağrıştırıyor”.

K61: “Batı, refah seviyesinin ve alım gücünün yüksek olduğu ülkeleri, Doğu ise alım gücünün daha düşük olduğu ülkeleri çağrıştırıyor”.

K116: “Doğu, gelişim açısından daha geride kalmış ve zor şartlarda yaşayan insanların olduğu bölgedir”.

K69: “Doğu, gelişmemiş, ekonomik kutluğun olduğu, katı politik kuralların ve ırkçılığın olduğu yerleri çağrıştırıyor”.

Doğu algısı ve çağrışımlarına ilişkin oluşturulan kavram ağında yer alan *Politik* alt kategoride, en yüksek frekans değerine sahip kavramlar sırasıyla *savaş* (f=23), *radikal- baskıcı* (f=10) ve *sömürülen* (f=3) olmuştur. Bu ifadeler, aynı zamanda savaşın ve şiddetin hüküm sürdüğü Doğu coğrafyasını temsil etmektedir. Aşağıda yer alan katılımcı görüşleri de bu düşünceyi desteklemektedir;

K13: “Doğu denilince aklıma sayısız dinamikleri ve savaşı içinde barındıran bir dünya geliyor”.

K26: “Yıllardır olan olaylar yüzünden Doğu denildiğinde, paylaşılmayan bölgeler ve savaş geliyor aklıma”.

K81: “Doğu, daha çok savaşın ve terör kültürü ile yaşayan insanların yeridir”.

K155: “Doğu manşetlerde ölüm ve gözyaşından başka bir şeyin olmadığı geri kalmış ülkeleri anımsatmaktadır”.

K235: “Doğu daha çok ‘savaş ve mutsuzluk’ kavramlarını çağrıştırmaktadır”.

Bazı katılımcılar Doğu’nun sömürülmesini, savaş ve terörizmin bir sonucu olarak görmektedirler. Örneğin K202 nolu katılımcının ifadesiyle Lübnan’daki iç karışıklıklar olmasaydı Lübnan, İran ve Mısır bugün farklı bir konumda olabilirdi;

“Medeniyetin beşiği olan Doğu’nun sahip olduğu kültürel ve ilmi değerler, şu anda mevcut Batı sisteminin kendisini oluşturmuştur. Batı, sentezini dünyaya daha üst tabakaymış gibi gösterme çabasıdadır. Doğu ise sürekli sömürülmüş basitleştirilmiş tarihi bir mirastır. Örneğin iç karışıklıklar olmasaydı Lübnan’ın başkenti Beyrut şu anda dünyanın en gözde şehirlerinden biri olabilirdi veya İran ve Mısır kültürleri gibi”.

Doğu kavramına dair algı ve çağrışımların yer aldığı son kategori ise Karakteristik ya da Düşünsel başlığı ile adlandırılmıştır. Bu alt kategoride mütevazı (f=11), cahiliyet (f=7), sefalet (f=3) kavramları sıklıkla ifade edilmiştir. Doğu’nun mütevazılığı üzerinde duran katılımcılar, duygusal, spiritüel, derin, sıcak ve samimi kavramlarını kullanarak, Doğu’yu bir takım karakteristik ve düşünsel temalarla sunmuşlardır. Batı ise daha çok olumsuz biçimlerde algılandığı görülmektedir. Örneğin:

K89: “Doğu daha çok mütevazılığı ve tasavvufu çağrıştırıyor. Doğu, duygusal ve derindir”.

K193: “Doğu her zaman için daha samimi ve mütevazıdır... Doğu daha bizdendir”.

K11: “Batı zengin, sert, acımasız ve sömürgeci iken Doğu ise köklü, mütevazı ve naiftir”.

K141: “Batı özgürlüğüne düşkün ve bireyselci, Doğu biraz kısıtlanan ama samimi, içten ve mütevazıdır”.

Doğu kavramının çağrıştırdığı bir diğer ifade ise *cahiliyet* (f=7) kavramıdır. Katılımcılar burada Doğu’yu daha çok Orta Doğu coğrafyası üzerinden tasavvur ederek, geri kalmışlık ve cahillik kavramlarıyla betimlemişlerdir. Katılımcılara ait birkaç ifadeye yer vermek gerekirse:

K105: “Doğu benim gözümde her anlamda geri kalmış cahil bir topluluktur. Örneğin Orta Doğu bu konuda verilebilecek en güzel örnektir. Kadın haklarından tutun da gerici yasalara kadar”.

K25: “Doğu denilince aklıma Orta Doğu geliyor. Orta Doğu bana cahiliyeti çağrıştırıyor”.

3.3. Batı kavramına yönelik betimsel çözümlenmeler

Katılımcıların Doğu kavramına yükledikleri anlamlar ve çağrışımlara ilişkin analizlerde dört temel kategori (*Ekonomik*, *Politik*, *Kültürel*, *Düşünsel/Karakteristik*) ve bu kategorilere bağlı toplam 42 kavramsal ifade belirlenmiştir (Şekil 5). Batı algısı ve çağrışımlarına ilişkin temel kategorilerin frekans değerleri sırasıyla şöyledir; *Ekonomik* (f=74), *Politik* (f=63), *Kültürel* (f=54), *Düşünsel/Karakteristik* (f=26).

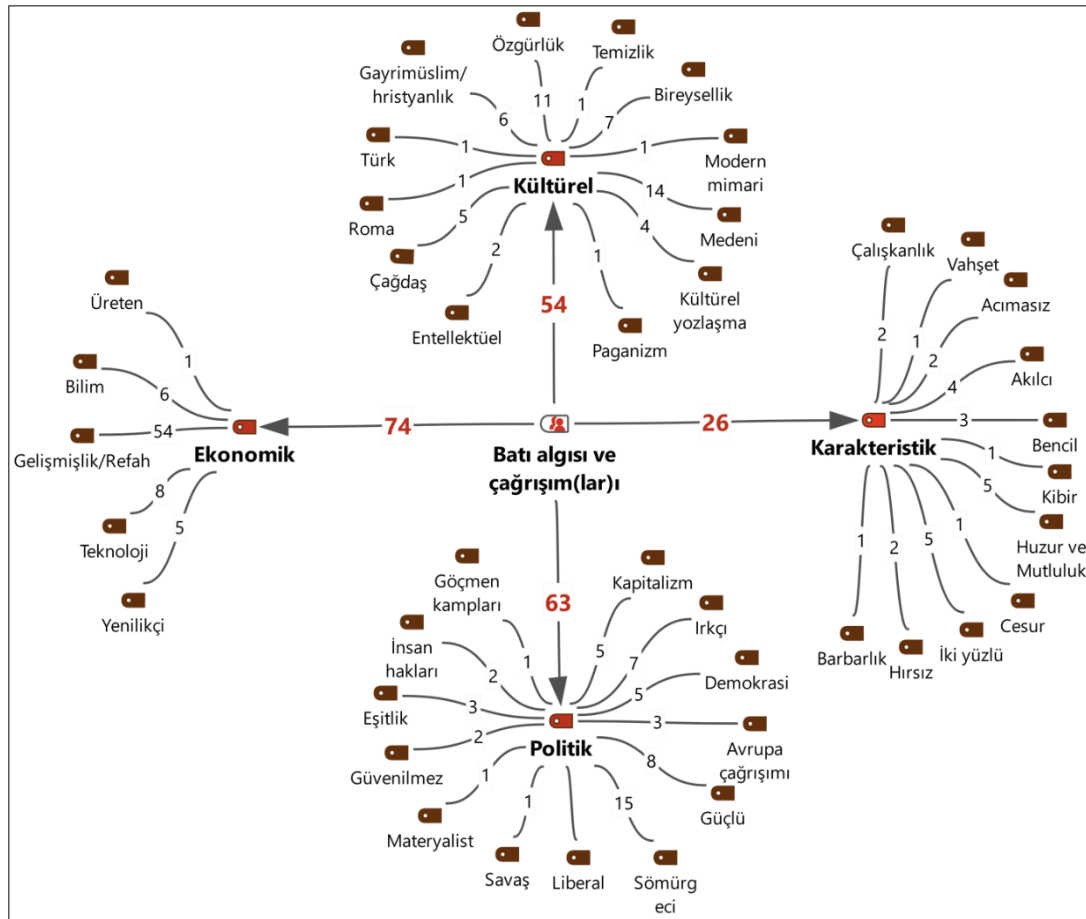
Ekonomik alt kategorisi içerisinde yer alan ve en yüksek frekans değerlerine sahip kavramlar sırasıyla; *gelişmişlik/refah* (f=16), *teknoloji* (f=15), *bilim* (f=6) olarak belirlenmiştir. Bunun anlamı, Batı kavramının, katılımcıların zihninde daha çok *gelişmişlik/refah* kavramıyla anlaşıldığını göstermektedir. Bu bağlamda Batı’da refah seviyesinin yüksek olduğu, bu ülkelerin medeni ve gelişmiş oldukları ve iş olanaklarının fazla olduğu vurgulanmıştır. Katılımcıların konuya dair ifadelerini içeren birkaç örneğe yer vermek gerekirse;

K61: “Batı refah seviyesinin ve alım gücünün yüksek olduğu ülkeleri, çağrıştırıyor”.

K98: “Batı, denildiğinde aklıma gelişmişlik ve medeni düzen olarak ileri ve milletler topluluğu geliyor”.

K116: “Batı Doğu’ya göre çok daha hızlı değişen ve bunun üzerine her gün yeni imkânlar katarak yaşanan bölgedir...”

K171: “Batı, eğitimde, iş olanakları olarak daha gelişmiş hatta kimi zaman daha medeni ya da medeniyetin kemikleşmiş olduğu bir yerdir”.

Şekil 5- Batı kavramına yönelik algı ve zihinsel tasarımların kavramsal analizi.

Figure 5- Conceptual analysis of perceptions and mental designs towards the concept of the West.

Politik alt kategorisinde, Batı’ya ilişkin anlam ve çağrışımlarda en yüksek frekans değerine sahip kavramlar *sömürgeci* (f=14), *güçlü* (f=8) ve *ırkçı* (f=7) ifadeleriyle belirtilmiştir. Sömürgeci kavramını kullanan katılımcılar, Batı’nın uluslararası arenadaki politikasını *emperyalist*, *çıkarıcı* ve *ikiyüzlü* olarak tanımlamışlardır. Örneğin bazı katılımcılar, Batılı devletleri sömürgeci ve emperyalist emeller uğruna savaş çıkarmakla, haksızlık ve adaletsizlik yapmakla itham etmişlerdir. Söz gelimi;

K26: “Batı denildiğinde, sömürmek için savaş çıkaran millet ve devletler geliyor aklıma”.

K32: “Batı, dünyayı sömürmüş ve sömürmeye devam edenleri ifade eder”.

K 25: “Batı, hümanist görünümlü ikiyüzlü emperyalist güçleri ifade ediyor”.

Sömürgeci Batı algısının devamı niteliğinde olan bir diğer tanımlama ise *güçlü* ve *ırkçı* Batı kavramlarıdır. Katılımcıların politik algılarını şekillendiren bu tanımlamalara ilişkin birkaç örnek vermek gerekirse;

K110: “Batı tamamen üstünlük ve ırkçılık yapan insan topluluğudur”.

K 65; “Batı ise kendini, gerçekleştirmek için başvurduğu şeyler sömürü, haksızlık adaletsizlik üzerine kurulmuş olan değersizlikler bütününi çağrıştırıyor”.

Kültür kategorisinde en yüksek frekans değerine sahip kavramlar sırasıyla *medeni* (f=14), *özgür/özgürlük* (f=14), *bireysellik* (f=7) ve *Hristiyanlık/gayrimüslim* (f=6) olmuştur. Katılımcılar genel anlamıyla Batı’yı kültürel açıdan gelişkin bir medeniyet düzlemine oturtmuşlardır. Ancak bu kullanımda Batı, olumlu/olumsuz birçok anlama sahiptir. Örneğin bazı katılımcılar Batı medeniyetini, *özgürlük* ve *saygı* ifadeleriyle belirtirken bazı katılımcılar ise *teknoloji* ve *bilim* gibi Modern Çağ teknolojisine atıfta tanımlamışlardır. Örnek vermek gerekirse;

K13: “Batı denilince, kişisel özgürlük ve saygılı bir dünya aklıma geliyor”.

K141: “Batı, özgürlüğüne düşkünlüğüyle aklımda kalmıştır”.

K219: “Batı, güçlü insanların hükmettiği yani güçlü olan her şeyi çağrıştırıyor”.

K168: “Batı sadece teknolojik anlamda ileride olan bir kavramdır”.

Bazı katılımcılar ise Batı medeniyetinin köklerinin Doğu’da olduğunu ifade etmişlerdir. Örneğin K3’e göre; Batı’nın sahip olduğu medeniyet kendisine has değil, aksine Doğu’dan “esinlenerek” ve “devşirilerek” yeni bir görünümün ürünüdür. K80 de benzer biçimde, Batı medeniyetinin “yapay” özelliğine vurgu yapmıştır.

Batı kavramının zihinsel tasarımına dair karakteristik bağlamı içeren kategoride yer alan kavramlar ise sırasıyla; *iki yüzlülük* (f=5), *huzur ve mutluluk* (f=5), *akılcı* (f=4), *bencil* (f=3) ifadeleri olarak belirlenmiştir. Katılımcıların ifadelerinden birkaç örneğe yer vermek gerekirse;

K168: “Batı, insan haklarını koruyan ve hoşgörü medeniyetinin hâkim olduğu bir coğrafi bölge olarak görünür. Ama aslında hoşgörü ve medeniyetten bihaber, insan haklarını gözlemeyen ikiyüzlülerin coğrafyasıdır”.

K43: “Batı, bende kibir, bencillik ve gelişmişlik kavramlarını çağrıştırıyor”.

Katılımcıların ifadelerinden anlaşılacağı üzere, Doğu ve Batı kavramlarına ilişkin algı ve çağrışımlar coğrafi anlamı ifade etmenin yanı sıra kültürel, ekonomik, politik, karakteristik farklılıkları ve zıtlıkları da çağrıştırmaktadır. Nitekim bazı katılımcılar Doğu ve Batı’nın kültürel ve tarihsel olarak *zıt kutuplar* olduğunu da ifade etmişlerdir. Örneğin;

K2: “Doğu ve Batı Orta Çağ’dan günümüze gelen iki zıt kutuptur”.

K121: “Doğu ve Batı, zihnimde birbirine bağlı farklı insan ve yaşam kaynağını, birbirinden bağımsız iki ayrı yeri çağrıştırıyor. Sadece kıta olarak birbirine bağlı.”

K200: “Kutuplaşmanın iki temel sözcüğü: Batılılar daha akıllı ve kültürlü, Doğulular daha geleneksel ve geriden gelmekte”.

K93: “Savaşlarda bize öğretilen blokları oluşturur. Bunun dışında kültürel farklılıklardır”.

K22: “Doğu-Batı kavramı bölünmüşlüğü, ayrıştırmaları çağrıştırır. Yusuvarlak dünyada hepimiz insanız. Yuvarlağın doğusu batısı olmaz”.

Doğu ve Batı’nın medeniyet düzleminde birbirini tamamladığını ve simbiyotik rolleri olduğunu ifade eden katılımcılar da vardır. Doğu ve Batı’yı bu perspektifle değerlendiren katılımcılar, her iki dünyanın da *kadim medeniyetlere* ev sahipliği yapmalarına dikkat çekmişlerdir. Bu düşüncüyü yansıtan katılımcı ifadelerine göre;

K18: “Etkileşim ilk medeniyetlerden beri yüksek ve birbirini tamamlar şekilde olduğu için, Doğu ve Batı ikiz kardeş gibidir”.

K82: “Doğu ve Batı deyince aklıma direk medeniyet geliyor. İkinin de kesiştiği Mezopotamya geliyor”.

K44: “Doğu-Batı kavramları zihnimde iki medeniyeti çağrıştırır. Bu medeniyete ev sahipliği yapan insanların bir araya gelmesini ve barış altında yaşamaları geliyor aklıma”.

3.4. Üniversiteler bazında Doğu ve Batı kavramlarına dair çözümleme

Doğu ve Batı kavramlarına ilişkin algı, imaj ve temsiller söz konusu olduğunda, Türkiye'nin iç dinamiğinde etkili olan mekânsal yansımalar da önem kazanmaktadır. Türkiye'de "Doğu" ya da "Doğulu olmak" ile "Batı" ya da "Batılı olmak" farklı, etnokültürel (*ırk, dil, din, mezhep*) kimlikleri ve sosyomekânsal (*modern ve kapitalist yaşam tarzı*) özellikleri bagajında taşır. Sanayir'in da (2010) vurguladığı üzere, "Türkiye'de 'ulus kimliğinden' farklı bir etnik kimlik kategorisine üye olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti vatandaşlarını anlatmak için 'Doğulu' kavramı kullanılmaktadır". Bu nedenle Doğu belli bir etnik kimliği, grubu ve yaşam tarzını çağrıştırmaktadır. Dural ve arkadaşlarının (2018) yaptığı çalışmaya göre: bilişsel haritalarda *Doğu* silah ve savaş manzaralarını çağrıştıran, *Batı*: şezlong, deniz ve güneş gibi temsilleri çağrıştırmaktadır. Türkiye'nin doğusu ve batısına ilişkin tahayyüller yerel ölçekteki ayrımının da temel göstergelerindedir.

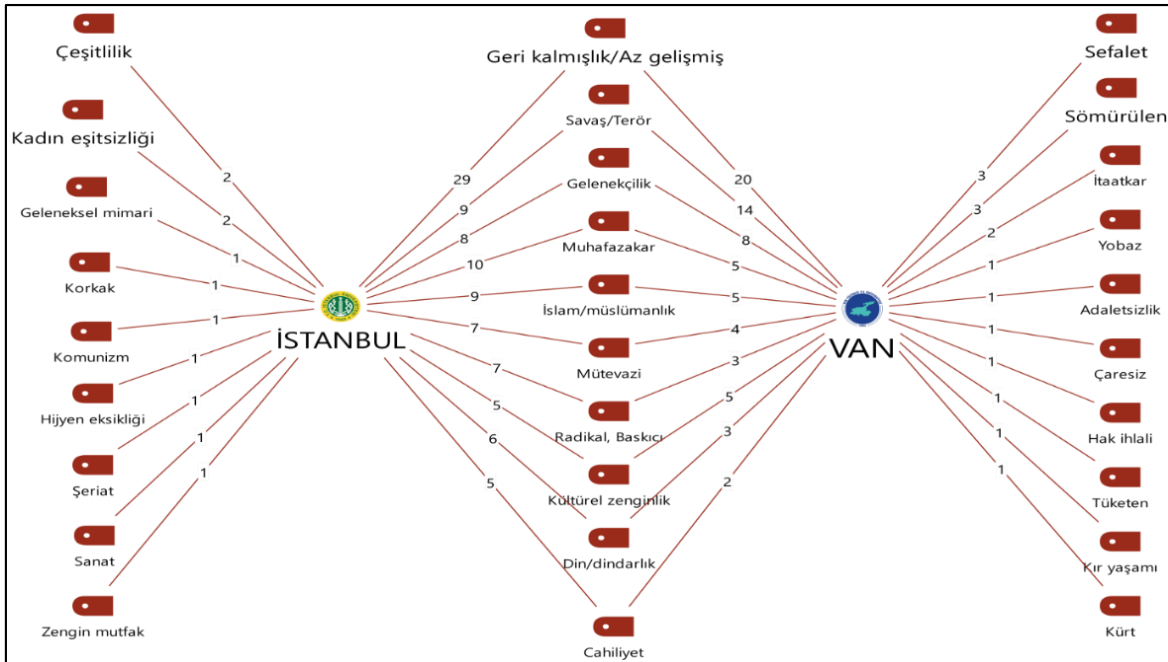
Bu çalışmanın örneklem grubunu oluşturan İstanbul Üniversitesi ve Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'ndeki katılımcıların Doğu ve Batı kavramlarına yönelik kavramsal tanımlamaları da yerel ölçekte Doğu-Batı ayrımını kanıtlar niteliktedir.

İstanbul Üniversitesi'nde öğrenim gören katılımcılar, Doğu kavramına yönelik algı ve çağrışımlarını ifade ederken; *çeşitlilik* (f=2), *kadın eşitsizliği* (f=2), *geleneksel mimari* (f=2), *korkaklık* (f=1), *komünizm* (f=1), *hijyen* (f=1), *şeriat* (f=1), *sanat* (f=1) ve *zengin mutfak* (f=1) kavramlarını kullanmışlardır (Şekil 6). Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'ndeki katılımcılar ise Doğu'yu *sefalet* (f=3), *sömürü* (f=3), *itaatkâr* (f=2), *yobaz* (f=1), *adalet* (f=1), *çaresiz* (f=1), *hak ihlali* (f=1), *tüketici* (f=1), *kır yaşamı* (f=1) ve *Kürt* kavramları (f=1) üzerinden tanımlamışlardır. Bu bağlamda Van YYÜ'ndeki katılımcıların "Doğu" kavramına yönelik algılarının temelinde, yaşadıkları yerlerdeki sosyomekânsal dinamiklerinin etkili olduğu söylenebilir. Örneğin Doğu imgesine ilişkin olarak:

K167: "Doğu deyince daha çok Kürt terimi aklıma geliyor".

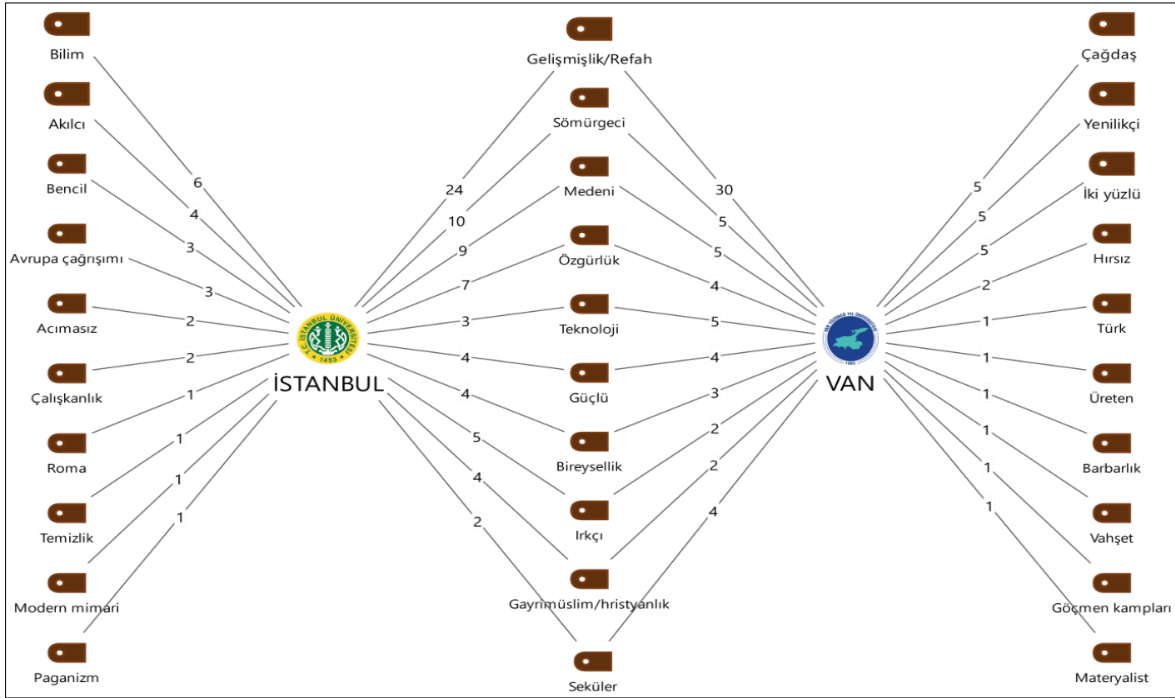
K135: "Buradaki gibi yaşamsal zorluklar, kır yaşamı, köy hayatı ve hayvancılık geliyor".

K147: "Doğu bende hep bir çaresizlik algısı yaratır. Belki de yaşadığım coğrafyadan ötürüdür".

Şekil 6- Doğu kavramına ilişkin algı ve çağrışımları gösteren kavram ağı (iki değişkenli-vaka modeli)

Figure 6- Concept network showing perceptions and associations related to the concept of East (two-variable-case model)

Şekil 7- Batı kavramına ilişkin algı ve çağrışımları gösteren kavram ağı (iki değişkenli-vaka modeli).

Figure 7- Concept network showing perceptions and associations of the concept of the West (two variable-case model).

Batı kavramına ilişkin algı ve çağrışımlarda da, İstanbul Üniversitesi ve Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'ndeki katılımcılar arasında farklı eğilimler görülmektedir (Şekil 7). Zira Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nde öğrenim gören katılımcılar Batı'yı çağdaş (f=5), yenilikçi (f=5), ikiyüzlü (f=5), hırsız (f=2), Türk (f=1), üreten (f=1), barbar (f=1), vahşet (f=1), göçmen kampları (f=1), materyalist (f=1) olarak ifade etmişlerdir. Buna karşın İstanbul Üniversitesi öğrencileri ise Batı'yı bilim (f=6), akılcı (f=4), bencil (f=3), Avrupa (f=3), acımasız (f=2), çalışkan (f=2), Roma (f=1), temiz/hijyen (f=1), modern mimari (f=1), pagan inanç (f=1) kavramlarıyla tanımlamışlardır. Buna ifadelerle göre "Doğululuk ve Batılılık" sadece coğrafi bölge ve yerleri ayıran kategoriler değil aynı zamanda etnik kökenleri, toplumların karakteristik özelliklerini ve yaşam biçimlerini birbirinden ayıran hayali ve müphem sınırlardır. Diğer taraftan Türkiye'nin doğusu ve batısına yönelik temsilleri, Oryantalist ve Oksidentalist ideolojinin merkezinde yer alan ben/öteki yaklaşım biçimiyle de örtüşmektedir. Nitekim K159 ve K123'ün ifadeleri de ön yargı ve ötekileştirme pratiğini yansıtan örneklerdendir:

K 159: "Doğu kültürüne sahip olduğum için Batı tarafında bu oldukça yargılanıyor. Özellikle hiç doğululara benzemiyorsun, neden Türkçen bu kadar düzgün veya Batı'daki arkadaşlarımızın doğuda insanların silahla caddelerde kol gezdiklerini düşünmesi gibi."

K 123: "Kendi ülkem adına Türk, Kürt diye tanımlarım ki maalesef ülkemizde bu algı çok fazla. Doğu tarafına Kürt diye bakan ve kınayan birçok ırkçı insan var. Doğu da aynı şekilde Batıya Türk diye bakan kınayan kişiler var ve bu da bizleri cidden üzüyor."

Doğu ve Batı kavramlarına ilişkin yerel algılar ve temsiller ile coğrafya arasında bir ilişkisellik kurmak mümkündür. Zira "Doğululuk ve Batılılık sadece coğrafi bir ayrım değil aynı zamanda sosyal bir ayrımdır. Çünkü coğrafya, sosyal kimliklerin oluşumunu doğrudan etkilediği gibi bilişsel temsiller ile toplumsal olanı da mekânla birleştirmekte ve çok boyutlu bir kesişime alan açmaktadır. O halde Doğu ve Batı kavramları, matematiksel tahayyül ve kartografik tekniklere göre anlamlar yüklediği gibi, toplumsal formlar ve temsile dayalı farklı kültürel geleneklerin kodlarına göre de yeniden tanımlanabilmektedirler.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmanın odak noktası, Doğu ve Batı kavramlarına ilişkin kartografik-coğrafi ifadelerin ideoloji ile harmanlanarak sunulması ve çok boyutlu semantik inşalara dair analizleri çözümlenektir. Bu çözümleneler,

Oryantalist ve *Oksidentalist* yaklaşımlardan hareketle katılımcıların “Doğu ve Batı” kavramlarına yönelik ne tür algı, çağrışım ve bunlara ilişkin hayali/sembolik/imgesel coğrafyaların inşa edildiğine dair değerlendirmeleri içermektedir.

Doğu ve Batı kavramlarının anlam ve çağrışımlarına dair izler sürüldüğünde, bilgi, güç ve iktidar sarmalından beslenen *Oryantalist* ve *Oksidentalist* yazın ve ideolojik söylemlerin önemli birer hareket noktası olduğu görülmektedir. Nitekim bu çalışmanın teorik kapsamını oluşturan *Oryantalizm* ve *Oksidentalizmin* inşa ettiği Doğu ve Batı’nın *coğrafi, kültürel, sosyoekonomik, psikososyal ve (jeo)politik* anlamlarla inşa edildikleri de önemli ölçüde teyit edilmiştir.

Edward Said’in öncülüğünde bir paradigmatik yaklaşım haline gelen *Oryantalizm*, Doğu ve Batı hakkında yapılan bir çok çalışmanın temel hareket alanını oluşturmaktadır. Said’in eleştirdiği *Oryantalist* yaklaşım, Doğu’yu *değişmeyen, taklitçi, pasif, akılcı olmayan, gelenekçi, tembel, dengesiz, mantıksız, duyarsız, egzotik, çocuksu, barbar, ahlaki olarak geri, zayıf ekonomi* vb. (Hobson, 2015; Said, 2017) olarak tarif eder. Bu tasvirler Doğu hakkında “hayali ve (büyük ölçüde olumsuz) sembolik coğrafyaları” inşa etmektedir. Dolayısıyla Doğu halklarının tarihleri, karakteristik özellikleri, kültürel ve politik yaşantıları, *Oryantalistlerin* ürettiği bilgi ile kurgulanmakta ve buna göre bir Doğu yaratılmaktadır. Bu çalışmada elde edilen bulgular da bu paradigmatik yaklaşımı desteklemektedir. Doğu’nun özellikle kaotik bir coğrafya olarak örneğin *Ortadoğu*’nun *gelenekçilik, muhafazakarlık, geri kalmışlık/az gelişmişlik, cahiliyet, savaş ve terör* kavramlarıyla anılması ve bu tür anlamları çağrıştıran kurguların ifade edilmesi de bu düşünceyi destekler niteliktedir.

Doğu ve Batı tartışmalarında, *Oryantalizm* ile ilgili çalışmalara göre “derin” olmayan bir altyapıya ve tartışma sahasına sahip bir diğer kavram ise *Oksidentalizm*’dir. Bu yönüyle *Oksidentalizm*, *Oryantalizm* kadar sağlam bir zemine sahip değildir. Ancak *Oksidentalistlerin*, Batı hakkındaki indirgemeci ve etnomerkezci söylemleri *Oryantalizme* eş değerde olduğu söylenebilir. Nitekim bu söylemler neticesinde, tıpkı *Oryantalizmde* olduğu gibi bu kez Batı(lılar) araştırma nesnesi haline getirilmekte ve “öteki”leştirilmektedir. Bu nedenle Doğu ve Batı ile ilgili her çalışma, *Oksidentalizme* de değinmek ve tematik bağlamı buna göre kurmak durumundadır. Bu bağlamda *Oksidentalizm*, Batı hakkında algı ve “teori”ler üreten bir “zihinsel inşa” olarak değerlendirildiğinde, Batı’ya karşı *kin, nefret, aşağılama ve hor görme* pratiklerinin *Oksidentalizm* söylemlerinde de yer edindiği görülmektedir. Her ne kadar *Oryantalize edilmiş Doğu için*; çocuklaştırılmış, hakir görülmüş, otoritesi zedelenmiş, çoğu zaman eleştirel ve rasyonel düşünce becerileri sorgulanmış olsa da (Mayuzumi, 2015; Moosavi, 2020) simetrik bir üretime alan açtığı da bir gerçektir. Nitekim *Oksidentalize edilmiş Batı için* de ahlaki açıdan *ruhsuz, sapkın, inançsız, duygusuz, mekanik, maddiyatçı, barbar, cinselliğe düşkün, zayıf, saldırgan, materyalist, soğuk, mekanik ve akılcı* söylemler üzerinden nitelendirilmiştir (El-dine, 2016; Bruma & Margalit, 2022). Ayrıca araştırma bulgularında, *Oksidentalist* söylemlerle örtüşen ifadeler de belirlenmiştir. Bu minvalde katılımcılar, Batı’yı *iki yüzlü, bencil, hırsız, bireyci, gayrimüslim, sömürgeci, ırkçı* gibi kavramlar üzerinden tanımlamışlardır. Buna karşın abzı katılımcıların ise Batı’yı *medeni, gelişkin, özgür ve refah seviyesi yüksek* kavramlarıyla tanımladıkları da tespit edilmiştir.

Hiç şüphesiz, *Oryantalist* ve *Oksidentalist* yaklaşımların ürettiği Doğu ve Batı coğrafyaları, basit ve reel mekanlar değil aksine tarihsel, söylemsel ve icat edilen/ hayali/ yapay kurgulardır. Zira hem akademik çevrede hem de gündelik dilde kalıplaşan Batı(lı) ve Doğu(lu) tanımlamaları, bu kurguların (Keyman, Mutman vd., 1996) birer sonucu olduğu da ifade edilebilir. Ning’in (1997:62) de dikkat çektiği üzere, *Oksidentalist* söylemlerde genişçe yer bulan klişeler/imağlar, Arap ülkeleri, Hindistan ve Çin gibi köklü kültürel geleneklere sahip ülkelere şimdiden bir hayalet gibi yayılmış, uygun her toprağa, iklime ve ortama tohumlarını serpmiştir. Dolayısıyla *Oksidentalizm*, imgesel/sembolik/hayali coğrafyalara dair uygulanan ideolojinin ta kendisidir. Batı’nın “ötekileri” olarak *Oksidentalistler*, Batı’yı temsili bir coğrafya düzlemine oturtmakta, bu kültürü indirgemeci ve özcü bir şekilde hayal etmekte ve buna ilişkin ideolojik kurulumlarını pratiğe geçirmektedirler.

Çalışmanın odağını oluşturan Doğu ve Batı kavramları, katografik ve coğrafi anlamlarının yanı sıra tarihsel olarak farklı anlam ve temsillerin yüklendiği çok boyutlu icat edilmiş/hayali/imgesel tanımlamalardır. İktidar ve ideoloji kaynaklı tanımlamalarla bu iki kavramın farklı sosyopolitik, ekonomik, kültürel ve hatta psikososyal kaynaklı anlamlarla işlerlik kazandıkları ve yeniden üretildiklerine dair verili bilgiler, araştırmanın

sonuçlarıyla da teyit edilmiştir. Bu bağlamda araştırmanın muhtevasını yansıtan temel bulgulara dair sonuçları özetlemek gerekirse;

Coğrafi açıdan ifade edilen doğu ve batı sınırları, belirsiz hatta çoğu zaman öznel ve keyfi uygulamalar sonucunda şekillenmektedir. Örneğin Yakın Doğu, Orta Doğu, Uzak Doğu kavramları Avrupalıların kendilerince sınırlandırdığı coğrafi ve özellikle (jeo)politik tanımlamalardır. Bu coğrafi bölgeler, farklı amaç ve temsil alanlarına göre belirlenmiş ve adlandırılmıştır. Dolayısıyla ne Doğu ne Batı kesin bir coğrafi koordinatla tanımlanamaz ve hatta bu kavramların coğrafi bağlamına ilişkin kullanımlarının da geçersiz kaldığı söylenebilir. Çünkü güneş sisteminde yol alan, etrafında dönem dünyanın konumu nasıl belirlenebilir ki? Elbette ki bu durum büyük ölçüde faraziyelere dayalı anlamlarla yürütülmektedir. Bu araştırmanın sonuçları da bu düşüncüyü önemli ölçüde destekler niteliktedir. Araştırmanın bulgularında da yer verildiği gibi tek bir “doğu” yoktur, aksine birden çok ve farklı yönelimlere göre belirlenen “doğu”lar vardır. *Orta Doğu, Türkiye'nin doğusu, Asya kıtası, Türkiye, Afrika, Arap Yarımadası, Hindistan, Pakistan, Afganistan, Kafkasya* gibi çeşitli ülke ve bölgeleri içine alan Doğu'lar vardır. Aynı şekilde tek bir Batı da yoktur. Söz gelimi Batı; *ABD, Avrupa, Türkiye'nin batısı, Avustralya, Brezilya, Rusya, Japonya* olarak tasavvur edilmesi gibi.

Doğu ve Batı algısına dair farklı coğrafi ölçek ve örüntüleri içeren tanımlamalar da vardır. Hem küresel hem de lokal ölçekli Doğu ve Batı algısına dayanan tanımlamaların olması, her iki kavramın farklı sosyomekânsal bağlam ve ideolojik kurulumlardan beslendiğini göstermektedir. Nitekim hem Doğu hem de Batı için Türkiye'nin bölgesel farklılığına dikkat çeken katılımcılar, *Türkiye'nin doğusu ve batısı ya da İstanbul'un doğusu ve batısı şeklinde* bazı öznel ifadelerin kullanılması, Türkçe literatürde sıklıkla yer alan, Türkiye doğu ve batıyı birbirine bağlayan “köprü” gibidir (Durgun, 2018) metaforuyla yakından ilgili olduğu rahatlıkla anlaşılabilmektedir. Burada kastedilen Doğu ve Batı kavramları sosyomekânsal açıdan farklılığı temsil etmektedir. Bu zihinsel kurulumlar benzer şekilde, İstanbul Üniversitesi ve Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi öğrencileri için farklı algı ve çağrışımlara sahiptir. Bu durum doğrudan Türkiye'nin doğusundaki ve batısındaki sosyal, kültürel ve etnokültürel özelliklerle ilişkili olduğu yadsınamaz. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesinde öğrenim gören katılımcıların Doğu'yu *Kürt, kırsallık, işsizlik, kalabalık, engebeli coğrafya, az gelişmiş/geri kalmış, kaçakçılık* (köy hayatı, tarım ve hayvancılık faaliyetleri), Batı'yı ise *Türk, gelişmişlik ve imkânlar, kalifiye insan gücü* olarak ifade etmeleri buna örnek verilebilir. İstanbul Üniversitesi'nde öğrenim gören katılımcıların Doğu ve Batı kavramlarına dair tasavvurlarında ise yerel tipolojilerden ziyade, bölgesel ve küresel ölçekli tanımlamaların (*kadın eşitsizliği, komünizm, çeşitlilik* vb.) daha sık yer aldığı görülmektedir. Konuya dair genel bir tanım yapmak gerekirse, Doğu ve Batı, çeşitli gösteren ve gösterilenler aracılığıyla “iyi-kötü, gelişmiş-gelişmemiş, modern-modern olmayan, yaşanılabilir koşullar-yaşanılması zor koşullar” şeklinde hiyerarşik bir kurulumla dayalı temsillerle ifade etmek mümkündür.

Sonuç olarak Doğu ve Batı; farklı tarihsel, kültürel ve sosyopolitik temsillerin zihinsel tasarımlarına dayalı olay ve olgularla harmanlanarak coğrafi bağlamlarından koparılan ideoloji yüklü hayali/ıcat edilmiş/yapay kurulumlardır. İdeoloji yüklü bu kurulumların dolaşıma sokulmasına öncülük eden ise Oryantalist ve Oksidentalist söylem ve sosyomekânsal temsillere dayalı algı, tutum ve söylemlere dayalı pratiklerdir. Dolayısıyla Doğu ve Batı'ya dair algı ve çağrışımlarda öne çıkan ötekileştirme pratiği doğrultusunda Doğu; *geri kalmışlık, az gelişmişlik, savaş, terör, muhafazakârlık, gelenekçilik, ilkel, geri, yoz, otokratik, baskıcı* vb. anlamlar üzerinden tanımlanmıştır. Batı ise *gelişmişlik, refah düzeyi yüksek, sömürgeci, medeni ama aynı zamanda ikiyüzlü, ırkçı, kapitalist, materyalist, bireyselci* vb. kavramlarla tarif edilmiştir. Tüm bu algı ve çağrışımlar, *Doğu ve Batı'nın* ontolojik ve epistemolojik olarak farklı ideolojileri ve hayali zihinsel kurulumları ve kimlik siyasetini yansıtan birer kurgusal tasarım olduklarını göstermektedir.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest	Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir. The authors declared no conflict of interest
Finansal Destek / funding conditions	Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir. The authors declared that this study has received no financial support
Yazar Katkıları/Author Contributions	Yazarlar/Authors
Çalışmanın içeriği ve tasarımı/Conception/Design of Study	B. Öztürk – N. Özgen
Metodoloji/Methodology	B. Öztürk – N. Özgen
Veri toplama-oluşturma-iyileştirme/Data Curation	B. Öztürk – N. Özgen
Analiz/Analysis and interpretation of data	B. Öztürk – N. Özgen
Görselleştirme/ Visualization	B. Öztürk – N. Özgen
Yazı taslağı/Writing - Original Draft	B. Öztürk – N. Özgen
Yazma - İnceleme ve Düzenleme/Writing - Review & Editing	B. Öztürk – N. Özgen
Proje yönetimi/Project administration	N. Özgen – B. Öztürk

REFERANSLAR

- Ahıska, M. (2005). *Radyonun Sihirli Kapısı Garbiyatçılık ve Politik Öznellik* (1.b.). Metis Yayınları.
- Akhtar, M.N., & Javaid, F. (2021). Is the Shanghai Cooperation Organization making a “NATO of the East”? *Pakistan Journal of International Affairs*, 4 (4).
- Althusser, L. (2014). *İdeoloji ve Devleti İdeolojik Aygıtları*. İthaki Yayınları
- Anderson, P. (1988). *Gramsci: Hegemonya Doğu/Batı Sorunu ve Strateji*. Alan Yayıncılık.
- Bakic-Hayden, M., & Hayden, R.M. (1992). Orientalist Variations on the Theme "Balkans": Symbolic Geography in Recent Yugoslav Cultural Politics. *Slavic Review*, 51(1), 1-15.
- Bruma, L., Margalit, A. (2022). *Garbiyatçılık: Düşmanların Gözünde Batı* (1.b.). Yapı Kredi Yayınları.
- Bulut, Y. (2002). Oryantalizmin Tarihsel Gelişimi Üzerine Bazı Değerlendirmeler. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 2(3), 13-38.
- Bulut, Y. (2004). *Oryantalizmin Kısa Tarihi* (6.b.). Metis Yayınları.
- Bulut, Y. (2007). *Oryantalizm*. Nisan 18, 2023 tarihinde Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/oryantalizm> adresinden alındı.
- Chen, X. (1995). *Occidentalism: A Theory of Counter-discourse in Post-Mao China*. Oxford University Press.
- Clack, G. (1997). *ABD'nin Portresi*, Birleşik Devletler Enformasyon Ajansı Yayını.
- Corm, G. (2011). *Avrupa ve Batı Miti: Bir Tarih İnşası* (1.b.). İletişim Yayınları.
- Creswell, J. W. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri:Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*. Siyasal Kitabevi.
- Delanty, G. (2012). *Avrupa'nın İcadı* (4.b.). Liberte Yayınları.
- Diken, E.T. (2020). İmparatorluk'un Siyasi Coğrafyası: Oryantalizm ve Bölgeselleştirme Ekseninde Arap İsyanları ve Türkiye, Yeşiltaş M., Durgun S., Bilgin P. (Eds) içinde *Türkiye Dünyanın Neresinde?* (s. 179-205). Koç Üniversitesi Yayınları.
- Dural, H.P., Tuzkaya, F., & Koç. E. (2018). Üniversite Öğrencilerinin Doğu-Batı Temsilleri: Ayrımlar, Eleştiriler, Talepler, *Türk Psikoloji Yazıları*, 21(Özel sayı), 103-116.
- Durgun, S. (2018). *Memalik-i Şahane'den Vatan'a* (1.b.). İletişim Yayınları.
- El-Dine, S.N. (2016). Arab Youth Occidentalisms: Images of the West and the Negotiation of Gender Relations in Syria and Jordan. *Suomen Antropologi: Journal of the Finnish Anthropological Society*, 41(2), 11-31.
- Foucault, M. (2014). *Özne ve İktidar: Seçme Yazılar 2*. (4.b.). Ayrıntı Yayınları.

- Fukuyama, F. (2012). *Tarihin Sonu mu?* (3.b.). Profil Yayınları
- Giddens, A. (2005). *Sosyal Teorinin Temel Problemleri: Sosyal Analizde Eylem, Yapı ve Çelişki* (1.b.). Paradigma Yayıncılık.
- Haldrup, M., Koefoed, L., & Simorsen, K. (2006). Practical Orientalism—Bodies, Everyday Life and the Construction of Otherness. *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography*, 88(2), 173-184.
- Hanefi, H. (2006). Oryantalizmden Oksidentalizme, Uluslararası Oryantalizm Sempozyumu. İstanbul Büyükşehir Belediyesi (Dü) İBB Kültürel ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Kültür Müdürlüğü Yayınları içinde (s. 80-90), İstanbul.
- Hayden, M. (1995). Nesting Orientalisms: The Case of Former Yugoslavia. *Slavic Review*, 54(4), 917-931.
- Hentsch, T. (2008). *Hayali Doğu: Batı'nın Akdenizli Doğu'ya Politik Bakışı* (2.b.). Metis Yayınları
- Hobson, J.M. (2015). *Batı Medeniyetinin Doğulu Kökenleri* (2.b.). Yapı Kredi Yayınları.
- Huntington, S. P. (2010). *Medeniyetlerin Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması* (15.b.) Okyanus Yayınları.
- Kabbani, R. (1993). *Avrupa'nın Doğu İmajı*, (1.b.). Bağlam Yayıncılık.
- Kaczmarek, M. (2017). Non-western Visions of Regionalism: China's New Silk Road and Russia's Eurasian Economic Union. *International Affairs*, 93 (6), 1357-1376
- Kalın, İ. (2020). *İslam ve Batı* (19.b.). İSAM Yayınları.
- Kasbarian, J.A. (1996). Mapping Edward Said: Geography, Identity, and the Politics of Location. *Environment and Planning D: Society and Space*, 14(5), 529-557.
- Keyman, F., Mutman, & Yeğenoğlu, M. (1996). *Oryantalizm, Hegemonya ve Kültürel Fark* (1.b.). İletişim Yayınları.
- Kılıçbay, M.A. (1998). Fakir Akrabanın Talihi, *Doğu Batı*, 1(2), 55-63.
- Laidi, Z. (2023). BRICS Summit: 'Once the Anti-Western Grievances Have Been Voiced, Each Country is Pursuing Its Own Agenda' Ekim 10, 2023 tarihinde Le Monde: https://www.lemonde.fr/en/opinion/article/2023/08/22/brics-summit-once-the-anti-western-grievances-have-been-voiced-each-country-is-pursuing-its-own-agenda_6103992_23.html adresinden (10.10.2023) alındı.
- Lewis, B. (2017). *İslam ve Batı* (2.b.) Akılçelen Kitapları.
- Lewis, M. L., Wigen, K. E. (1997). *The Myth of Continents*. University of California Press.
- Mahçupyan, E. (1999). Osmanlı Dünyasının Zihni Temelleri Üzerine. *Doğu Batı Dergisi*(8).
- Makdisi, U. (2007). Osmanlı Oryantalizmi. A. Yılmaz (Ed.) içinde, *Oryantalizm Tartışma Metinler* (s. 271-315), Doğu Batı Yayınları.
- Mayuzumi, K. (2015). Navigating Orientalism: Asian Women Faculty in the Canadian Academy, *Race Ethnicity and Education*, 18(2), 277-296.
- Memiş, E. (2021). Eskiçağda Doğu-Batı Mücadelesine Kısa bir Bakış, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 8(1), 359-390.
- McNeill, W.H. (1997). What We Mean by the West. *Orbis*, 41(4), 513-525.
- Megill, A. (2021). *Aşırılığın Peygamberleri* (1.b.). Metis Yayınları
- Merriam, S.B. (2018). *Nitel Araştırma Desen ve Uygulama için Bir Rehber* (1.b.). Nobel Akademi Yayıncılık
- Moosavi, L. (2020). Can East Asian Students Think? Orientalism, Critical Thinking and the Decolonial Project. *Education Sciences*, 10(10), 286
- Morley, D., Robins, K. (2011). *Kimlik Mekanları* (2.b.). Ayrıntı Yayınları.
- Ning, W. (1997). Orientalism Versus Occidentalism. *New Literary History*, 28(1), 57-67
- OED. (2023). *East*, Online Etymology Dictionary. Ağustos 08, 2023 tarihinde Online Etymology Dictionary: <https://www.etymonline.com/search?q=east> adresinden alındı
- OED. (23. 07, 2023). *Oxford English Dictionary*. Temmuz 23, 2023 tarihinde Oxford English Dictionary: <https://www.oed.com/search/dictionary/?scope=Entries&q=east> adresinden alındı
- Özçelik, G. (2017). *Oksidentalizm Doğu Toplumlarında Modernizme Ulaşan Mecburi İsikamet* (1.b.) Ekin Yayınevi.
- Özey, R. (2017). *Ortadoğu'nun Jeopolitiği* (2.b.). Pegem Akademi Yayınları

- Özgen, N. (2019). Nitel Araştırmalarda Verilerin Toplanması ve Analizi. N. Özgen (Ed.) içinde, *Beşeri Coğrafyada Araştırma Yöntemleri ve Teknikler* (s. 158-196). Pegem Yayıncılık.
- Özgen, N. (2019). Ortadoğu Kavramına Yönelik Zihinsel Tasarımlar. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 41, 36-58.
- Polat, F. A. (2006). Hanefi'nin Oksidentalizmi, Temaşaya Değmez Bir Tuluat Mıdır?, *Marife*, 6(3), 71-107.
- Revel, J. (2012). *Foucault Sözlüğü*, (1.b.). Say Yayınları
- Russ, J. (2021). *Avrupa Düşüncesinin Serüveni*, (2.b.). Doğu Batı Yayınları.
- Russel, B. (2014). *İktidar*. Cem Yayınevi
- Said, E. (2017). *Şarkiyatçılık*, (10.b.). Metis Yayınları.
- Said, E. (2020). *Medyada İslam*, (3.b.). Metis Yayınları.
- Said, E. (2021). *Kültür ve Emperyalizm*, (1.b.). Metis Yayınları.
- Sanayır, B. (2010). *Türkiye'de Doğu Batı Algılayışları: Siverek Örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.
- Sezer, B. (1998). Doğu Batı Ayrımı. *Doğu Batı Dergisi*, (2), 37-45.
- Shaheen, J. G. (1985). Media Coverage of the Middle East: Perception and Foreign Policy. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 482, 160-175.
- Stein, H. F. (1976). Russian Nationalism and the Divided Soul of the Westernizers and Slavophiles. *Ethos*, (4), 407-412.
- Südaş, İ., & Öz, İ. (2018). Davranışsal coğrafyada bilişsel haritalar: Ege Üniversitesi kampüsü örneği. *Türk Coğrafya Dergisi* (71), 81-92.
- Şahin, Y. (2017). Michel Foucault'da Söylem Analizi. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 3(6), 119-135.
- Şulul, C. (2018). Doğu Kavramı ve Coğrafi Sınırlar. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 11(43), 153-163
- TDK. (2023). *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. Temmuz 10, 2023 tarihinde Türk Dil Kurumu: <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı
- Tonnesson, S. (2006). Oryantalizm Oksidentalizm ve Ötekini Tanımak, *Marife*, 6(3), 357-366.
- Turner, B. S. (2003). *Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm*, (1.b.). Anka Yayınları.
- Türkmen, S. (2018). Oryantalizmin Doğu Algısı. *İ.Ü İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9(2), 151-170.
- Uluç, G. (2009). *Medya ve Oryantalizm* (1.b.). Anahtar Yayınevi.
- Yavuz, Ş. (2006). İslam'ın Ötekileştirmeye Meydan Okuması veya "Ontolojik" Ötekiden "Vasıfsal" Ötekileştirmeye İntikalın Macerası, *Marife*, 6(3), 135-156.
- Wiesner-Hanks, M. E. (2021). *Kısa Dünya Tarihi*. (1.b.) İş Bankası Yayınları.

Etik Sorumluluklar ve Politikalar / Ethical Responsibilities and Policies

Yayın Etiği	Publishing Ethics
•Ege Coğrafya Dergisi'nde yayınlanan çalışmaların tarafsız ve etik olması amacıyla editörler kurulu tarafından etik politikalar geliştirilmiştir.•Bu politikalar yazarlar, editörler ve hakemler ile ilgili süreçleri kapsamaktadır.•Ege Coğrafya Dergisi'nde yer alan etik görev ve sorumluluklar, ulusal ve uluslararası alanlarda taranan dergilerin yayın politikaları ile açık erişim olarak <u>Committee on Publication Ethics (COPE)</u> tarafından yayınlanan rehberler ve politikalar dikkate alınarak hazırlanmıştır.	•A series of ethical policies has been developed by editors and editorial board with the purpose of ensuring impartiality and ethics of studies to be published in the Aegean Geographical Journal.•These policies include processes related to authors, reviewers, editors and studies.•Ethical tasks and responsibilities in the Aegean Geographical Journal have been prepared in consideration of publishing policies of national and international indexed journals and open-access policies and guidelines published by Committee on Publication Ethics (COPE).
Yazarların Etik Sorumlulukları	Ethical Responsibilities of Authors
Araştırmacıların gönderdikleri makaleler özgün olmalı; yöntem ve bulgular doğru bir şekilde bildirilmelidir.	<i>The articles sent by researchers must be original; methods and findings must be reported correctly.</i>
Yazarlar, yazılarının hazırlanmasında, derginin yazım kurallarına uymalıdır.	<i>Authors should consult the journal's editorial and publication policies.</i>
Yazar(lar), yayınların içeriği açısından ortak sorumludurlar.	<i>Authors are take collective responsibility for the content of their publications.</i>
Ancak, yazarlar araştırmanın sadece belirli yönleri için sorumluluk alırsa, bu yayında belirtilmelidir. Çalışmanın içeriğine katkı sağlamayan kişiler, yazar olarak belirtilmemelidir.	<i>However, if authors take responsibility only for certain aspects of the research this should be specified in the publication. Names that do not contribute to the study are not to be specified as authors</i>
Tüm yazarlar, yazar listesini kabul etmeli ve yayının gönderilen ve kabul edilen sürümlerini onaylamalıdır.	<i>All authors should agree the authors list and should approve the submitted and accepted versions of the publication.</i>
Yazar listesindeki herhangi bir değişiklik, listeden çıkarılmış olanlar da dahil olmak üzere, tüm yazarlar tarafından onaylanmalıdır.	<i>Any change to the author list should be approved by all authors including any who have been removed from the list.</i>
Sorumlu yazar, editör ile diğer yazarlar arasında bir iletişim noktası olarak hareket etmeli, yazarları bilgilendirmeli ve yayın hakkında önemli kararlara dahil etmelidir.	<i>The corresponding author should act as a point of contact between the editor and the other authors and should keep co-authors informed and involve them in major decisions about the publication.</i>
•Yazar(lar)ın yararlandıkları bütün çalışmalara eksiksiz ve doğru bir biçimde atıfta bulunmaları ve/veya alıntı yapmaları gerekmektedir.•Yazarlar, alıntılanan çalışmayı okumadılarsa, diğer yayınlardan alıntılar kopyalamamalıdır.	•Authors should represent the work of others accurately in citations and quotations.•Authors should not copy references from other publications if they have not read the cited work.
Diğer araştırmacıların yayınlarından doğrudan alınan orijinal ifadeler, uygun alıntılarla birlikte tırnak işaretleri içinde görünmelidir.	<i>Original wording taken directly from publications by other researchers should appear in quotation marks with the appropriate citations.</i>

Dergiye gönderilen yazılar başka yerde yayınlanmamış ve aynı anda sunulmamış olmalıdır.	<i>Manuscripts submitted to this journal should not have been published and simultaneously submitted, elsewhere.</i>
Araştırmacılar sonuçlarını dürüst, sahtecilik veya uygunsuz veri manipülasyonu olmadan sunmalıdır.	<i>Researchers should present their results honestly and without falsification or inappropriate data manipulation.</i>
•Yazarlar, gönderilen eserin orijinal olduğuna ve herhangi bir dilde başka bir yerde yayınlanmama koşullarına uymalıdır.•Ancak, yurtdışında yabancı bir dilde yayınlanmış olmasına rağmen, bu makalenin Türkiye'de daha fazla okuyucuya ulaşması için makale, yayın kurulunun kararı ile Türkçe olarak yayınlanabilir.•Bu tür yayınlarda ilgili telif hakkı sözleşmelerine ve izin gereksinimlerine uyulmalıdır. Bu gerçek okuyuculara açık bir şekilde verilmelidir.	•<i>Authors should adhere to publication requirements that submitted work is original and has not been published elsewhere in any language.</i>•<i>However, although it was published in a foreign language abroad, to benefit that article reach more readers in Turkey, the article can be published in Turkish by the decision of the editorial board.</i>•<i>In such publications, the relevant copyright agreements and permission requirements must be observed. It should be given to readers clearly.</i>
•Telif hakkı materyali (örneğin tablolar, şekiller, fotoğraflar, haritalar veya kapsamlı alıntılar) yalnızca uygun izin ve onay ile kullanılmalıdır.•Görüntüler, dosyalar, şekiller ve tablolar, orijinal veya mevcut bulgulardan yanıltıcı bir şekilde değiştirilmemelidir.	•<i>Copyright material (such as tables, figures, photos, maps or comprehensive citations) should only be used with appropriate permission and acknowledgement.</i>•<i>Images, files, figures, and tables should not be inappropriately altered from the original or present findings in a misleading way.</i>
Yazarlar, insan görüntüleri için ilgili kişilerden izin almalıdır. Bu izin, çalışmanın hangi dergide yayınlanacağını katılımcılara bildirmelidir.	<i>Authors should obtain permission from the persons concerned for the image of people. This consent should inform participants which journal the work will be published in.</i>
Doğrudan ve dolaylı mali destek dahil olmak üzere tüm araştırma fonu kaynakları, ekipman veya materyal tedariki ve diğer destek açıklanmalıdır.	<i>All sources of research funding, including direct and indirect financial support, supply of equipment or materials, and other support should be disclosed.</i>
Yazar(lar) gönderilen, kabul edilen veya yayınlanan bir çalışmada bir hata bulmuşsa, editörü uyarmalıdır. Yazarlar düzeltmeler veya geri çekme konusunda gerektiğinde editörlerle işbirliği yapmalıdır.	<i>Authors should alert the editor promptly if they discover an error in any submitted, accepted or published work. Authors should cooperate with editors in issuing corrections or retractions when required.</i>
Yazarlar hakemlerin yorumlarına profesyonel ve zamanında cevap vermelidir.	<i>Authors should respond to reviewers' comments in a professional and timely manner.</i>
Yazarlar çalışmayı gözden geçirmek amacıyla geri çekerlerse ya da şartlı kabul aldıktan sonra hakem yorumlarına yanıt vermemeyi seçerse editöre bilgi vermelidir.	<i>Authors should inform the editor if they withdraw their work from review, or choose not to respond to reviewer comments after receiving a conditional acceptance.</i>
Editörlerin Etik Görev ve Sorumlulukları	Ethical Responsibilities of Editors
Editörler yayınladıkları her şeyden sorumludur	<i>Editors are accountable for everything they publish</i>
Editörler, yayınlanmış tüm makalelerin kendi alanlarına önemli ölçüde yeni bir katkıda bulunduğundan emin olmak için çalışmalıdır.	<i>Editors should work to ensure that all published papers make a substantial new contribution to their field.</i>
Editörler adil ve tarafsız kararlar vermelidir; adil ve uygun bir gözden geçirme süreci sağlamalıdır.	<i>Editors should make fair and unbiased decisions and ensure a fair and appropriate review process.</i>

Editörler, yeterli uzmanlığa sahip kişileri seçerek ve çıkar çatışması olanlardan kaçınarak yayınlanmak üzere kabul edilen makaleler için uygun hakemler kullanılmalıdır.	<i>Editors should use appropriate peer reviewers for papers that are considered for publication by selecting people with sufficient expertise and avoiding those with conflicts of interest.</i>
Editörler yalnızca akademik konularda karar vermeli ve kararları için tüm sorumluluğu üstlenmelidir.	<i>Editors should make decisions on academic alone and take full responsibility for their decisions.</i>
Editörler hakemlerin kimliklerini korumalıdır.	<i>Editors should protect reviewers' identities .</i>
Uygun nedenlerle yazarlıkta değişiklikler olduğunda, editörler tüm yazarların (bir yazar listesinden isimleri çıkarılmış olanlar da dahil olmak üzere) bunların yazılı olarak kabul edilmesini şart koşmalıdır.	<i>When there are changes in authorship for appropriate reasons, editors should require that all authors (including any whose names are being removed from an author list) agree these in writing.</i>
Editörler, anti-intihal yazılımı kullanarak intihal aramaları yapma hakkını saklı tutar.	<i>Editors reserve the right to make plagiarism searches using anti-plagiarism software.</i>
Yayınlanmış çalışmalardaki hatalar, okuyucular, yazarlar veya editörler tarafından işaret edildiğinde, mümkün olan en kısa zamanda bir düzeltme yayınlanmalıdır. Yayının çevrimiçi versiyonu, düzeltme tarihi ve basılmış dizgi hatasına bir bağlantı ile düzeltilebilir.	<i>When errors in published work are pointed out by readers, authors, or editors, , a correction should be published as soon as possible. The online version of the paper may be corrected with a date of correction and a link to the printed erratum.</i>
Editörler, okuyucular, hakemler veya diğer editörler tarafından ortaya atılan her türlü iddia veya şüphe ya da yayın suistimali şüphesine cevap vermelidir.	<i>Editors should respond to all allegations or suspicions of research or publication misconduct raised by readers, reviewers, or other editors.</i>
İnsanların imgeleri için, editörler, yazarların yayın için açık bir şekilde onay almasını şart koşmalıdır. Bu izin, çalışmanın hangi dergide yayınlanacağını katılımcılara bildirmelidir.	<i>For images of people, editors should require the authors to have obtained explicit consent for publication.This consent should inform participants which journal the work will be published in.</i>
Editörler, derginin okuyucuları için uygun olmadığı veya kalitesiz olduğu düşünüldüğünde hakemli bir makaleyi reddedebilir. Bu karar adil ve tarafsız bir şekilde yapılmalıdır.	<i>Editors may reject a paper without peer review when it is deemed unsuitable for the journal's readers or is of poor quality. This decision should be made in a fair and unbiased way.</i>
Editörlerden gelen yazışmalar genellikle sorumlu yazar ile yapılır. Editörler tüm yazarların yayından haberdar olmasını ve yayının onaylanmasını sağlamak için ilk gönderimde ve son kabul aşamasında tüm yazarlarla iletişim kurar.	<i>Correspondence from editors is usually with the corresponding author. Editors Communicates with all authors at first submission and at final acceptance stage for to ensure all authors are aware of the submission and have approved the publication.</i>
Editörler tüm hakem yorumcularının yorumlarını bütünüyle iletmelidir. Bununla birlikte, istisnai durumlarda, örneğin, hakaret veya rahatsız edici ifadeler içeriyorsa, bir incelemenin bölümlerini hariç tutmak gerekli olabilir. Ancak, bu tür editöryal takdir yetkisinin uygunsuz yorumları bastırmak için uygunsuz bir şekilde kullanılmaması önemlidir.	<i>Editors should pass on all peer reviewers' comments in their entirety. However, in exceptional cases, it may be necessary to exclude parts of a review, if it, for example, contains libellous or offensive remarks. It is important, however, that such editorial discretion is not inappropriately used to suppress inconvenient comments.</i>
Hakemlerin Etik Sorumlulukları	Ethical Responsibilities of Reviewers
Hakemler, sadece uzmanlık alanı ile ilgili çalışmalarını değerlendirmeyi kabul etmelidirler.	<i>Reviewers should only accept to evaluate the work related to the field of expertise</i>
Hakemler, değerlendirme sürecini belirli bir zamanda tamamlamalıdır.	<i>Reviewers should complete the assessment process within a specified time frame</i>

Hakemler, tarafsızlık ve gizlilik içerisinde değerlendirme yapmalıdırlar.	<i>Reviewers should make an assessment within the neutrality and confidentiality.</i>
Hakemler dini inanç, ırk, cinsiyet siyasi düşünce gibi faktörlerin değerlendirme sürecine kesinlikle etki etmemesi konusunda duyarlı davranmalıdır	<i>Reviewers should be sensitive to factors such as religious beliefs, race, gender, political thought, etc.</i>
Hakemler değerlendirmeyi yapıcı ve nazik dille yapmalıdır.	<i>Reviewers should make a constructive and polite evaluation.</i>
Hakemler, makaleyi akademik açıdan değerlendirmelidir ve değerlendirmeler makalenin içeriği ile ilgili olmalıdır.	<i>Reviewers should evaluate the article academically and the evaluations should be related to the content of the article.</i>

YAYIN ÖN KOŞULLARI	PUBLICATION PRECONDITIONS
Ege Coğrafya Dergisi'ne makale gönderimi, derginin https://dergipark.org.tr/tr/pub/ecd adresindeki makale yükleme süreçleri izlenerek yapılmalıdır. Dergipark sistemi dışında makale kabul edilmemektedir.	<i>Submission of articles to Ege Geography Journal should be done by following the article upload processes in the journal's web address (https://dergipark.org.tr/tr/pub/ecd). No articles are accepted outside the Dergipark system.</i>
Yazar(lar) kurum ve iletişim bilgilerini, ORCID numaralarını Dergipark sisteminde belirtmelidirler.	<i>Authors should report their institution and contact information, ORCID numbers in the Dergipark system.</i>
Dergiye gönderilen yazılar, daha önce yayınlanmamış ve aynı anda yayınlanmak üzere başka bir yere gönderilmemiş olmalıdır.	<i>Manuscripts submitted to the journal should not have been previously published and sent to another institution for publication.</i>
Makale gönderim sürecinde, Telif Hakkı Formu ve gerekiyorsa Etik Kurul Belgelerinin sisteme yüklenmesi gerekmektedir.	<i>During the submission of the article, Copyright Form and Ethics Committee Documents should be uploaded to the system if necessary.</i>
Yazarlar, makalelerinde, derginin Etik kurallarına kesinlikle uymalıdır. Yazarların, bu etik kuralları okuduğu kabul edilir ve bu kurallara uygun olmayan makaleler geri gönderilir.	<i>Authors must strictly follow the journal's Code of Ethics in their articles. The authors are considered to have read the ethical rules and articles that do not comply with these rules are sent back.</i>
Sosyal bilimler dahil olmak üzere tüm bilim dallarında yapılan araştırmalar için ve etik kurul kararı gerektiren klinik ve deneysel insan ve hayvanlar üzerindeki çalışmalar için ayrı ayrı etik kurul onayı alınmış olmalı, bu onay makalede belirtilmeli ve belgelendirilmelidir.	<i>Ethics committee approval must be obtained for studies requiring an ethical committee decision in all scientific studies, including social sciences. This approval must be stated and documented in the article.</i>
Makalelerde Araştırma ve Yayın Etiğine uyulduğuna dair ifadeye yer verilmelidir.	<i>The statement about the compliance of Research and Publication Ethics should be included in the Articles.</i>
Etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgiler (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca makale ilk/son sayfasında yer verilmelidir	<i>In studies requiring ethics committee permission, information about the permit (name of the board, date and number) should be included in the method section and also on the first / last page of the article.</i>
Kullanılan fikir ve sanat eserleri için telif hakları düzenlemelerine riayet edilmesi gerekmektedir	<i>Copyright regulations must be followed for the ideas and works of art used.</i>
Yazarlar, yazılarının hazırlanmasında, derginin yazım kurallarına uymalıdır. Yazım kurallarına uygun olmayan makaleler geri gönderilir.	<i>Authors must comply with the journal's writing rules in the preparation of their articles. Articles that do not comply with the spelling rules are sent back.</i>
Teslim edilen yazının çok yazarlı olması durumunda, aksi belirtilmediği sürece, yazışmalar sorumlu yazar olarak ilk yazara gönderilir.	<i>If the submitted article is multi-author, the correspondences are sent to the first author as the responsible author, unless stated otherwise.</i>

Gönderilen yazılar Word dosyası olarak yüklenmeli ve Times New Roman fontunda, 11 punto, tek aralık, tek sütun olarak yazılmalıdır. Makaleler, çok özel durumlar dışında, tüm şekil, tablo ve fotoğraflar dahil olmak üzere 25 sayfayı geçmemelidir.	<i>Submitted manuscripts should be uploaded as a Word file and should be written in Times New Roman font, 11 font size, single space, single column. Articles should not exceed 25 pages including all figures, tables and photographs, except in very special cases.</i>
Metin içinde yazarların kimliklerini belirten herhangi bir ibare bulunmamalıdır. Yazarın kimliğini belli edecek bazı açıklamalar, dipnotlar varsa bunlar makale dosyasından ayrı olarak gönderilmelidir.	<i>The article should not contain a statement of the authors' identity. If there are some explanations and footnotes to show the identity of the author, these should be sent separately from the article file.</i>
Makale, bir yüksek lisans veya doktora tezinden üretiliyse, bu bilgi makale dosyasından ayrı olarak paylaşılmalıdır.	<i>If the article was produced from a master's or doctoral thesis, this information should be shared separately from the article file.</i>
Editörlerin yeniden gözden geçirdiği yazılar, en az iki hakeme gönderilir.	<i>Manuscripts are sent to least two referees.</i>
YAZIM KURALLARI Metin	NOTES FOR CONTRIBUTORS Main Text
Dergiye verilecek yazılar, PC ortamında, Word'ün yeni versiyonlarında düzenlenmiş olmalıdır.	<i>Manuscript should preferably be in PC Word format.</i>
Yazılar Times New Roman fontunda, 12 punto, 1,5 aralık, tek sütun olarak yazılmalıdır.	<i>All text should be written in Times New Roman font, 12 font size, 1.5 spacing, single column.</i>
Dip not gerekmedikçe kullanılmamalıdır.	<i>Footnote must not be used.</i>
Metin içi vurgular (koyu, alt çizgili, italik vb.) yazarların tercihine bırakılmıştır.	<i>The accents in the text (bold, underline, italic, etc.) are left to the authors to choose.</i>
Metin üst bilgi bölümünde ve içinde yazarların kimliğini açığa çıkaracak bilgiler yer almamalıdır.	<i>Author(s) name and marks which reveal authors identification must not be used in any part of text including header and footer.</i>
Matematiksel ifadeler, denklemler numaralandırılmalı, denklemler sola, denklem numaraları ise parantez içinde sağa dayalı olmalıdır.	<i>Equations should be numbered serially in the right-hand side, in parentheses.</i>
Metnin hazırlanmasında şu sıra izlenmelidir. Başlık (İngilizce karşılığı ile), İngilizce abstract, keywords, Türkçe öz ve anahtar kelimeler, ana metin, teşekkür bölümü, referanslar ve varsa ekler.	<i>The main text should be formed by following order: Title (both in Turkish and in English), Abstract in English, Keywords in English, Abstract in Turkish, Keywords in Turkish, Main text, Acknowledgements, References and appendices.</i>
Yazar adları, adresleri, e-mailleri ORCID numaraları metinden ayrı bir sayfada gönderilmelidir.	<i>Author names, addresses, e-mails and ORCID numbers should be sent on a separate page from the text.</i>
Başlık	Title
Makalenin yazım dilindeki ana başlığı (büyük harflerle) mümkün olduğunca kısa olmalı ve makalenin içeriğini tam olarak yansıtmaya özen gösterilmelidir. İngilizcesi (özel isimler dışında küçük harf) belirtilmelidir.	<i>The main title of the article in the writing language (in capital letters) should be as short as possible and care should be taken to reflect the content of the article exactly. English (lower case except special names) should be specified.</i>
Abstract	Abstract
Abstract İngilizce hazırlanmalı ve 300 kelimeyi kesinlikle aşmamalıdır. Çalışmanın amacını, yöntemini, bulgularını içermelidir. Abstract'ın sonunda, çalışmanın bütünlüğünü yansıtan beş (5) anahtar kelime (Keywords) yer almalıdır	<i>Abstract should be prepared in English and should never exceed 300 words. It should include the purpose, method and findings of the study. At the end of the Abstract, there should be five (5) keywords that reflect the integrity of the study.</i>
Öz	Öz
Abstract'ın Türkçe karşılığı olmalı ve 300 kelimeyi	<i>Abstract should have a Turkish equivalent and should not</i>

aşmamalıdır. Sonunda yine Türkçe hazırlanmış beş (5) anahtar kelime bulunmalıdır.	<i>exceed 300 words. Finally, there should be five (5) keywords prepared in Turkish.</i>
Şekiller ve Tablolar	Figures and Tables
Metin içinde yer alan tüm çizim, harita, grafik ve “şekil”, fotoğraflar “fotoğraf”, çizelgeler ise “tablo” olarak isimlendirilir.	<i>All drawings, maps, charts, diagrams and are to be referred to as “figures”, photographs as “photo” and tables as “table” in the main text.</i>
Tablo, şekil ve fotoğraflardaki numaralandırma aşağıdaki gibi yapılır. Şekil 2- Tablo 5-	<i>Numbering in tables, figures and photographs is done as follows. Figure 2- Table 5-</i>
Tüm tablo başlıkları, tablonun üst kısmında, şekil ve fotoğraf başlıkları altta yer almalıdır.	<i>All table titles should be at the top of the table and figure and photo titles at the bottom.</i>
Tüm şekil, tablo ve fotoğrafların başlıkları mümkün olduğu ölçüde kısa olmalı ve Türkçe başlıktan hemen sonra İngilizceleri mutlaka belirtilmelidir.	<i>Titles of all tables and figures should be short and explanatory in both in English and in Turkish.</i>
Makalede yer alan tüm şekillerin içeriğinde kullanılan yazıların boyutu, şekillerin gerektiğinde küçüleceği düşünülerek belirlenmeli ve okunur olmalıdır.	<i>The size of the texts used in the content of all the figures in the article should be determined and readable considering that the shapes will be shrink when necessary.</i>
Referanslar	References
Kaynaklar, metnin sonunda, kendi içinde alfabetik olarak verilmeli ve başlık olarak "Referanslar" kullanılmalıdır. Kaynakça yazımında APA 6 kullanılmaktadır.	<i>All references should be arranged in alphabetical order and grouped together at the end of the paper under the title of “References”. References should be arranged in APA 6 style.</i>
Referanslar bölümünde, yalnızca metin içinde atıf yapılan referanslar yer almalıdır.	<i>All publications cited in the text must only be presented in the references section.</i>
Referanslar bölümünde, tüm kitap ve dergi isimleri, kısaltılma yapılmadan ve italik olarak yazılmalıdır.	<i>Names of periodicals and books should be written out in full and italic without any abbreviation.</i>
Referanslar bölümünde, birden çok yazarı olan referanslardaki tüm yazarlar belirtilir.	<i>All authors’ name must be complete in the reference section.</i>
Aynı yazara ait referanslar tarih sırasına göre verilmelidir. Referans verilen yazarın aynı tarihe ait birden fazla yayını var ise yayının yılının yanına (a) şeklinde belirtilmelidir.	<i>Reference is made to more than one work by the same author published in the same year; identify each as (a) mark after the date.</i>
Metin içinde verilen referanslarda, yazarın soyadı ve yayının yılı parantez içinde verilir. (Kayan, 1998). Sayfa numarası belirtilmez.	<i>In the text, references should be cited by the author’s name and the year in parentheses (Kayan, 1998).</i>
Metin içinde, referans verilen yazarın, aynı yıla ait iki birden fazla yayını kullanılıyorsa, şu şekilde belirtilir: (Kayan, 1998a).	<i>Where there are two or more references to one author in the same year, the following form should be used (Kayan, 1998a) or (Kayan, 1998b).</i>
Üç ve daha fazla yazarlı yazarlara yapılan atıflarda ilk yazarın soyadı esas alınır: (Kayan vd., 1999).	<i>Where references include three or more authors the form (Kayan et. al., 1999) should be used.</i>
Bu genel ilkeler dışında, referansların hazırlanmasında derginin web sayfasındaki örnekler uyuşmalıdır.	<i>Except from the abovementioned principle in citing, examples of the references can be followed in the web page of the journal</i>
Ekler	Appendices
Ekler bölümünde, metin içinde verilemeyen uzun tablolar, kullanılan denklem veya yöntemlerin detayları yer alabilir.	<i>Appendices are encouraged for long tables, specific details of methods or mathematics.</i>

Dergide Makale / Journal Article

Yakar, M. (2021). Türkiye'ye göçün değişen zamansal ve mekânsal örüntüleri. *Ege Coğrafya Dergisi*, 30(1), 1-30. doi: <https://doi.org/10.51800/ecd.848106>

Karadaş, A., Ertuğ, Ö., & Rifat, İ. (2021). Kadıkalesi (Anaia) çevresinde jeoarkeolojik araştırmalar. *Ege Coğrafya Dergisi*, 30(1), 31-42. doi: <https://doi.org/10.51800/ecd.877265>

Kitap / Book

Erinç, S. (1982). *Jeomorfoloji I*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 2931, İstanbul.

du Cros, H., & McKercher, B. (2020). *Cultural tourism* (3rd Edition ed.). Routledge.

Editörlü Kitap / Edited Book

Gregory, D., Martin, R., Smith, G. (eds.) (1994). *Human Geography*. Macmillan, London.

Editörlü Kitapta bölüm / Article or chapter in edited book

Erder, S. (2000). Uluslararası Göçte Yeni Eğilimler: Türkiye "Göç Alan" Ülke Mi? F. Atacan, F. Ercan, H. Kurtuluş, & M. Türkay (Eds) içinde, *Mübeccel Kıray İçin Yazılar* (s. 235-259). Bağlam Yayınları.

Arango, j. (2000). Becoming a country of immigration at the end of the twentieth century: The Case of Spain. Eldorado or fortress? In R. King, G. Lazaridis, & C. Tsardanidis (Eds), *Migration in Southern Europe* (s. 253-276). Macmillan Press.

Kurumsal Kitaplar / Book without authors

T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2022). İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (SEGE 2022), Ankara: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü Yayını.

Çeviri Kitaplar / Translation of a book

Lewis, B. (1996). *Ortadoğu*. (Çev. M. Harmancı), Sabah Yayınları, İstanbul, (Orijinal Basım Tarihi 1995).

Bildiri Kitapları / Proceedings

Emekli, G. (2006). Avrupa birliği sürecindeki Türkiye'de bölgesel farklılıklar. A. Ü. TÜCAUM (Dü.), IV. *Ulusal Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde, (s. 153-162). 25-26 Mayıs, Ankara.

Tezler / Thesis

Toprak, M. A. (2017). *Kütahya kentinin sosyo-ekonomik yapısı ve gelişiminde Dumlupınar Üniversitesi'nin etkileri*. Yayımlanmamış doktora tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

URL ADRESLERİ / URL references

Yıldırım, A. (2019, Nisan 12). *Bir muhtarlık uğruna tersine göç eden edene*. Mart 16, 2021 tarihinde HaberTürk: <https://www.haberturk.com/yazarlar/abdurrahman-yildirim-1018/2430484-bir-muhtarlik-ugruna-tersine-goc-eden-edene> adresinden alındı

EGE COĞRAFYA DERGİSİ

Aegean Geographical Journal

e-ISSN 2636-8056

**Ege Üniversitesi Yayınları
İzmir-Türkiye, 2024**

**Haziran/June
2024**

**Cilt/Volume: 33
Sayı/Number: 1**